

A diaszpóra és a nemzetközi kapcsolatok
A magyar-vietnami bilaterális viszonyrendszer a magyarországi vietnami
diaszpóra fókuszából

Doktori (PhD) értekezés
Műhelyvitára

Készítette: Szaniszló Réka Brigitta

(Kézirat lezárva: 2022. június 1.)

Témavezetők:

Dr. Tóth Judit, CSc.

Dr. Pongó Tamás, Ph.D.

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Szeged, 2022.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	1
Ábrák és táblázatok jegyzéke	5
Rövidítések jegyzéke	6
I. Bevezetés: a kutatás célja és módszere	9
II. A kutatás tudományterületi elhelyezése.....	13
1. Az interdiszciplinaritás	13
2. A nemzetközi kapcsolatok (inter)diszciplína	16
2.1. A nemzetközi kapcsolatok elkülönült tárgyköre	16
2.2. A nemzetközi kapcsolatok strukturált elmélete.....	22
2.3. A nemzetközi kapcsolatok módszertana és paradigmája	25
III. A diaszpóra fogalma és kutathatósága.....	28
1. A diaszpóra fogalmának sokrétűsége	28
2. A kisebbségben élés joga.....	45
3. A nemzeti kisebbségek, mint európai értékek	55
IV. A diaszpórák a nemzetközi kapcsolatokban.....	58
1. A diaszpóraépítés folyamata.....	59
2. A diaszpórák eszközei a nemzetközi kapcsolatokban	64
2.1. A diplomáciáról	64
2.2. A diaszpóra-diplomáciáról	67
2.3. A legsikeresebb diaszpóra	70
3. A diaszpórastratégiáról	78
3.1. A diaszpórastratégia szupranacionális szintje	79
3.2. A diaszpórastratégia nemzeti szintje.....	82

V. A nemzetközi hallgatói migráció útján létrejött diaszpórákról.....	97
1. A felsőoktatás nemzetköziesedése	99
2. A nemzetközi hallgatói migráció, az oktatáshoz való jog és a mozgásszabadság kapcsolata	104
3. A tudásdiaszpóráról	108
VI. A vietnami diaszpóra Magyarországon.....	113
1. Vietnam nemzetközi jelentősége	113
2. A magyar-vietnami kapcsolatokról	118
3. A vietnami diaszpóra kialakulása	122
3.1. Az oktatás fejlődésének története Vietnámban – fókuszban a felsőoktatás	122
3.2. Magyarország és Vietnam oktatási együttműködése.....	126
4. A vietnami diaszpóra szervezettségi szintje	129
4.1. Csehország.....	130
4.2. Szlovákia	133
4.3. Lengyelország.....	134
4.4. Magyarország	136
5. Vietnam diaszpóratrágiája.....	139
6. A magyar kisebbségpolitika	148
6.1. A reciprocitás jelentősége a kisebbségek kapcsán a nemzetközi kapcsolatokban ...	148
6.2. A kisebbségek országából a kisebbségben élés nemzete.....	149
6.3. A nemzetiséggé válás vietnami esélyei	157
VII. A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index	162
1. Az index komponensei	163
1.1. A szocializációs határ	164
1.1.1. A CAGE Distance Framework	164

1.2. A küldő ország.....	168
1.2.1. A Demokrácia Index.....	169
1.2.2. A nemzetközi hallgatókat támogató állami rendszer.....	171
1.3. Az oktatási célország.....	172
1.3.1. A befogadó társadalom.....	172
1.3.2. A nemzetközi hallgatói migráció támogatása.....	174
1.4. A nemzetközi hallgató.....	174
1.4.1. Egyéni szándék és motiváció.....	177
1.4.2. Az eltöltött idő.....	180
1.4.3. Az oktatás nyelve.....	181
1.5. A NHMI korrekciója	183
2. Az Index a magyar-vietnami nemzetközi kapcsolatokra vetítve.....	184
2.1. A szocializációs határ	184
2.2. A küldő ország.....	185
2.3. Az oktatási célország.....	186
2.4. A nemzetközi hallgató.....	189
2.5. Összegzés, avagy a magyarországi vietnami diaszpóra megjelenése a magyar-vietnami államközi kapcsolatokban, a csendes tudás-diaszpóra	191
VIII. A kutatás tudományos eredményei.....	193
1. A diaszpóra, mint társadalmi jelenség kizárólag interdiszciplinárisan értelmezhető	193
2. A diaszpórák szervezettségi szintje határozza meg leginkább azt, hogy milyen minőségben jelennek meg a nemzetközi kapcsolatokban, a diaszpóra-diplomáciában.....	195
3. A tudásdiaszpórák akkor a leghasznosabbak a származási országnak, ha nem térnek haza	196
4. Bizonyos fokig mérhetővé/összehasonlíthatóvá tehető a nemzetközi hallgatói migrációval létrejövő diaszpóra jelentősége.....	198

5. A magyarországi vietnami diaszpórának nincs látható jelenléte a magyar-vietnami államközi kapcsolatokban.....	199
IX. Záró gondolatok	200
Bibliográfia.....	203
Internetes források	218
Hivatkozott jogszabályok jegyzéke	226
Mellékletek	229
1. számú melléklet: Az interjúkérdések.....	229
2. számú melléklet: A globalizáció fogalma	229

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1. ábra Európa (Oroszországgal együtt) és Délkelet-Ázsia népességének növekedése 1960-2015 között	98
2. ábra A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index csoportokra bontott komponensei	163
3. ábra Huntington kilenc civilizációja.....	165
4. ábra Huntingon kilenc civilizációjának mátrixa.....	166
5. ábra A Demokrácia Index 2021-es eredményei	170
1. táblázat Az a jogszabályi szint, ahol a vizsgált országok a diaszpórapolitikájukat szabályozzák (saját szerkesztés a fent bemutatott adatok alapján).	94
2. táblázat A NHMI alapján a magyar-vietnami bilaterális kapcsolatok számszerűsítve, 1966-1989-ra vonatkozóan.	191
3. táblázat A NHMI alapján a Magyarországon tanult vietnamiak befolyásolási képessége számszerűsítve, 1966-1989-ra vonatkozóan.....	192
4. táblázat A NHMI mérőszámainak összesítése.....	198

Rövidítések jegyzéke

ANC – Assemblea Nacional Catalana

ASEAN – Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége [Association of Southeast Asian Nations]

CAST – Konfliktuskezelési keretrendszer [Conflict Assessment System Tool]

CD4D – A diaszpóra összekapcsolása a fejlesztésért [Connecting Diaspora for Development]

CPA – Átfogó Akcióterv az Indokínai Menekültekért [Comprehensive Plan of Action for Indochinese Refugees]

DI – Demokrácia Indexet [Democracy Index]

ET – Európa Tanács

EIU – Economist Intelligence Unit

EJENY – Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

ENSZ – Egyesült Nemzetek Szervezete

FFP – Fund for Peace

FKP – Francia Kommunista Párt

FSI – Fragile State Index

FSZP – Francia Szocialista Párt

HDI – Emberi Fejlettségi Index [Human Development Index]

IBC – International branch campus

ICCS – Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság [International Commission of Control and Supervision]

ICCS – Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságot [International Commission of Control and Supervision]

IKP – Indokínai Kommunista Párt

IMP – az UNESCO Nemzetközi Migrációs Programja [International Migration Programme]

IOM – Nemzetközi Migrációs Szervezet [International Organization for Migration]

IP – Interpretatív fenomenológia [Interpretative Phenomenology]

IPA – Interpretatív fenomenológiai analízist [Interpretative phenomenological analysis]

KGST – Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa

KSH – Központi Statisztikai Hivatal

NHMI – Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index

PND – Diaszpórák Parlamenti Hálózata [Parliamentary Network on Diasporas]

PPJNE – Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

SDT – Önmeghatározási elméletet [Self-determination Theory]

TOKTEN – Tudástranszfer külföldön élő állampolgárok révén [Transfer of Knowledge through Expatriate Nationals]

UNDP – Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja [United Nations Development Programme]

UNHCR – az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa [United Nations High Commissioner for Refugees]

V4 – Visegrádi Négyek

VIFI – Vietnami Fiatalok

VNP – Vietnami Nemzeti Párt

*„Aki idegenben él, üres térben lépeget magasan a föld fölött, és nincs alatta
védőháló, amit az embernek a saját hazája nyújt, ahol rokonai, kollégái,
barátai vannak, s ahol játszva megérteti magát a nyelven, amit gyermekkorá-
óta ismer.” /Milan Kundera: A lét elviselhetetlen könnyűsége/*

I. Bevezetés: a kutatás célja és módszere

Jelenleg a társadalmak egyik legnagyobb – térségünkben a legnagyobb – kohéziós erejét a nemzet jelenti. A nemzettudat magában foglalja az anyanyelvet, a szülőföldet, a családot, valamint a közös múltat, jelent és jövőt. Ma, az egy nemzethez tartozás adja a társadalmak identitásának gerincét. A nemzet bármilyen értelmű térbeli elhagyása (pl. önkéntes migráció, határváltozások, deportáció stb.) traumatizálja az egyént, hiszen ezzel elveszíti azt a közeget, amellyel addig sorsközösségben élt. Így mindig az egyik legfontosabb cél a védelmi közeg megtalálása, az idegenben lévő védelmi háló pedig a diaszpóra. A saját társadalmából kiszakadó egyének mind a régi, mind az új társadalomtól eltérő fejlődési utat fognak bejárni, ahol azonban a hagyományörzés felértékelődik. A társadalom a társadalomban jelenség pedig magában hordozza a többes nemzeti identitás – esetlegesen a kettős lojalitás – kialakulását. Ez a transznacionalitás az, ami fontossá teszi a diaszpórákat a nemzetközi kapcsolatok számára.

A nemzetközi (államközi) kapcsolatok elsődleges szereplői természetesen az államok. Így a nemzetközi kapcsolatok tudományával kapcsolatos vizsgálódások elsősorban az államok közötti kapcsolatokat, az államok viselkedését, esetleg még a nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos állami viszonyrendszereket elemzik. Sőt, maga a nemzetközi kapcsolatok tudománya is az államok közötti viszonyrendszerben található anomáliák megértésére, feloldására jött létre. Az államok szerepe a nemzetközi kapcsolatokban elvitathatatlan, de nem szabad elfelejtenünk a többi szereplőről sem, amelyek ugyan sohasem lehetnek főszereplői a vizsgált rendszernek, azonban a rendszeren belüli szerepvállalásuk alakíthatja az államok mozgásterét. A nem-állami szereplők megnövekedett szerepvállalási lehetőségeit elsősorban a globalizáció és az infokommunikációs forradalom tették lehetővé.

A **dolgozat célja** annak vizsgálata, hogy az egyén és kisebb-nagyobb csoportjai, hogyan tudják befolyásolni a nemzetközi kapcsolatokat. A társadalmak nemzeti enklávéi, azaz a diaszpórák különleges helyet foglalnak el a nemzetközi kapcsolatok szereplői között, hiszen kialakulásukkal létrejön egy kiterjedt interperszonális kapcsolati háló, amelyen keresztül jelen vannak mind a befogadó, mind a küldő államban. E különleges helyzetre az elmúlt 10-15 évben kezdett egyre nagyobb figyelem irányulni a nemzetközi kapcsolatok kutatói részéről. Azonban itt még mindig csak a felszínt kapargatjuk, hiszen a diaszpórák speciális gazdasági, társadalmi, jogi, kulturális, sőt akár még pszichológiai pozícióinak felismerésével párhuzamosan, ma már akár különálló tudományról is lehetne beszélni a diaszpórákutatás területén. Azonban e dolgozat

nem a diaszpórakutatás autonómiájára kívánja helyezni a hangsúlyt, hanem sokkal inkább arra, hogy a diaszpóráknak milyen lehetőségeik vannak a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe való belépésre. Van-e egyáltalán létjogosultsága ennek az entitásnak a vizsgált tudományon belül. Ennek vizsgálatához a dolgozat először tisztázza a diaszpóra fogalmát, majd azt, hogy mit is jelent a kisebbségben élés joga, hogyan zajlik a diaszpóraépítés, valamint, hogy milyen eszközök vannak, lehetnek a diaszpórák kezében a nemzetközi kapcsolatok rendszerén belül.

A diaszpórák kapcsán számtalan ellentmondás tárul fel, azonban abban konszenzus látszik kialakulni, hogy a diaszpórák megszületéséhez szükség van valamilyen határokon átvelő mozgásra. Ebből következően az egyes diaszpórákat lehet aszerint kategorizálni, hogy a migráció mely fajtájának következményeként alakultak ki. A migráció számtalan formája közül a dolgozat a nemzetközi hallgatói migrációval, a nemzetközi hallgatói migráció útján létrejött diaszpórákkal fog foglalkozni.

A dolgozat kutatási kérdése, hogyan viselkedik egy tudás-diaszpóra a nemzetközi kapcsolatokban. A felsőoktatás nemzetköziesedésének minden formája fokmérője lehet két ország közötti viszony leírásának. Az oktatáshoz való jog fontossága az emberi jogok felvirágzásával (antikvitás, felvilágosodás) párhuzamosan kerül az emberiség látómezejébe. Azzal, hogy a 20. század végén megjelent a tudásalapú gazdaság, a „brain drain-brain gain” jelensége még inkább előtérbe került. Kérdés, hogy a migrációt is egyértelműen magába foglaló jelenség a nemzetközi kapcsolatok meglétének következménye, vagy inkább a nemzetközi kapcsolatok egyik mozgatórugója. Azzal, hogy évről évre egyre több olyan diák van, aki nem anyaországában folytatja felsőoktatási tanulmányait szoros összefüggés keletkezik a művelődéshez való jog, a tudomány szabadsága, valamint a mozgás szabadsága között. Ebből következően ezen triumvirátus közötti korrelációkat is mindenképpen vizsgálni kell.

A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index (NHMI) számszerűsítve képes megmutatni azt, hogy milyen minőségű és intenzitású kapcsolatban áll egymással a nemzetközi hallgatói migráció útján kialakult diaszpóra befogadó és küldő állama, továbbá, hogy ebben a keretrendszerben milyen szerepe lehet egy nemzetközi hallgatónak: mekkora lehetőség rejlik az adott diákban, hogy a két ország közötti befolyásoló tényezővé válhasson. A NHMI az egyént, a diaszpóratagot helyezi a középpontba, a volt nemzetközi hallgató tapasztalataira helyezi a hangsúlyt: hogyan élte meg a múltat, hogyan értelmezi azt ma, milyen szándékai és motivációi voltak és vannak. Ebből következően az Index elsődleges feladata megadni arra a választ, hogy

az egyes egyéni életutak csoportba tömörülése meg tud-e jelenni a nemzetközi kapcsolatokban vagy sem.

A **NHMI módszertana** a hét komponenshez (indikátorhoz) tesztek rendelése, azok összefüggéseinek vizsgálata. A szocializációs határ meghatározásához a CAGE Distance Framework vizsgálati rendszerét használtam fel. A küldő ország felsőoktatási hallgatói mobilitáshoz fűződő attitűdjét az adott ország politikai berendezkedésének (a Demokrácia Index felhasználása), illetve a nemzetközi hallgatói migráció támogatási rendszerének (a Fragile State Index egyes politikai és gazdasági indikátorainak felhasználása) kettősének összevetésével vizsgáltam. Az oktatási célország kapcsán az első elem a befogadó társadalom vizsgálata. Az adott nemzetközi hallgató társadalmi beilleszkedésében, kultúra-elsajátításában, továbbá diaszporikus kötelékek kialakításában rendkívül fontos szerepet játszik az, hogy milyen közösségbe kerül. Így szükséges a befogadó társadalom idegenekhez fűződő attitűdjének vizsgálata (xenofóbia vizsgálatok). Az oktatási célország felsőoktatási hallgatói mobilitáshoz fűződő attitűdjét a küldő ország azonos indikátorának vizsgálati módszertanával elemeztem. A nemzetközi hallgatók egyéni szándék és motivációjának felderítéséhez a mélyinterjú technikát alkalmaztam. A nemzetközi hallgató által eltöltött idő az, amikor a diplomát adó képzések és a rövid távú mobilitási programokat kell görcső alá venni, ezek milyen összefüggésben állnak mind a letelepedés kérdéskörével, mind a vizsgált országok céljaival. Az oktatás nyelve kapcsán a nyelv és a kultúra közötti összefüggéseket tekintettem át.

A dolgozat több diaszporikus szemléltetést is tartalmaz, de kifejezetten egy átfogó példát alkalmaz a NHMI teszteléséhez: a vietnami tudás-diaszpórát Magyarországon. Az 1960-as évek és az 1980-as évek vége közötti időszakban Magyarország és Vietnam között virágzó nemzetközi hallgatói migrációs tendencia volt megfigyelhető. Ebből következően a mai napig él egy alacsony létszámú, de magasan kvalifikált vietnami diaszpóra Magyarországon. A **dolgozat kutatási előfeltevése**, hogy nem elsősorban a diaszpóra nagyságától függ az, hogy vannak-e a vizsgált diaszpórának olyan eszközei, amelyekkel meg tud jelenni a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, hanem a diaszpóra szervezettségétől. Ezen hipotézis vizsgálatához kiváló lehetőséget biztosít a három-hatezer fős magyarországi vietnami diaszpóra elemzése.

A **kutatás módszertana** elsősorban a szakirodalmi feldolgozás, azokból analógiák vonása, valamint mélyinterjúk készítése volt. Áttekintettem, hogyan alakultak a magyar-vietnami államközi kapcsolatok Vietnam újkori megalakulását követően, hogyan fejlődött a

vietnami oktatási rendszer. Miroslav Hroch nemzetépítési elméletének átalakításával vizsgáltam – többek között – a magyarországi vietnami diaszpóra szervezettségi szintjét. Továbbá elkészítettem négy mélyinterjút olyan vietnamiakkal, akik 1966 és 1989 között tanultak Magyarország valamely felsőoktatási intézményében.

A kutatás eredményeinek előrevetítéséről szólva, a Magyarország és Vietnam közötti szocializációs határ mértéke, illetve a szocialista idők nemzetközi hallgatóinak tulajdonságai alapján arra lehetne következtetni, hogy a magyarországi vietnami tudásdiaszpóra szemmel látható résztvevői a magyar-vietnami államközi kapcsolatoknak. Azonban a magyar közbeszédben nincs túl sok szó a magyar-vietnami barátságról, a vietnamiak magas szintű szerepvállalásáról. Ez már előre jelezheti számunkra azt, hogy nem túl sok – nyilvános – megjelenésre lehet számítani a magyarországi vietnamiak részéről. A dolgozat eredményeinek fényében itt két dolgot kell kiemelni: a kínaiak jelenlétét, valamint a hírszerzés lehetőségét.

Mivel a vietnamiak szoros szimbiózisban élnek a kínai bevándorlókkal, általában a kínai nagykereskedők viszonteladói, így „el tudnak bújni” a magyarok rendkívül sztereotíp szemében a „nagyobb ázsiai” népcsoport mögött. Mindemellett rendkívül fontos szerepet játszik a társadalmi beilleszkedés is, ami Magyarországon kifejezetten egy olyan nehéz dolog, amit a vietnamiak nem is igazán kívánnak. A vietnami *csendes szeparáció* egy további ok arra, hogy miért nem láthatjuk őket szabad szemmel a bilaterális nemzetközi kapcsolatban. Ez a fajta attitűd azonban kifejezetten előnyös a hírszerzésben, de erre kifejezett bizonyíték nincs.

A dolgozat főbb fejezeteiben törekszem megadni a tudományterületi besorolást, mivel a választott kutatási téma eleve több aspektusból és diszciplína alapján is kutatható lehet. Majd ezt követően tekintem át a diaszpóra fogalmát és ezzel összefüggésben kutathatóságának kérdéseit. Ez vezethet el oda, hogy miben ragadható meg a diaszpórák szerepe a nemzetközi szintén, a kapcsolatokat milyen összefüggésben érdemes vizsgálni. A kutatás mintegy erre az alapra épülhet rá, ha arra kell válaszolni, hogy a hallgatók vándorlásának köszönhetően létrejöhét-e diaszpóra, és ha igen, akkor mi jellemző a magyarországi vietnami diaszpórára, milyen annak a kapcsolati hálója, szerepe. Ennek igazolására szolgálhat a célul kitűzött Index a külföldi hallgatók migrációs aktivitásáról és az Index alkalmazhatóságának a hazai teszteléséről. A disszertáció utolsó érdemi fejezete összefoglalja a kutatás eredményeit, és reflektál a kutatási kérdésekre, valamint a hipotézisre.

„Kutatni valamit annyit tesz, mint látni, amit mindenki lát, és közben arra
gondolni, amire senki.” /Szent-Györgyi Albert/
„A kutatás nem más, mint formális kíváncsiság. Meghatározott célt követve
nyughatatlanul keresi a választ.” /Zora Neale Hurston/

II. A kutatás tudományterületi elhelyezése

1. Az interdiszciplinaritás

Az interdiszciplinaritás megjelenésével egy új fogalmi kérdéskör került be a tudományos világba, amelyről a mai napig folynak a viták, hogy ez az „ördög eszköze” a tudomány aláásására, avagy korunk legnagyobb „vívmánya”, amely képes a tudomány egy új értelmezését adni.¹ Az interdiszciplinaritásra irányuló meghatározások mind a diszciplinaritás felől próbálták leírni az új tudományos jelenségét. E klasszikus meghatározás szerint az interdiszciplinaritás nem más, mint két vagy több diszciplína között kialakuló valamiféle interakció, ahol a diszciplináris határok átjárhatók.² Azonban egyáltalán nem lehet véletlennek nevezni azt, hogy a diszciplína a definíciós kiindulási pont.

A diszciplinaritás egy történelmi kategória, azaz a világ megismerésének folyamata során kialakult rendet követte a tudományterületek normatív tagolódása. Egy diszciplínához való tartozás elengedhetetlen feltétele az, hogy a kutató úgy kapcsolódjon egy adott kutatási tárgyhoz, hogy szigorúan alkalmazza azon tudományterület módszertanát, illetve fogalomkészletét. A rendszer stabilitását pont az biztosította, hogy a tudományterületek egymástól függetlenek, önállóak, homogének voltak, nem létezett közöttük átjárás. Azonban a 20. század tudományos, technológiai változásai kikezdték az autonóm, egymással nem érintkező tudományterületekből álló szisztémát. Az új évszázad új kutatási irányokat is hozott, amelyek új megfigyelési eszközökkel, új módszertanokkal bővítették az addigi ismeretrendszert. A kitágult megismerési horizontok következtében a hagyományos diszciplínák egyre kevésbé

¹ Veress Károly, „Az interdiszciplinaritás problémája,” *Erdélyi Múzeum-Egyesület* 77, no. 1 (2015).

² Joe Moran, *Interdisciplinarity. The New Critical Idiom* (London: Routledge, 2001): 19.; Reinhold Hedtke, „The social interplay of disciplinarity and interdisciplinarity - Some introductory remarks,” *Journal of Social Science Education* 5 (2006): 1.

fértek bele történelmileg lehatárolt kereteikbe. Szükségessé vált a határátlépés. Ez a módszertani paradigmaváltás volt az, ami létjogosultságot adott az interdiszciplínáknak.³

Röviden, az interdiszciplinaritás folyamata a tudományterületi határokat átlépve integrálta, szintetizálta azokat annak érdekében, hogy a szélesedő perspektíva nyomán kialakuló kutatási irányok is feltárhatók legyenek a gyakorlatban. Három megvalósulási módját ismerjük ma az interdiszciplinaritásnak: (1) az alárendelő-disszolváló módot, (2) az integratív-szintetikus módot, illetve (3) az agonisztikus-antagonisztikus módot. Az első mód esetében az egymással kapcsolatba lépő tudományterületek egyike alárendeltje, disszolválója lesz a másiknak. A második mód esetében a két vagy több egymással viszonyt kialakító diszciplína integrációja, szintézise valósul meg. A harmadik megvalósulási mód esetében pedig az interdiszciplína a hagyományos diszciplínák ellenzékeként lép fel, kritizálja azok történelmi határait.⁴

Az interdiszciplinaritás értelmezése során mindenképpen ki kell térni a posztmodern megközelítésre. Ez a szemléletmód azt hangsúlyozza, hogy az interdiszciplinaritás nem jelenti a tudományterületek felszámolását, hanem inkább „csupán” egy új helyzetről van szó, amely új kutatási, megismerési irányokkal szembesíti az eddigi diszciplínákat. Ebből a szempontból két interdiszciplinaritást különböztethetünk meg: (1) az integráló célzatú, illetve (2) az integratív célzatú interdiszciplinaritást. Előbbi célja belülről tágítani az adott diszciplína határait, összetettségét. Utóbbi pedig a tudományterületek összehangolására helyezi a hangsúlyt, azaz az adott diszciplína határainak átlépését szorgalmazza.⁵

Az interdiszciplinaritás lehetősége új logikát hozott a tudomány megszervezésébe, illetve művelésébe. Két fontos elemet kell itt kiemelni: (1) az innováció, illetve (2) a felelősség új logikáit. Az innováció az egyik olyan terület, ahol a kutatók veszélyesnek ítélik meg az interdiszciplinaritást, mivel a tudományterületek közötti határok elmosódása esetlegesen csökkentheti az egyetemi autonómiát, a kutatási szabadságot, ami így végső soron hátráltatja

³ Julie Klein, *Interdisciplinarity* (Detroit: Wayne State University Press, 1990): 3.; Hedtke, „The social interplay of disciplinarity and interdisciplinarity,” 2.

⁴ Andrew Barry, Georgina Born és Gisa Weszkalnys, „Logics of interdisciplinarity,” *Economy and Society* 37, no. 1 (2008): 21.

⁵ Julie Thompson Klein, „A Platform for a Shared Discourse of Interdisciplinary Education,” *Journal of Social Science Education* 5, no. 4 (2006).; Moti Nissani, „Fruits, salads and smoothies: A working definition of interdisciplinarity,” *Journal of Educational Thought* 29, no. 2 (1995): 122.; Sandra Mathison és Melissa Freeman, „The Logic of Interdisciplinary Studies” (Annual Meeting of the American Educational Research Association, 1997).

magát az innovációt is. Azonban figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a hagyományos diszciplínák sem minden esetben teljesen függetlenek és feltalálók, továbbá az interdiszciplinaritásnak önmagában nem célja a klasszikus tudományterületek önállóságának felszámolása, sokkal inkább az elméletből a gyakorlatba átvezető jelenségről van szó. Az interdiszciplinaritás felelőssége a most említett gyakorlati szemlélettel van szoros összefüggésben. A posztmodern felfogás szerint az interdiszciplinaritás képes integrálni a tudomány, a társadalom, és a gazdaság síkjait, amelynek köszönhetően utat tud törni a tudományos kutatás, illetve az üzleti újítások között. Ennél fogva az interdiszciplinaritásnak fontos szerepe van a tudomány, a technológia, valamint a társadalom közötti viszonyrendszer újraértelmezésében.⁶

Összefoglalva, az interdiszciplinaritás egy új világmegismerési aspektust hozott a tudományba, amely elősegíti a komplex kérdéskörök értelemezését, elemzését, hiszen több tudományterület integrációját, szintézisét valósítja meg, illetve olyan új kutatási irányokra mutat rá, amelyekkel a hagyományos diszciplínák már nem tudnak mit kezdeni. A 20. század tudományos paradigmaváltása során kiemelkedett egy olyan interdiszciplína, amiről mindenki azt gondolja, hogy tudja, „micsoda”, de amikor a megfogalmazásra kerül a sor, akkor inkább már csak homályos válaszok vannak. Ez nem más, mint a nemzetközi kapcsolatok tudománya.

⁶ Armin Krishnan, „What are Academic Disciplines? Some observations on the Disciplinary vs. Interdisciplinarity debate.” *ESRC National Centre for Research Methods NCRM Working Paper Series* (2009): 5.

2. A nemzetközi kapcsolatok (inter)diszciplína

A nemzetközi kapcsolatok tudománya a társadalomtudományokon belül helyezkedik el, annak egy önálló tudományterülete. Elkülönült elmélettel, módszertannal, szereplőkkel, eszközökkel rendelkezik. Tudományosságának vitatottságához azonban nagyban hozzájárul lényegének egyik legfontosabb eleme: az interdiszciplinaritása. A nemzetközi kapcsolatok tudománya integrálja, szintetizálja a tárgyának vizsgálatára rendelt összes egymással kapcsolatba lépő diszciplínát, valamint saját kezdetleges diszciplináris határait átlépve a többi tudományterület interaktív összehangolására törekszik. Továbbá rendkívül fontos még kiemelni az elmélet és a gyakorlat szoros összekapcsolódását, amely szintén az interdiszciplínák egyik jellegzetessége.

2.1. A nemzetközi kapcsolatok elkülönült tárgyköre

Annak ellenére, hogy a nemzetközi kapcsolatokról, mint tudományról csak a 20. század eleje óta beszélhetünk, ezt az időszakot megelőzően is létezett már. Sőt, még az államok előtti nemzetközi kapcsolatokról is lehet beszélni. A 20. század azzal hozta el a változást, hogy a már létező dolgot intézményesítette, amelynek következtében ma már tudományos keretek között lehet és kell vizsgálni az államok közötti viszonyrendszert.

A modern államiságot és ezzel a nemzetközi kapcsolatok tudományának alapjait az 1648-as vesztfáliai béke fektette le. A harmincéves háborút lezáró dokumentum tartalmazta először a szuverenitás modern értelmezését⁷, ami a mai napig meghatározza az államokkal kapcsolatos gondolkodást.⁸ Minden állam egyenrangú résztvevője a nemzetközi kapcsolatok rendszerének, ebből következően területi integritását (azaz megjelent a territoriális állam fogalma) más állam nem kérdőjelezheti meg (a vesztfáliai be nem avatkozás elve), saját határain belül úgy gyakorolja a hatalmat a népessége felett, ahogy akarja (tudja).⁹ Gyakorlatilag már itt megjelentek az államiság feltételei, amit majd Georg Jellinek a 19. században fog pontosítani.¹⁰

A vesztfáliai békét követően, de még az első világháború előtti időszakban további elméletekkel, jelenségekkel, szakkifejezésekkel bővült gyakorlatilag a politikatudomány és

⁷ A szuverenitás fogalmát Jean Bodin alkotta meg az 1500-as években. Bihari Mihály, „A modern népszuverenitás elméleti alapjai. Kísérlet egy funkcionalista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására,” *MTA Law Working Papers* 51 (2014).

⁸ Tarján M. Tamás, „1648. október 24. A vesztfáliai béke,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1648_oktober_24_a_vesztfaliai_beke/.

⁹ Karen Mingst, *A nemzetközi kapcsolatok alapjai* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2011).

¹⁰ Sólyom Péter, „Az állam általános elmélete és a jog viszonylagos ereje – észrevételek Georg Jellinek államelméletéhez,” *Pro Futuro* 2, no. 2 (2012).

ezen belül a nemzetközi kapcsolatok tárgya. Ebben a történelmi periódusban az államok közötti viszonyrendszerrel elsődlegesen a politikatudomány foglalkozott. Ebből következően a nemzetközi kapcsolatok tárgyra is ráhúzták a politikatudomány szakkifejezőkészségét, elméleteit, módszertanát. Nem meglepő, hogy manapság a nemzetközi kapcsolatok tudományát gyakran a politikatudomány egy szubdiszciplínájaként kezelik, miközben a nemzetközi kapcsolatok tárgya már meghaladta ezt a keretrendszert.

A 18. század két központi forradalma – az amerikai függetlenségi háború (1776), illetve a francia forradalom (1789) – két alapeszmét hagyott az utókorra, amelyek fontos alapját képezik a mai nemzetközi kapcsolatok tudományának: a legitimációt, illetve a nacionalizmust.¹¹ John Locke kimondta, hogy az emberek még a királyok istentől származó abszolút hatalmát is korlátozhatják, sőt korlátozniuk is kell azt, hiszen az uralkodó csakis az alattvalók hozzájárulásával lehet legitim. Locke szerint a polgári társadalom, illetve az abszolút monarchia összeegyeztethetetlen fogalmi kategóriák, hiszen az abszolutizmus keretrendszerében nincs, aki védelmet nyújtson az alattvalóknak az uralkodóval szemben. Locke fogalmazza meg a társadalmi szerződés intézményét, mint a legitimáció alapját.¹²

A nacionalizmus eszméje az, ami miatt a nemzetközi és nem pedig az államközi kapcsolatok tudományának nevezzük azt a diszciplínát, amelynek fókuszában az államok viselkedése, szerveződése áll. Az egyes államok területén élő, közös múlttal, nyelvvel, hagyományokkal rendelkező csoportok nemzeti öntudatra ébredése az államokról a nemzetekre tette át a hangsúlyt, évszázadokra. A 19. század Európában a „nemzetesítésről” szólt, melynek során kialakult a nemzet két koncepciója (politikai, kultúr), a nemzetiséghez való tartozás vált a legfőbb identitásalakítóvá, ami így képes volt tömegeket mozgatni egy-egy politikai cél érdekében. Ebben az időszakban jöhetett létre az egységes Olaszország és Németország is, ekkor függetlenedett Görögország és Moldova, Németalföld Hollandiára és Belgiumra oszlott, valamint az Oszmán Birodalom is elindult a szétesés útján. A 19. század európai konfliktusai a gyarmatokra helyeződtek ki, gazdasági, politikai, kulturális versengés (lásd pl. versenyfutás Afrikáért – 1885: Berliini Kongresszus) formájában: 1914-re már a világ négyötöde állt európai

¹¹ Mingst, *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*.

¹² Joshua Cohen, „Structure, Choice, and Legitimacy: Locke's Theory of the State,” *Philosophy & Public Affairs* 15, no. 4 (1986); Meagan Nation, „Locke's Social Contract: Is It Legitimate?” *CLA Journal* 7, (2019).; Stanford Encyclopedia of Philosophy, „Locke's Political Philosophy,” utolsó módosítás dátuma: 2005. <https://plato.stanford.edu/entries/locke-political/>.

irányítás alatt. A gyarmatok felelőtlen kizsákmányolása destabilizálta az európai erőegyensúlyt.¹³

A nemzetközi kapcsolatok tudománya az európai erőegyensúly megbomlásának és annak következményeinek értelmezésére kelt életre. Három többnemzetiségű állam tűnt el, vagy alakult át: Oroszországban megdőlt a cári hatalom és a kommunizmus¹⁴ ideológiája vette át a helyét, az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve az Oszmán Birodalom pedig felbomlottak. A két világháború közötti időszak tovább erősítette a nacionalizmusokat, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a wilsoni 14 pont egyike a népek önrendelkezési jogáról szólt. Az „újdonsült” diszciplína ebben az időszakban elsősorban az államok frusztráltságából fakadó konfliktusok elemzésére irányult, ebből következően a tudomány egyetlen szereplővel foglalkozott: az államokkal, vagy más szóval nemzetekkel – amely fogalmakat a kor egymás szinonimájaként használt.

Az első világháború békéi azonban nem hozták el a konfliktusok kielégítő megoldását, sőt inkább több frusztrációt generáltak, mint amennyi előtte volt. Az 1930-as években összecsaptak a liberalizmus, fasizmus és kommunizmus eszméi, ami egy újabb világháború kirobbanásához vezetett. A második világháború is jelentős hatalmi átrendeződést generált, aminek a hidegháború lett az utóhatása.

A hidegháború időszaka némileg módosította a nemzetközi kapcsolatok tárgykörét, illetve szereplőit. A jelenleg (is) használatban lévő tankönyvek¹⁵ azokkal a szereplőkkel operálnak, amelyek a hidegháború időszakában alakultak ki – annak ellenére, hogy ezt a szereplő kategorizálást már meghaladta a tudomány. Így szereplői a diszciplínának az államok, a nemzetközi szervezetek, az egyének, a transz-, illetve multinacionális vállalatok. Továbbá a bipoláris világban két ideológiailag ellentétes szuperhatalom emelkedett fel, amelyek közvetlen és közvetett interakciói adták a nemzetközi kapcsolatok tudományának legfőbb vizsgálódási kontextusát. Az államok közötti konfliktus folyamatossá és globálissá vált ebben az időszakban, számos új állam jött létre a gyarmati rendszer felbomlásával, amely fiatal országokban a szuperhatalmak vetélkedtek egymással a befolyásszerzésért, univerzális és szupranacionális

¹³ Mingst, *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*.

¹⁴ A kommunizmus látszólag ellentétes a nacionalizmus eszméjével, azonban mind a kettő az emberek egységesítését célozza a politikai aktivizmus jegyében.

¹⁵ V.ö.: Egedy, *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe.*; Murádin, *Nemzetközi kapcsolatok elmélete.*; Burchill és Linklater, *A nemzetközi kapcsolatok elméletei.*; Mingst, *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*.

nemzetközi szervezetek jöttek létre, amelyeknek tagsága jogi és gazdasági következményeket is maga után vont. Reflektálni kellett az új világrendre, és erre a nemzetközi kapcsolatok tudománya (lett volna) a legalkalmasabb.

Mindezek ellenére a nemzetközi kapcsolatok tudományának megszilárdulása inkább a hidegháború utánra, a 20. század végére, a 21. század elejére tehető. A századforduló – és a már azt megelőző évtized is – paradigmaváltást hozott a nemzetközi kapcsolatok terén. A globalizáció és az infokommunikációs forradalomnak köszönhetően új szereplőkkel bővült a nemzetközi kapcsolatok tudománya. Továbbá a vizsgálat tárgya már nem csupán az államok viselkedésére terjed ki, hanem más olyan szereplőkre is, amelyek beléptek a nemzetközi kapcsolatok rendszerébe. Továbbá a nemzetközi kapcsolatok rendszerének cselekvései, interakciói (pl. terrorizmus, nemzetközi bűnözés, tömeges nemzetközi migráció stb.) is folyamatosan bővülnek. Összefoglalva, kijelenthető, hogy a nemzetközi kapcsolatok (inter)diszciplína egy folyamatosan önmagát bővítő tudomány.

Kiket nevezhetünk ma a nemzetközi kapcsolatok tudományának szereplőinek? A nemzetközi kapcsolatok fókuszában továbbra is egyértelműen az államok állnak, sőt, ma inkább állam-fókuszált a tudomány, mint a kialakulásakor, amikor a nemzetközi nevet kapta. Ebből következően ma (is) minden szereplőt, minden aktivitást az államokhoz viszonyítunk. Így minden transznacionális, multinacionális, szupranacionális, internacionális és szubnacionális aktor a nemzetközi kapcsolatok tudományának szereplője, azaz minden, ami összekötheti vagy elválaszthatja az államokat egymástól. A szereplőket nem lehet taxatív felsorolni, mert a világrend változásával folyamatosan bővülnek, ennek ellenére érdemes néhány aktort példálózó jelleggel megemlíteni. Az internacionális szereplők közé tartoznak a nemzetközi szervezetek, amelyeknek kimondott célja, hogy az államokat közelebb hozzák egymáshoz valamilyen területi, politikai, gazdasági, jogi, kulturális stb. alapon. A transznacionális szereplők közé tartoznak a transznacionális vállalatok, illetve a diaszpórák is. Multinacionális szereplői a tudománynak a multinacionális vállalatok, illetve a nemzetközi civil szervezetek. Szubnacionális szereplőkként lehet említeni az állami, vállalati vezető személyeket, influencereket, valamint a terroriszervezeteket is. Továbbá izgalmas kérdésköre a diszciplínának, hogy beszélhetünk-e szupranacionális szereplőkről. Ide jelenleg „csak” az Európai Uniót lehet(ne) besorolni, azonban ő sem felel meg teljes mértékben a követelményeknek, hiszen nem teljes egészében nemzetek feletti szervezetről van szó.

Két állam bilaterális viszonyrendszerében, vagy akár több állam mátrixában is fontos a szocializációs határ definiálása, ami négy tényező (kultúra, politika-jog, földrajz, gazdaság) meghatározza a vizsgált országok között húzódó távolságot, ami magában hordozza annak az előrejelzését, ami különösen fontos ezen dolgozat szempontjából, hogyan fognak a vizsgált országok társadalmi egymással szemben viselkedni. Erről a későbbiekben részletesebben is szó lesz.

Fontos továbbá még kiemelni azt, hogy a tudomány szereplőjéhez más és más cél- és eszközrendszer rendelhető, hiszen nem minden szereplőnek ugyanaz a célja, illetve nem minden eszköz áll rendelkezésre az összes szereplő számára egyformán. Az eszközök, amelyekkel ténylegesen lehet irányítani a nemzetközi kapcsolatokat, egy-egy csatornán belül jelennek meg. A csatornák kapcsán is tetten érhető a nemzetközi kapcsolatok tudományának interdiszciplinaritása, hiszen a tudomány egy-egy csatornája egy-egy társadalomtudományt jelöl. A nemzetközi kapcsolatok tudományának öt csatornája van: politikai, gazdasági, kulturális, jogi, illetve katonai, azonban a diszciplína szereplőjéhez hasonlóan, az egyes csatornához kapcsolódó eszközöket sem lehet taxatív felsorolni a folyamatosan változó, bővülő technológiák, trendek miatt. Ennek ellenére itt is érdemes a legfontosabb/leggyakoribb eszközöket kiemelni, amelyek kölcsönösen összefüggnek egymással, azaz itt (is) megjelenik az interdependencia. A politikai csatorna rendelkezik a legszélesebb eszköztárral, hiszen a hagyományos diplomáciától, a hírszerzésen át, a lobbizásig, minden politikai tevékenység, amelynek hatása van a nemzetközi rendszerre ide sorolandó. A politikai csatorna eszköztárában a nemzetközi kapcsolatok minden szereplője megtalálhatja a számára elérhető és megfelelő technikát. A jogi csatornát elsősorban – természetesen – maguk az államok használják, pl. bilaterális együttműködési szerződések megkötésével, illetve nemzetközi szervezetek kötelező és nem kötelező erejű jogszabályok alkotásával, ahol kiemelendő az emberi jogok terén végzett munkájuk. A gazdasági csatorna eszközrendszere is rendkívül széleskörű, gondoljunk csak arra, hogy Elon Musk egyetlen mondata, milyen hatással lehet a tőzsde-, vagy éppen a kriptovaluta piacra, miközben a külföldi kihelyezett tőkéről, vagy éppen a gazdasági embargó intézményéről sem szabad elfeledkeznünk. A kulturális csatorna egyértelműen a soft power oldalát képviseli a nemzetközi kapcsolatok eszköztárában, ahol a média szerepét kell kiemelni, amely hozzájárul a társadalmi polarizáció és a multikulturalizmus ellentétéhez. A katonai csatorna tartalmazza az agresszió és a békefenntartás eszközeit. Végül, de nem utolsó sorban szót kell ejteni a

történelemről is, amely hármas fontosságú a nemzetközi kapcsolatok tudománya számára. Egyrészt kész forrása az államok közötti kapcsolatok viszonyrendszerének. Másrészt alapot biztosít a tudósok elméleteinek bizonyítására. Harmadrészt pedig a történelmi tudatosság révén elkerülhetők a múlt hibái.¹⁶

A nemzetközi kapcsolatok tudományának elkülönült tárgyköre kapcsán kell még említést tenni a geopolitika kérdésköréről is, amely tétel meghatározza a 21. század nemzetközi kapcsolatokról alkotott gondolkodását is.

Az államok mibenléte, azaz kialakulása, felvirágzása, működése, hanyatlása, majd teljes pusztulása már az ókori filozófusokat is foglalkoztatta. Különös figyelmet fordítva a működésükre Arisztotelész Politika c. művében arra a következtetésre jutott, hogy az államok (poliszok) társas lények, amely entitásoknak pont azért lehet emberi tulajdonságuk, mert az állam az emberek által alakítható legmagasabb rendű közösségi forma.¹⁷

Friedrich Ratzel 1897-ben a Politische Geographie c. művében az államokat élő organizmusokként kezelte, amely élő szervezeteknek saját életciklusuk van (juvenilis, maturus, senilis), állandó mozgásban vannak, melynek következménye, hogy legfőbb céljuk a terjeszkedés, az újabb területek meghódítása. Azonban a földfelszín szűkös jóság, amely már a 19. század végén is teljesen fel volt osztva, így Ratzel az államok terjeszkedésre irányuló vágyát más államok rovására történő helyfoglalással tudta csak elképzelni.¹⁸

A II. világháborút követő az egész bolygóra kiható folyamatok, mint például maga a globalizáció, a dekolonizáció, univerzalizáció, regionalizáció¹⁹ megjelenése, felerősödése és elterjedése hozzájárult ahhoz, hogy ma az államok ne csupán a más államok kárára történő területnövelési lehetőséget lássák és alkalmazzák. Az államok társas lény mivoltából következően nem csak egymás ellenségei lehetnek, hanem egymás szövetségesei is. A békés szövetségek fontosságára és szükségességére a II. világháború borzalmi világítottak rá igazán. Nem véletlen tehát, hogy ettől az időszaktól kezdődően jönnek létre folyamatosan univerzális,

¹⁶ Constantinos Koliopoulos, „International Relations and the Study of History,” utolsó módosítás dátuma: 2019. január 25. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-242>.

¹⁷ Arisztotelész, *Politika* (Budapest: Gondolat, 1994).

¹⁸ Friedrich Ratzel, *Politische Geographie* (München und Leipzig: R. Oldenbourg, 1897).

¹⁹ Mészáros Rezső, „Szempontok a 21. századi világgazdaság értelmezéséhez,” *Acta Climatologica et Chorologica* 50, no. B (2016).

illetve zárt nemzetközi szervezetek, amelyeknek célja – ha csak a területiséget nézzük – az államok, illetve az emberiség globális vagy regionális védelme, felvirágoztatása.²⁰

Az államok érdekérvényesítési módszereibe egyértelműen új elemet hozott a 20. század második felében a nemzetközi szervezetekbe való tömörülés lehetősége. Azonban a nemzetközi viszonyok tudománya folyamatosan bővül, így ma már egyre több olyan szereplőre kell odafigyelnünk, amelyekről akár pár évtizede is elképzelhetetlen lett volna, hogy belépjen a nemzetközi viszonyok rendszerébe. A digitális forradalomnak köszönhetően ma már egyre többen képesek interperszonális kapcsolati háló kialakítására.²¹ Ebben a soft power típusú befolyásolási intézményben van különösen fontos szerepe a diaszpóráknak. Napjainkban a transznacionális közösségek egyre nagyobb szerepet kapnak és vállalnak a nemzetközi viszonyok alakításában²². Ebből kifolyólag különös figyelmet kell fordítani a diaszpórák interperszonális hálózatainak vizsgálatára, hiszen éppen ezen személyközi hálózatokon keresztül képesek érdekeiket érvényesíteni a nemzetközi térben.

2.2. A nemzetközi kapcsolatok strukturált elmélete

Az elméletek arra adnak választ, amire az adott tudomány keresi a megoldást. Így a nemzetközi kapcsolatok tudományának strukturált elmélete a nemzetközi viszonyrendszer mechanizmusai mögött meghúzódó mértékre és hogyanokra kíván választ adni. Azonban a nemzetközi kapcsolatok tudománya esetében az elmélet – csakúgy, mint a tudomány többi tényezője kapcsán – nem könnyű adekvát választ adni. Három elméletet érdemes kiemelni, amelyek mindegyike más szereplőt állít a kutatás fókuszába ugyanarra a kérdésre keresve a választ.

Az első elmélet a realizmus²³, amelynek központi eleme az a független állam, amelyet az egyének hoztak létre, akik ezzel az állam alárendeltjeivé váltak. A realizmus szerint az állam legfőbb célja, hogy megvédje magát mind külső, mind belső ellenségeivel szemben, amelyhez

²⁰ Blahó András és Prandler Ádám, *Nemzetközi szervezetek és intézmények* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014).

²¹ Corneliu Bjola és Marcus Holmes, szerk., *Digital Diplomacy – Theory and Practice* (London – New York: Routledge, 2015).

²² Elaine Ho L.E. és Fiona McConnell, „Conceptualizing ‘diaspora diplomacy’: Territory and populations betwixt the domestic and foreign,” utolsó módosítás dátuma: 2017. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0309132517740217>.

²³ V.ö.: Jonathan Joseph és Colin Wight, szerk., *Scientific Realism and International Relations* (New York: Palgrave Macmillan, 2014).; W. Julian Korab-Karpowicz, „Political Realism in International Relations,” utolsó módosítás dátuma: 2017. <https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/>; William C. Wohlforth, „Realism,” in *The Oxford Handbook of International Relations*, szerk. Christian Reus-Smit és Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2010).

arra van szüksége, hogy egységesen tudjon fellépni a nemzetközi szinten, azaz nem lehetnek olyan szubnacionális szereplők, akik fellázadnának a kormány döntései ellen. A realizmus politikatudományi elméletként indult útnak és a mai napig osztozik rajta immáron a nemzetközi kapcsolatok tudományával. Így, amikor Thomas Hobbes a 17. században párhuzamot vont az emberi és az állami természet között, akkor ő azt még politikatudományi értelemben tette, azonban mára már nemzetközi kapcsolatok tudománybeli aspektust is kapott. Az egyénnek nem csak joga, de kötelezettsége is az önvédelem a természeti állapotban, ebből következően az államoknak is ezt kell tenniük. Mondta ezt Hobbes egy olyan korszakban, amikor a nemzetközi kapcsolatoknak még nem volt túl sok szabálya. Háromszáz évvel később Hans Morgenthau már arról beszélt, hogy ez az emberi létből eredő harc a hatalomért zajlik az államok között, továbbá az állam túlélését minden áron – legyen az defenzív, vagy offenzív módszer – biztosítani kell. A realista tanokat az 1980-as években kezdték el újraértékelni, mely folyamat nyomán kialakult neorealista irányzat immáron nem az államokra helyezte a legfőbb hangsúlyt, hanem a nemzetközi rendszer struktúrájára. A Kenneth Waltz névvel fémjelzett iskola szerint a nemzetközi rendszer az, ami meghatározza a hatalmi egyensúlyt, és ez az erő, ami felett az államok sok esetben nem képesek ellenőrzést gyakorolni, ebből következően ennek kell lennie a legfőbb mozgatórugónak a nemzetközi kapcsolatok tudományán belül.

A következő elmélet a sorban a liberalizmus²⁴, ami az egyént állítja a középpontba. Azaz ezen koncepció szerint a nemzetközi kapcsolatok tudománya kérdésre – miért és hogyan lépnek egymással kapcsolatba az államok, miért alakulnak ki közöttük háborúk – az egyének személyiségében, döntéseiben, aktivitásában rejlik a válasz. A liberalizmus azt az álláspontot képviseli, hogy az ember természete alapvetően jó, ebből következően – a realizmussal ellentétben – a háborúk nem azért alakulnak ki, mert ez a rendszer alapvető velejárója, hanem mert az egyes államok alkalmatlan vezetői félreértik egymást. Montesquieu a 18. században abban látta a legfőbb problémát, hogy az egyes emberek polgári társadalmakká szerveződnek, amelyek egymástól elkülönült nemzeteket alkotnak, ebből következően a háború egy társadalmi termék, nem pedig az emberi – önvédelmi – természetből levezetett államokra alkalmazható

²⁴ V.ö.: Andrew Moravcsik, „Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics,” *International Organization* 51, no. 4 (1997).; Michael Doyle és Stefano Recchia, „Liberalism in international relations,” in *International encyclopedia of political science*, szerk. Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser és Leonardo Morlino (Los Angeles: Sage, 2011).; Edwin van de Haar, *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek* (New York: Palgrave Macmillan, 2009).

analógia. A 19. század liberalizmusa az 1970-es években újult meg. A neoliberális institucionalizmus, amely már tartalmazza a wilsoni idealizmust is, két újabb kérdést vetett fel, ezzel is bővítve a nemzetközi kapcsolatok tudományának perspektíváját. Az első, hogy az államok miért választották inkább az együttműködést a konstans háborúzással szemben, a második pedig az, hogy a demokráciák miért nem háborúznak egymással egyáltalán. Ez az időszak, amikor a biztonsági megfontolások markáns szerepet kaptak: ez lett a legfontosabb kérdés. A neoliberális institucionalizmus szerint egy szilárd nemzetközi intézményrendszer kialakítása hozzájárul a globális biztonsághoz. A demokráciák kapcsán pedig rámutat arra, hogy a közös normák, hasonló kultúrák csökkentik a konfliktusok, az agresszió kialakulását. Továbbá összekapcsolódik a két kérdéskör, hiszen a demokráciák már ebben a korszakban is arra törekedtek, hogy együttműködést elősegítő nemzetközi szervezeteket hozzanak létre, amelyek alkalmasak arra is, hogy kikényszerítsék az egymással „barátságos” viselkedést.

A harmadik kiemelendő elmélet a konstruktivizmus²⁵, amely elgondolásai nagyban hasonlítanak a neorealista elképzelésekhez, hiszen a konstruktivizmus is a nemzetközi rendszert helyezi a középpontba, mindent ahhoz képest vizsgál a nemzetközi kapcsolatok tudományában. A konstruktivista elmélet szerint a nemzetközi kapcsolatok kérdéseire a nemzetközi és helyi szervezetek ereje adja meg az adekvát választ. Annak ellenére, hogy a konstruktivizmus egy viszonylag új elméletnek számít, mégis a tudomány klasszikus kérdésére keresi a választ: hogyan írható le az állam természete, a szuverenitás, illetve, mi a hatalom forrása. A konstruktivisták szerint az állam viselkedését a társadalmi normák, illetve az elit viselkedése határozza meg. Kiemelik továbbá azt is, hogy a szuverenitás nem egy abszolút fogalom, mivel az államok sosem tudják azt kizárólagosan gyakorolni, még saját területük felett sem. Új fogalomkört vezetnek be azzal, hogy az államok identitásáról és annak fontosságáról beszélnek. Hiszen a konstruktivisták szerint abban az esetben nem anarchikus a nemzetközi rendszer, ha az államok képesek más államokkal azonosítani saját magukat. A konstruktivista irányzat amellet érvel, hogy a nemzetközi kapcsolatok bonyolultsága miatt nem lehetséges egyetlen elmélettel pontos képet adni a tudományról.

²⁵ V.ö.: Ted Hopf, „The Promise of Constructivism in International Relations Theory,” *International Security* 23, no. 1 (1998); Emanuel Adler, „Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates,” in *Handbook of International Relations*, szerk. Walter Carlsnaes, Thomas Risse és Beth A. Simmons (Los Angeles: Sage, 2013).; Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations. The politics of reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

Kijelenthető, hogy a nemzetközi kapcsolatok tudományának nem létezik egyetlen átfogó elmélete, hiszen, ha maga a tudomány is többkomponensű, akkor az abban foglalt jelenségek és folyamatok magyarázatának is sokrétegűnek kell lennie. A nemzetközi kapcsolatok rendszerére, a tudomány alapvető kérdésére több elmélet segítségével lehet és kell választ adni, ahol minden elmélet más és más szereplő szemszögéből vizsgálja az alapkérdés(ek)e)t. A korábbiakban ismertetett elméletek mellett létezik még számos más teória is, amelyek a nemzetközi kapcsolatok egy-egy szűk szeletével foglalkoznak, azonban a realizmus, liberalizmus, illetve konstruktivizmus hármását, ha együttesen értelmezzük, akkor megkapjuk a nemzetközi kapcsolatok interdiszciplína gerincét.

2.3. A nemzetközi kapcsolatok módszertana és paradigmája

A tudomány által felvetett kérdésre, problémakörre az elméletek próbálnak meg választ adni, azonban szükséges az elméletek tesztelése, amelyhez különböző módszertanok állnak a kutatók rendelkezésére. A nemzetközi kapcsolatok interdiszciplína esetében a társadalomtudományi kutatómódszertan eszköztárát kell görcső alá vennünk.

A tudományos kutatómódszertan kialakításának első lépése az operacionalizálás, melynek során a kutatók meghatározzák a kutatás indikátorait. Az indikátorok feladata, hogy mérhetővé tegyék a tudomány fogalmait, kérdéseit. Fontos azonban kiemelni azt, hogy ahhoz, hogy egy adott fogalomhoz indikátorokat tudjuk rendelni, szükségszerű annak pontos fogalmát meghatározni, hiszen, ha nem tudjuk mi az egzakt tartalom, akkor arra sem fogjuk tudni az adekvát választ, hogyan lehet azt mérni. A nemzetközi kapcsolatok interdiszciplína indikátorai – nem meglepő módon – elsősorban az államokhoz kötődnek. Így ide sorolandó minden, ami az államok és az azok közötti kapcsolatokat képesek mérni, ebből következően a demokrácia, a törékeny állam, a korrupció, emberi és gazdasági fejlettségi indexek.

A következő lépés a mintavétel, melynek során azt kell meghatározni, hogy a vizsgálat milyen és mekkora populációra terjed ki, illetve, hogy milyen mintavételi technikát kell alkalmazni a reprezentativitás elérése érdekében. A nemzetközi kapcsolatok tudományában mind a valószínűségen, mind a nem valószínűségen alapuló mintavételeknek van helye és szerepe.

A kutatómódszertanhoz tartozó utolsó lépést az adatgyűjtés jelenti, mely empirikus kutatás során fokozottan kell ügyelni arra, hogy a kinyert információk mind kvantitatív, mind

kvalitatív értelemben megfelelőek legyenek. A nemzetközi kapcsolatok tudományában mind az empirikus analízisnek, szintézisnek, illetve összehasonlításnak van relevanciája. Fontos kiemelni azt, hogy az empirikus kutatás két klasszikusa (megfigyelés, kísérlet) mellett megjelennek még a gazdasági, politikai, szociológiai, pszichológiai jelenségek, dokumentumok elemzésének módszerei is, amely szintén a nemzetközi kapcsolatok interdiszciplinaritását bizonyítja.

A rendelkezésre álló adatok elemzése, a vizsgált jelenség leírása, magyarázata adja a tudomány paradigmáját. Thomas Kuhn szerint a tudományos kutatás paradigmája nem más, mint olyan általánosan elismert tudományos eredmények halmaza, amely a tudományos közösség számára egy adott időszakban a tudományos problémák megoldásainak modelljeként szolgál²⁶. A tudomány paradigmája magában foglalja mind a tudomány elméletét, elméleteit, illetve a módszertant is, ezáltal válik a tudomány művelésének egy problémamegoldási modelljévé.

A nemzetközi kapcsolatok tudományának két paradigmáját ismerjük: a pozitivizmust, illetve a posztpozitivizmust. Előbbi elsősorban a liberalizmus és a realizmus elméleteit foglalja magában, illetve a kvantitatív kutatómódszertant részesíti előnyben nem meglepő módon, hiszen a pozitivisták szerint minden a természettudományokból vezethető le, így az összes társadalomtudomány is. Ebből következően – a pozitivisták szerint – a társadalomtudományok esetében is lehetséges a természettudományok kutatási módszereinek alkalmazása, sőt ezeket kell előnyben részesíteni. Ezzel szemben a posztpozitivizmus már arra keresi a választ, hogy a hatalmat, hogyan élik meg az egyes szereplők a pozitivisták hogyan gyakorolják a hatalmat kérdésével szemben. A posztpozitivisták elutasítják azt, hogy a nemzetközi rendszer működését egyetlen „történettel” le lehet írni. Mindeközben a posztpozitivisták paradigmához tartozó elméletek arra törekednek, hogy mélyreható kutatásokkal megértsék a nemzetközi politikai jelenségeket, azt, hogy az adott hatalmi viszonyokat hogyan segíti a status quo. Mindezt pedig a metodológiai pluralizmus jellemzi. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a pozitivisták paradigmája elsősorban a nemzetközi kapcsolatok tudományának kezdeti, klasszikus időszakát jellemezte, míg a posztpozitivisták a modern, jelenlegi kérdéseket, elméleteket foglalja magában.

²⁶ Alexander Bird, „Thomas Kuhn,” utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/thomas-kuhn>.

A nemzetközi kapcsolatok tudományossága kapcsán utoljára, de nem utolsó sorban ki kell még emelni *Samuel P. Huntington* munkásságát. Huntington szerint a nemzetközi vagy más néven államközi kapcsolatok rendszere egyenlő a világrenddel. A világrend pedig nem más, mint a világgazdaság, a világpolitika, az ökológiai rendszer, a társadalmi struktúrák, illetve az eszmék és kultúrák összessége.²⁷ Huntington gondolatisága remekül összefoglalja azt, hogy a nemzetközi kapcsolatok esetében egy többdimenziós tudományról van szó, ahol ez a komplexitás adja egyszerre a diszciplína nehézségét és szépségét is. Huntingtonnál is külön szerepkört kapnak a társadalmi struktúrák, amelyek igazából a mozgatórugói a fennálló rendszernek.

A dolgozat ezen tudományos keretek között vizsgálja tehát a diaszpórák helyét és szerepét a nemzetközi kapcsolatokban. Mivel az államiság, így a nemzetközi kapcsolatok is szoros összefüggésben állnak a nemzetekkel, ezért kutatni kell a szerepüket a nemzetközi kapcsolatok alakulásában is, ide értve annak különleges és sajátos aspektusát, nevezetesen a külföldre szakadt nemzetrészeket, azaz a diaszpórákat is.

²⁷ Samuel P. Huntington, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2015).

A migráció a modern kor egyik központi élménye. Az ember kénytelen rendkívüli szomorúságot átélni, amíg rá nem lel egy olyan új helyre, melyet otthonának érez, s ha ez sosem történik meg, akkor mindig a maga mögött hagyott hazája után fog sóvárogni. /John Berger/

III. A diaszpóra fogalma és kutathatósága

1. A diaszpóra fogalmának sokrétősége

A diaszpórák államközi kapcsolatokban betöltött szerepe különleges figyelmet érdemel. Ennek vizsgálatához mindenekelőtt a diaszpóra fogalmát kell tisztázni, ami nem egy egyszerű vállalkozás: a társadalomtudományok mindegyike használja a kifejezést, azonban a fogalom pontos meghatározására maximum csak kísérletek történtek, ha történtek egyáltalán.

A diaszpóra fogalmát már az i.e. 300-as évek óta használjuk, amikor is a kifejezés megjelent a Biblia első fordításban. A fogalom pontos meghatározására számos kísérlet történt amióta tudományos érdeklődés övezi a kérdéskört. Azonban a kutatók rendkívül nehéz helyzetben vannak, mivel a diaszpórával nem csupán egy tudományterület foglalkozik, hanem a társadalomtudományok gyakorlatilag összes területe használja a kifejezést. Az egyes tudományterületek más és más diaszpóra-definícióval dolgoznak, amelyek ugyan rendkívül hasonlítanak egymásra, mégis – az értelmezési különbségekből következően – a meghatározások egy-egy pontja eltér egymástól, azaz nem létezik egy egységes, összefoglaló meghatározás, ami egyértelműen megnehezíti a diaszpórákkal kapcsolatos kutatásokat.

A különböző országok értelmezésbeli különbségei is fontos szerepet játszanak a diaszpóra-definíciójának kialakításában. Az egyes országok eltérő nemzetfelfogásaiból, történelmi fejlődéséből következően a diaszpóra jelenségéhez kapcsolódó viszonyuk is különbözik egymástól. Egy olyan államban, ahol a nemzet egy része történelmi okok miatt él távol az anyaországtól, a diaszpórának sokkal nagyobb jelentősége van, mint egy olyan államban, ahol az anyaországból való kivándorlás nem történelmi kényszer nyomán alakult ki.

Így például a magyar nemzetfelfogás alapján nem csak azok tartoznak a magyar nemzethez, akik Magyarország területén élnek, hanem azok is, akik az anyaországon kívül. Ebből következően a diaszpóra kiemelt fontosságú és politikai jelentőséggel is bír. A magyar politika mind fogalmilag, mind jelentőségében különbséget tesz azon magyarok között, akik önszántukból vándoroltak ki az országból és azon határon túli magyarok között, akik az első

világháborút lezáró békeszerződések következtében kerültek a magyar határokon kívülre. Ez utóbbi csoport elnevezése a szórvány, az előbbié pedig a diaszpóra. Azonban ez a különbségtétel gyakorlatilag csak a magyar nyelvben létezhet, mivel a diaszpóra és a szórvány nem csupán rokonértelmű szavak, de ténylegesen ugyanazt is jelentik.

A cél egy átfogó, interdiszciplináris diaszpóra-fogalom megalkotása, melynek keretében a következő, az egyes társadalomtudományi területekhez kapcsolódó kérdésekre kell megtalálni a választ. Hogyan és miért alakult ki az első csoport, amit diaszpórának neveztek? Miért kezdett el a szociológia foglalkozni a kérdéskörrel és milyen következtetésekre jutott? Mennyiben tér el ettől a kulturális antropológia álláspontja? Mely jogi dokumentumok, milyen szabályozással foglalkoznak a diaszpórával? Hogyan befolyásolhatja a diaszpóra az egyes államok kül- és belpolitikáját? Milyen gazdasági funkciója lehet egy diaszpórának? Képes-e a diaszpóra befolyásolni az államok közötti kapcsolatokat?

A diaszpóra értelmezése kapcsán az első és megkerülhetetlen diszciplínák a *történelem*, illetve *vallástudományok*. Ezen tudományterületek segítségével találhatjuk meg a fogalom keletkezését, illetve eredeti jelentését, amiket alapul véve juthatunk el a mai értelmezéséhez.

A diaszpóra görög eredetű szó (Διασπορά), ami a *dia-* „át, szét”, illetve a *szepiró* „vet, hint” szavakból tevődik össze. Jelentése: szétszórás, szórvány.²⁸ A diaszpóra eredetileg a Palesztinán kívül élő zsidó csoportokat jelölte.²⁹

A diaszpóra kifejezés a Héber Biblia görög nyelvű fordításában (Szeptuaginta³⁰) fordult elő először a héber פיזור, szóródást jelentő szó eufemisztikus megfelelőjeként³¹. A kutatók azt feltételezik, hogy a görög zsidók azért enyhítettek a héber kifejezésen, mert az asszír és babilóniai elhurcolást (i.e. 721, 597, 587), illetve fogságot kevésbé érezték súlyosnak. Ezáltal a diaszpóra a zsidóság azon részének kifejezőeszközeként vált, akik valahol a világon „csupán” kisebbségben éltek a pogányok között.³²

A zsidók diaszpórában való létezése a salamoni birodalom bukásával, azaz Palesztina két részre, Izraelre és Júdeára való szakadásával kezdődött i.e. 931-ben. A zsidók

²⁸ Tótfalusi István, *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára* (Budapest: Tinta Kiadó, Budapest, 2008): 321.

²⁹ Bartha Tibor, *Keresztyén bibliai lexikon* (Budapest: Kálvin Kiadó, 1993).

³⁰ Maga a Szeptuaginta is diaszpórában keletkezett. Herbert Haag, *Bibliai lexikon* (Budapest: Szent István Társulat, 1989).

³¹ Lásd: Zsolt 147,2; Nehem. 1,9; MTörv 30,3.

³² Haag, *Bibliai lexikon*.

szétszóródásának több oka is volt: kereskedés, deportációk, idegen zsoldban való katonáskodás, hadifogság, illetve rabszolgaság. Egyes zsidó kereskedők már az első elhurcolás előtt kivándoroltak Palesztinából. A források arról számolnak be, hogy már az i.e. 7. században élt izraelita csoport, diaszpóra Egyiptom középső területein.³³

A zsidóság legjelentősebb diaszpóra-képző eseménye Izrael és Júdea asszír és babilóniai megszállása volt. Miután i.e. 722-ben II. Sarrukín asszír király meghódította Szamáriát, Izrael királysága megszűnt létezni. Az Izrael területén élő zsidókat az asszírok deportálták, de az Izraelben élők egy részének sikerült áttelepülnie Júdea területére. Júdeát azonban i.e. 598-ban megszállták a babiloniak miután Jójákim júdeai király ki kívánt lépni a vazallusállami szerepből. Az első deportáció „csupán” azokat érintette, akikről a babiloniak úgy vélték, hogy képesek lehetnek egy újabb lázadás megszervezésére. Azonban nem sikerült minden veszélyes elemet kiiktatni. I.e. 589-ben Cidkijjá júdeai király (a babiloniak zsidó vezetőkkel uralkodtak Júdeán) elszakadt Babilóniától. Az ismételt hódítást követően a babiloniak a zsidók többségét elhurcolták, csak a szegényebb néprétegek maradhattak az országban. A zsidó visszavándorlás a Kürösz ediktumot (i.e. 538) követően kezdődött el, amely dokumentum engedélyezte a jeruzsálemi templom felépítését, amit i.e. 598-ban a babiloniak romboltak le.³⁴ Ezt a fogságban lévő szétszóródást fordították le i.e. 300 körül az Egyiptomban élő zsidók diaszpórára.

Miután Titusz római hadvezér i.sz. 70-ben elfoglalta és lerombolta Jeruzsálemet, Júdea is megszűnt létezni, mint a zsidóság otthona³⁵. Ettől a ponttól kezdődően a zsidóság diaszpórában élt, közös gyökereikre, hagyományaikra, nyelvükre támaszkodva élték túl az anyaország nélküli évszázadokat.

Összegezve, a diaszpóra eredeti értelme, hangsúlya a szóródáson van. A fogalom egy szétszóródott népcsoportosulást jelentett – és jelent ma is –, elsőként a zsidóságot. A zsidóság szétszóródásával kapcsolatban egy rendkívül fontos dolgot kell kiemelni, ami a mai fogalommeghatározásban kulcsszerepet játszik: az anyaország kérdésköre. A zsidóság első diaszpórái még úgy alakultak ki, hogy az anyaország (Palesztina, Izrael, Júdea) létezett. Azonban, ami talán ennél is fontosabb, a zsidóság éppen a diaszpóra-létnek köszönhetően volt képes akkor is fennmaradni, amikor az anyaország megszűnt létezni. A diaszpóra-létnek

³³ Bartha, *Keresztyén bibliai lexikon*.

³⁴ Erről lásd bővebben: Bartha, *Keresztyén bibliai lexikon*.; Haag, *Bibliai lexikon*.; J. Maxwell Miller és John H. Hayes, *A History of Ancient Israel and Judah* (Louisville: The Westminster John Knox Press, 1986).

³⁵ Bartha, *Keresztyén bibliai lexikon*.

köszönhetően voltak képesek megőrizni vallásukat, nyelvüket, kultúrájukat hosszú évszázadokon keresztül.

Ebből következően, nevezhetjük a zsidóságot a legsikeresebb diaszpórának? Úgy vélem, hogy igen. A közel kétévezredes pusztán diaszpórában élést követően a zsidók képesek voltak újraalapítani hazájukat, Izraelt. Az Óhaza megszerzéséhez természetesen nagyhatalmi segítségre is szükség volt, azonban a diaszpóravizsgálat szempontjából kijelenthető, egyrészt, hogy a diaszpóra-lét nem feltétlenül jelenti egy népcsoport asszimilációját, kihalását, másrészt pedig a diaszpóra-lét anyaország hiányában is fenntartható, sőt ebben az esetben a diaszpóra egyik szervezőereje lehet az anyaország alapításának célja. Erről a későbbiekben részletesebben is lesz szó.

A következő társadalomtudományi területek, amelyeket a diaszpórakutatás és magának a diaszpóra kifejezésnek elemzése során vizsgálnunk kell, az a *szociológia*, illetve a *kulturális antropológia*. Mindkét tudományterület sajátjának mondja a diaszpórák kutatását, azonban fogalomrendszerük hiányos az egymásra, illetve a további tudományterületekre való reflektálás hiányából adódóan.

A szociológia az 1960-as évektől kezdődően foglalkozik komolyan a diaszpóra jelenségével³⁶, de csak az 1980-as évek végétől jelentek meg komoly kutatási eredmények a témában. Továbbá ez az a tudományterület, ahol a legtöbb definíciós kísérlet történt a jelenség leírására.

Mindenekelőtt tisztázni kell azt, hogy miért „csak” az 1960-as években indult el a tudományos érdeklődés a diaszpórák iránt. Ez az az időszak, amikor a diaszpóra jelentéstartalma kitágult: a kifejezést már nem csak a zsidóságra, illetve vallási csoportokra használták. A fogalomváltozási áramlat az USA-ban indult el. *Khachig Tölölyan*, amerikai diaszpórakutató négy eseményhez köti a diaszpóra jelentéstartalmának bővülését az USA-ban. Az első a Fekete Hatalom elnevezésű afroamerikai polgárjogi mozgalom tevékenységéhez kötődik (1960-as évek). A második esemény az USA-ban élő zsidóság anyaországi támogatáspolitikájához köthető, ami a hatnapos háború (1967) idején kezdődött el, és amelynek hatására az USA-ban élő etnikai közösségek is a kölcsönös segítségnyújtást kezdték el szorgalmazni a világban szétszórt etnikai rokonközösségekkel. (Ezt a folyamatot nevezi Tölölyan az etnicitás re-

³⁶ Herner-Kovács Eszter, „Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához,” *Kisebbségkutatás* 24, no. 2 (2015).

diaszporizálásának.) A harmadik esemény az USA új bevándorlási törvényének 1965-ös elfogadása, ami a multikulturalizmus széleskörű elfogadását jelezte az amerikai társadalomban. A negyedik esemény pedig magának a tudományos érdeklődésnek az átalakulása volt. Az 1960-as években egyre több kutatást végeztek az etnikai különbségek, az identitás és a kulturális sokszínűség témaköreiben.³⁷

Az 1960-as években történt változások adnak választ arra, hogy a szociológia milyen szempontok alapján vizsgálja ma a diaszpórákat. A szociológiai meghatározások főként a migráció momentumára, az identitásra, illetve a különbözőségekre helyezik a hangsúlyt.

Walker Connor 1986-ban fogalmazott úgy, hogy *„a diaszpóra egy népnek az óhazán kívül élő része”*³⁸. Ennek nyomán alakította ki William Safran az első komplex diaszpóraértelmezést, amely tételesen felsorolja a diaszpóra tulajdonságait. Hat specifikumot különített el egymástól. *„[...] a diaszpóra fogalmát olyan hazájukon kívül élő kisebbségi közösségekre alkalmazzuk, amelyek tagjai osztoznak a következő karakterekben: 1) ők maguk vagy ősük szétszóródtak egy specifikus eredeti »centrumból« legalább két »periférikus« vagy külföldi régióba; 2) kollektíve megőrizték óhazájuk földrajzi elhelyezkedésének, történelmének és elért eredményeinek emlékét, vízióját vagy mítoszát; 3) úgy hiszik, hogy az őket befogadó társadalomban nem találják – és talán nem is találhatnak – teljes elfogadásra, melynek következtében idegennek és elszigeteltnek érzik magukat; 4) óhazájukra úgy tekintenek, mint igaz és ideális hazájukra, ahová nekik vagy leszármazottaiknak esetlegesen vissza lehet (vagy kell) térniük, ha azt a körülmények engedik; 5) kollektív elkötelezettséget éreznek óhazájuk fennmaradásáért vagy helyreállításáért, biztonságáért és jólétéért; és 6) valamilyen formában, közvetlen vagy közvetve folyamatosan kapcsolatban állnak ezzel az óhazával, mely kapcsolat jelentősen meghatározza etnikaközösségi tudatukat és szolidaritásukat.”*³⁹ Safran definíciójában a szétszóródás, a diaszpóralét markánsan összekapcsolódik a migrációval, a kisebbségi léttel, a különbözőséggel és az ebből adódó társadalmi feszültségekkel, illetve az óhaza mitizálásával. Azonban a legalább két helyre való szóródást nem szükségszerű feltételként szabni, hiszen „társdiaszpóra” nélkül, önállóan, „csupán” az anyaországhoz kötődve is létezhet diaszpóra.

³⁷ Khachig Tölölyan, „Diaspora Studies: Past, Present and Promise,” *IMI Working Paper Series* 1, no. 1 (2012).

³⁸ Walker Connor, „The impact of homelands upon diasporas,” in *Modern Diasporas in International Politics*, szerk. Gabriel Sheffer (London: Croom Helm, 1986): 16.

³⁹ William Safran, „Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return,” *Diaspora. A Journal of Transnational Studies* 1, no. 1 (1991).

Továbbá azért is felesleges ezt hangsúlyozni, mert nincs olyan állam a Földön, melynek polgárai csupán egy célországban telepedtek le és alakítottak ki diaszporikus közösséget.

Robin Cohen 1997-ben három további kritériummal egészítette ki Safran meghatározását: 1) mind a kényszer-, mind az önkéntes migrációból adódó csoportokat diaszpóráként kell kezelni; 2) a diaszpórák szorosan kötődnek a múlthoz; 3) a közös óhazával rendelkező, de különböző országokba szétszóródott csoportok közös identitással rendelkeznek, sorsközösséget éreznek egymással⁴⁰. Cohen meghatározásából a múlthoz való szoros kötődést mindenképpen ki kell emelni. Egy diaszpóra esetében ez jelentheti az óhazához való kötődést, a mítoszok, hagyományok őrzését, ami ezzel párhuzamosan a kultúra konzerválását is jelenti. További fontos kiegészítése Safran definíciójának a társdiaszpórák létezésének megfogalmazása, azaz a sorsközösség vállalása az ugyanazon óhazából érkező, de más államban letelepedőkkel.

Sík Endre az ezredfordulón öt pontban foglalta össze azt, hogy a szociológia a közelmúltban milyen jelentéstartalommal használja a diaszpóra fogalmát: „[...] 1) migránsnépesség, amely 2) etnikailag eltér a befogadó ország lakosságától, amelynek 3) olyan kisebbségét alkotja, amelyet 4) a kibocsátó ország iránti erős érzelmi vonzalom vagy/és aktív kapcsolat jellemez, 5) ahová elvileg állandóan visszamenni készül, de ahová gyakorlatilag sohasem jut vissza.”⁴¹

Gazsó Dániel 2015-ben a következőképpen fogalmazta meg a diaszpóra lényegét: „A diaszpóra kategória olyan 1) földrajzilag szétagolt migrációs eredetű makro-közösségek megnevezésére szolgál, melyek 2) az őket körülvevő társadalomba integrálódtak, de nem teljesen asszimilálódtak, és 3) szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokon közösségekkel, valós vagy elképzelt óhazájukkal vagy anyaországukkal.”⁴² Gazsó meghatározásának egyik legfontosabb eleme az óhaza és az anyaország elhatárolása, ami megkönnyíti nem csupán a diaszpóra elemzést, de egyes migrációval összefüggő terminus technikusok (pl. első-második generációs bevándorló)

⁴⁰ Robin Cohen, *Global Diasporas: An Introduction* (London: Routledge, 2001).

⁴¹ Sík Endre, „Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakonceptió magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról,” in *Diskurzusok a vándorlásról*, szerk. Sík, Endre és Tóth, Judit (Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2000): 158.

⁴² Gazsó Dániel, „Egy definíció a diaszpórákutatók margójára,” *Kisebbségkutatás* 24, no. 2 (2015): 16.

értelmezését is. Ennek értelmében óhaza, azaz otthon, ami egy (már) nem létező állam, az anyaország pedig egy az államiság attribútumaival rendelkező ország.

Nagy Terézia, magyar kulturális antropológus, szociológus a következő definíciót adta a diaszpórákra: „*A diaszpórák a társadalom szövetében elhelyezkedő, de az önazonosság-tudatukat más forrásból merítő, legitimitását mitizált történelmi eseményekből (és helyszínekből, kultúrákból) megalapozó társadalmi csoportok, amelyek a beilleszkedés és szegregálódás határmezsgyéjén állnak.*”⁴³ Továbbá Nagy Terézia tette fel azt a kérdést, hogy az antropológiának devianciaként, szubkultúraként vagy a befogadó társadalomba importált kultúraként kellene-e értelmeznie a diaszpórát.⁴⁴

A deviancia nem más, mint az egyén eltérő magatartásformája attól, amit a társadalom normálisként jelölt meg.⁴⁵ Azaz egy diaszpórát akkor lehet devianciaként megjelölni, ha a diaszpóra eltérő magatartásformát képvisel a befogadó társadalom által megállapított norma- és értékrendszerhez képest, és így a befogadó társadalom nem tudja vagy nem akarja a diaszpórát normálisként elfogadni. Ebben az esetben társadalmi kirekesztésről beszélhetünk, ami hozzájárul a szegregáció, szeparáció jelenségeihez, amelyek olyan extrém esetekhez vezethetnek, mint például a szakadár mozgalmak vagy radiális csoportok létrejötte.

A szubkultúra-megközelítés valamelyest lazított a deviancia-megközelítésen. Felismerték ugyanis, hogy azon norma- és értékrendszer, amelyet egy szubkultúra tagjai követnek ugyan eltérhet teljesen vagy részben a többségi társadalométól, azonban a követett norma- és értékrendszer ugyanúgy normatív kontrollt jelent a szubkultúra tagjai számára.⁴⁶

Az antropológiai közelítést összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a kulturális antropológia főként a kulturális alapú másság, különbözőség oldaláról közelíti meg a diaszpóra kérdéskörét. A szociológiától való legnagyobb eltérés talán pont abban mutatkozik meg, hogy az antropológia már „csak” a befogadó országban való létezését vizsgálja a diaszpóráknak, arra nem terjed ki a kutakodás, hogy milyen a diaszpóra viszonya az anyaországgal/óhazával vagy akár a társdiaszpórákkal.

⁴³ Nagy Terézia, „Kultúra, diaszpóra, menekültek,” *Belvedere Meridionale* 24, no. 1 (2012): 98.

⁴⁴ Nagy, „Kultúra, diaszpóra, menekültek”.

⁴⁵ Andorka Rudolf, *Bevezetés a szociológiába* (Budapest, Osiris Kiadó, 2006).

⁴⁶ Albert K. Cohen, „A szubkultúrák általános elmélete,” in *Ifjúságszociológia*, szerk. Huszár, Tibor és Sükösd Mihály (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969).

A szociológia az a tudományterület, amely a legtöbbet foglalkozott a diaszpóra kérdéskörével. Kitűnően látszik ez a meghatározott jellemvonások sokaságából. A diaszpóra „szóródott” jellegét a migrációval pontosították, amelyből egyenesen következik a kisebbségben való élés ténye. Itt is megjelenik az anyaország, óhaza kérdésköre, azaz egy diaszpórává fejlődéshez elengedhetetlen a közös gyökerek, mítoszok megléte. Azonban új elemeket is felfedezhetünk, így például a kirekesztés, az integráció hiányának jelenségét, az óhaza idealizálását, az ebből következő visszatérési vágyat, illetve hűséget és szolidaritást egymás között. További rendkívül fontos elem az összeszerveződés. Egy diaszpóra csak abban az esetben lehet diaszpóra, ha az egyénekből álló csoport képes közösséggé szerveződni a közös haza tudatának alapján.

A diaszpóra jogi fogalmát fentről lefelé, azaz a nemzetközitől a nemzeti szabályozások irányába érdemes vizsgálni. A *jogi megközelítés* vizsgálata azonban közel sem olyan „egyszerű”, mint volt a korábban tárgyalt tudományterületek eseteiben. A jogtudomány sok esetben használja a diaszpóra kifejezést, azonban a fogalom meghatározásával kevés esetben találkozhatunk.

Az első és megkerülhetetlen nemzetközi szervezet, amelynek munkásságát meg kell vizsgálni a diaszpórák kapcsán, az az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), azonban itt nem találkozhatunk olyan jogi kötőerővel bíró dokumentummal, amely kifejezetten a diaszpórákról szólna vagy definiálná a jelenséget. Azonban – főként – a szociológia által feltárt diaszpóra-attribútumoknak köszönhetően tudhatjuk, hogy ha nincs is jogi dokumentum kifejezetten a témában, akkor a kisebbségi vagy migrációs témájú dokumentumokat kell górcső alá venni.

Az ENSZ kisebbségjogi dokumentumai, mint például a faji megkülönböztetés minden formájának megszüntetéséről szóló 1965-ös nemzetközi egyezmény, az 1966-os polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, vagy a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló 1992-es nyilatkozat nem tartalmazzak diaszpóra-fogalmat, sőt egyáltalán említést sem tesznek a diaszpórákról. Ennek az egyik lehetséges magyarázata az, hogy magának a nemzeti és etnikai kisebbségeknek sincs egy univerzálisan elfogadott meghatározása⁴⁷, így amíg ennek a problémának a megoldatlansága fennáll, addig a diaszpórák kérdéskörének tárgyalása másodlagos.

⁴⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Minority rights: International Standards and Guidance for Implementation* (New York, Genf: United Nations, 2010).

Az ENSZ Nemzetközi Migrációs Szervezete (IOM – International Organization for Migration) 2011-ben készített migrációs szójegyzékében⁴⁸ a következő módon fogalmazta meg a diaszpóra jelenségét: „*A diaszpórákat tágabb értelemben olyan egyénekként és tagokként vagy hálózatokként, szövetségekként és közösségekként definiálhatjuk, akik elhagyták származási országukat, de továbbra is kapcsolatot tartanak fent hazájukkal. Ez a koncepció kiterjed a külföldön letelepedett közösségekre, az időlegesen külföldön tartózkodó munkavállalókra, azokra, akik már rendelkeznek a befogadó ország állampolgárságával, akik kettős állampolgárok, illetve a második/harmadik generációs bevándorlókra.*”⁴⁹ Az IOM meghatározásából kiemelendő az, hogy nem csupán azokat tekinti a diaszpóra tagjainak, akik ténylegesen végrehajtották a vándorlást, hanem a második, harmadik generációsokat is idesorolja. Jogi szempontból rendkívül fontos, hogy a diaszpórát nem köti a befogadó állam állampolgársághoz.

Az emberi jogok kapcsán regionális szinten az Európa Tanács (ET) munkássága az egyik legjelentősebb. Azonban az Európa Tanács által kiadott dokumentumokban sem találkozhatunk kifejezetten a diaszpóra fogalmával annak ellenére, hogy a szervezet foglalkozik a jelenséggel: az elmúlt húsz évben kilenc dokumentumban tettek említést a diaszpóráról⁵⁰. Ennek jeles példája az, hogy az ET Parlamenti Közgyűlése 2017 szeptemberében létrehozta a *Parliamentary Network on Diaspora Policies* elnevezésű hálózatot. Az Európa Tanács felismerte azt, hogy a diaszpóráknak kiemelten fontos szerepük van a migrációs folyamatok menedzselésében, hiszen

⁴⁸ Richard Perruchoud és Jillyanne Redpath-Cross, szerk. *Glossary on Migration* (Genf: International Organization for Migration, 2011).

⁴⁹ Diasporas are broadly defined as individuals and members or networks, associations and communities, who have left their country of origin, but maintain links with their homelands. This concept covers more settled expatriate communities, migrant workers based abroad temporarily, expatriates with the nationality of the host country, dual nationals, and second-/third-generation migrants. Perruchoud és Redpath-Cross, *Glossary on Migration*, 28.

⁵⁰ Lásd: Recommendation 1410 (1999) on the Links between Europeans living abroad and their countries of origin.;

Recommendation 1890 (2009) / Rapport 12076 (2009) on „Engaging European Diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”.;

Resolution 2043 (2015) / Report 13648 (2014) on „Democratic participation for migrant diasporas”.;

Resolution 2124 (2016) / Report 14069 (2016) on „Educational and cultural networks of communities living abroad”.;

Resolution 2175 (2017) / Report 14335 (2017) on „Migration as an opportunity for European development”.; Reply to Recommendation Committee of Ministers 12377 (2010) on „Engaging European diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”.;

Report 13462 (2014) / Resolution 1994 (2014) on „Refugees and the right to work”.;

Report Doc. 12817 (2012) / Resolution 1864 (2012) on „Demographic trends in Europe: turning challenges into opportunities”.;

Report Doc. 12429 (2010) / Resolution 1767 (2010) on „The demographic future of Europe and migration”.

egy diaszpóra tagjai, amellet, hogy ismerik a vándorlással járó kockázatokat, felbecsülhetetlen értéket jelenthetnek a befogadó állam számára a származási országukkal fenntartott különleges kapcsolatnak köszönhetően. A Hálózat legfőbb célja az, hogy úgy segítse elő az egyes diaszpóratagok integrációját a befogadó országban, hogy közben képesek legyenek megőrizni kapcsolataikat a származási országukkal.⁵¹

A diaszpóra jogi aspektusú vizsgálatát összefoglalva azt kell mondanunk, hogy nincs olyan nemzetközi jogi dokumentum, amely kifejezetten a diaszpórákkal foglalkozna, így a diaszpórák jogaival, szabályozásával kapcsolatban nehéz konklúziókat megállapítani.

Az ENSZ álláspontja az, hogy a kisebbségek számára nem szükséges külön jogokat biztosítani, elegendők az emberi jogok. Ebből kifolyólag a diaszpórákra érvényes jogszabálynak tekinthetjük az 1966-os polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát. Az ENSZ globálisan nem foglalkozott kifejezetten a diaszpórák kérdéskörével, azonban az IOM készített egy, a migrációval kapcsolatos szójegyzéket, amelyben megjelenik a diaszpóra is. Természetesen ez a szójegyzék nemhogy nem bír jogi kötőerővel, de még jogi dokumentumnak sem nevezhető. Ennek ellenére fontos tényeket állapít meg a diaszpórákkal kapcsolatosan, mint például a „diaszpóra-tagság” kiterjed a sokadik generációsokra is, illetve nem függ az állampolgárságtól. Az ENSZ-hez hasonlóan az ET-nek sincs kifejezetten olyan jogi dokumentuma, ami a diaszpórákkal foglalkozna, azonban fontos kiemelni, hogy itt már leválik az emberi jogokról a kisebbségi jog.

A diaszpórák nemzeti szintű Magyarország esete azért érdekes, mert különleges helyzetben van nemzeti kisebbségek, diaszpórák tekintetében. A magyar diaszpórák kérdéskörének vizsgálata, szabályozása az 1980-as évek végén kezdett el a jogi érdeklődés középpontjába helyeződni⁵². Ekkor még a diaszpóra-jogot nem nevezhetjük önálló jogi rétegnek, a migrációs jog alá rendelték. Az 1990-es évektől vált fokozatosan önálló jogi réteggé a határon túli magyarokra vonatkozó támogatás.⁵³ Ebből következik, hogy a diaszpóra-jog

⁵¹ Council of Europe Parliamentary Assembly, „Parliamentary Network on Diaspora Policies,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://website-pace.net/web/apce/diaspora-policies>.

⁵² A szocialista ideológia fellazulásáig nem a szocialista barátok országainak blokkján belül nem lehetett nemzeti kisebbségekről, azok védelméről nyíltan beszélni, mivel hivatalosan nem a nemzeti ideológia, hanem a szocialista tartotta egyben az országok egységét. Martin Mevius, „Kommunizmus, nacionalizmus: mítosz és gyakorlat,” *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 21, no. 2 (2010): 3-31.

⁵³ Tóth Judit, „A diaszpóra a jogszabályok tükrében,” *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 10, no. 4-5 (1999).

formálódásakor a diaszpóra megnevezés csak és kizárólag a határon túli magyarokra vonatkozott.

A változás 2010-ben következett be, amikor a magyar terminológia elválasztotta a diaszpóra és a szórvány jelentéstartalmát egymástól. A diaszpóra és a szórvány – mint ahogy az már korábban bemutatásra került – ugyanazt jelentik, Magyarországon azonban mégis szükségét érezték a fogalmi elhatárolásnak. 2015-ben a Nemzetpolitikai Államtitkárság a Kárpát-medence szórványmagyarságát segítő programot hozott létre. A Petőfi Programnak így definiálnia kellett azt, hogy mit értenek a szórvány és mit értenek a diaszpóra alatt. A Petőfi Program szerint „*a szórvány minden olyan helyben – tehát nem migráció következtében – kisebbséggé vált etnikai, nemzeti vagy vallási alapon szerveződő közösség, mely az asszimiláció hatására tömbszerűségéből fokozatosan veszít.*”⁵⁴ Azaz a magyar terminológiában a szórvány csupán a határon túli magyarokra használatos, minden más emigrált csoport diaszpórának számít.

Mindezek ellenére jogszabályban deklarált diaszpóra-fogalma Magyarországnak sincs annak ellenére, hogy mára már közel ötven jogszabályban szerepel a diaszpóra szó⁵⁵. Ennek egyik oka lehet, hogy önálló, diaszpórával foglalkozó jogszabályt (még) nem alkottak Magyarországon, amelyben feltétlenül szükséges lenne egy meghatározás kialakítása.

Azonban fontos továbbá kiemelni azt, hogy a magyar nemzeti egység trichotóm, azaz háromfejű. A magyar nemzeti egységhez tartoznak a Magyarországon élők, mint többségiek, a szomszédos országok honos kisebbségi magyar közösségei, azaz a szórványok, illetve a diaszpórák. Ebből következően Tóth Judit a következőképpen fogalmazta meg a magyar diaszpóra-fogalmat, illetve célt: „*A korábban kivándoroltak leszármazottai, valamint a tartósan külföldön élő magyar állampolgárok alkotta diaszpórákban nyelvi, kulturális eszközökkel ápolja a magyar identitástudatot, ösztönzi az anyaországi kötődést elősegítő közösségi formák létrejöttét, megteremtve a lehetőséget arra, hogy a diaszpórában élő magyarok támogassák az ország céljait, de nem célja tömeges áttelepülések ösztönzése.*”⁵⁶ Nehéz tehát még a témában érintett országok szabályozása alapján is bármilyen általános fogalmi következtetést levonni.

⁵⁴ Petőfi Program, „A szórvány tudományos megközelítése,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://petofiprogram.hu/szorvanyrol>.

⁵⁵ Lásd: 2010. évi CLXXXII. törvény a Bethlen Gábor Alapítványról; 98/2015. (IV.20.) Korm. rendelet a nemzetpolitikai tevékenységgel kapcsolatos közigazgatási ösztöndíjakról.

⁵⁶ Tóth Judit, „A diaszpóra jogi szemmel,” A diaszpórák interdiszciplináris megközelítése workshop (Szeged, 2018. november 20).

A diaszpóra fogalmának következő vizsgálati szempontját a *politikatudomány* adja. A diaszpórák vizsgálata a 2000-es évek elején került a politikatudomány keresttüzébe azt követően, hogy az anyaországi diaszpóra-politikák lendületet kaptak.⁵⁷ A transznacionális politikai kapcsolatrendszer, azaz a diaszpóra-politika kialakulásához feltétlenül szükség volt a földrajzi akadályok csökkenésére, amit a globalizáció hozott el. Így lehetséges az, hogy a kérdéskör nagy jelentősége ellenére a politikatudomány az elmúlt pár évtizedben kezdett csak el foglalkozni a diaszpórákkal.

A diaszpóra-politika minden állámnak más jelentőséggel és jelentéstartalommal bír, ebből következően magának a diaszpóranak nincs egységes politikatudományi megfogalmazása. A politikatudomány esetében ahhoz, hogy megismerhessük a diaszpóra attribútumait, a diaszpóra-politikák definícióit, illetve tipizálását kell megvizsgálnunk. Eva Øestgaard-Nielsen a diaszpóra-politikát úgy határozta meg, mint a bevándorlók határon átnyúló közvetett részvételét az anyaország, illetve a befogadó ország politikai intézményeiben.⁵⁸ Michael Laguerre pedig úgy fogalmazott, hogy a diaszpóra-politika egy határokon átvívelő protopolitikai rendszer.⁵⁹ A két meghatározásból látható, hogy a diaszpóra-politika egy határokon átnyúló alternatív politikai szférát teremt, amelynek három szereplője van: az anyaország, a befogadó ország, illetve maga a diaszpóra. Azonban rendkívül fontos kiemelni azt, hogy az anyaország szemszögéből beszélhetünk csak diaszpóra-politikáról a befogadó ország nemzeti vagy etnikai kisebbségeként kezeli egy másik ország diaszpóráját.

Laguerre vezette be a diaszpóra-politikai modelljét, ami a transznacionális politikai gyakorlatokat vizsgálja a diaszpóra anyaország és befogadó ország politikai intézményeihez fűződő kapcsolatának, illetve a diaszpórák egymás közötti kapcsolatrendszerének kontextusában.⁶⁰ Azaz a diaszpóráknak is lehet politikai aktivitásuk, amelyet szintén diaszpóra-politikának nevezünk. A diaszpórák felőli megközelítés során három irány van: a diaszpóra

⁵⁷ Lásd: Eva Øestgaard-Nielsen, szerk. *International Migration and Sending Countries Perceptions, Policies and Transnational Relations* (London: Palgrave Macmillan, 2003).; Michael S. Laguerre, *Diaspora, Politics and Globalization* (Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2006).; Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics: At Home Abroad* (New York: Cambridge UP, 2006).; Rainer Bauböck, *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methodes* (Amszterdam, Manchester: Amsterdam UP, Manchester UP, 2010).; Anthony D. Smith, „Diasporas and Homelands in History: The Case of Classic Diasporas.” In *The Call of the Homeland: Diaspora Nationalisms, Past and Present*, szerkesztették Allon Gal, Athena S. Leoussi és Anthony D. Smith (Leiden, Boston: IJS Studies in Judaica, 2006).

⁵⁸ Øestgaard-Nielsen, *International Migration and Sending Countries Perceptions*.

⁵⁹ Laguerre, *Diaspora, Politics and Globalization*.

⁶⁰ Laguerre, *Diaspora, Politics and Globalization*.

befogadó ország felé irányuló politikája, a diaszpóra anyaország felé irányuló politikája, illetve a diaszpóra más diaszpórák felé irányuló politikája.

Fontos azonban továbbra is hangsúlyozni azt, hogy a diaszpóra-politika elsődleges gyakorlói az anyaországok. Felmerül a kérdés, hogy miért lehet fontos egy anyaország számára a diaszpórájával való kapcsolat ápolása, építése. Erre Herner-Kovács Eszter három lehetséges magyarázatot adott. Egyrészt a strukturális-instrumentalista elmélettel lehet magyarázni, amely azt mondja, hogy a periféria államai törekednek arra, hogy a centrum államaiban élő diaszpóráikat megszólítsák, pusztán gazdasági érdekeiket követve. A második magyarázat az etnikai modellen alapszik, azaz egyes országok a nemzetállamokat ért 21. századi kihívásokra azzal válaszolnak, hogy próbálják egyesíteni az egymástól távol élő nemzetrészeit. Anderson ezt *long-distance nationalism*⁶¹, azaz távolsági nacionalizmusként fogalmazta meg. A harmadik magyarázat-megközelítés a foucault-i *governmentality* kifejezésből indul ki, azaz az anyaországok diaszpóra-politikája nem egy statikus jelenség, hanem a változó gazdasági-politikai helyzetekre adott válasz.⁶²

A diaszpóra-politikák anyaországi gyakorlásának tipizálására több tudós is tett már kísérletet⁶³, ezek közül kettőt érdemes mindenképpen kiemelni: Ragazzi öt ideáltipikus diaszpóra-politikáját, illetve Gamlen három diaszpóra-politika típusát. Francesco Ragazzi többszörös korrespondencia elemzés segítségével határozta meg az általa felállított változók, illetve az adott politikai gyakorlat kapcsolatát. A kutatás alapján öt diaszpóra-politika modellt állított fel. Az expatriate államok elsődlegesen kulturális és oktatási projekteket biztosítanak a diaszpóráiknak, illetve gyakran nyújtanak bizonyos állami szolgáltatásokat is. A zárt államok gyakorlatilag az autoriter országokat jelentik, ahol korlátozzák a kiutazást, illetve ellenséges a kapcsolat a diaszpórával. A globális nemzetállam egyfajta cserekereskedelmen alapszik, azaz az anyaország biztosít politikai jogokat, támogatás annak érdekében, hogy a diaszpórák elősegítsék az anyaország gazdasági, politikai fejlődését. Az irányított munkás államok diaszpórában élő tagjaira jellemző, hogy a befogadó országban alacsony presztízsű munkát

⁶¹ Benedict Anderson és Gail Klingman, *Long-Distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics* (Amszterdam: Centre for Asian Studies, 1992).

⁶² Herner-Kovács, „Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához”.

⁶³ Lásd: Alan Gamlen, „Diaspora Institutions and Diaspora Governance,” *International Migration Review* 48, no. 1 (2014)., Pogonyi Szabolcs, „Diaspora as a Symbolic Resource in Hungary,” konferencia előadás, New York, Association for the Studies of Nationalities, Columbia University, 2014.; Francesco Ragazzi, „A Comparative Analysis of Diaspora Policies,” *Political Geography* 41 (2014).

végeznek, ami ellenére is potenciális befektetőknek számítanak az anyaországukban. Végül pedig a közömbös államok azok, akik nem semmilyen téren nem foglalkoznak a diaszpórájukkal.⁶⁴

Alan Gamlen az anyaország elköteleződésének mértéke alapján állította fel tipológiáját, ahol három modellt találhatunk. A kapacitás-építő modell államai a szimbolikus nemzetépítést, illetve diaszpóra-intézmények létrehozását célozza. A jogkiterjesztő modell országai a diaszpórájukat megpróbálják beilleszteni az ország politikai rendszerébe, illetve bizonyos politikai és szociális jogokat biztosítanak számukra. A kötelezettség-behajtó modell államai a diaszpórákban potenciálisan meglévő gazdasági és politikai lehetőségeket próbálják kihasználni.⁶⁵

A transznacionális politikai rendszerben a politikatudomány a diaszpórát elsődlegesen az anyaországhoz fűződő viszonya alapján vizsgálja, és kategorizálja. Azonban a diaszpórát nem elégséges csupán az anyaország szemszögéből definiálni, szükséges a befogadó országban betöltött szerepét is előtérbe állítani, amely a befogadó államok nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos politikájával tárható fel. Továbbá fontos kiemelni azt, hogy a politikatudomány – a többi diszciplínával ellentétben – különös hangsúlyt fektet az azonos anyaországgal rendelkező diaszpórák közötti kapcsolatára, vagyis a hálózatosodára, ami egy rendkívül fontos attribútuma a diaszpóráknak.

A *gazdaságtudomány* vizsgálódása a diaszpórák irányába szorosan összefügg a politikatudományéval, azonban ő sem fogalmazta meg, pontosan mit jelent számára a diaszpóra. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen gazdasági hasznossága lehet egy diaszpórának mind az anyaország, mind a befogadó ország számára. A gazdaságtudomány szempontjából a társadalmi tőkére, a transznacionalizmusra, illetve a diaszpórák közvetítő kisebbség („middleman”) szerepére kell a hangsúlyt fektetni.

A társadalmi tőke kifejezést Pierre Bourdieu alkotta meg az 1970-es évek végén.⁶⁶ A társadalmi tőke egy közösségen belüli, cselekvésre irányuló elvárások összessége, amelynek célja, hogy befolyásolja a csoport tagjainak gazdasági céljait, illetve célkövető viselkedését. A társadalmi tőke az az erő, amelynek következtében a diaszpóra tagjai a csoport gazdasági érdekeit a saját, önös érdekeik elé helyezik. A társadalmi tőkének négy forrása van. Az

⁶⁴ Ragazzi, „A Comparative Analysis of Diaspora Policies”.

⁶⁵ Gamlen, „Diaspora Institutions and Diaspora Governance”.

⁶⁶ Farkas Zoltán, „A társadalmi tőke fogalma és típusai,” *Szellem és Tudomány* 4, no. 2 (2013).

értékintrojekció az az ösztönzőerő, ami alapján a csoport tagjai a magasabb rendű csoportmoralitást követik. A csoporthoz való tartozás dinamikája a társadalmi élet tranzakcióit jelöli. A korlátozott szolidaritás a csoport tagjainak közösen átélt nehézségeiből következik. Végül pedig a kikényszeríthető bizalom azt jelenti, hogy a diaszpóra tagjai a jelenkori gazdasági vágyaikat inkább alárendelik a csoport akaratának, bízva a közös haszonban.⁶⁷

Talán a legfontosabb eleme a diaszpórák gazdaságtudományi megközelítésének a „middleman” elmélet, azaz az, hogy a diaszpóra egy (gazdasági) közvetítő kisebbség. A közvetítő kisebbség legfőbb társadalmi jellegzetességei megegyeznek egy diaszpóra attribútumaival. Így például: a befogadó társadalomban elkülönült közösséget hoznak létre, ahol törekednek az eltérő kultúrájuk megőrzésére. Gazdasági szempontból fontos kiemelni azt, hogy a közvetítő kisebbség hajlamos a belső szolidaritásra gazdasági téren, azaz a kiterjedt rokoni kapcsolatoknak köszönhetően vállalkozásaikban saját rokoni munkaerejüket preferálják.⁶⁸

Röviden, a gazdaságtudomány szempontjából a diaszpóra egy olyan transznacionális csoport, interperszonális hálózat, amely képes gazdasági közvetítésre két állam között.

A diaszpórákban egyértelműen megvan a potenciál az államok közötti kapcsolatok befolyásolására. Ahhoz, hogy az államközi kapcsolatok színterén egy szereplő hatékony befolyásolási képességgel rendelkezzen több kritériumnak is meg kell felelnie, amelyek közül az egyik legfontosabb a transznacionalitás. A diaszpóráknál transznacionálisabb aktort keresve sem találunk: mélyen ismerik két ország kultúráját, gazdaságát, politikai berendezkedését, jogrendszerét, ami tökéletes közvetítővé teszi őket.

Fontos azonban kiemelni, hogy a *nemzetközi kapcsolatokkal* foglalkozó szakirodalom kevésbé foglalkozik a diaszpórákkal: tudományos monográfiát nem is találhatunk a témában, csak elvétve néhány szakcikket. Karen Mingst a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek megállapításakor ugyan említést tesz a diaszpórákról, azonban nem önálló szereplő kategóriaként értelmezi.⁶⁹ Egedy Gergely, aki szintén foglalkozott a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek és intézményeinek tipizálásával, még csak említést sem tesz a diaszpórákról.⁷⁰

⁶⁷ Alejandro Portes és Julia Sensenbrenner, „Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action,” *American Journal of Sociology* 98. no. 6 (1993).

⁶⁸ Jonathan H. Turner és Edna Bonacich, „Toward a Composite Theory of Middleman Minority,” *Ethnicity* 1, no. 3. (1980).

⁶⁹ Mingst, *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*.

⁷⁰ Egedy, *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*.

Ezen űr betöltésére állnak rendelkezésre a diaszpóra-politikai kutatások, amelyek azonban – ahogy az már korábban bemutatásra került – nem ölelik fel az egész rendszert.

Véleményem szerint a diaszpórák államközi kapcsolatokban betöltött szerepének kutatása kiemelten fontos lenne, hiszen számtalan példát találhatunk arra, ahogy egy diaszpóra befolyásolta két állam viszonyát (pl. anyaországa külpolitikájának megváltoztatása, gazdasági együttműködés kialakítása két állam között, a befogadó állam külpolitikájának befolyásolása stb.⁷¹). Például 1974-ben az amerikai-írek létrehozták a Kongresszusban az Irish National Caucus lobbicsoportot, ami kivívta az amerikai Kongresszus és kormány ír támogatását az észak-írországi konfliktusban az írek támogatását⁷², vagy például 1992-ben az amerikai-örmény diaszpóra elérte, hogy a Kongresszus két olyan törvényt (Humanitarian Aid Corridor Act, Freedom Support Act Section 907) is megszavazzon, ami Örményországnak kedvezett Azerbajdzsánnal szemben a karabahi háborúban⁷³.

Összegezve, a diaszpóra lényegét nem lehet egyetlen egyszerű mondatba besűríteni, bármennyire is szeretnénk. Ez nem csak a jelenség összetettségének köszönhető, hanem annak is, hogy az egyes államok másként értelmezik azt, hogy számukra mit jelent a diaszpóra, így a tudomány területén is nehéz konszenzusra jutni. Ebből következően nem egy univerzálisan elfogadásra váró definícióként jellemezném a következő meghatározást, hanem inkább a társadalomtudományok által már meghatározott attribútumok összegzéseként.

A diaszpóra egy olyan állampolgárságtól független, transznacionális csoport, amely

- a) szétszóródottan él a világ különböző országaiban, amely szétszóródást a migráció bármely formája okozta;
- b) szorosan kötődik anyaországához, ami egy ténylegesen létező állam, vagy óhazájához, ami a közös mítoszokon alapszik, szorosan kötődve a múlthoz, melyet idealizál, ahova állandóan visszavágyik és hűséget érez iránta;
- c) a befogadó országban számszerű kisebbségben él, amely befogadó állam társadalmába nem tud a kirekesztés miatt, vagy nem is akar asszimilálódni;

⁷¹ Lásd bővebben: Yossi Shain és Aharon Barth, „Diasporas and International Relations Theory,” *International Organization* 57, no. 3. (2003).

⁷² Feargal Cochrane, „Irish-America, the End of the IRA’s Armed Struggle and the Utility of Soft Power,” *Journal of Peace Research* 44, no. 2 (2007).

⁷³ Heather S. Gregg, „Divided They Conquer: The Success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States,” Working Paper No. 13 (Cambridge: Inter-University Committee on International Migration, 2002).

- d) egy magas szervezettségi fokú interperszonális hálózat, ami szolidaritást vállal a társdiaszpórákkal;
- e) képes transznacionális politikai kapcsolatrendszert kialakítani az anyaország, a befogadó ország, illetve önmaga hármásával;
- f) tagjai az első generációs vándorok, ahol az első generációs vándor lehet olyan személy is, aki ténylegesen nem vándorolt, hanem határmódosítások következtében került az anyaországon kívülre, valamint azon leszármazottak, akik ismerik még az anyaország kultúráját, politikai berendezkedését, gazdasági filozófiáját, illetve jogrendszerét.⁷⁴

A diaszpórákon belül több csoportot is megkülönböztethetünk a vándorlás módja, a befogadó ország kisebbségi politikája, valamint az anyaországgal való kapcsolat milyensége alapján.

Felmerül az a kérdés, hogy diaszpórákat érdemes-e ilyen módon interdiszciplinárisan kezelni, vizsgálni, vagy van-e már létjogosultsága egy önálló diszciplinának, a diaszpórákutatásnak. A fejezet elején említett Khachig Tölölyan már nem szociológusként, vagy akár antropológusként aposztrofálja saját magát, hanem diaszpórákutatóként.

A diaszpóra egyes társadalomtudományi megközelítéseinek bemutatása, illetve attribútumainak kigyűjtése még nem oldotta meg a diaszpórák kérdéskörét övező összes lehetséges problémát. Amíg léteznek nemzetállamok addig nem lesz egységes álláspont a diaszpóra jelentésének tekintetében. Ez azonban felveti azt a kérdést, hogy a nemzetállam megszűnésével a diaszpórák is megszűnnének? Mindig is problémásak lesznek azon diaszpórák, amelyeknek „csupán” óhazájuk van vagy azok, amelyek határmódosítások következtében alakultak ki: ha „visszavándorolnak” az anyaországba, akkor ott is diaszpóráként kell kezelni őket? Továbbá a hagyományos diaszpórák sokadik generációsainál is problémás lehet a visszavándorlás kérdésköre.

Azt azonban mindenesetre kijelenthetjük, hogy a diaszpórákat egyre nagyobb érdeklődés övezi a tudományos világban, ahol már nem „csak” szociológiai kutatásokkal találkozhatunk. Mindez a 21. század kihívásainak, mint a globalizáció, nemzetközi migráció, állami szerepek módosulása, klímaváltozás következtében történhetett meg, ahol nagy szükség van a transznacionális szereplőkre.

⁷⁴ Szaniszló Réka Brigitta, „A diaszpóra fogalma. Interdiszciplináris megközelítés,” *Belvedere Meridionale* 31, no. 3 (2019).

2. A kisebbségben élés joga

Az emberi jogokkal kapcsolatos kutatások aktualitása vitathatatlan. Joel Feinberg jogfilozófus fogalmazott így: „*Bármennyire népszerű is manapság az az elmélet, hogy vannak minden emberi lényt egyenlően megillető jogok, a filozófust továbbra is zavarba hozza.*”⁷⁵ Az emberi jogok és alapvető szabadságok kérdésköre már az ókorban napirenden volt és a mai napig nem tekinthetjük teljes mértékben megválaszoltnak. Folyamatos a vita az emberi jogok univerzalizmusáról, illetve magáról a jogok tartalmáról is. Az emberi jogok témakörét nem véletlenül érte már számtalanszor az a kritika, hogy csupán egy „nyugati találmányról” van szó, hiszen az eltérő kultúrák másként értelmezik az egyenlőséget, az alapjogokat és szabadságokat.⁷⁶

A természetes jogok koncepciójából kialakult emberi jogok azon alapszanak, hogy vannak az ember alkotta törvényeknél magasabb rendű normák, isteni eredetű, örök erkölcsi törvények. Az azonban már kérdéses, hogy melyek ezek a normák, illetve pontosan kiket illet meg. A nyugati világnak nevezett térségben – hiszen ennek a régióknak a keresztény filozófiáján, hagyományain alapszik az emberi jogok koncepciója – konszenzusról beszélhetünk a tekintetben, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságok mindenkit egyenlően megilletnek. Továbbá az emberi jogok katalógusának tartalmában is hasonló álláspontot foglalnak el a már említett térséghez tartozó államok, így például az emberi méltósághoz és élethez való jog, a hátrányos megkülönböztetés tilalma vagy éppen a véleménynyilvánítás szabadsága mind-mind megtalálhatóak az emberi jogok katalógusában.⁷⁷

Kérdéses több országban, hogy vannak-e olyan társadalmi csoportok, olyan kisebbségek, amelyeknek nem elegendő „csupán” az emberi jogok biztosítása, hanem valamilyen többletjog garantálása révén érhetik el azt a szintet, ahol megvalósul az esélyegyenlőség, az egyenlő bánásmód követelménye, a hátrányos megkülönböztetés tilalma. Ugyanis a formális jogegyenlőség nem orvosolja a materiális egyenlőtlenséget. Ehhez valójában a kisebbségben élés jogát kell elismerni, mert enélkül nem léteznek kisebbségi jogok. Ennek vizsgálatához tisztázni kell a kisebbség fogalmának elméleti, illetve gyakorlati tartalmát. A fejezet második

⁷⁵ Joel Feinberg, *Társadalomfilozófia* (Budapest: Osiris, 1999): 131.

⁷⁶ Bragyova András, „Alapjogok – emberi jogok fogalma,” in *Emberi jogi enciklopédia*, szerk. Lamm Vanda (Budapest: HVG-ORAC, 2018).

⁷⁷ Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila, „Az emberi jogok eredete,” in *Emberi jogok*, szerk. Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila (Budapest: Osiris Kiadó, 2008).

részében – a kisebbségfogalom gyakorlati megközelítésére alapozva – kizárólag a nemzeti kisebbségekre koncentrálok.

A kisebbségben élés jogának bemutatásához először is szükséges magának a kisebbségfogalom jelentésének magyarázata. Vizi Balázs szavaival élve a kisebbség nem más, mint egy relatív számszerű viszony a társadalom két csoportja között.⁷⁸ Azaz a kisebbség „egyszerűen csak” egy számarányt jelöl. Társadalomtudományi értelemben a társadalmon belül egy olyan csoportról van szó, amely valamilyen sajátos tulajdonságnak köszönhetően elkülönül a társadalom nagyobb részétől, így kerülve kisebbségi pozícióba. Az elkülönülés alapjául szolgáló tulajdonságok száma a végtelenbe tart, azonban már itt fontos kiemelni, hogy a kisebbség kifejezést általában a nemzeti, etnikai, nyelvi, illetve vallási kisebbségekre használják.⁷⁹ Mindez talán annak köszönhető, hogy a témakör akkor került az egyetemes kutatások fókuszába, amikor a főbb társadalmi töréspontok már a nemzeti érzület mentén alakultak. Valójában egy közös pont van ezekben: hatalmi szempontból nincs egyenlő helyzetben egy csoport, ezért lesz kisebbség.

A kisebbségek osztályozása kapcsán rendkívül fontos kiemelni az ENSZ Főtitkár 1949. december 27-én keltezett A kisebbségek meghatározása és osztályozása című memorandumát, ami tartalmazza a kisebbségek egy lehetséges csoportosítását. Ez alapján hét kategóriát különböztethetünk meg egymástól: faji, nyelvi, etnikai, nemzeti, vallási, őslakos, illetve emigráns vagy önkéntes kisebbséget.⁸⁰

A kisebbség attribútuma a megkülönböztetés, illetve az esélyegyenlőség-jogegyenlőség kettőssége. A hátrányos megkülönböztetés tilalma háromszereplős, garantálja az állami védelmet a hátrányos megkülönböztetéssel szemben. A jogalanyok közötti de jure különbségtétel addig nem káros, amíg az nem okoz hátrányt egyik fél számára sem. Amint ez megtörténik valamely jogalany különleges, védett tulajdonsága miatt, sérül az egyenlő bánásmód követelménye.⁸¹ Mivel egy kisebbség gyakorlatilag a védett tulajdonsága miatt

⁷⁸ Vizi Balázs, „A kisebbségek fogalma a nemzetközi jogban,” in *A kisebbségek jövője a globalizálódó világban*, szerk. Gömbös Ervin (Budapest: Magyar ENSZ Társaság, 2016): 9.

⁷⁹ V.ö. Fábán Gyula és Ötvös Patrícia, *Kisebbségi jog* (Kolozsvár: Komp-Press Korunk Baráti Társaság, 2003).; Salát Levente, *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig: az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai* (Marosvásárhely: Mentor, 2001).; Dobos Balázs, *A kisebbség joga: kisebbségi törvénykezés Magyarországon, 1988-2006* (Budapest, Argumentum, 2011).

⁸⁰ Az ENSZ Főtitkár 1949. december 27-én keltezett A kisebbségek meghatározása és osztályozása című memorandum.

⁸¹ Kovács Krisztina, „A hátrányos megkülönböztetés tilalma” in *Emberi jogok*, szerk. Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila (Budapest: Osiris Kiadó, 2008).

különül el a többségi társadalomtól, így a diszkrimináció megszüntetésére irányuló esetkörökből következtethetünk arra is, hogy milyen kisebbségek jöhetnek létre.

Nemzetközi szinten a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát (PPJNE) kell mindenképpen megemlíteni, amely a következőket fogalmazza meg: „1. Az Egyezségokmányban részes, valamennyi állam kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.” A PPJNE már több védett tulajdonságot sorol fel, mint az ENSZ Főtitkár 1949-ben, de a felsorolás eleve nyitott („egyéb helyzet”), ami lehetőséget biztosít a dinamikusan változó világ esetleges következményeként létrejövő új védett tulajdonságok bevezetésére.

Magyarországon a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról tartalmazza a diszkrimináció fogalmát, illetve példálózó jelleggel felsorolja a hátrányos megkülönböztetést megszüntetni kívánó esetek körét. A törvény 8. és 9. §-ai megkülönböztetik egymástól a közvetlen hátrányos megkülönböztetést, illetve a közvetett hátrányos megkülönböztetést. Ezek értelmében „Közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt a) neme, b) faji hovatartozása, c) bőrszíne, d) nemzetisége, e) nemzetiséghez való tartozása, f) anyanyelve, g) fogyatékosága, h) egészségi állapota, i) vallási vagy világnézeti meggyőződése, j) politikai vagy más véleménye, k) családi állapota, l) anyasága (terhessége) vagy apasága, m) szexuális irányultsága, n) nemi identitása, o) életkora, p) társadalmi származása, q) vagyoni helyzete, r) foglalkoztatási jogviszonyának vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyának részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, s) érdekképviselőhöz való tartozása, t) egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője (a továbbiakban együtt: tulajdonsága) miatt részesül kedvezőtlenebb bánásmódban, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben levő személy vagy csoport részesül, részesült vagy részesülne.”⁸² Látható, hogy Magyarország nagy számban sorolja fel azon esetköröket, amelyek alapjai lehetnek a hátrányos megkülönböztetésnek. Fontos kiemelni itt is, hogy az egyéb helyzet bevezetésével nyitva hagyták a kaput olyan a jövőben keletkező társadalmi

⁸² 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

törésvonalak számára, amelyek alapján újabb esetkörök alakulhatnak ki a hátrányos megkülönböztetés alapjaként.

A kisebbség és a többség között a probléma főként akkor jelentkezik, ha a kisebbségben élők jogai, a diszkrimináció tilalma pont a kisebbségek védett jogai miatt csorbulnak. Abban az esetben, ha a kisebbségi-többségi csoportok egy társadalomban az állam szerkezetét érintő, politikailag érzékeny törésvonal mentén formálódnak, akkor az súlyos feszültségekhez vezet a társadalmi csoportok között. A társadalmak kialakulásától a nemzetállamok megjelenéséig a fő társadalmi törésvonalak a vallások mentén alakultak ki. A modern nemzetállam megjelenése, illetve a nemzeti ideológia elterjedése hozták el a fordulópontot a 18. század végén, amikortól a főbb társadalmi törésvonalak a nemzeti érzület mentén formálódtak.⁸³

A kisebbségek jogalanyisági körét, ahogy az korábban már szerepelt – rendkívül nehéz meghatározni, azonban mivel a nemzetközi jogi dokumentumok döntő többsége a kisebbségi jogok alanyainak a nemzeti és etnikai kisebbségeket jelöli meg, így a fejezet további része is rájuk fókuszál. Ebből kifolyólag a továbbiakban a kisebbségek alatt a nemzeti és etnikai kisebbségek értendőek.

De milyen jogok illetik meg a kisebbségeket? Az ENSZ Alapokmánya ugyan nem tartalmazza kifejezetten a kisebbségek jogai kifejezést, de beszél a diszkrimináció tilalmáról, illetve az emberi jogok védelméről.⁸⁴ Továbbá nagyon fontos kiemelni azt, hogy az ENSZ megalakulásakor és az azt követő évtizedekben az az álláspont alakult ki, hogy a kisebbségi jogokat nem szükséges egyetemesen tárgyalni: a kisebbségek számára elégséges „csupán” az emberi jogok biztosítása.⁸⁵ Az első és egyetlen jogi kötőerővel bíró ENSZ dokumentum, ami – ha még minimálisan is – foglalkozik a kisebbségi jogokkal az az 1966-os Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya. A 27. cikkben rögzíti a nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek számára a gyakorolható egyéni és kollektív jogokat.⁸⁶ Fontos azonban kiemelni, hogy a PPJNE-re csak a három, taxatív felsorolt kisebbségi csoport tud hivatkozni.

Abból a tézisből kiindulva, hogy az emberi jogok nyugati találmány, analógiát alkalmazva, a kisebbségi jogokat is elsősorban nyugati dokumentumokban lehet megtalálni.

⁸³ Vizi Balázs, „A kisebbségek fogalma a nemzetközi jogban,” 9.

⁸⁴ Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya.

⁸⁵ Szalai Anikó, „Nemzeti kisebbségek védelme,” in *Emberi jogi enciklopédia*, szerk. Lamm Vanda (Budapest: HVG-ORAC, 2018).

⁸⁶ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 27. cikk.

Ennek érdekében az ENSZ munkássága mellett az Európa Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, illetve az Európai Unió jelentéseit, egyezményeit, nyilatkozatait kell megvizsgálni.

Az Európa Tanács hosszú ideig ugyanazt az álláspontot képviselte, mint amit az ENSZ a kisebbségi jogokkal kapcsolatban, azaz nincs szükség külön szabályokra, elegendőek az emberi jogok, Európa esetében az Emberi Jogok Európai Egyezménye által biztosított védelem. A fordulópont az 1990-es években következett be, ami két okra vezethető vissza. Egyrészt az újonnan csatlakozó közép- és kelet-európai államok, akik számos kisebbségi problémával küzdöttek és küzdenek a mai napig nyomást gyakoroltak a szervezetre. Másrészt a Jugoszlávia széteséséhez kapcsolódó fegyveres konfliktusok miatt is szükséges volt a paradigmaváltás.⁸⁷ Így 1992-ben elfogadták a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját, majd 1995-ben a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt. Az Kartához csatlakozó államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy a gazdasági, a társadalmi, a politikai és a kulturális élet minden területén elősegítik a kisebbségi helyzetben lévő személyek teljes körű és valódi egyenlőségének megvalósítását, továbbá, hogy kedvező feltételeket biztosítanak kultúrájuk és önazonosságuk kifejezéséhez, megőrzéséhez, illetve fejlesztéséhez. A Keretegyezmény azonban programjellegű rendelkezéseket tartalmaz, mivel az egyes aláíró államok között jelentős eltérések vannak a nemzeti kisebbségek elismertségét, definiálását, illetve jogi védelmét illetően. Itt érkezünk el a következő súlyos problémához a kisebbségekkel kapcsolatosan: nincs egy Európában – így a világon sem – egységesen elfogadott nemzeti kisebbség-fogalom. Az Európa Tanácsnak a Keretegyezményhez csatolt ajánlása ugyan tartalmaz egy definíciót, ami azonban pontatlan, így rengeteg helyet hagy az államoknak az értelmezésére.

Az EBESZ különböző jelentésekben foglalkozik a kisebbségek kérdéskörével, már a megalakulásától kezdődően. Ezen jelentések közül az EBESZ Emberi Dimenzióiról szóló Konferenciájának Koppenhágai Dokumentumát (1990) kell kiemelni, ami olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek a nemzeti kisebbségek nemzetközi védelmének minden aspektusára kiterjednek. Majd 1992-ben a Helsinki EBESZ csúcson létrehozták a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos posztját. Feladata az EBESZ tagállamaiban élő nemzeti kisebbségek

⁸⁷ Szalai, „Nemzeti kisebbségek védelme”.

helyzetének vizsgálata, az etnikai válságok megelőzése, illetve az egyes népcsoportok közötti feszültségek kezelése.⁸⁸

Az Európai Unió a nemzeti kisebbségek tekintetében hosszú időn át csak a diszkrimináció tilalmát és a többi emberi jog biztosítását írta elő. Jelenleg az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 19. cikke tiltja a faji vagy etnikai alapú megkülönböztetést. Továbbá az EU Alapjogi Chartája tiltja a megkülönböztetést az európai jog alkalmazása során a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyekkel szemben.⁸⁹ Mindhárom európai szervezet, illetve az ENSZ is alkalmazza a nemzeti kisebbség fogalmát, jogszabályokat alkot róluk, tisztséget hoz létre a védelmük érdekében, mégsem definiálják azt, hogy pontosan mit is jelent.

A dolgozat szempontjából elengedhetetlen bemutatni az ázsiai országok emberi jogi, illetve kisebbségi jogi védelmét a vietnami diaszpórastratégia megértéséhez. A reciprocitásra hivatkozva például egy széleskörű kisebbségvédelmi politikával saját diaszpóra-tagjainak is védelmet követelhetnek. Ám Ázsiában nem találhatunk jogi kötelező erővel bíró regionális dokumentumot az emberi jogok terén. Sőt, még az ENSZ emberi jogi dokumentumai kapcsán is a kulturális relativizmust emlegették, azaz a kulturális különbségekre hivatkozva mellőzni kívánták az emberi jogok széleskörű biztosítását. Ennek ellenére Ázsiában is történtek kísérletek az emberi jogok standardizálására, azonban ehhez főként a soft law eszközeit használták. Így például 1955-ben elfogadták a Bandungi Nyilatkozatot, 1986-ban az Emberi Jogok Ázsiai Kartáját, 1993-ban a Bankoki Nyilatkozatot, illetve 2012-ben a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetségének Emberi Jogi Nyilatkozatát.⁹⁰

Figyelemmel kell lenni azonban arra, hogy Ázsia egy rendkívül heterogén kontinens mind vallási értelemben, mind nemzetiségi összetételben, mind a politikai berendezkedéseket illetően. Ebből következően a nemzeti kisebbségvédelem vizsgálatát nem célszerű az egész kontinenst átfogóan vizsgálni, annak ellenére, hogy voltak kísérletek „földrésznyi” szabályok, értékek elfogadására. Ázsia – csakúgy, mint pl. Afrika – esetében régiókra kell bontani a kontinenst a hatékony vizsgálódás érdekében. Közép-Ázsiában találhatók a szovjet utódállamok (pl. Kazahsztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán), ahol a mai napig autoriter politikai

⁸⁸ Arie Bloed, „Az EBESZ és a nemzeti kisebbségek,” in *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek*, szerk. Bárdi Nándor (Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002).

⁸⁹ Szalai, „Nemzeti kisebbségek védelme”.

⁹⁰ Kecés Gábor, „Emberi jogok regionális védelme az ázsiai és a csendes-óceániai régióban, in *Emberi jogi enciklopédia*, szerk. Lamm Vanda (Budapest: HVG-ORAC, 2018).

berendezkedésekkel találkozhatunk. Az autoriter rendszer sajátossága a kisebbségekkel szembeni állami szintű ellenséges viselkedés, így ezen országok esetében nem beszélhetünk nemzeti kisebbségvédelemről, hanem inkább társadalmi homogenizációs programról, ami nem nélkülözi az erőszakos elemeket. Dél-Ázsia helyzetét hasonlóan Közép-Ázsiához a „problématenger” kifejezéssel lehet a legjobban kifejezni. Az etnikai konfliktusok nem csak egy-egy országon belül jelentkeznek, hanem államok között is, így növelve a feszültséget a térségben. A régió legnépesebb országa India, ahol egyébként lennének jogi eszközök a nemzeti kisebbségek védelmére, azonban az állam nem képes végrehajtani, betartani a szabályokat. Kelet- és Délkelet-Ázsia a harmadik régió, ami szintén nem számít egy békés környezetnek a kisebbségek számára. Kína pontosan, tudatosan meghatározza, hogy mely csoportok számítanak kisebbségnek az országban, főként azon csoportokat hagyja ki a felsorolásból, amelyek Kína természeti erőforrásokban gazdag részein élnek. További Kína kommunista állam, így minden kisebbség potenciális veszélyt jelent az ország vezetésének szemében. Délkelet-Ázsiában található Burma is, ahol a rohingya népcsoport kiirtásával igyekeztek homogenizálni a társadalmat. Az országon belüli etnikai ellentétek gyakran szakadármozgalmakban manifesztálódnak, ami polgárháborús helyzethez vezet, vagy egyes esetekben az ország szétszakadásához vezetnek, mint például Indonézia esetében, ahonnan kivált Kelet-Timor, amit természetesen Indonézia nem ismer el legitim államként.⁹¹

A hátrányos megkülönböztetés tilalmához szorosan kapcsolódik a jogegyenlőség és az esélyegyenlőség. A jogegyenlőség esetében mindenki számára ugyanazon jogok egyenlő biztosítása a cél, ami azonban sok esetben csak látszólagos egyenlőséget hoz, mivel nem számol a jogalanyok kezdeti lehetőségei közötti különbségekkel. Ezzel szemben az esélyegyenlőség célja az, hogy a társadalom valamilyen szempontból hátrányos helyzetben lévő tagjait arra a szintre hozza, ahol a többség áll, így egyenlő esélyt teremtve a kiindulásnál.⁹² Mivel mindez összekapcsolódva jelenik meg a kisebbségi jog kérdéskörénél, bonyolult megérteni, és sok helyen kialakult az az álláspont, hogy nincs is szükség külön jogokat biztosítani a kisebbségeknek. Ezzel nem adnak lehetőséget sem az esélyek közti különbségek csökkentésére, ezért ezzel nem értek egyet. A nemzeti kisebbségeknek nem elegendő a diszkrimináció tilalma, hanem igénylik az identitáshoz való jogot, a kultúra, a vallás és a nyelv védelmét,

⁹¹ „Minorities and indigenous peoples in Asia and Oceania, Overview,” utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://minorityrights.org/minorities/overview-of-asia-and-oceania/>.

⁹² Kovács, „A hátrányos megkülönböztetés tilalma”.

sokszínűségének értéként való elismerését. A már tárgyalt definíciós deficit tovább nehezíti a kisebbségi jogok egységes megítélését és szabályozását.

A kisebbségben élés jogának vizsgálata során kettő fogalom egymáshoz való viszonyát mindenképpen fel kell vázolni: a nemzeti kisebbségeket, illetve a diaszpóráét. Mind a két esetben nehéz helyzetben van a kutató, mivel nincs olyan tudományos munka, vagy jogi dokumentum, amely tartalmazná akárcsak az egyik kifejezés pontos, univerzálisan elfogadott meghatározását. Mindkét kifejezés esetében több definíciós kísérletet lehetne bemutatni, azonban a fejezet célja nem a meghatározások összegzése, ezért mindkét fogalom esetében csak egy-egy olyan definíciót mutatok be, amelyekkel a kutatók többsége talán a leginkább tud egyet érteni.

A nemzeti kisebbségek kapcsán a nemzeti kisebbségek jogairól szóló Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201/1993. sz. ajánlását az Emberi Jogok Európai Egyezménye Kiegészítő Jegyzőkönyvéhez kell mindenképpen kiemelni, amely a következőképpen fogalmaz: „[...] a »nemzeti kisebbség« kifejezés az államban élő olyan személyek csoportjára utal, akik: a) az állam területén laknak és annak állampolgárai; b) hosszú idő óta szoros, tartós kapcsolatban állnak az állammal; c) etnikai, kulturális, vallási vagy nyelvi szempontból megkülönböztető jegyeket hordoznak; d) jelentős számban vannak jelen, bár létszámuk kisebb mint az állam vagy az állam egy területének egyéb népességének; e) fontos feladatuknak tekintik, hogy megőrizték együttesen azt, ami közös identitásukat jelenti, így kultúrájukat, hagyományaikat, vallásukat vagy nyelvüket.”

Walker Connor 1986-ban fogalmazta meg rendkívül egyszerű és tág diaszpóra fogalmát: „a diaszpóra egy népnek az óhazán kívül élő része”⁹³, melynek nyomán alakította ki William Safran az első komplex diaszpóraértelmezést, amely tételesen felsorolja a diaszpóra attribútumait. Hat tulajdonságot különböztetett meg egymástól. „[...] a diaszpóra fogalmát olyan hazájukon kívül élő kisebbségi közösségekre alkalmazzuk, amelyek tagjai osztoznak a következő karakterekben: 1) ők maguk vagy ősük szétszóródtak egy specifikus eredeti »centrumból« legalább két »periférikus« vagy külföldi régióba; 2) kollektíve megőrizték óhazájuk földrajzi elhelyezkedésének, történelmének és elért eredményeinek emlékét, vízióját vagy mítoszt; 3) úgy hiszik, hogy az őket befogadó társadalomban nem találhatnak – és talán nem is találhatnak – teljes elfogadásra, melynek következtében idegennek és elszigeteltnek érzik

⁹³ Connor, „The impact of homelands upon diasporas,” 16.

magukat; 4) óhazájukra úgy tekintenek, mint igaz és ideális hazájukra, ahová nekik vagy leszármazottaiknak esetlegesen vissza lehet (vagy kell) térniük, ha azt a körülmények engedik; 5) kollektív elkötelezettséget éreznek óhazájuk fennmaradásáért vagy helyreállításáért, biztonságáért és jólétéért; és 6) valamilyen formában, közvetlen vagy közvetve folyamatosan kapcsolatban állnak ezzel az óhazával, mely kapcsolat jelentősen meghatározza etnikaközösségi tudatukat és szolidaritásukat.”⁹⁴

Összegzésként fontos kiemelni azt, hogy egy nemzeti kisebbség és egy diaszpóra jelentheti ugyanazt a társadalmi csoportot, csak míg az előbbi a befogadó ország megközelítése, addig az utóbbi az anyaországé. További fontos kiemelni még a diaszpórák szervezettségét⁹⁵ is, ilyesmit egy nemzeti kisebbségi csoport létezése nem feltételez. Így, kimondható az, hogy minden diaszpóra egyben nemzeti kisebbség is, azonban nem minden nemzeti kisebbség diaszpóra.

Kenneth Roth, a Human Rights Watch ügyvezető igazgatója a 2019-es Világjelentésben egy kettős érzületű képet rajzolt fel az emberi jogokkal kapcsolatban a 21. század világában. Egyrészt, az autokrácia terjeszkedésének következtében az emberi jogok sötét napjairól beszél. Másrészt, azonban, pont, hogy az autokrata elnyomók termelik ki azokat a személyeket, csoportokat, akik folyamatosan harcolnak az emberek jogaiért a világ minden pontján.⁹⁶

A kisebbségek és jogaik terén is megfigyelhető ez a kettősség, amit jól illusztrál az a térkép, amit a Minority Rights Group készített, hogy bemutassa, hogy az egyes országokban mekkora veszélyben vannak a kisebbségek, mekkora az esélye a népirtásnak vagy a tömegmészárlásnak, miközben a föld néhány pontján biztosítják a kisebbségi jogokat. A Peoples Under Threat térképére⁹⁷ tekintve felmerülhet az a kérdés, hogy az emberi jogok egy euroatlanti találmány-e vagy sem, hiszen az emberi jogok sérelmével leginkább érintett országok az afrikai, illetve az ázsiai kontinensen találhatók. Az európaiktól eltérő hagyományokkal, gondolkodásmóddal rendelkeznek: rájuk lehet-e „erőltetni” az emberi jogokat? Ha valljuk az emberi jogok univerzalizmusát, akkor ez lehet az alap a kisebbségi jogok univerzalítására is, és

⁹⁴ Safran, „Diasporas in Modern Societies”.

⁹⁵ A diaszpórák szervezettségének meghatározásával, formáival, jelentésével a dolgozat egy későbbi fejezete részletesen foglalkozik.

⁹⁶ Kenneth Roth, „World’s Autocrats Face Rising Resistance,” in *World Report 2019 – Events of 2018. Human Rights Watch*, szerk. Human Rights Watch (USA, 2019). Utolsó módosítás dátuma: 2019. https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2019.pdf.

⁹⁷ Minority Rights Group, „Peoples Under Threat,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://peoplesunderthreat.org/>.

ha az emberi jogok azokat is megilletik, akik nem értenek azokkal egyet, abban az esetben az alapozás helyes. Ezért az emberi jogok tiszteletben tartása elvileg mindig lehetséges.⁹⁸ De onnan közelítünk, hogy az emberi jogok között nem lehetséges értékalapon rangsort felállítani, és az emberi élethez, illetve méltósághoz való jog centrális jellege is megalapozza a kisebbségben méltósággal élés jogát.

⁹⁸ Halmai és Tóth, „Az emberi jogok eredete”.

3. A nemzeti kisebbségek, mint európai értékek

Az Európai Unió 20 éves Alapjogi Chartájának preambuluma kimondja, hogy „[...] az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul [...]. Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását [...]”. Ergo, az európai integráció tiszteletben tartja a nemzeteket – hagyományaikat, integritásukat, kultúrájukat. A kérdés azonban az, hogy ez a kijelentés vonatkozik-e a nemzeti kisebbségekre vagy sem. Ha igen, akkor mely nemzeti kisebbségek tartoznak az európai értékekhez: csak azok, akik Európából származnak, vagy azok is, akik nem európai eredetűek.

A hat legfontosabb európai érték, amelyek alapvetően az európai kultúra fejlődési szakaszait jelentik, a következők: humanista gondolkodás, racionalitás, világiasság, jogállamiság, demokrácia és emberi jogok.⁹⁹ Ezt nevezzük humanista világnézetnek, és minden más európai érték a fent említett tényezőkből ered. Ennek a humanista világnézetnek az elemeit, mint például az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság és az emberi jogok, az Európai Unió idézett Alapjogi Chartájában rögzítették, amelynek fő célja ezen értékek védelme.¹⁰⁰

Az értékek szoros kapcsolatban állnak a történelemmel, a hagyományokkal és következésképpen az identitással is. Mert minden kultúrának megvannak a maga értékei, amelyek történelmi eredetben gyökereznek, és ez az értékrend mindenféle identitást teremt. Az egyén identitása azt a teljes és összetett állapotot jelenti a jelenben, amelyet a múltja és a jövője is befolyásol. Ez a meghatározás az identitás minden dimenziójának kiindulópontja. Erikson pszichoszociális elmélete szerint az emberi fejlődésnek nyolc szakasza van, amelyek közül az ötödik az identitás megfogalmazása. Ezt a tinédzserkorra datálják. Az identitás megfogalmazása válságot jelent az egyén számára, és ez a válság akkor oldódik meg, amikor az egyén képes megválaszolni az összes említett-jelölt kérdést, és eljut a teljességhez. A fiatal embernek először arra a kérdésre kell válaszolnia: ki vagyok én magamnak? Ez a személyes identitás. Lány

⁹⁹ EuropeanValues.info, „Definition of the most basic European Values and their significance for our modern society,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. http://europaeischewerte.info/fileadmin/templates/Documents/ewdef_en.pdf; Loek Halman, Ruud Luijkx, és Marga van Zundert, szerk, *Atlas of European Values*. (Leiden: Brill Academic Pub, 2005).

¹⁰⁰ European Commission, „The EU Values,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/>.

vagyok vagy fiú? Mi a szerepe a nememnek? Ez az úgynevezett nemi identitás. Ki vagyok én az osztályomban, a sportsapatomban, a barátaim között stb. Ez a társadalmi identitás. És végül, de nem utolsósorban felmerül a nemzetiség kérdése: milyen a származásom, honnan jöttem, hol van a tágabb otthonom, melyik a nemzetem, mindezek hogyan befolyásolják az életemet? Nyilvánvalóan ez a nemzeti identitás.¹⁰¹ De lehet-e kontinentális identitásunk vagy sem?

Mi az európai identitás? Két megközelítést érdemes kiemelni: a konstruktivista és az esszencialista megközelítést. A konstruktivisták szerint az európai identitás közös célok és értékek mentén hozható létre, míg az esszencialisták szerint ilyen erős identitás kontinentális szinten nem hozható létre. Habermas, a konstruktivisták egyik képviselője szerint az európai identitás alapja az alkotmányos patriotizmus lehet, amely három fő elemre épül: (1) az identitás a tagságon keresztül jön létre, (2) az érték- és normaképző kommunikáció tartalma a tagokat egyformán érdekli, (3) az új identitás a jövőorientáción keresztül nyilvánul meg. Az európai identitás ugyanis akkor lehet működőképes, ha a tagok egyetértének a jövő alapvető céljaiban.¹⁰²

Ezzel szemben az esszencialisták a közös történelmi és kulturális gyökereket helyezik előtérbe. Anthony Smith brit szociológus szerint Európát a kultúrák családjaként kell elképzelni. A történelem mint fő identitásformáló tényező jelenti a legfőbb akadályt az európai identitás lehetséges létének kérdését illetően. Európa történelme a törzsek, vallások, ideológiák és nemzetek háborúinak története.¹⁰³

Az esszencialisták a nemzeti identitás kategóriáját és fejlődési folyamatát a kontinentális identitáshoz igazítják, míg a konstruktivisták teljesen új alapokra helyezik a kontinentális identitás kialakulását. A kérdés az, hogy az identitás létrehozható-e mesterségesen, vagy csak szervesen alakulhat ki.

A nemzeti kisebbségek különleges helyet foglalnak el az európai identitások mozaikjában, mivel kettős vagy többszörös nemzeti identitással rendelkezhetnek, ami a

¹⁰¹ Shawn L. Christiansen és Rob Palkovitz, „Exploring Erikson’s Psychosocial Theory of Development: Generativity and its Relationship to Paternal Identity, Intimacy, and Involvement in Childcare,” *The Journal of Men’s Studies* 7, no. 1 (1998). DOI:10.3149/jms.0701.133.

¹⁰² E. Sare Aydın Yılmaz, „Political Identity Building in the EU: A Constructivist Approach,” *Akademik İncelemeler Dergisi* 9, no. 1 (2014).; Thomas Risse, „Social Constructivism and European Integration,” in *European Integration Theory*, szerk. Antje Wiener és Thomas Diez (Oxford: Oxford University Press, 2009). DOI: 10.1093/hepl/9780199226092.003.0008.

¹⁰³ Gerard Delanty. „The limits and possibilities of a European identity: A critique of cultural essentialism,” *Philosophy & Social Criticism* 21, no. 4 (1995). DOI: 10.1177/019145379502100402.; Ralph Grillo, „Cultural Essentialism and Cultural Anxiety,” *Anthropological Theory* 3, no. 2 (2003): 157-173. DOI: 10.1177/1463499603003002002.

kontinentális identitás mélyebb megértéséhez és erősítéséhez vezethet. Más szóval, egy nemzeti kisebbség a nemzet fogalmából emelkedik ki, de multikulturális háttere olyan jellemzőket ad neki, amelyek kontinentális identitásként értelmezhetők.¹⁰⁴

A nemzeti identitás egy államhoz való tartozás jogi és/vagy érzelmi érzése. A nemzeti identitás kialakulása nem csak az egyéntől függ, hanem attól a társadalomtól is, amelyben él. Pataki Ferenc magyar szociálpszichológus szerint kétféle társadalom létezik. Az első identitásprogramokhoz köti az egyéneket.¹⁰⁵ James Marcia ezt korai lezárásnak nevezi, mert a társadalom nem engedi meg az identitásválságot, a kamasznak nincs lehetősége arra, hogy megismerje önmagát, a kamasznak az identitás minden dimenziójában követnie kell az elfogadott modelleket.¹⁰⁶ Ebben az esetben az egyén számára adott, hogy mi a nemzeti identitása, és emellett nincs lehetőség a kettős nemzeti identitás kialakítására. A másik típusú társadalmak pedig akkor, amikor az identitásprobléma, a válság megjelenhet. Ez a fajta társadalom liberálisabb az egyénekkal szemben. Ebben az esetben lehetőség van a kettős nemzeti identitás kialakulására.¹⁰⁷

Az európai kultúra fejlődésének hatodik szakasza, azaz a hatodik európai érték az emberi jogok tisztelete, amelynek része a kisebbségben éléshez való jog¹⁰⁸, ezáltal a kisebbségi jogok szerves részét képezik az európai kultúrának. Ezért megállapíthatjuk, hogy a kisebbségben élés európai érték. Vajon ez az érték képes-e alakítani a nemzetközi szinten a szereplő kapcsolatait? Erre keresem a továbbiakban a választ.

¹⁰⁴ Györgyi Bindorffer, *Kettős identitás* (Budapest: Új Mandátum, 2001).; Nathan Glazer, „Dual Nationality: Threat to National Identity, or Harbinger of a Better World,” *Social and Behavioral Sciences* 2, no. 5 (2010): 6813–6821. DOI: 10.1016/j.sbspro.2010.05.032.

¹⁰⁵ Pataki Ferenc, *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987).

¹⁰⁶ Jane Kroger és James Marcia, „The Identity Statuses: Origins, Meanings, and Interpretations,” in *Handbook of Identity Theory and Research*, szerk. Seth J. Schwartz, Koen Luyckx és Vivian L. Vignoles (New York: Springer, 2011). DOI: 10.1007/978-1-4419-7988-9_2.

¹⁰⁷ Csepeli György. *Szociálpszichológia* (Budapest: Osiris Kiadó, 2001).

¹⁰⁸ Szaniszló Réka Brigitta, „A kisebbségben élés joga, avagy a diaszpóralét egy esete,” *Arsboni* 6, no. 3-4 (2018)

„Azt azonban ki tudjuk mutatni, hogy a háborúnak a diaszpórákon keresztül messze a legerősebb hatása van a későbbi háború kockázatára. Öt évvel a posztkonfliktus béke után a legnagyobb diaszpórával rendelkező amerikai társadalmakban az újbóli konfliktus kockázata körülbelül hatszor nagyobb, mint azokban az amerikai társadalmakban, ahol nincs diaszpóra. Feltehetően ez a hatás a diaszpórák lázadó szervezeteknek nyújtott pénzügyi hozzájárulásán keresztül érvényesül.” /Paul Collier & Anke Hoeffler 2000/

IV. A diaszpórák a nemzetközi kapcsolatokban

A diaszpórák már az ókor óta befolyásolják a nemzetközi politikát, hiszen két országban/között léteznek, két kultúrán osztoznak, valamint két országban őrzik a társadalmi kapcsolatokat. Olyan nem-állami szereplők, amelyek azonban szoros kölcsönhatásban állnak az állami szereplőkkel, amely biztosítja számukra annak a lehetőségét, hogy belépjenek mind a nemzeti külpolitikai, mind a nemzetközi szervezetek döntési folyamataiba.

Nemzetközi jelenlétük ellenére, a diaszpórák nemzetközi kapcsolatokban játszott szerepét sokáig figyelmen kívül hagyják. Ennek oka, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméletét a realista, neorealista teóriák uralják. Azonban mi sem bizonyítja jobban a diaszpórák jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban, hogy annak ellenére, hogy ezen elméletek nem tekintik jelentős politikai szereplőnek a diaszpórákat, mégis történtek kísérletek arra, hogy ebbe a keretrendszerbe is beillesssék a dolgozatban vizsgált nem-állami szereplőkört.

Charalampos Papasotiriou, realista gondolkodó 20 évvel ezelőtt mutatott rá arra, hogy a diaszpóra gyakorlatilag az anyaország kiterjesztése, amelynek az a feladata, hogy az anyaország nemzeti érdekeit előmozdítsa. Továbbá a diaszpóra csak akkor tudja befolyásolni a fogadó állam külpolitikáját, ha a diaszpóra politikai céljai összhangban vannak – vagy nem veszélyesek – a befogadó állam nemzeti érdekeivel.¹⁰⁹

Papasotiriou is megfogalmazza, hogy ahhoz, hogy egy diaszpórának mérhető befolyása legyen a nemzetközi kapcsolatokra szükséges, hogy valamilyen célja legyen. Ezen célnak a meghatározása és megvalósítása fogja igazán jellemezni az adott diaszpóra nemzetközi

¹⁰⁹ Charalampos Papasotiriou, *Diaspora kai Ethniki Stratigiki* (Athén: Ellinika Grammata, 2000).

kapcsolatokban való megjelenését. Ebből következően a diaszpóra céljai szoros összefüggésben állnak a diaszpóraépítéssel, hiszen a célok szorosan tapadnak a „fejlettségi” szinthez.

A dolgozat ezen fejezetének célja, hogy a diaszpórák nemzetközi kapcsolatokban való megjelenésének minden aspektusát megvizsgálja, így nemzetközi kapcsolatok (diaszpóraépítés), a diaszpórák (eszközök), valamint az anyaországok (diaszpórástratégiák) szempontjaiból.

1. A diaszpóraépítés folyamata

A diaszpórák valójában az egyes befogadó országokban élő nemzeti kisebbségek. Vagy esetleg többek annál? A szervezettségben keresendő a válasz, a szervezettségtől „több” egy diaszpóra mint egy nemzeti kisebbség. Ebben az esetben a diaszpóra lehet egy civil szervezet? A diaszpórák, általánosságban, a civil szervezetek hét kritériuma (magán, azaz nem állami szervezetek; önszerveződés; profitszétosztás tilalma; intézményesültség; önszabályozás; önkéntesség; közhasznúság)¹¹⁰ közül ötnek minden esetben megfelelnek. Ami problémás az a kormányzattól való függetlenség, valamint az intézményesülés, mert ahogy látni fogjuk ez utóbbi a diaszpóra első szintjére nem feltétlenül lesz igaz. Előbbi pedig kizárja annak lehetőségét, hogy egy anyaország diaszpórástratégiával rendelkezzen.

A diaszpórák szervezettségi, intézményesültségi foka nagyban meghatározza az érdekérvényesítési és a meglévő lehetőségek felismerését, kiaknázását, hiszen amíg nincs meg a diaszpóra tagjainak közös tudata, identitásának felvállalása, addig nem beszélhetünk közös célokról. Ez a közösségi kohéziós erő alapozhatja meg a közös célokat, amelyekért közösen, intézményesen kívánnak fellépni. Az öntudatra ébredés és identitás, közösségi kohéziós erő ugyan látszólag szubjektív, de a diaszpórák szervezettségi, intézményesültségének szintje oly módon objektívvá válik, ha analógiának tekintjük a nemzetté válás folyamatának lépcsőit, hasznosítva Miroslav Hroch tipológiáját, a nemzetépítési projektet.

Miért célszerű a diaszpóraépítést a nemzetépítéshez hasonlítani? A nemzetnek – hasonló okok miatt mint a nemzeti és etnikai kisebbségeknek – nincs egy általánosan elfogadott fogalma. Azonban az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1735. számú ajánlásából kiolvasható, hogy a nemzet személyek egy csoportjának valamiféle kötődését jelöli az adott csoport tagjaihoz, valamint egy államhoz. Ez a kötődés lehet jogi, etnokulturális vagy mind a kettő.

¹¹⁰ Kákai László, *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon* (Pécs: Publikon, 2009).

A nemzet és a diaszpóra számos jellemzőjében hasonlóságot mutat, így például a kötődés tekintetében is. A diaszpórák is erősen kötődnek a csoport tagjaihoz (az azonos országban élőkhez és a társdiaszpórákhoz is), valamint az anyaországhoz/óhazához, hiszen ők is egy nemzet¹¹¹. Azonban itt van egy plusz kötelék is, ami a befogadó országhoz köti őket, ahol kisebbségben élnek. Továbbá mind a nemzet, mind a diaszpóra esetében beszélhetünk kollektív tudatról, közös célról, amelyek mind az összetartozást, annak tudatát erősítik a csoport tagjaiban. Ezért mindkét esetben egyfajta közösségépítésről van szó, aminek köszönhetően analógiát lehet vonni a két jelenség között.

Miroslav Hroch szerint a nemzetépítés három szakaszból áll, melynek során a nemzeti mozgalomból valódi nemzet válik. Az első szakaszban az adott etnikai csoport egyes képviselői tudományos érdeklődést mutatnak az etnikai csoport történelme, kultúrája, nyelve stb. iránt, ezeket a forrásokat összegyűjtik, publikálják és terjesztik az adott etnikai csoport tagjai között. Ezt az első szervezettségi szintet nevezhetjük kulturális ébredési szintnek is, hiszen itt egy kulturális alapon szerveződő mozgalomról van szó, amely szeretné saját múltját minél jobban megismerni.¹¹²

Az első szakaszban alakul ki az a kollektív tudat, amelyre a második szintben fellépő erők alapozni fognak. A kollektív tudat rendkívüli jelentőséggel bír mind a nemzetek, mind a diaszpórák szempontjából, így fontos, hogy ismerjük pontos jelentéstartalmát. A kollektív tudat kialakulásában számos tényező játszik közre, melyek közül a legfontosabb három a következő: (1) valamilyen közös múltból való emlék, (2) olyan nyelvi és/vagy kulturális kötelék, amely magasabb fokú kommunikációt eredményez a csoporton belüli személyek között, mint a csoporton kívüli személyekkel, (3) a civil társadalomként szerveződő csoport tagjainak egyenlősége.¹¹³

A második szakaszban megjelennek a nemzeti eszme azon képviselői, akik a kialakulóban lévő nemzeti tudatra alapozva, egy jövőbeli nemzetállam lehetőségének ígéréssel próbálnak minél több személyt a maguk oldalára állítani az adott etnikai csoportból. Ezt a

¹¹¹ Kovács Eszter, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák. Tipologizálás,” *REGIO* 26, no. 3 (2018).

¹¹² Miroslav Hroch, „From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-building Process in Europe” in *Mapping the Nation*, szerk. Gopal Balakrishnan (New York-London: Verso, 1996).

¹¹³ Hroch, „From National Movement to the Fully-formed Nation”.

szakaszt nevezhetjük politikai szintnek, hiszen itt jelenik meg az emberekért vívott politikai kampány.¹¹⁴

A harmadik szakaszban megjelennek azok a tömegmozgalmak, amelyeknek tagja azonosulnak a nemzettel és a saját nemzetállam megalakítását tűzték ki céljuknak. Azaz ekkor már az előző szakaszban megfogalmazott nemzeti programot tömegtámogatás kíséri. Ez a harmadik lépcső, a tömegmozgalmi szint jelenti az utolsó lépést a nemzetté válásban.¹¹⁵ A nemzet legszervezettebb formája a saját nemzetállam alapítása, amelyet – nem törvényszerűen – megelőzheti egy autonóm szakasz is az „idegen” államban¹¹⁶.

Miroslav Hroch nemzetépítési tipológiája arról szól, hogy egy etnikai csoportból akkor válhat nemzet, ha végig ment az előbbieken bemutatott három szakaszon. A diaszpóraépítés kapcsán felmerül a kérdés, hogy csak akkor beszélhetünk-e diaszpóráról, ha a közösség átesett mind a három szakaszon, vagy végig diaszpóráról van szó, csak a közösség különböző szervezettségi szinten van. Véleményem szerint ez utóbbi közelebb áll a valósághoz, és jobban kifejezi a folyamatszerűséget. A diaszpórát az önszerveződés kezdetén lehet elkülöníteni az „egyszerű” nemzeti és etnikai kisebbségektől, így már a kezdetektől diaszpórának nevezzük ezt a fajta közösséget. A Hroch-féle nemzetépítési tipológia alapján is megkülönböztethetünk egymástól kulturális, politikai, illetve tömegmozgalmi diaszpórákat, amely elnevezések arra utalnak, hogy az adott diaszpóra éppen hol tart a diaszpóraépítés folyamatában.

A kulturális szervezettségi szinten tisztán kulturális, történelmi érdeklődésről van szó. A kulturális diaszpóra célja a diaszpóra közös múltjának feltárása, illetve a kulturális identitás megőrzése, melynek érdekében gyakoriak a kulturális események. Ebben a szakaszban kezdi el a diaszpóra megszervezni saját magát, melynek keretében kulturális alapon elkülönítik magukat a befogadó társadalomtól.

Kulturális diaszpórára lehet példa az albán diaszpóra Olaszországban¹¹⁷, vagy éppen a kínai diaszpóra Magyarországon¹¹⁸. A Minority Rights Group International szerint az Olaszországban élő albánok (egyelőre) nem törnek politikai babérokra, csupán hagyományaikat

¹¹⁴ Hroch, „From National Movement to the Fully-formed Nation”.

¹¹⁵ Hroch, „From National Movement to the Fully-formed Nation”.

¹¹⁶ Györi Szabó Róbert, *Kisebbség, autonómia, regionalizmus* (Budapest: Osiris Kiadó, 2006).

¹¹⁷ Minority Rights Group International, „Minorities and indigenous people in Italy: Albanians,” utolsó elérési dátuma: 2022.04.11. <https://minorityrights.org/minorities/albanians-2/>.

¹¹⁸ Nyíri, Pál, „Kínai migránsok Magyarországon: mai tudásunk és aktuális kérdések,” in *Változó migráció – változó környezet*, szerk. Hárs, Ágnes és Tóth, Judit (Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010).

kívánják megőrizni. A Magyarországon élő kínai diaszpórának ugyan volt egy kísérlete arra, hogy Magyarország statuált kisebbségévé váljon, azonban még az országgyűlési vita előtt visszavonták kezdeményezésüket¹¹⁹. Kulturális diaszpóráként mégis rendkívül aktívak: számos kínai nyelvű hetilapot adnak ki¹²⁰, illetve egy magyar-kínai két tanítási nyelvű általános- és középiskolát is működtetnek Magyarországon¹²¹.

A diaszpórák következő szerveződési szintje a politikai diaszpóra. Ekkor a diaszpóra tagjai már nem „csak” kulturálisan szeretnék sokszínűvé tenni a befogadó társadalmat, hanem politikai reprezentációra is vágnak. Ebben a szakaszban kulturális identitásukat már nem egyénileg kívánják megőrizni, hanem ahhoz a befogadó állam segítségét is kéri.

Politikai diaszpórára lehet példa az USA-ban élő két diaszpóra is: az olaszok és az írek. Bostonnak több mint 20 éven át olaszszármazású polgármesetere volt, Thomas Menino, illetve pl. Paul Cellucci Massachusetts 69. kormányzója volt, majd kanadai nagykövet¹²². Az amerikai írek pedig már az 1960-as évekre civil szervezetekbe tömörülő, jól szervezett diaszpórát alkottak, akik fontos szerepet játszottak az észak-ír konfliktus békés lezárásában¹²³.

A harmadik szakasz a tömegmozgalmi diaszpóra. Itt megfogalmazzák a közös célt, amely mentén kívánják tovább alakítani a diaszpórát. Ilyen közös cél lehet pl. a hazatérés, autonómia, illetve kollektív jogok kivívása a befogadó országban. Ezt a közösen megfogalmazott célt tömegtámogatás kíséri.

A tömegmozgalmi diaszpórára példa lehet a klasszikus zsidó diaszpóra, a Szerbiában élő magyarság, illetve Magyarország nemzetiségei. A klasszikus zsidó diaszpóra közös célja a hazatérés volt. Annyira sikeresen valósították meg ezt, hogy ily módon meg is szűntek létezni és ma már egy újfajta zsidó diaszpóráról kell beszélnünk¹²⁴. A Szerbiában élő magyarok

¹¹⁹ Czene Gábor, *Ha a székeltek magyarok, horvátok-e a bunyevácok?* Utolsó módosítás dátuma: 2011. http://nol.hu/belfold/bunyevacok_a_nemzetisegi_labirintusban-1031281.

¹²⁰ Karácsony Szandra, „Virágzik a kínai média hazánkban,” utolsó módosítás dátuma: 2011. https://kitekinto.hu/eia/2011/03/14/viragzik_a_kinai_media_hazankban#.VKcmAb_P_jJ.

¹²¹ „Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://www.magyar-kinai.hu/>.

¹²² Westy Egmont, „Contemporary Italian Diaspora: USA 2014,” in *La nuova emigrazione italiana*, szerk. Gjergji, Iside (Velenice: Edizioni Ca' Foscari, 2015).

¹²³ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

¹²⁴ Szaniszló Réka Brigitta „The Most Successful Diaspora? Jewish and International Relations,” In *A szerb és a magyar jog harmonizációja az Európai Unió jogával*, szerk. Tatjana Bugarski (Újvidék: Újvidéki Jogtudományi Kar Kiadói Központ, 2018).

Vajdaság autonómiájának kivívásában érték el közös céljukat¹²⁵. A Magyarországon élő nemzetiségek (őshonos nemzeti és etnikai kisebbségek) célja a kollektív jogok kivívása volt, amelyet már az Alkotmány, majd az 1993. évi LXXVII. törvény is biztosított, de jelenleg a 2011. évi CLXXIX. törvényben találhatók meg a hatályos jogaik és kötelezettségek.

A következő kérdés az, hogy mikor jelenik meg az anyaországgal, illetve a társdiaszpórákkal való kapcsolattartás. Az anyaországgal való kapcsolattartás egyértelműen megjelenik már a kulturális szinten is. E nélkül nem is kezdődhetne el a diaszpóra identitásformálása, megalakulása (közös történelem megismerésének igénye már az első fázisban).

A társdiaszpórák szervezeti foka és a társdiaszpórák közötti kapcsolati háló fejlettsége, érdekérvényesítési csatornaként való használata egyenesen arányos? Azt feltételezzük, hogy egy diaszpóra érdekérvényesítési képessége annál erősebb, minél magasabb szintjén áll a diaszpóraépítésnek, minél előrehaladottabb ez az építkezési folyamat.

¹²⁵ Ördögh Tibor, Vajdaság politikatörténete in *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*, szerk. Ördögh, Tibor (Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, 2017).

2. A diaszpórák eszközei a nemzetközi kapcsolatokban

Jayant Sinha, indiai politikus a következőket fogalmazta meg: „*A soft power legnagyobb eszköze az indiai diaszpóra. Az indiai származású emberek rendkívül fontos támogatói az indiai kormány politikájának végrehajtásában, mivel befolyással rendelkeznek és tisztelet övezi őket azokban az országokban, ahol élnek.*”¹²⁶ India híresen sok energiát és erőforrást szán diaszpórájára¹²⁷, hiszen, ahogy az az előbbi idézetből is látszik, felismerték a bennük rejtőző politikai és gazdasági lehetőségeket. A soft power legfontosabb képviselőiként tartják őket számon. Nem véletlenül.

Ahogy azt a dolgozat egy korábbi fejezetében már megállapítottuk, a nemzetközi kapcsolatoknak öt csatornája van, amelyek közül három releváns a diaszpórák esetében: (1) a politikai, (2) a gazdasági, valamint (3) a kulturális. A szakirodalom a diaszpórák államközi tevékenységét összefoglalóan diaszpóra-diplomáciának nevezi, így a dolgozat is ezzel a fogalmi keretrendszerrel operál, ahol azonban rendkívül fontos kiemelni a diplomácia történelmileg megváltozott jelentését, amely a diaszpórákra is alkalmazható. Ebben a kontextusban a diaszpórák tagjai népi diplomatákká (public diplomat) válnak, ahol a diplomáciai folyamatok vagy rajtuk keresztül, vagy általuk valósulnak meg. A fejezet egy további kutatási előfeltevése, hogy míg az előbbi eshetőség akkor áll fent, ha jó a viszony a diaszpóra és az anyaország között, ám ez utóbbi csak akkor, ha nem jó a viszony a diaszpóra és az anyaország között.

Ezért is tisztázandó, hogy a diaszpórák diplomáciai tevékenysége történhet-e az anyaország ellenében. A választ keresve kitérek a diplomácia történelmi fejlődésére, a diaszpóra-diplomácia egyes elemeire, a sikeres zsidó diaszpóra aktivitására, valamint a sikeres-sikertelen örmény diaszpórára.

2.1. A diplomáciáról

A diplomácia az idegen kormányok és népek döntéseinek és magatartásának párbeszéd, tárgyalás és egyéb, háborútól vagy erőszaktól mentes intézkedések révén történő

¹²⁶ C. Raja Mohan, „Indian diaspora and 'soft power',” utolsó módosítás dátuma: 2003. <https://www.mea.gov.in/articles-in-indian-media.htm?dtl/15256/>.

¹²⁷ Ramakrushna Pradhan és Atanu Mohapatra, „India's diaspora policy: evidence of soft power diplomacy under Modi,” *South Asian Diaspora* 12, no. 2 (2020): 145-161. DOI: 10.1080/19438192.2020.1712792.

befolyásolásának bevett módszere.¹²⁸ A diplomácia az államok közötti kommunikációt jelenti. Egy olyan „művészet”, ahol a nemzetközi szereplők a saját céljaik eléréséért harcolnak.¹²⁹

A diplomáciai kapcsolatok jogáról szóló 1961. évi bécsi szerződés preambuluma a következőket mondja ki: „*E szerződésben részes államok megemlékezve arról, hogy a világ népei ősi idők óta elismerik a diplomáciai képviselők jogállását [...]*”. Már a korai társadalmak is rendelkeztek az államok bizonyos tulajdonságaival, és az első nemzetközi jogszabályok a törzsek közötti kapcsolatokról alakult ki. A törzsek házasságokról, valamint a kereskedelemre és a vadászatra vonatkozó szabályokról tárgyaltak. A küldöttek és követek szentek és sérthetetlenek voltak; általában valamilyen jelvényt, például egy üzenőbotot vittek magukkal, és bonyolult szertartásokkal fogadták őket.¹³⁰

A küldöttségi rendszerben a 15. században következett be fordulópon, amikor is létrejött az állandó követség intézménye. Az állandó követségek kialakulásának közvetlen következménye volt, hogy az uralkodóknak immár szüksége volt egy állandó hivatali szervezetre ahhoz, hogy a külpolitika gördülékenyen haladhasson, így létrejöttek a külügyminisztériumok, valamint az állandó követi pozíciókra a hatalmukat veszített arisztokráciából jelölték ki az embereket.¹³¹

A nemzetközi kapcsolatok szereplőinek bővülésével a diplomácia is változott: a diplomácia rendszerében újabb fordulatot a 20. század hozott, a nemzetközi szervezetek megszületésével. Ekkor alakult meg a nemzetközi szervezetek mellett működő állami képviselők intézménye.¹³²

A 21. század a már sokat emlegetett globalizáció felgyorsulásával és az infokommunikációs forradalommal karöltve újabb változást hozott a diplomácia keretrendszerébe. Mindezen folyamatok és a nemzetközi együttműködés tárgyi kibővülése új munkamegosztást vezetett be a nemzetközi kapcsolatok külső (külképviselők) és belső (államfő, kormányfő, külügyminiszter) szervei közé: utóbbiak veszítettek jelentőségükből, hiszen mára valamennyi kormányzati szerv ellát nemzetközi feladatokat.¹³³

¹²⁸ Chas. W. Freeman, „Diplomacy,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://www.britannica.com/topic/diplomacy>.

¹²⁹ Egedy, *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*.

¹³⁰ Freeman, „Diplomacy”.

¹³¹ Bruhács János, *Nemzetközi jog I-II* (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2014).

¹³² Bruhács, *Nemzetközi jog I-II*.

¹³³ Bruhács, *Nemzetközi jog I-II*.

Ezt a változást támasztja alá *Elaine Ho* és *Fiona McConnell* közös kutatása¹³⁴, ahol úgy fogalmazzuk, hogy a diplomácia nem más, mint csoportok közötti kapcsolat-menedzsment. Az elmozdulás a hagyományos értelmezéstől a modern felé számukra a kommunikáció és a képviselő viszonyának változásában rejlik.¹³⁵ Az infokommunikációs forradalom óta a kommunikációs csatornák kibővültek és az új lehetőségek sokkal gyorsabb és közvetlenebb információ áramlást tettek lehetővé. Madeleine Albright, az USA első női külügyminisztere fogalmazott úgy, hogy „*a CNN a Biztonsági Tanács tizenhatodik tagja*”.¹³⁶ Érdemes szót ejteni a virtuális diplomáciáról is, ahol a közösségi média szerepét kell mindenképpen kiemelni.¹³⁷

A médiának fontos szerepe van a politikai és kulturális sokszínűség előmozdításában mind a nemzeteken belül, mind a nemzetek között, valamint a migráns és diaszpóra közösségekkel kapcsolatos negatív sztereotípiák leküzdésében azáltal, hogy bemutatja politikai, gazdasági és kulturális potenciáljukat a társadalom aktív tagjaiként. Ebben az összefüggésben a fogadó országok diaszpóráknak szóló médiájának kellő figyelmet és támogatást kell kapnia. Emellett a közösségi média fontos platformként szolgál a diaszpórák összekapcsolásában és mozgósításában a származási országuk politikájával kapcsolatban. Ez különösen fontos a választási és népszavazási kampányok során. Az online politikai mozgósítás potenciálisan káros aspektusai miatt felmerülő aggodalmak arra szorítják a közösségi médiavállalatokat, hogy megkönnyítsék a diaszpóra-közösségek online politikai szerepvállalását, úgy, hogy biztosítják az online választási és népszavazási kampányokkal kapcsolatos közösségi normák tiszteletben tartását a politikai folyamat integritását és a tisztességes és szabad választásokra vonatkozó nemzetközi normákat.¹³⁸

Pontosan ezeknek a változásnak köszönhetően a magánszemélyek is képesek közvetlenül saját magukat képviselni, így másodlagossá válik a külügyi elit ahhoz, hogy egy üzenetet artikuláljunk. Illetve ma már az sem körülményes, ha egy származási ország fel akarja venni a kapcsolatot diaszpóráival, és rajtuk keresztül kapcsolatba lépni a fogadó országgal.

¹³⁴ Ho L.E. és McConnell, „Conceptualizing 'diaspora diplomacy'”.

¹³⁵ Ho L.E. és McConnell, „Conceptualizing 'diaspora diplomacy'”.

¹³⁶ Nancy Gibbs, „Madeleine Albright: The Voice Of America,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1996/analysis/time/9612/16/gibbs.html>.

¹³⁷ Olesya M. Grech, „Virtual Diplomacy. Diplomacy of the Digital Age” (PhD értekezés, University of Malta, 2006).

¹³⁸ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

A diplomácia az uralkodói előjogból eljutott oda, hogy egy mindenki által művelhető széleskörű intézményrendszer lett. Vajon a diaszpórák milyen eszközökkel és milyen indíttatással tudnak megjeleníteni a diplomáciában, milyen mozgásteret jelent ez számukra?

2.2. A diaszpóra-diplomáciáról

A mainstream nemzetközi kapcsolatok a diplomáciát elsősorban a külpolitika részeként tartják számon, annak egy alulértékelt eszköze.¹³⁹ A *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*¹⁴⁰ a hagyományos diplomáciai gyakorlatot a következőképpen fogalmazza meg: „*A nemzetközi szereplők általi és közötti kapcsolatok békés eszközökkel történő lebonyolítása, amely szereplők közül legalább az egyik kormányzati szereplő. A jellemző nemzetközi szereplők az államok, így a diplomácia nagy része is az államok közötti közvetlen, vagy az államok, nemzetközi szervezetek és más nemzetközi szereplők közötti kapcsolatokat foglalja magában.*”¹⁴¹

A diplomácia a nemzetközi kapcsolatok egyik eredendő eszköze, ami ennek megfelelően a nemzetközi kapcsolatok tudományával együtt változott. Így a diplomácia egy olyan unipoláris eszközből, amelyet kizárólag egy bizonyos csoportja használhatott a szuverén államok külügyi elitének¹⁴², lett egy multipoláris eszközrendszer, amelyet ma már multinacionális vállalatok, nem kormányzati szervek, sőt magánszemélyek is használhatnak. „*A nem állami szereplők folyamatos felemelkedése a 21. századi nemzetközi politikában erőteljes kihívást jelent az állami elsőbbséggel szemben a diplomácia területén. A diplomácia állami hagyománya, amely egykor a nemzetközi politika folytatásának alapvető szervező intézménye volt, egyre inkább átengedi befolyását a nem állami szereplőknek.*”¹⁴³

Emellett magának a diplomáciának az eszköztára is kibővült, mára egy széleskörű rendszert alkot. Ebbe beletartozik például a közösségi média, ahol a diplomácia széles körben nyilvánosságra kerülhet.¹⁴⁴ Mindebből következően a diplomáciát övező misztikum

¹³⁹ Costas M. Constantinou és Paul Sharp Paul, „Theoretical Perspectives in Diplomacy” in *The SAGE Handbook of Diplomacy*, szerkesztették Costas M. Constantinou, Pauline Kerr és Paul Sharp (Thousand Oaks: SAGE, 2016), 17.

¹⁴⁰ *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, 2013

¹⁴¹ Andrew F. Cooper, Jorge Heine és Ramesh Thakur szerk., *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. (Oxford: Oxford Press, 2013), 47.

¹⁴² Constantinou, „Theoretical Perspectives”, 17.

¹⁴³ John Robert Kelley, „The New Diplomacy: Evolution of a Revolution,” *Diplomacy & Statecraft* 21, no. 2 (2010): 286.

¹⁴⁴ Elena Georgiadou, „Re-evaluating the Greek foreign policy system in a transforming world politics” (PhD értekezés, Loughborough University, 2019).

elhalványulni látszik, annak gyakorlati tartalma egyre kézzelfoghatóbb a széleskörű publikum számára is.¹⁴⁵ „Az új diplomácia előnye a mozgékonyágában rejlik, az alulról jövő mozgósításra támaszkodik, és kiemeli a politikai vállalkozók jelentőségét.”¹⁴⁶

A diaszpóra-diplomácia meghatározására több kísérlet is történt, amelyek közül kettőt mindenképpen ki kell emelni. Gonzales szerint a diaszpóra-diplomácia egy „olyan kollektív cselekvés, amelyet a migránsok széles körének energiája és karizmája vezérel, irányít és tart fenn, akik egy másik ország kultúráját, politikáját és gazdaságát úgy befolyásolják, hogy az kölcsönösen előnyös legyen az anyaország és az új bázis számára”.¹⁴⁷ A második megközelítés Ho és McConnell nevéhez fűződik. Ők úgy fogalmazzák, hogy a diaszpóra-diplomácia a diaszpórapolitika egy sajátos módja, amely túlmutat a belpolitikában való részvételen és amely magában foglalja a kommunikációt és közvetítést több érdekelt féllel és a publikummal.¹⁴⁸

Ho-McConnell tanulmányukban – ami jelenleg a legátfogóbb munka, ami a diaszpóra-diplomáciával foglalkozik – a diaszpóra-diplomácia két típusát különböztetik meg: a diaszpórák általi diplomáciát és a diaszpórákon keresztüli diplomáciát. Továbbá a diaszpórák diplomáciában való megjelenésnek négy típusát – pártfogás, támogatás, közvetítés, képviselő – különítik el, az eszközök tekintetében pedig hat – lobbizás, érdekképviselő, származási országban való szavazás, reprezentáció, kommunikáció, média – lehetőséget jelölnek meg.¹⁴⁹

A diaszpórák keresztüli diplomácia, lényegében a diaszpóra felhasználásával történő diplomáciát jelenti, nem közvetlenül a diaszpórák érdekei mentén zajlik, hanem sokkal inkább az anyaország és a fogadó államok céljait jeleníti meg. A diaszpóra-diplomácia ezen formája kapcsán két eszközt kell kiemelni: a lobbizást, illetve a hírszerzést.

A származási vagy akár a fogadó állam is szorgalmazhatja azt, hogy az adott diaszpóra lobbizzon a másik ország vezetésénél a bilaterális együttműködésért, a kulturális és nyilvános diplomácia eszközeivel¹⁵⁰, amik a békés, soft power eszközöket¹⁵¹ jelentik. Ez mind a származási, mind a fogadó ország számára járhat előnyökkel, hiszen a diaszpórák kulturális

¹⁴⁵ Kelley, „The New Diplomacy”, 286.

¹⁴⁶ Kelley, „The New Diplomacy”.

¹⁴⁷ Gonzales, 2012 in Constant & Zimmermann, 2016

¹⁴⁸ Ho L.E. és McConnell, „Conceptualizing 'diaspora diplomacy'”.

¹⁴⁹ Ho L.E. és McConnell, „Conceptualizing 'diaspora diplomacy'”.

¹⁵⁰ Ho L.E. és McConnell, „Conceptualizing 'diaspora diplomacy'”.

¹⁵¹ Elena Vladimirovna Efanova, „The Use of „Soft Power” Tools in Foreign Policy,” *RUDN Journal of Political Science* 20, no. 3 (2018): 417-426.

ismeretének és közösségi hálózatának köszönhetően képesek két ország közötti gazdasági viszonyokat előmozdítani, vagy akár hátráltatni is.¹⁵²

A diaszpórákon keresztüli diplomácia másik fontos eleme a hírszerzés. Ezen tárgykör esetében még kevesebb forrást lelhet fel a kutató, mint az eddigiek esetében. Rex Brynen a diaszpórák befogadó országra gyakorolt biztonsági kockázatait vizsgáló tanulmányában jelöli meg a diaszpórák hírszerzési tevékenységét, mint alacsony kockázat, nemzetbiztonsági szempontból.¹⁵³ Továbbá Öztürk és Tas közös tanulmányukban a diaszpórák hírszerzésre való használatát mint elnyomási eszközt jelölték meg.¹⁵⁴

Ahogy látható, a diaszpórákon keresztüli diplomáciai gyakorlatok elsősorban kikényszerített eszközök: a diaszpórák nem azért tesznek lépéseket, mert ők kívánják azokat, hanem valamely állam – küldő vagy fogadó – nyomást gyakorol rájuk. Az is kijelenthető, hogy ez a típusú diaszpóra-diplomácia elsősorban a kulturális és politikai diaszpórákat érinti, akik még nem rendelkeznek egy olyan kimondott céllal, amely mögött ők maguk fel tudnának sorakozni és azon cél mentén alakítani saját politikájukat.

Így jöhet képbe a diaszpóra-diplomácia másik formája, a *diaszpórák általi diplomácia*, ami a diaszpórák politikai identitásának erősödésével alakulhatott ki: bizonyos esetekben képesek önálló politikai szereplőként viselkedni. Ehhez a fajta tevékenységhez pedig már magas fokú szervezettségre van szükség, így a diaszpóra-diplomácia ezen típusa elsősorban a tömegmozgalmi diaszpórák esetében jellemző. Itt három eszközt érdemes kiemelni: a lobbizást, a gazdasági tevékenységet, valamint a közösségi médiát.

*„A diaszpórák lobbiznak a nemzetközi szervezeteknél, a médiában, a magánszektorban, a nem kormányzati szervezetekben és más szereplőknél, hogy elérjék a migránsokat küldő államokat, a migránsokat fogadó államokat és más, az «ügyet» támogatóknak ítélt államokat.”*¹⁵⁵

A diaszpórák akkor fognak a saját érdekükben lobbizni, ha van saját érdekük, egy közös meghatározott céljuk. Így a diaszpóra-diplomácia ezen formájának lobbizási tevékenysége már elsősorban nem az állam (anyaország vagy a befogadó), hanem a diaszpóra érdekében működik.

¹⁵² Ho L.E. és McConnell, „Conceptualizing 'diaspora diplomacy'”.

¹⁵³ Rex Brynen, „Diaspora Populations and Security Issues in Host Countries,” utolsó módosítás dátuma: 2002. https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumentaci/zbornici/20/z_20_063.pdf.

¹⁵⁴ Erdi A. Öztürk és Hakki Tas, „The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States.” *Migration Letters* 17, no. 1 (2020): 59-69.

¹⁵⁵ Jennifer M. Brinkerhoff, *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement* (New York: Cambridge University Press, 2009).

A gazdasági tevékenység alapjaiban véve két dolgot jelölhet a diaszpórák esetében: a hazautalásokat, illetve az anyaországban való befektetéseket. A származási országra gyakorolt pozitív hatások között említhetjük meg a gazdasági fejlődés lehetőségét, a pénzbeli, illetve társadalmi hazautalások¹⁵⁶ révén.¹⁵⁷ Befektetések alatt pedig minden olyan gazdasági eszköz bevetését lehet érteni, amit a diaszpóra azért használ, hogy segítse az anyaországot. Így például ide sorolandók a diaszpóra-kötvények, a befektetések – és az azokat ösztönző programok –, vagy akár az expat adók is.¹⁵⁸

A diaszpóra-diplomácia egyszerre modern és ősi eszköz mind az államok, mind a diaszpórák kezében, bár ennek felismerése az államok részéről sokáig késett. Most kezdik igazán felismerni a diaszpóráikban rejtőző energiákat, így kérdéses, hogy a diaszpórák felismerétk-e helyzeti előnyüket, ebből fakadó potenciáljukat. Egy példát biztosan tudunk a kellő időben felismerésre és az abból fakadó potenciál sikeres felhasználására.

2.3. A legsikeresebb diaszpóra

Milyen tényezők teszik sikeressé a diaszpórát az államok játékában? Ki lehet-e emelni egyetlen diaszpórát, mint a legsikeresebbet? A dolgozat ezen alfejezete ezekre a kérdésekre keresi a választ az „eredeti” diaszpóra, a zsidóság történetének bemutatásával és elemzésével.

Az első zsidó diaszpórák Salamon birodalmának i. e. 931-ben bekövetkezett bukása után alakultak ki, amikor Palesztina két részre szakadt: Izraelre és Júdeára. A zsidó szétszóródásnak több okát is felsorolhatjuk: kereskedelem, deportálások, katonai szolgálat idegen zsoldosoknál, fogság és rabszolgaság. Néhány zsidó kereskedő már az első deportálás előtt kivándorolt Palesztinából. A források arról számolnak be, hogy az izraelita csoport, a – nagybetűs – diaszpóra még az i. e. 7. században Egyiptom középső területein élt.¹⁵⁹

A legjelentősebb diaszpóra-teremtő esemény Izrael és Júdea asszír és babiloni megszállása volt. I. e. 722-ben, miután II. Sargon asszír király meghódította Szamariát, az Izraeli Királyság megszűnt létezni. Az asszírok száműzték az Izraelben élő zsidókat, de e zsidók egy részének sikerült letelepednie Júdeában. A babilóniaiak azonban i. e. 598-ban elfoglalták Júdeát,

¹⁵⁶ Társadalmi hazautalás akkor történik, ha a diaszpóra valamely tagja visszatér a származási országba, és a befogadó államban szerzett normákat, gyakorlatokat, szakértelmet, szociális tőkét felhasználja.

¹⁵⁷ Chrsitelle Jovenir, „Diaspora Diplomacy: Functions, Duties and Diplomatic Affairs,” utolsó módosítás dátuma: 2013. https://www.academia.edu/13397113/Diaspora_Diplomacy.

¹⁵⁸ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

¹⁵⁹ Bartha, *Keresztyén bibliai lexikon*.

miután Jójákim, Júdea királya véget akart vetni Júdea vazallusállami szerepének. Az első deportálás „csak” azokat a júdeai zsidókat érintette, akiket a babiloniak által hozott „békére” nézve fenyegetésnek tekintettek, vagyis akik képesek lettek volna újabb lázadást szervezni. A babiloniak azonban nem tudtak minden veszélyes embert kiiktatni. I. e. 589-ben Sedékiás júdeai király (a babilóniaiak zsidó vezetőkkel együtt uralkodtak Júdeában) elszakadt Babilóniától. A visszafoglalást követően a babilóniaiak a zsidók többségét deportálták, így csak a szegényebb emberek maradtak Júdeában. A zsidó bevándorlás Júdeába a Nagy Kürosz által meghirdetett helyreállítási ediktum kihirdetése után (i. e. 538) kezdődött. Ez a dokumentum lehetővé tette a jeruzsálemi templom helyreállítását, amelyet a babilóniaiak i. e. 598-ban leromboltak.¹⁶⁰ I. sz. 70-ben, miután Titus római katonai parancsnok, császár elfoglalta és lerombolta Jeruzsálemet, Júdea mint a zsidók hazája ismét megszűnt létezni¹⁶¹. Ettől kezdve a zsidók diaszpórában éltek. A közös gyökerekre, hagyományokra és nyelvre támaszkodva túléltek az anyaország nélküli évszázadokat.

130-ban Hadrianus római császár úgy döntött, hogy újjáépíti a lerombolt Jeruzsálemet, és rómaiakat telepített a városba. Ettől kezdve a zsidóknak tilos volt belépniük Jeruzsálembe, kivéve egy napot: Tisha B'Av napját. Ez volt a zsidó identitás felszámolásának kezdete Palesztinában. A rómaiak azonban megengedték a zsidóknak, hogy diaszpórában éljenek, és a Palesztinából való száműzetés miatt meg is nőtt a diaszpórában élő zsidó lakosság száma.¹⁶²

A zsidók földrajzi szétszóródása már a Római Birodalom idején megkezdődött, de a középkorban még inkább felerősödött. Ebben az időszakban a zsidók különböző regionális csoportokra váltak szét: az askenázi, a szefárd, a mizrahi, a jemeni és a karaita csoportokra. Az askenázi zsidók Észak- és Kelet-Európában éltek, főként Franciaországban, Németországban, Lengyelországban és Ausztria-Magyarországon. A szefárd zsidók Spanyolországban, Portugáliában, Észak-Afrikában és a Közel-Keleten éltek. A mizrahi zsidók egy része szintén a Közel-Keleten, de Közép-Ázsiában és a Kaukázusban élt; ők a babiloni zsidóság leszármazottai.

¹⁶⁰ Lásd: Bartha, *Keresztyén bibliai lexikon.*; Haag, *Bibliai lexikon.*; Miller és Hayes, *A History of Ancient Israel and Judah.*

¹⁶¹ Bartha, *Keresztyén bibliai lexikon.*

¹⁶² Steven T. Katz, szerk., *The Cambridge History of Judaism. Volume IV. The Late Roman-Rabbinic Period* (New York: Cambridge University Press, 2006).

A jemeni zsidók Jemenben éltek, és az oszmánok által megszállt Palesztinába vándoroltak be a 16. században. Ezen kívül a karaita zsidók Egyiptomban, Irakban és a Krímben éltek.¹⁶³

Eközben a zsidók eredeti hazája, Palesztina olyan változásokon ment keresztül, amelyek fontos következményekkel jártak a jövőre nézve. Palesztinát 390 és 636 között három részre osztották, amikor még mindegyik bizánci tartomány volt. Ekkor főként a rómaiak népesítették be a területet. A 600-as évek közepén a muszlimok elindultak hitterjesztő hódító útjukra, ezért elfoglalták Palesztina területét is. A szunniták és síiták közötti konfliktus kirobbanása után a muszlim világ kettévált az Omajjádok (szunniták) és az Abbászidák (síiták) vezetésével. A két kalifátus Palesztina területét katonai körzetként használta háborújában. A kalifátusok meggyengülése után az oszmánok 1516-1571 között – Szíriával és Egyiptommal együtt – elfoglalták Palesztinát, de nem telepítették ki az arab palesztinokat. Az arab palesztinok muszlimok voltak, a vallás pedig az Oszmán Birodalom gerincét képezte. Palesztina laza kapcsolatban állt a birodalommal. Mindezekből következően muszlimok, arabok népesítették be ezt a területet 1300 éven keresztül.¹⁶⁴

Annak ellenére, hogy Palesztinát hosszú ideig arabok uralták, az mindig is a zsidók hazája maradt. Ez a „nosztalgia”, a közös mitológia világszerte egyesítette a zsidókat. A zsidók hazájukról alkotott elképzelése nem okozott problémát egészen a nemzetek ébredéséig, amikor mind a zsidó, mind az arab nacionalizmus megjelent, megerősödött és szembefordult egymással.

Fontos kiemelni az Amerikai Egyesült Államokba bevándorolt zsidó diaszpórát is. Őket érdemes megemlíteni a lobbitevékenységük miatt, amelyet a zsidó nemzet és Izrael megalapítása érdekében végeztek és végeznek ma is. A 18. és 19. században főként askenázi zsidók vándoroltak az Egyesült Államokba. Az 1840-es évektől a német zsidók a „befogadó” ország üldöztetése és korlátozó törvényei miatt vándoroltak az USA-ba. Az 1880-as évektől kelet-európai zsidók is megjelentek Észak-Amerikában. Ők a túlnépesedés okozta szegénység miatt vándoroltak ki Európából. E zsidó bevándorlók leszármazottai közül néhányan 1948 után vándoroltak be Izraelbe. Napjaink legnagyobb zsidó diaszpórája azonban az USA-ban él.¹⁶⁵

¹⁶³ Isaiah M. Gafni, *Land, Center and Diaspora: Jewish Constructs in Late Antiquity*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997.

¹⁶⁴ Nur Masalha, *Palestine: A Four Thousand Year History* (London: Zed Books, 2018).

¹⁶⁵ Joellyn Zollman, „Jewish Immigration to America: Three Waves. Sephardic, German and Eastern European immigrants each contributed to the formation of American Jewry,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://www.myjewishlearning.com/article/jewish-immigration-to-america-three-waves/>.

Az 1900-as évek elején új korszak kezdődött a zsidó történelemben. A cionizmus¹⁶⁶, a zsidó nacionalizmus a többi európai nacionalizmussal együtt jelent meg, ami azt jelenti, hogy ettől kezdve a zsidóság nem vallási, hanem nemzeti érzéseken alapuló csoportot – mai értelemben vett diaszpórát – alkotott. Az a régió, ahol a cionizmus kialakulhatott és kiteljesedhetett, Közép-Kelet-Európa volt. A cionizmus azokban az országokban tudott befolyást gyakorolni, ahol a zsidók nem tudtak vagy nehezen tudtak asszimilálódni. Közép-Kelet-Európában a zsidó asszimilációs/emancipációs folyamat soha nem fejeződött be, aminek oka és egyben következménye az antiszemitizmus volt a befogadó társadalomban. A cionizmus erre adott válasz volt: a zsidóknak szükségük volt egy biztonságos helyre, egy otthonra.¹⁶⁷

A modern politikai cionizmus megalapítója Theodor (Tivadar) Herzl osztrák-magyar újságíró, jogász és politikai aktivista volt.¹⁶⁸ A cionizmus és a Cionista Világszervezet (1897) alapelve eredetileg az volt: ha a befogadó társadalom nem fogad be minket, akkor nekünk kell felépítenünk a saját otthonunkat. Kezdetben a zsidó nemzet és otthon létrehozása volt a cionizmus alapgondolata; a nemzetállam-építés gondolata később jelent meg, amikor az antiszemitizmus Európa-szerte tetőzött. Ma a cionista mozgalom inkább a zsidó nemzet védelmének és fejlesztésének eszköze Izraelben.¹⁶⁹ Kezdetben két nézet fogalmazódott meg a zsidó nemzetállam létrehozásának céljával kapcsolatban. Az első megközelítés a területi volt: mindegy, hol van a haza, csak létezzen. A másik nézet az ún. klasszikus volt: a zsidóknak vissza kell térniük eredeti hazájukba, Jeruzsálembe, Palesztinába. A klasszikus elmélet követői kezdetben kisebbségben voltak.¹⁷⁰

Az az elképzelés, hogy Palesztinának zsidó államnak kell lennie, nem volt új. A 19. századtól kezdve sok zsidó „visszatért” Palesztinába, de ezek egyéni kezdeményezések voltak. Az 1880-as évektől azonban jelentősebb kivándorlás kezdődött: az úgynevezett Alija, amely már tömeges volt. Az Alija akkor történt, amikor az antiszemitizmus Ukrajnában és Lengyelországban tetőzött (pogrom), így ezrek hagyták el otthonukat. Ebben az időben a zsidók kisebbségben voltak Palesztinában, azonban, mint korábban említettem, Palesztinát arabok

¹⁶⁶ A cionizmus szó a jeruzsálemi Sion hegy nevéből ered. Israel & Judaism Studies, „Zionism,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://www.ijs.org.au/zionism/>.

¹⁶⁷ Chaim Gans, *A Just Zionism: On the Morality of the Jewish State* (Oxford: Oxford University Press, 2008).

¹⁶⁸ Israel Cohen, *Theodor Herzl. Founder of Political Zionism* (New York: Thomas Yoseloff Publisher, 1959).

¹⁶⁹ „Zionism,” Oxford Living Dictionaries. utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/zionism>.

¹⁷⁰ Israel & Judaism Studies, „Zionism,”.

népesítették be, amikor a zsidók „hazatértek”. A konfliktus akkor alakult ki közöttük, amikor a zsidók világossá tették, hogy államot akarnak alapítani egy olyan területen, amely az araboké volt, és a zsidó államalapítással a pánarab nacionalizmus kettészakadna.¹⁷¹

A zsidók felismerték, hogy ha meg akarják szerezni Palesztinát, nemzetközi segítségre van szükségük. Az első világháború alatt a zsidók a britek barátságát igyekeztek elnyerni. Chaim Weizman, a cionisták egyik vezetője, Lloyd George nagy-britanniai miniszterelnöknek előadta, hogy a zsidók ipari mennyiségben tudnak nitroglicerint előállítani, ami háborús körülmények között egy nélkülözhetetlen cikk. Ráadásul Németország és az Oszmán Birodalom szövetségesek voltak a Nagy Háborúban, vagyis a britek az Oszmán Birodalmon belül minden nemzeti törekvésnek kedvezni akartak. Ezért a britek 1917-ben kihirdették a Balfour-nyilatkozatot, mely dokumentumban a britek olyan területet ígértek oda a zsidóknak, amely nem is volt az övék. A nyilatkozat nem beszél zsidó államról, csak otthonról, ráadásul nem említi explicite az arabokat, csak a „nem zsidó palesztin közösségről” beszél.¹⁷²

A két világháború között Palesztina a Népszövetség mandátumterülete volt, ami átmeneti időszakot jelentett a terület történetében. A mandátum időszak alatt egy nagyhatalomnak kellett segítenie a területet az államépítésben, így Nagy-Britannia volt Palesztina segítője; ő irányította, vagy inkább próbálta irányítani Palesztinát. Nagy-Britannia nehéz helyzetben volt, mert a zsidók és az arabok közötti összecsapások közvetlenül az első világháború befejezése után, az 1920-as évek elején kezdődtek.¹⁷³

1919-ben Weizman és Fejszál emír megegyezett abban, hogy a zsidók letelepedhetnek Palesztinában, ha megvalósul az arab állam. Palesztina brit mandátumának időszaka alatt a zsidók elkezdték kiépíteni a közigazgatást, amely nagyon hasonlított egy állam infrastruktúrájához. Az arabok azonban nem építettek semmi hasonlót, ők arra vártak, hogy a britek megvalósítsák az arab államot Palesztinában.¹⁷⁴

Az 1930-as években megváltozott a britek véleménye a Közel-Keletről. Azért fordultak az arabok felé, mert attól féltek, hogy háború robban ki a térségben (Olaszország elfoglalta Etiópiát, kitört a spanyol polgárháború), amiben szükségük lesz az arabokra az európaiak ellen.

¹⁷¹ Rafael N. Rosenzweig, *The Economic Consequences of Zionism* (Leiden: E.J.Brill, 1989).

¹⁷² J Nagy László, *Az Ummától a nemzetállamig. Az arab országok a 19-20. században* (Szeged: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2009).

¹⁷³ The Israeli-Palestinian Conflict: An Interactive Debate, „League of Nations Mandate for Palestine (1922),” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://ecf.org.il/issues/issue/232>.

¹⁷⁴ J Nagy, *Az Ummától a nemzetállamig*.

1939-ben elfogadták a MacDonald-féle fehér könyvet, amely arabbarát hozzáállást tartalmazott. A dokumentum korlátozta a zsidó bevándorlást és a zsidó földvásárlást Palesztinában, és elrendelte, hogy tíz éven belül arab palesztinai államot kell létrehozni. A britek azonban akkor hozták ezt a döntést, amikor az antiszemitizmus dühöngött Európában, amikor Palesztina biztonságos hely lehetett volna a zsidó emigránsok számára. Emiatt azonban a zsidók a brit mandátumot nemzetük biztonsága szempontjából ellenségnek tekintették, és megfogalmazták azon kívánságukat, hogy Palesztina területén államot építsenek. Ehhez (ismét) nagyhatalmi támogatásra volt szükségük: ekkor fordultak az Amerikai Egyesült Államok felé.¹⁷⁵

A második világháború után a britek Palesztinát átadták az Egyesült Nemzetek Szervezetének, hogy rendezze a kényes helyzetet.¹⁷⁶ Egyrészt a zsidók Palesztina területén éltek, de ezer évvel ezelőtt. A második világháború háború bűnei, a holokauszt után azonban a világ közvéleménye a zsidók mellé állt, hogy megtalálhassák otthonukat. Másrészt az arabok ezer éve Palesztina területén élnek, ez az ő otthonuk. Hogyan foszthat meg valaki valakit az otthonától?

1947. november 29-én az ENSZ Közgyűlése a 181. számú határozattal elfogadta a Palesztinára vonatkozó felosztási tervet. A határozat független arab és zsidó államok létrehozását, valamint Jeruzsálem városára egy különleges nemzetközi státust javasolt. A határozat szerint a mandátumot a lehető leghamarabb meg kell szüntetni, a brit fegyveres erőket ki kell vonni, és ki kell jelölni a két állam és Jeruzsálem közötti határokat.¹⁷⁷

A cionisták elégedettek lehettek a határozattal, mert Palesztina területének 55%-át kapták meg, miközben a lakosságnak csak 35%-át tették ki. Céljuk azonban az volt, hogy államuk területét az arab fennhatóság felszámolásával kiterjesszék. 1948. május 15-én Ben Gurion kihirdette Izrael megalapítását. Az új államot az USA és a Szovjetunió azonnal elismerte, kijelentve, hogy Izrael állam létezése megkérdőjelezhetetlen.¹⁷⁸

Ugyanezen a napon tört ki az első arab-izraeli háború.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Martin Gilbert, *Israel: A History* (New York: Harper Perennial, 2008).

¹⁷⁶ J Nagy, *Az Ummától a nemzetállamig*.

¹⁷⁷ Az ENSZ Közgyűlésének 181 sz. határozata.

¹⁷⁸ Gilbert, *Israel: A History*.

¹⁷⁹ Oszetzky Tamás, *Arab-izraeli háborúk 1948-1982* (Budapest: Zrínyi, 1984).

A fejezet fő kérdése a következő volt: a zsidók a legsikeresebb diaszpóra? A válasz egyszerű lehet: igen, azok. A következő felmerülő kérdés: miért? Miért lehetnek ilyen sikeresek? Mi a titkuk?

Ha sikerről beszélünk, akkor kell, hogy legyen egy cél. A zsidó diaszpórának volt egy közös célja: egy otthont, egy nemzetállamot építeni, ahol békében, üldöztetés nélkül élhetnek. Megtalálták régi, eredeti hazájukat, Palesztinát, és harcoltak érte. A zsidó diaszpóra tagjai felismerték, hogy nemzetközi támogatás nélkül nem tudják megszerezni a területet, amelyet már egy másik népcsoport lakott. Először a briteket próbálták bevonni, akik a világháború előtt a világ egyik legnagyobb hatalmának tűntek. Amikor a britek inkább az arabok felé fordultak, a zsidók egy másik, kiemelkedőbb szövetségesre találtak, az USA-ra. Itt fontos kiemelni az amerikai zsidók lobbizását az amerikai vezetésnél egy zsidó államért.¹⁸⁰ Itt mutatkozik meg a diaszpórák nemzetközi kapcsolatokat befolyásoló potenciálja. Felmerül azonban a kérdés: Ha egy diaszpóra eléri a célját, hogy felépítse a saját államát, akkor továbbra is nevezhetjük-e diaszpórának?

Egy diaszpóra sikeressége azonban relatív, társdiaszpóráról társdiaszpórára változhat a nemzetközi kapcsolatokban, pontosabban két állam közötti viszonyrendszerben betöltött szerepe. Kiváló példa erre a külhoni örmények csoportja, akik a zsidó és a görög mellett a diaszpóra klasszikus értelmezésében jelennek meg. Az örménység szétszóródása korán elkezdődött, így a 15. századra már népes kolónia élt a korabeli magterületen kívül. A korai diaszpórának az 1915-16-os, török népirtás elől menekülők hulláma adott lökést, amivel a világ egyik legaktívabb diaszpórájává váltak, összességében.¹⁸¹ A hatmilliós lélekszámot számláló örmény diaszpóra – miközben az anyaország lakossága mindössze hárommillió – „lehangosabb”, de nem legnépesebb ága az USA-ban él.¹⁸² Örményország – Magyarországhoz hasonlóan – különbséget tesz az anyaország körüli területeken élő (belső) és az elsősorban a népirtás elől menekülő diaszpórája (külső) között. Ez utóbbit tekinti valódi diaszpórájának, akik elsősorban Észak-Amerikában, a Közel-Keleten, valamint Nyugat-Európában élnek. Az ő

¹⁸⁰ J.J. Goldberg, *Jewish Power: Inside the American Jewish Establishment* (New York: Basic Books, 1997).

¹⁸¹ Policy Forum Armenia, *Armenia - Diaspora Relations: 20 Years Since Independence* (Jereván: Policy Forum Armenia, 2010).

¹⁸² V.ö.: Razmik Panossian, „Between Ambivalence and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 7, no. 2 (1998): 149–96.; Maria Koinova, „Conditions and Timing of Moderate and Radical Diaspora Mobilization: Evidence from Conflict-Generated Diasporas,” *Global Migration and Transnational Politics Working Paper* no. 9 (2009).; Julien Zarifian, „The Armenian-American Lobby and Its Impact on U.S. Foreign Policy,” *Society* 51, no. 5 (2014): 503–512.

szemük előtt lebeg egy közös politikai cél: az örmény népirtás népirtásként való elismerése, szervezettségük magas. Az USA-ban élők lobbitevékenysége a legerősebb (pl. humanitárius segélyért folyamodtak az 1988-as földrengést követően, 1992-ben az amerikai kongresszus képtelen jogszabályt is elfogadott, ami az örményeket támogatta az azeriekkel szemben a kabarahi háború során), illetve közvetlen pénzügyi támogatásokkal is segítik az anyaországot.¹⁸³

Ezzel a tevékenységgel szöges ellentétben áll az, amit Magyarországon kifejtenek. Örmények már a 13. században éltek a történelmi Magyarország területén, az első világháború alatt történő népirtást követően is érkeztek újabb örmény menekültek, így a diaszpóra is „frissült”. A 2011-es népszámlási adatok alapján 620-an vallották magukat örmény nemzetiségűnek, ebből 294 főnek anyanyelve az örmény, továbbá 1136-an jelölték, hogy kötődnek az örmény nemzetiséghez, kultúrához és nyelvhez. A Magyarország nemzetiségének számító örmény közösségtől hasonló lobbitevékenységet várhatnánk el, mint USA-beli társától, azonban ez nem így van: mind magyarországi, mind az örmény-magyar bilaterális viszonyrendszerben való létezésük kulturális szinten van. Az Országos Örmény Önkormányzat 1995-ben kezdte meg működését, ami legfőbb összekapcsoló szerv Örményország és Magyarország között, de ez is tisztán kulturális alapokon működik. Ennek egy oka lehet a magyar történelem szocialista intermezzója, ami gátolta a diaszpórákat, a nemzetiségen alapuló szervezkedést: a civil kezdeményezések az interperszonális hálón belül maradtak.¹⁸⁴ Egy-egy társdiaszpóra más fejlődési utat járhat be, hiszen attól, hogy a kiindulási pont közös, a fogadó közösség, az ottani szocializációs közeg más és más, így két állam kapcsolatának diaszpóra szemszögű vizsgálatakor az objektív mérőket a szubjektív tapasztalatokkal kell korrigálnunk, ahogy erre a NHMI kísérletet tesz.

¹⁸³ Herner-Kovács Eszter: Klasszikus és kelet-európai diaszpórapolitikák. REGIO 26. évf. (2018) 3. szám 155–234.

¹⁸⁴ „Magyarországi örmények,” utolsó elérés dátuma: 2022.05.16. <https://emberijogok.kormany.hu/magyarorszagi-ormenyek>.

3. A diaszpórastratégiáról

A diaszpórák nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepének következő nagy vizsgálati blokkja az anyaország felőli megközelítés: a diaszpórastratégia, amely gyakorlatilag megegyezik a ma használatos *diaszpórapolitika* fogalmával, azonban ez utóbbi kifejezésben a *politika* beszűkítheti az értelmezési kereteket, míg a stratégia egy sokkal inkább inkluzív terminus, amely egyértelműbbé teszi az anyaország összetett, diaszpóját érintő cselekedeteit.

Boyle, Kitchin és Ancien úgy fogalmaz, hogy a diaszpórastratégia „*egy állam vagy annak népei által életbe léptetett explicit politikai kezdeményezés vagy politikai kezdeményezések sorozata, amelynek célja a diaszpóra népességgel való kapcsolatok kezelése és fejlesztése*”.¹⁸⁵ A diaszpórastratégia tehát nem más, mint „[...] az anyaország ezen csoportok megszólítására, megnyerésére, elkötelezésére (adott esetben akár a csoport »létrehozására«) irányuló törekvései [...]”.¹⁸⁶ „[...] a vizsgálat tárgyát képezi minden olyan kormányzati vagy kormányzati támogatást élvező kezdeményezés, program, intézmény, törvényi szabályozás, amely a diaszpórák közösség megszólítását, megnyerését, támogatását szolgálja.”¹⁸⁷ Ezen megfogalmazás jelzi, hogy a diaszpóra-szakpolitika nem kizárólag politikai elemekből áll, hanem magában foglalja a gazdasági, jogi, szociális és kulturális kérdéseket is.

Ebből következően egy diaszpórastratégiának tartalmaznia kell minden olyan aspektust, amely releváns a diaszpóra és az anyaország relációjában. Így ki kell térni a történelmi, gazdasági, politikai és jogi kérdésekre is. A mai diaszpórapolitika modellek azonban elsősorban gazdasági és politikai kérdésekkel foglalkoznak, így a kategóriákat is ezek alapján határozták meg az ezzel a kérdéskörrel foglalkozó elemzők.¹⁸⁸

Az Európai Unió tagállamai közötti szabad mozgás, a munkaerő mobilitása az Európa Tanács tagállamaiban, valamint a múltbeli és jelenlegi konfliktus okozta migráció hozzájárult a diaszpóra-közösségek számának növekedéséhez Európa-szerte. A határokon átnyúló összeköttetést és információcserét megkönnyítő technológiai fejlődéssel együtt ez azt

¹⁸⁵ Rob Kitchin, Mark Boyle és D. Ancien, „Ireland’s diaspora strategy: diaspora for development,” in *Migrations: Ireland in a Global World*, szerkesztették Mary Gilmartin és Allen White (Manchester: Manchester University Press, 2013).

¹⁸⁶ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák,” 155.

¹⁸⁷ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák,” 156.

¹⁸⁸ Alexandra Delano és Alan Gamlen, „Comparing and Theorizing State-diaspora Relations,” *Political Geography* 41 (2014).

eredményezi, hogy a diaszpóra-közösségek egyre fontosabb szerepet játszanak a demokratikus folyamatokban származási országukban és a befogadó országban egyaránt.¹⁸⁹

Mindezt figyelembe véve lehet meghatározni, hogy milyen szinteken működik a diaszpórástratégia: szupranacionális és nemzeti szinten. Az előbbi esetében Európára összpontosítunk, míg az utóbbi sokfélesége miatt lehetőség nyílik azok tipizálására is.

3.1. A diaszpórástratégia szupranacionális szintje

A diaszpórástratégia elválaszthatatlan a nemzeti kérdéstől, más szóval attól a problémától, amikor az állam területi határai nem esnek egybe a nemzet (képzeletbeli) határaival.¹⁹⁰ Először is meg kell határozni a nemzet fogalmát, ami – ahogyan arról már korábban is volt szó – egy kétféleképpen használt politikai fogalom. Egyrészt lehet kultúrnemzet, amely olyan közösség, amelyet tartós együttélés, közös történelmi múlt, területi, gazdasági, nyelvi, kulturális egység, közös szellemi jellemzők és értékek jellemeznek. Másrészt lehet államnemzet, amely egy állam valamennyi polgárának közössége.¹⁹¹

Ami Európát illeti, a nemzeti kérdés nagyobb jelentőséggel bír a közép-keleti, mint a nyugati vagy az északi régióban. Ez a különbség a két régió eltérő történelmi fejlődéséből adódik. Közép-Kelet-Európában a különböző nemzetiségek a lazán integrált és többnyelvű Habsburg Birodalom, az Oszmán Birodalom és a Német Birodalom területi és intézményi keretei között alakultak ki. Vezetőik új államhatárokat követeltek, amelyek egybeestek a nemzet határaival. A modern nemzet fogalma tehát nem egy létező politikai és területi államból nőtt ki, mint a legtöbb észak- és nyugat-európai nemzet esetében, hanem a létező területi állam ellenében. Igényüket a közös nyelvre, kultúrára, származásra és történelmi hagyományokra alapozták. Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a közép-kelet-európai térségben a nemzeti mozgalmakat nem az a polgárság indította el, amelyik elutasította a feudalizmus eszméit, ahogyan ez Franciaországban történt - hanem az a nemesség, amelyik féltette kiváltságait, és a

¹⁸⁹ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

¹⁹⁰ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background* (New York: The Macmillan Company, 1944); Szűcs Jenő, *Nemzet és történelem* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1974).

¹⁹¹ Gergely A. András, Gelsei Gergő, Gergely Vera és Horváth Vera, „Nemzeti és etnikai kisebbségek,” in *A láthatatlanság vége – társadalomismereti szöveggyűjtemény*, szerk. Gelsei Gergő, Gergely Vera, Horváth Vera és Rácz Márton (Budapest: Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, 2004).

nemzet nevében kívánta megvédeni saját érdekeit a multinacionális birodalmak modernizációs kísérleteivel szemben.¹⁹²

Ezeket a történelemben gyökerező regionális különbségeket nem lehet figyelmen kívül hagyni a diaszpórapolitikák elemzése során. Például az egyszerűsített honosítási eljárás, amely a diaszpórapolitikák egyik legelterjedtebb jogi eszköze a világon, Közép-Kelet-Európában minden bizonnyal más jelentéssel bír, mint Nyugat-Európában, ahol a „nemzetiség” és az „állampolgárság” kifejezéseket gyakran szinonimaként használják.

A diaszpórastratégiák létjogosultságát – Európában – a Velencei Bizottság által 2001-ben elfogadott, a nemzeti kisebbségeknek a származási ország által történő preferenciális bánásmódjáról szóló jelentés adja. Ez kimondja, hogy *„A kisebbségvédelemért elsősorban az otthont adó államok felelősek. A Bizottság megjegyzi, hogy a származási országok is szerepet játszanak határon túli kisebbségeik védelmében és megőrzésében, és arra törekednek, hogy a valódi nyelvi és kulturális kapcsolatok erősek maradjanak. Európa az egymáshoz kapcsolódó nyelvek és kulturális hagyományok sokféleségén alapuló kulturális egységként fejlődött; a kulturális sokféleség gazdagságot jelent, és e sokféleség elfogadása az európai béke és stabilitás előfeltétele.”*¹⁹³

Az európai kisebbségek kapcsán megkerülhetetlen intézmény az Európa Tanács, amelynek Parlamenti Közgyűlése 1999-ben kezdte meg a diaszpórákkal kapcsolatos munkáját.¹⁹⁴ 2017-ben létrehozták a Diaszpórák Parlamenti Hálózatát (PND – Parliamentary Network on Diasporas)¹⁹⁵, amelynek feladata konkrét javaslatok megfogalmazása négy kérdéskörben. (1) A diaszpórák, hogyan járulnak hozzá a szélsőségek és a radikalizálódás elleni küzdelemhez. (2) A diaszpórák, hogyan válhatnak gazdasági, kulturális és társadalmi hidakká a származási és a célország között és ezáltal, hogyan járulhatnak hozzá a fejlődéshez. (3) A különböző szintű hatóságok, hogyan tudnak együttműködni a diaszpórával. (4) A diaszpórák,

¹⁹² Gazsó Dániel, „A diaszpóra politikai dimenziói,” *Politikatudományi Szemle* 29. no. 2 (2020): 47-67.

¹⁹³ CDL-INF (2001) 19 A Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velencei Bizottság) jelentése A nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról.

¹⁹⁴ Recommendation 1410 (1999) on the Links between Europeans living abroad and their countries of origin.

¹⁹⁵ „The Parliamentary Network on Diaspora Policies,” utolsó módosítás dátuma: 2020. <http://www.assembly.coe.int/nw/Page-EN.asp?LID=NewsPNDP>.

hogyan tudnak hozzájárulni származási és fogadó országuk államépítési folyamataiba.¹⁹⁶ Továbbá 2018-ban megalapították az Európai Diaszpóra-díjat.¹⁹⁷

Az Európa Tanács véleménye szerint a diaszpórák tagjai pozitívan járulnak hozzá az európai országok és hazájuk fejlődéséhez, többek között azáltal, hogy gazdagítják a fogadó országok kulturális sokszínűségét, valamint dinamikus és konstruktív kapcsolatokat építenek ki származási országukkal a gazdasági és kulturális csere és a közös fejlődés érdekében. Emellett megkönnyítik az újonnan érkezett migránsok beilleszkedését, és támogatást nyújtanak nekik gazdasági, politikai, jogi és kulturális érdekeik tekintetében. A diaszpóra tagjai segítenek az újonnan érkezőknek megbirkózni a nyelvi akadályokkal, a megszokott társadalmi hálózatok elvesztésével, a jogi bizonytalansággal és a szociális jóléthez való hozzáférés egyenlőtlenségével kapcsolatos pszichológiai tényezőkkel. Az intolerancia, a rasszizmus, az idegengyűlölet és az antiszemitizmus azonban állandó kihívások, amelyek visszatárhathatják őket attól, hogy pozitívan járuljanak hozzá a társadalmakhoz, amelyben élnek. Ezek a kihívások akadályozzák integrációjukat és befogadásukat a fogadó országokban.¹⁹⁸

Az Európa Tanács idézett szerepe segítheti a tagállamok hatékony diaszpórastratégiájának kialakítását. A diaszpórával kapcsolatos nemzeti gyakorlatok közötti különbségek lassítják a befogadó országokban a befogadás folyamatát és gátolják a befogadó és a származási államokat abban, hogy kölcsönösen profitáljanak a diaszpórából. Ebből következően ki kell dolgozni egy európai diaszpórapolitikát. Ebben az ET elsődleges feladata, hogy létrehozza az államok, a civil szervezetek, a magánszektor és a nemzetközi szervezetek közötti stratégiai partnerségeket a diaszpóra szerepvállalásának erősítése érdekében. Az ET, illetve a többi nemzetközi szervezet is, nagy segítséget nyújthatnának a diaszpóra feltérképezés módszertanának kialakításában a meglévő legjobb gyakorlatok alapján.¹⁹⁹

Az ET javaslati három területre összpontosítanak: politika, gazdaság, illetve kultúra, mivel a tagállamok diaszpórapolitikáinak arra kell összpontosítaniuk, hogy elősegítsék a

¹⁹⁶ Council of Europe Parliamentary Assembly, „Parliamentary Network on Diaspora Policies”.

¹⁹⁷ Council of Europe, „PACE summer session, Campaign to end immigration detention and European Diaspora Prize,” utolsó módosítás dátuma: 2017. https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/newsletter-july-2017/-/asset_publisher/oqjvP4X4yQyh/content/pace-summer-session-campaign-to-end-immigration-detention-and-european-diaspora-prize?inheritRedirect=false.

¹⁹⁸ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

¹⁹⁹ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

diaszpóra-közösségek politikai integrációját a befogadó országokba, ugyanakkor ösztönözzék és megkönnyítsék a származási országokkal való folyamatos demokratikus együttműködést (pl. kettős állampolgárság lehetővé tétele, választójog gyakorlása). A diaszpórák gazdasági részvétele továbbá hozzájárul az összetartó társadalmak építéséhez. Illetve kulturális és diplomáciai híd lehet a diaszpóra az anyaország és a fogadó állam között, ahol külön ki kell emelni az oktatás jelentőségét.²⁰⁰

Az államok hagyományosan kétféle politikát folytatnak diaszpórájukkal kapcsolatban. Egyesek csupán a közösséggel való kulturális kapcsolatok erősítésére törekcszenek oktatási programokon és külföldi kulturális promóciókon keresztül, anélkül, hogy valódi befogadási stratégia felé mozdulnának el. Mások a politikai részvétellel, az állampolgársággal, az identitással és a külföldön élő állampolgárok által képviselt humán tőkével kapcsolatos intézkedéseket hajtanak végre, hogy valódi kötődést biztosítsanak közöttük és származási országuk között.²⁰¹

3.2. A diaszpórastratégia nacionális szintje

Amikor a diaszpóra szerepvállalásáról beszélünk, mindenekeelőtt nagyon világos elképzeléssel kell rendelkezünk a diaszpóra-közösségek általános profiljáról az adott országgal, valamint érdekeikkel, szükségleteikkel és lehetőségeikkel kapcsolatban. Ezt a folyamatot nevezi a szakirodalom diaszpóra feltérképezésnek. Ebből következően kulcsfontosságú lenne, hogy egyetlen intézményi szerv gyűjtse össze a diaszpórával kapcsolatos információkat és rendszeresen frissítse azokat. De milyen adatokra van szükség?

Az ET diaszpórapolitikával kapcsolatos ajánlásai lefedik azokat a stratégiai területeket, amelyeket egy nemzeti szakpolitikának tartalmaznia kellene a kérdéskörben. Egy származási ország a diaszpóráját politikailag, gazdaságilag és társadalmilag kell involválnia, amihez meg kell teremtenie a szükséges jogi feltételeket. Ebből következően ezen négy dimenzió mentén érdemes és kell a diaszpórastratégiákat elemezni és csoportosítani.

A diaszpórapolitikák csoportosítására több módszer/elmélet is létezik, de mindegyik arra keresi a választ, hogy mi az oka az államok érdeklődésének a diaszpóráik iránt. Erre három

²⁰⁰ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

²⁰¹ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

elméleti magyarázatot adhatunk. Az első a strukturális-instrumentalista elmélet, amely a gazdasági szempontokat helyezi előtérbe. A második az etnikai modell, a harmadik pedig Ragazzi és Gamlen elméletei.²⁰² Fontos azonban kiemelni azt, hogy a diaszpórapolitikákra irányuló kutatások nélkülözik a megfelelő elméleti kereteket: a kutatások legtöbbször egy-egy létező diaszpórapolitika-modellt elemeznek, azonban a modell elhelyezésére nem áll rendelkezésre egy megfelelő, strukturált elméleti keret.²⁰³ Ebből emelkedik ki Ragazzi, illetve Gamlen elmélete.

Ragazzi öt diaszpórapolitika-modellt különböztet meg. Az expatriate állam kulturális és oktatási projekteket biztosít a diaszpórában élő nemzet-tagoknak. A zárt állam modellje az autoriter államokra jellemző, ahol korlátozzák a lakosság mobilitását. A globális nemzetállam a diaszpórák oktatási és kulturális programjait támogatja, valamint általában állampolgárságot, illetve különböző jogokat is biztosít, amelyekért cserébe gazdasági és politikai hozzájárulást vár el. Az irányított munkás államok általában nagy lélekszámú diaszpórájuk van, akik főként alacsony presztízsű munkát végeznek a befogadó országban, ugyanakkor potenciális hazai befektetők. A közömbös állam pedig az, amely sem szimbolikus, sem praktikus szinten nem foglalkozik a diaszpóráival.²⁰⁴

Alan Gamlen három nagy diaszpórapolitika-modell kategóriát különített el: a kapacitásépítő modellt, a jogkiterjesztő modellt, valamint a kötelezettség-behajtó modellt. A kapacitásépítő modellbe tartozó államok először kommunikációs kapcsolatot alakítanak ki a diaszpórával. Ez az ún. szimbolikus nemzetépítés. Itt elsősorban nyelvoktatásra, illetve kulturális programokra kell gondolni. A második lépés pedig a diaszpóra intézményeinek létrehozása, amelynek keretében a diaszpóra kormányozhatóvá válik. A jogkiterjesztő modellen belül megkülönböztethetünk: a politikai inkorporációt, illetve a szociális és polgári jogokat. Az első esetben az állam kiterjeszti az állampolgárságot a diaszpóra tagjai számára, azonban ez nem feltétlenül jár együtt a szavazati joggal. A második esetben pedig az anyaország kiköszvetíti a külföldön dolgozni kívánó állampolgárait, majd védelmet biztosít számukra, végül pedig adminisztratív segítséget nyújt a hazatelepülés során. A kötelezettség-behajtó modell

²⁰² Ragazzi, „A Comparative Analysis of Diaspora Policies”; Gamlen, „Diaspora Institutions and Diaspora Governance”.

²⁰³ Alexandra Délano és Alan Gamlen, „Comparing and Theorizing State-diaspora Relations,” *Political Geography* 41 (2014).

²⁰⁴ Ragazzi, „A Comparative Analysis of Diaspora Policies”.

esetében is két tovább csoportot különböztetünk meg: a gazdasági erőforrások kiaknázását, valamint a politikai erőforrások kiaknázását. Az előbbi esetben az anyaállam a befektetéseket, illetve a hazautalásokat próbálja ösztönözni, illetve tudástranszfer programokat biztosít. Utóbbi esetben pedig a diaszpóra anyaország érdekében végzett lobbitevékenységéről van szó.²⁰⁵

Mind a két elméletben ideáltípusokról van szó, saját előnyökkel és hátrányokkal, de a gyakorlatban egyik sem tökéletes, nincs olyan ország, amelyre kifejezetten csak az egyik modell lenne jellemző, valójában valamilyen keveredésről beszélhetünk.

Mivel külön nem foglalkoznak az említett tipológiák a jogi aspektusokkal, ezt annyiban alkalmazhatjuk, ha megvizsgáljuk, milyen jogforrásban szerepel (közvetetten vagy önállóan) az anyaország diaszpórával kapcsolatos politikája. Ez nem szakadhat el attól, hogy milyen a társadalom, illetve az állam attitűdje a diaszpórával szemben, milyen intézményrendszert alakítottak ki, milyen az adott ország nemzetfelfogása. A vizsgálatom elsősorban az Európai Unió tagállamaira irányult.

Mivel *Ausztria* a Habsburg Birodalom része volt, arra következtethetünk, hogy nemzetfelfogása hasonló a többi közép-európai országéhoz. Emiatt azt várhattuk volna, hogy Ausztriának komoly diaszpórapolitikája van, azonban a bevándorlás jelentősebb ezen vizsgált ország számára, mint a kivándorlás²⁰⁶, így a kormány nagyobb hangsúlyt fektet a bevándorláspolitikára. A politikai vagy gazdasági kötelezettségeket keletkeztető vagy hazatelepítési programokra vonatkozóan nincsenek hivatalos információk. A külföldön élő osztrák állampolgárokat támogató Alap jogi gerincét a 2007. január 1-jén hatályba lépett, a külföldön élő osztrák állampolgárokat támogató alapról szóló szövetségi törvény képezi. Az Alap célja, hogy a külföldön élő osztrák állampolgároknak anyagi támogatást nyújtson átmeneti vagy tartós anyagi nehézség esetén.²⁰⁷

Belgiumban más nemzetépítési folyamat zajlott le, mint Ausztriában. Nyugat-Európa részeként megállapíthatjuk, hogy Belgium az államnemzeti koncepció része. Ráadásul Belgium a migráció tekintetében ugyanabban a helyzetben van, mint Ausztria²⁰⁸. Lafleur szerint a

²⁰⁵ Gamlen, „Diaspora Institutions and Diaspora Governance”.

²⁰⁶ Michael Jandl és Albert Kraler, „Austria: A Country of Immigration?” utolsó módosítás dátuma: 2003. <https://www.migrationpolicy.org/article/austria-country-immigration>.

²⁰⁷ Federal Ministry Republic of Austria, „Fund for the Support of Austrian Citizens Abroad,” utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://www.bmeia.gv.at/en/travel-stay/living-abroad/meeting-point-austrians-abroad/fund-for-the-support-of-austrian-citizens-abroad/>.

²⁰⁸ Nancy L. Green, „The politics of exit: Reversing the immigration paradigm,” *The Journal of Modern History* 77, no. 2 (2005): 263-289.

kivándorlás hagyományosan nem prioritás a belga állam számára.²⁰⁹ Két nonprofit szervezet foglalkozik ezzel a kérdéssel: a Francia Unió a külföldön élő belgákért és a Flamandok a világ körül. 2002-ben a belga parlament elfogadta a külföldön való szavazásról szóló törvényt, és az állampolgársági törvény 2007-es módosítása lehetővé tette a kettős állampolgárságot.

Bulgária a kultúrnemzet koncepció képviselője. Határokon túli nemzetelemei meghatározó szerepet játszanak az állam életében és a politikai diskurzusban. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy Bulgária alkotmányába is bekerült a határokon túli bolgárok támogatásának elve.²¹⁰ 2014-ben elfogadták a Világszerte élő bolgár állampolgárok és történelmi közösségek nemzeti stratégiáját, amely megerősítette a Bulgárián kívül élő etnikai bolgárok integrációját az egységes bolgár nemzetbe. Ennek keretein belül a bolgár állam kijelentette, hogy a hazatelepülés fokozása nélkül a diaszpóra erőforrásaira, például szellemi potenciáljára, társadalmi képességeire fog összpontosítani.²¹¹ A Bolgár Köztársaságon kívül élő bolgárokról szóló 2000. évi XXX. törvény egy úgynevezett kedvezménytörvény volt. Az ilyen jellegű jogszabályok szimbolikus jelentőségét tovább növeli, hogy a kedvezményezettek különleges külföldi státuszt kapnak. Fontos kiemelni azt is, hogy az egyszerűsített honosítás a lakóhelytől függetlenül is elérhető, és Bulgária a külföldön élő állampolgárainak választójogot is biztosít.²¹²

„Ciprus regionális kutatási és innovációs központtá válik. A diaszpórában élő ciprusiak létfontosságú és szerves részét képezik az innovatív vállalkozói és tudományos ökoszisztémánknak! Együtt dolgozva meg tudjuk valósítani!” mondta Kyriakos Kokkinos tudományos főmunkatárs a tengerentúli ciprusiak 20. világkonferenciáján 2019-ben.²¹³ Ciprus egyértelműen a nemzetfelfogás kultúrnemzeti ágát képviseli. 2004-ben a ciprusi kormány, a Ciprusi Ifjúsági Tanács és a Ciprusi Egyetem létrehozta a Nepomak Discover Cyprus programot. A program célja, hogy összekapcsolja azokat a ciprusi fiatalokat, akik Cipruson

²⁰⁹ Jean-Michel Lafleur, „Why do states enfranchise citizens abroad? Comparative insights from Mexico, Italy and Belgium,” *Global Networks* no. 11 (2011): 481-501.

²¹⁰ Halász Iván és Majtényi Balázs, „Constitutional Regulation in Europe on the Status of Minorities Living Abroad,” *Minorities Research* no. 4 (2002): 135-144.

²¹¹ Svetlana Koch, „The Formation of Bulgaria’s policy concerning Bulgarians abroad,” International Centre for Ethnic and Linguistic Diversity Studies, utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://www.icelds.org/2020/01/27/the-formation-of-bulgarias-policy-concerning-bulgarians-abroad/>.

²¹² Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

²¹³ Office of the Chief Scientist, „Cyprus Diaspora vital part of the ecosystem, Kokkinos says,” utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://chiefscientist.gov.cy/cyprus-diaspora-vital-part-of-the-ecosystem-kokkinos-says/>.

kívül laknak/élnek, és az anyaországot.²¹⁴ A ciprusi diaszpóra nagyon fontos szerepet játszik az állam életében. Az elnöki biztos hivatala 2019-ben egy több mint 100 oldalas dokumentumot készített, amely a Ciprusi diaszpóra és a hazatelepülők útmutatója címet viseli.²¹⁵ Több mint érdekes, hogy a ciprusi diaszpóra hogyan játszhat ilyen fontos szerepet a ciprusi politikai diskurzusban, miközben az alkotmány nem is egy egységes nemzetet, hanem két közösséget ír le.

Mivel a *Csehország* a Habsburg Birodalom része volt, nemzetfelfogása a kultúrnemzet. A cseh területek azonban mindig is a birodalom egyik legfejlettebb területei közé tartoztak, így inkább „szenvedett” a bevándorlástól, mint a kivándorlástól. Az első világháború után határait elég pontosan lehatárolták, ami azt jelenti, hogy nem sok határon túli cseh volt.²¹⁶ Ezek miatt nem találunk kifejezett diaszpórapolitikát. A diaszpóraszervezetek finanszírozása egyfajta diaszpórapolitikai stratégiaként említhető. Ezeket az alapokat 2007 óta a Külügyminisztérium osztja szét, és céljuk a cseh kulturális örökség fenntartása külföldön.²¹⁷

A bevándorlás mindig is fontosabb szerepet játszott *Dánia* életében, mint a kivándorlás. A dán diaszpóra azonban nemrégiben reflektorfénybe került. 2017-ben a Danes Worldwide szervezet jelentést készített arról, hogy a diaszpóra milyen lehetőségeket tud nyújtani Dánia számára, és hogy a diaszpóra mit szeretne cserébe.²¹⁸ A dánok kiterjedt globális hálózatot tudtak kiépíteni, amihez szervezett diaszpórapolitikát kívántak a dán kormánytól. Ezt a stratégiát 2019-ben hozták létre, amelynek keretében Dánia be kívánja vonni és motiválni a diaszpórát az anyaország fejlődése érdekében.²¹⁹

²¹⁴ Dovelyn Rannveig Agunias és Kathleen Newland. *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development. A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries* (Geneva, Washington D.C.: International Organization for Migration, Migration Policy Institute, 2012).

²¹⁵ Marinos Papaioakeim, *Guide for Cyprus Diaspora and Repatriate* (Nicosia: Printing Office of the Republic of Cyprus, 2019).

²¹⁶ Dusan Drbohlav és Kristyna Janurova, „Migration and Integration in Czechia: Policy Advances and the Hand Brake of Populism,” Migration Policy Institute, utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.migrationpolicy.org/article/migration-and-integration-czechia-policy-advances-and-hand-brake-populism>.

²¹⁷ Ludek Jirka, „Nationality and Rationality: Ancestors, ‘Diaspora’ and the Impact of Ethnic Policy in the Country of Emigration on Ethnic Return Migration from Western Ukraine to the Czech Republic,” *Central and Eastern European Migration Review* 8, no.1 (2019): 117-134.

²¹⁸ Danes Worldwide, „The Diaspora – An Untapped Resource?,” utolsó módosítás dátuma: 2017. http://daccsocal.com/wp-content/uploads/2017/01/The-Danish-Diaspora_an-Untapped-Resource.pdf.

²¹⁹ Ieva Birka és Didzis Klavins, „Diaspora diplomacy: Nordic and Baltic perspective.” *Diaspora Studies* 13. no. 2 (2020).

Észtország diaszpórapolitikáját az Oktatási Minisztérium és a Kulturális Minisztérium irányítja. Észtország stratégiája a kultúra és az összetartozás érzésének megőrzéséből áll. Ezenkívül Észtországban említést kell tennünk a hazatérési programról is, melynek keretben a hazatérők az Integrációs és Migrációs Alapítványtól pénzügyi visszatérési támogatást igényelhetnek.²²⁰

A külföldi munkavállalás kérdése *Finnországban* a figyelem középpontjában áll. 1927-ben létrehozták a Finn Társaságot, amelynek feladata, hogy segítse a finnek külföldre költözését és hazatelepülését.²²¹ 1997-ben megalakult a Külföldi Finn Parlament, amelynek feladata, hogy hidat építsen a finn diaszpóra és a finn állam között.²²² Ma a Belügyminisztérium irányítja a külföldön élő finnek kormánypolitikai programját.²²³

Franciaország esetében két tényezőt kell kiemelni: az erős köztársasági kultúrát és a világhatalom imázsát. A hazának az a hozzáállása, hogy minden polgáráról gondoskodjon, a gyarmati időkből ered: a külföldön élő polgárok védelme és a számukra nyújtott szolgáltatások lehetővé tették egy hatékony gyarmatbirodalom kialakítását a birodalomban mozgó francia polgárok szempontjából. Ez a hozzáállás azonban egyedülálló Nyugat-Európában, a nemzetfelfogás fent bemutatott története miatt. Franciaország a politikai nemzetfelfogás bölcsője, de gyarmati történelme módosította a gondolkodásmódját. Napjainkban is aktívan felügyi kivándorlóit.²²⁴ A francia alkotmány 72-3. cikke kimondja: „*A Köztársaság a francia népen belül elismeri a tengerentúli népeket a szabadság, egyenlőség és testvériség közös eszméjében.*”

Görögország diaszpórapolitikája csak a 2008-as gazdasági válsággal összefüggésben értelmezhető. Ebben az időben Görögország a magasan képzett munkaerő fontos exportőrévé vált. Most, hogy a gazdasági helyzet konszolidálódni látszik, Görögország haza kívánja csábítani a külföldieket. Ezért 2017-ben elindították a görög diaszpóra projektet és a *Tudás és*

²²⁰ Ieva Birka, „Can Return Migration Revitalize the Baltics? Estonia, Latvia, and Lithuania engage their Diasporas, with Mixed Results,” Migration Policy Institute, utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.migrationpolicy.org/article/can-return-migration-revitalize-baltics-estonia-latvia-and-lithuania-engage-their-diasporas>.

²²¹ „Suomi Seura.” Utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://suomi-seura.fi/wp-content/uploads/2021/08/3c.-INITIATIVE-SUMMARY-2020-2021.pdf>.

²²² Birka és Klavins, „Diaspora diplomacy”.

²²³ Kari Marttala, „Expatriate Finns are a significant resource for all of Finland,” utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://suomi-seura.fi/ulkosuomalaiset-ovat-merkittava-voimavara-koko-suomelle-2/>.

²²⁴ Sylvain Beck és Agnieszka Weinár, „Mobile French Citizens and La Mère-Patrie: Emigration and Diaspora Policies in France,” in *Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility*, szerkesztette Agnieszka Weinár (Cham: Springer, 2017).

partnerségi hidak kezdeményezést. A görög diaszpóra projekt célja, hogy nyomon kövesse a görög diaszpóra potenciális hatását az anyaország gazdaságára és politikájára.²²⁵ A második kezdeményezés célja, hogy egy e-közösséget hozzon létre a világ görög szakembereiből, azzal a céllal, hogy fokozza a nemzeti növekedést.²²⁶

Hollandia gyarmatosító állam volt, így feltételezhetjük volna, hogy nagy diaszpórával rendelkezik, azonban mindössze egymillió holland él Hollandián kívül.²²⁷ Azt is fontos kiemelni, hogy a kivándorlással kapcsolatban kutatási hiányosságok vannak.²²⁸ Ez abból a tényből eredhet, hogy Hollandia inkább bevándorlási célország, mint olyan állam, ahonnan polgárai emigrálni akarnának.²²⁹ A holland diaszpóráról szóló politikai diskurzus az elmúlt tizenöt évben erősödött, de Hollandia – közösségi hagyományainak köszönhetően – továbbra is óvatos maradt a kivándorlással szemben.²³⁰

Horvátország a kultúrnemzet fogalmát képviselő országok csoportjába tartozik. A horvát alkotmány 10. cikke kimondja: „*A Horvát Köztársaság védi a külföldön élő vagy tartózkodó állampolgárok jogait és érdekeit, és előmozdítja a hazájukhoz való kötődésüket. A Horvát Köztársaság különös gondosságot és védelmet biztosít a horvát nemzet más országokban élő részeinek*”. A horvát diaszpórapolitika a diaszpóra potenciális gazdasági, politikai és humán tőkéjére támaszkodik. Bulgáriához hasonlóan Horvátország sem akarja hazatelepíteni kivándorlóit, hanem előnyöket kíván kovácsolni belőlük, amíg külföldön tartózkodnak/élnek.²³¹ Az alkotmányon kívül három további jogszabály is említést érdemel, amelyek a horvát diaszpórapolitika kereteit alakítják ki: (1) az állampolgársági törvény, (2) a választási törvény és (3) a külföldön élő horvátokról szóló törvény. Az első kettő ugyanazokat a jogokat és kötelezettségeket biztosítja, mint a bolgár. Az utolsó jogszabály státustörvénynek minősül,

²²⁵ Greek Diaspora Project, „Diaspora and Development: the case of Greece. Workshop report,” utolsó módosítás dátuma: 2017. https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/greek_diaspora_project_ws_report_v4.pdf.

²²⁶ Lois Labrianidis, Evi Sachini és Nikolaos Karampekios, „Establishing a Greek Diaspora Knowledge Network through “Knowledge and partnership Bridges”,” Science and Diplomacy, utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.sciencediplomacy.org/article/2019/establishing-greek-diaspora-knowledge-network-through-knowledge-and-partnership-bridges>.

²²⁷ „Netherlands,” Joshua Project, utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://joshuaproject.net/countries/NL>.

²²⁸ Agnieszka Weiner, *Emigration Policies in Contemporary Europe* (Florence: European University Institute, 2014).

²²⁹ Evelyn Ersanilli, *Focus Migration Country Profile. Netherlands* (Osnabrück: University of Osnabrück, 2014).

²³⁰ Weiner, *Emigration Policies in Contemporary Europe*.

²³¹ Caroline Hornstein Tomic és Borna Pleše, „Skilled mobility as a challenge for Croatian diaspora and migration policies,” in *Skilled migration and development practices: Republic of Moldova and the countries of South East European*, szerkesztették V. Varzari és S. Porcescu (Chisinau: École Polytechnique Fédérale de Lausanne, 2014).

mivel a horvát állampolgársággal nem rendelkező horvátok számára kedvezményre jogosító státuszt hozott létre.²³²

1998 óta *Írország* alkotmánya tartalmaz egy záradékot az állam és a diaszpóra kapcsolatáról. A 2. cikk kimondja: „Az ír nemzethez való tartozás minden olyan személyt megillet és születési joga, aki Írország szigetén született, beleértve annak szigeteit és tengereit is. Ez a jogosultsága továbbá minden olyan személynek, aki a törvény szerint egyébként alkalmas arra, hogy Írország állampolgára legyen. Továbbá az ír nemzet nagyra becsüli különleges rokonságát a külföldön élő ír felmenőkkel, akik osztoznak kulturális identitásában és örökségében”. Ez azt jelenti, hogy Írország diaszpórapolitikájának egyszerre van szimbolikus és pragmatikus alapja. A korai jogalkotás ellenére koherens diaszpórástratégiát csak 2015-ben fogadtak el. A stratégia fő területei a támogatás, a kommunikáció és az elismerés. Az ír diaszpórapolitika nem titkolt célja, hogy a diaszpórában felhalmozott szakértelmet és gazdasági erőforrásokat a hálózatépítés révén Írország javára fordítsa.²³³

Lengyelország esetében a nemzeti összetartozás érzése már az alkotmányban is megfogalmazódik, ahol a 6. cikk kimondja: „A Lengyel Köztársaság segítséget nyújt a külföldön élő lengyelek számára a nemzeti kulturális örökséggel való kapcsolatuk fenntartásához”. A lengyel állam lehetővé teszi a kettős állampolgárságot, különleges kapcsolatot tart fenn a szomszédos országokban élő lakossággal, és létezik az egyszerűsített honosítás lehetősége.²³⁴ Az első koherens politikai állásfoglalást a lengyel diaszpórapolitikáról 2002-ben fogadták el. A célok között szerepel a lengyel kisebbségek jogi védelme, a nyelvtudás fejlesztése, a kultúra ápolása és az az elvárás, hogy a külföldön élő lengyelek a lakóhelyük szerinti országban előmozdítsák Lengyelország nemzeti érdekeit.²³⁵

Lettország egyedülálló ország, mivel külön diaszpóratörvénnyel rendelkezik, amelyet 2019-ben fogadtak el. Ez a jogszabály szervezett keretet teremtett a lett diaszpórapolitika számára, amelynek célja a lett nyelv és kultúra megőrzése külföldön, valamint a politikai és

²³² Kovács Eszter, „Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából” (PhD értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2020).

²³³ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

²³⁴ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

²³⁵ Halász és Majtényi, „Constitutional Regulation in Europe”.

gazdasági kapcsolatok elmélyítése a diaszpórával. Az egyszerűsített honosítás csak akkor lehetséges, ha a lett emigránsnak van hazatelepülési szándéka.²³⁶

Litvánia hivatalos diaszpórapolitikáját 2011-ben fogadták el. A Globális Litvánia program célja a litván identitás megőrzése külföldön, a diaszpórával való gazdasági együttműködés ösztönzése, beleértve a hazatelepülést is, valamint a diaszpóra felhasználása a közdiplomáciában.²³⁷ Litvánia prioritása, hogy hazahívja a külföldön élő népelemeit, mert a magas kivándorlási arány és az előregedő népesség miatt demográfiai válsággal néz szembe.²³⁸ A litván alkotmány tiltja a kettős állampolgárságot, és a 13. cikk kimondja: „*A litván állam megvédi külföldön élő állampolgárait*”. Megállapíthatjuk, hogy Litvánia diaszpórapolitikája során kizárólag a saját állampolgáraitra összpontosít, nem pedig a litván nemzetiségűekre.

A luxemburgiak többsége *Luxemburg* területén él, de az ország lakosságának csak a felét teszik ki.²³⁹ Látható, hogy a bevándorlás fontosabb kérdés Luxemburgban, mint a kivándorlás. A külföldön élő luxemburgiak többsége a szomszédos országokban él, amelyekkel Luxemburg jó kapcsolatokat ápol. Ezen okok miatt Luxemburnak nincs is stratégiája a diaszpórára vonatkozóan.²⁴⁰

A 19. és 20. században a máltai „exodus” jelentős demográfiai jelenség volt, amely nagy máltai diaszpórák kialakulásához vezetett az angol nyelvű világban.²⁴¹ A 2011. évi XX. törvény létrehozta a Külföldön élő máltaiak tanácsát. Az egység célja, hogy segítse a máltai identitás megőrzését külföldön, és hatékony kommunikációs csatornát hozzon létre a diaszpóra, a kormány és a nem kormányzati szervezetek között.²⁴²

Magyarország diaszpórapolitikája nagyon hasonló a bolgárhoz és a lengyelhez: Magyarországnak van egy hagyományos „határon túli” közössége, amely a magyar határ mentén él, illetve a közelmúltban a világ nyugati régiói felé irányuló kivándorlásnak (is) köszönhetően egy nyugati diaszpórája.²⁴³ Magyarország Alaptörvénye kimondja:

²³⁶ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”; Birka 2019, Birka és Klavins, „Diaspora diplomacy”.

²³⁷ Birka és Klavins, „Diaspora diplomacy”.

²³⁸ Birka, „Can Return Migration Revitalize the Baltics?”.

²³⁹ „Luxembourg,” Joshua Project, utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://joshuaproject.net/countries/LU>.

²⁴⁰ Weiner, *Emigration Policies in Contemporary Europe*.

²⁴¹ „Maltese Emigration History,” utolsó módosítás dátuma: 2020. http://www.humanrightsmalta.org/uploads/1/2/3/3/12339284/maltese_emigration_history.pdf.

²⁴² „Maltese Living Abroad,” Objectives of the Maltese Living Abroad Unit, utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://foreignandeu.gov.mt/en/Government/MLA/Pages/MLA-Objectives.aspx>.

²⁴³ Gödri Irén, Soltész Béla és Bodacz-Nagy Boróka, *Immigration or Emigration Country?* (Budapest: Hungarian Demographic Research Institute, 2014).

„Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.” Magyarországnak van kifejezett stratégiája a szomszédos országokban élő történelmi diaszpórára vonatkozóan. Ez az úgynevezett nemzetpolitika.²⁴⁴ A szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény kedvezménytörvény. Az ilyen jellegű jogalkotási aktus szimbolikus jelentőségét tovább növeli az a tény, hogy a kedvezményezettek különleges külföldi státuszt kapnak, amelynek egyes elemei csak Magyarországon élvezhetők. Az állampolgársági törvény garantálja az egykori állampolgárok leszármazottainak és az etnikai (határon túli) magyarok számára elérhető egyszerűsített (preferenciális) honosítást, a lakóhelytől függetlenül.

Németek milliói élnek diaszpórában²⁴⁵, ráadásul, tekintettel arra, hogy *Németország* a kultúrnemzet koncepciójának bölcsője, ennek az országnak kell lennie valamiféle diaszpórapolitikájának: ezt nevezik ők kulturális kapcsolatoknak és oktatáspolitikának. Ez azt jelenti, hogy a német állam honfitársai identitásának védelmére összpontosít.²⁴⁶ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a bevándorlás már régen átvette a kivándorlás helyét a fontossági sorrendben. Ezért nem meglepő, hogy Németország diaszpórapolitikájáról szinte lehetetlen bármilyen információt találni. A német alaptörvény 116. cikke kimondja: „*Ha törvény másként nem rendelkezik, németnek minősül ezen alaptörvény értelmében az a személy, aki német állampolgársággal rendelkezik, vagy aki 1937. december 31-én német nemzetiségű menekültként vagy kitelepítettként, illetve ilyen személy házastársaként vagy leszármazottjaként került a Német Birodalom területére*”. Ezenkívül a német állampolgársági törvény lehetővé teszi a kettős állampolgárságot abban az esetben, ha a másik állampolgárság egy másik európai uniós tagállamhoz vagy Svájc-hoz tartozik.

Az elmúlt évszázadok során *Olaszországból* nagyarányú kivándorlás zajlott, amelynek eredményeként olasz származású emberek milliói élnek szerte a világon.²⁴⁷ Ezért nem meglepő,

²⁴⁴ A Nemzetpolitika Stratégia Kerete, 2019.

²⁴⁵ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

²⁴⁶ K. Matkarimova, „Germany’s “Soft Power” Strategy in Kazakhstan: Educational and Cultural Aspects” (PhD értekezés, Nazarbayev University, 2018).

²⁴⁷ Robert F. Foerster, *The Italian Emigration of Our Times* (New York: Harvard University Press, 1919).

hogy Olaszországnak intézményesített diaszpórapolitikája van, ami hat elemből áll: (1) konzuli, kulturális és oktatási intézmények létrehozása külföldön, (2) helyi konzultációs szervek hálózata, (3) regionális kivándorlási tanácsok rendszere, (4) az olasz külföldiek parlamenti képviselője, (5) az olasz kivándorlók számára létrehozott különleges kormányzati hatóság, és (6) a Patronati, amely a jóléti tanácsadó központok transznacionális hálózata. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az anyaországi társadalom némi ellenállást tanúsít a külföldön élő olaszok pénzügyi támogatásával szemben. 2000-ben népszavazást kezdeményeztek a patronátusok finanszírozásának és jogi elismerésének megszüntetéséről, de azt az Alkotmánybíróság elutasította. Ez az intézkedés azonban arra ösztönzi a jogalkotót, hogy csökkentse a patronátussal járó kiváltságokat.²⁴⁸ A 2001. évi 459. törvény bevezette a külföldön élő/tartózkodó olasz állampolgárok számára a jelöltállítás és a külföldről történő szavazás lehetőségét.

Portugália, mint egykori gyarmatosító, különleges kapcsolatokat ápol a luzofón országokkal, amint azt alkotmányának 7. cikke is kimondja. Portugália sokáig a kivándorlás országa volt, ezért ma nagy lélekszámú diaszpórával – vagy, ahogy a portugálok mondják: portugál közösségekkel – rendelkezik. A portugál állam célja a portugál identitás fenntartása külföldön, és politikai és állampolgársági jogokat biztosít, amiért cserébe a diaszpóra pénzügyi/gazdasági segítségét várja. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy a portugál kormány nemrégiben létrehozta a Visszatérő Emigránsokat Támogató Irodát, hogy támogatást nyújtson azoknak a portugáloknak, akik vissza kívánnak térni a származási országba.²⁴⁹

Románia diaszpórapolitika helyzete hasonló a magyar és a lengyel helyzethez. Az alkotmány 7. cikke kimondja: „Az állam támogatja a külföldön élő románokkal való kapcsolatok erősítését, és ennek megfelelően cselekszik etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzése, fejlesztése és kifejezése érdekében, tiszteletben tartva annak az államnak a jogszabályait, amelynek állampolgárai.” Az 1991. évi román állampolgársági törvény lehetővé tette a román állampolgárság megszerzését a külföldön élő románok számára hazatelepüléssel

²⁴⁸ Carlo Caldarini, „Diaspora Policies and Social Protection in Italy,” in *Migration and social protection in Europe and beyond: comparing consular services and diaspora policies*, szerkesztették Jean-Michel Lafleur és Daniela Vintila (Dordrecht: Springer IMISCOE Research Series, 2020).

²⁴⁹ José Santana-Pereira Ana Paulina Horta „A Global Nation? The Evolution of Emigration and Diaspora Policies in Portugal (1960-2016),” in *Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility*, szerkesztette Agnieszka Weiner (Cham: Springer, 2017); Victoria Waldersee, „Portugal receives more in remittances than any other EU country,” Reuters, utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.reuters.com/article/us-portugal-economy-remittances/portugal-receives-more-in-remittances-than-any-other-eu-country-idUSKBN1XM287>.

vagy anélkül.²⁵⁰ A 2017-2020-as időszakra vonatkozóan elfogadták a Diaszpóra: Partner Románia fejlődésében című stratégiai dokumentumot. Célja a diaszpóra bevonása Románia gazdasági életébe és a diaszpóra virtuális összefogása.²⁵¹

Spanyolországnak jelentős diaszpórája van, hiszen mielőtt a közelmúltban bevándorlóországgá vált volna, Spanyolország évszázadokon át küldő ország volt kiterjedt gyarmatbirodalmának köszönhetően. Ebből következően Spanyolországnak jól kiépített diaszpórahálózata van, beleértve a Külföldi Spanyolok Általános Tanácsát és a külföldön élő spanyolok tanácsait.²⁵² Normális esetben a kettős állampolgárság Spanyolországban korlátozott, az alkotmány azonban kimondja: *„Az állam tárgyalásokat folytathat kettős állampolgársági szerződésekről latin-amerikai országokkal vagy olyan országokkal, amelyeknek különleges kapcsolatainak voltak vagy vannak Spanyolországgal. Ezekben az országokban a spanyolok honosíthatók anélkül, hogy elveszítenék származási állampolgárságukat, még akkor is, ha ezek az országok nem biztosítanak viszonyossági jogot saját állampolgáraiknak”*. Spanyolországnak van ilyen kétoldalú megállapodása Portugáliával, a Fülöp-szigetekkel vagy éppen Egyenlítői-Guineával. Spanyolország diaszpóra-stratégiája a spanyol kultúra és identitás megőrzésére, valamint a diaszpórával való szoros politikai kapcsolatok kiépítésére összpontosít.²⁵³

A svéd külföldiek parlamentjét 2007-ben hozták létre a finn külföldiek parlamentjének mintájára. Feladatai megegyeznek a finnekével. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a bevándorlás nagyobb figyelmet kap, mint a kivándorlás.²⁵⁴ Ezért a kormány diaszpórapolitikája a diaszpórával való kulturális kapcsolat fenntartására és a diaszpórát érintő gyakorlati kérdésekben való segítségnyújtásra korlátozódik.²⁵⁵

Szlovákia helyzete majdnem azonos a magyarokéval, a lengyelekével és a románokéval. Az alkotmány 7a. cikke kimondja: *„A Szlovák Köztársaság támogatja a külföldön élő szlovákok nemzeti öntudatát és kulturális identitását, támogatja az e cél elérése érdekében létrehozott intézményeiket és a szülőfölddel való kapcsolataikat”*. A fő különbség az, hogy Szlovákia

²⁵⁰ Irina Culic, „From Restitution to Privileged Re-Naturalization: The Expansive Politics of Dual Citizenship in Romania after 1989,” *Minority Studies* 16 (2014).

²⁵¹ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

²⁵² Joaquín Arango, *New Emigration Policies Needed for an Emerging Diaspora* (Washington D.C.: Migration Policy Institute, 2016).

²⁵³ Arango, *New Emigration*.

²⁵⁴ Weinar, *Emigration Policies in Contemporary Europe*.

²⁵⁵ Birka és Klavins, „Diaspora diplomacy”.

korlátozza a kettős állampolgárságot, elsősorban azért, hogy megakadályozza a szlovák-magyar állampolgárság létrejöttét.²⁵⁶

Szlovénia a diaszpórapolitika tekintetében olyan, mint a többi fent bemutatott közép-kelet-európai állam. Az alkotmány 5. cikke kimondja: „Az állam [...] gondoskodik a szomszédos országokban élő autochton szlovén nemzeti kisebbségekről, valamint a külföldön élő szlovén emigránsokról és munkavállalókról, és elősegíti kapcsolataikat a szülőfölddel. [...]” 2006-ban törvényt fogadtak el a külföldön élő szlovének és Szlovénia kapcsolatáról. Ez a szlovén státustörvény, mivel bevezeti a „szlovén állampolgárság nélküli szlovén honfitárs” státuszt.²⁵⁷

A fenti, kivonatos ismertetést összegezve, diaszpórák jogi szabályozásának szempontjai alapján négy kategóriát lehet felállítani. Az első, amikor egy állam már az alkotmányában is megemlíti a diaszpórát, a második, amikor egy államnak van valamilyen kifejezett törvénye a diaszpórára vonatkozóan, a harmadik, amikor egy állam „csupán” diaszpórástratégiával rendelkezik, és végül, de nem utolsósorban, amikor egy államnak még stratégiája sincs. Az 1. táblázat összefoglalja azokat a jogszabályi szinteket, amelyeken a vizsgált országok a diaszpórapolitikájukat szabályozzák.

Azok az országok, amelyek alkotmányukban hivatkoznak a diaszpórára	Azok az országok, amelyek valamelyik alkotmányon kívüli jogszabályukban hivatkoznak a diaszpórára	A „csak” diaszpórástratégiával rendelkező országok	A diaszpórára hivatkozással nem rendelkező országok
Bulgária Horvátország Franciaország Németország Magyarország Írország Lettország Lengyelország Portugália Románia Szlovákia Szlovénia	Ausztria Belgium Olaszország Málta	Ciprus Csehország Dánia Észtország Finnország Görögország Litvánia Spanyolország Svédország	Luxemburg Hollandia

1. táblázat Az a jogszabályi szint, ahol a vizsgált országok a diaszpórapolitikájukat szabályozzák (saját szerkesztés a fent bemutatott adatok alapján).

²⁵⁶ Act 40 of 1993 on State Citizenship of the Slovak Republic.

²⁵⁷ Kovács, „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák”.

Vajon miért említi egy ország a diaszpóráját már az alkotmányában? A közép-kelet-európai országok (Bulgária, Horvátország, Németország, Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) esetében a válasz könnyűnek mondható: különleges kapcsolat fűzi őket a nemzetrészekhez, akik akaratuk ellenére, hazájuk határainak megváltoztatásával más országok állampolgáraivá váltak. Itt egy szélsőséges érzelmi kapcsolatról van szó, amely elsősorban a nemzeti identitás megőrzésére összpontosít. Franciaországnak és Portugáliának gyarmatbirodalma volt, amely korszakban állampolgáraik kivándoroltak az ország gyarmataira. Itt is inkább szimbolikus, érzelmi kapcsolatról lehet beszélni. Írország esete mindezeketől eltér. Hatalmas diaszpórával rendelkezik, akik gazdasági okokból vándoroltak ki, és ma a hazájuk megpróbál gazdasági előnyökhöz jutni általuk a hazautalások és az Írországra történő befektetések növelésével. Lettország különleges eset, mivel egyedi diaszpóratörvénye van, amely ebbe a csoportba emeli. E kategória közös jellemzője, hogy Franciaország kivételével inkább kivándorló, mint bevándorló országok. Fontos azonban megjegyezni, hogy Franciaország elsősorban volt gyarmatainak állampolgárai számára bevándorlási célország.

A második országcsoport esetében releváns kérdés, hogy milyen jogokat biztosít a törvény a diaszpóra tagjai számára? Az ebbe a csoportba tartozó országok mindegyike lehetővé teszi állampolgárai számára a távollétben történő szavazást anélkül, hogy a hazájukban lakóhellyel rendelkeznének, és mindannyian igyekeznek identitásmegőrző programokat biztosítani. Ezeknek az országoknak nincs nagy diaszpórája, kivéve Olaszországot. Miért nem vette be Olaszország a külföldiek védelmét az alkotmányába? A válasz talán az, hogy Olaszország területi határai egybeesnek az országhatárokkal, csak egy gyarmata volt, és nem is birtokolta túl sokáig, és Olaszország az államnemzet koncepciójának képviselője. Ez a kérdés Ausztria esetében is felmerülhetett volna, de „legalább” pénzügyi támogatást nyújt a külföldön élő állampolgárainak. Az utolsó közös jellemző az, hogy ma mindezek az országok inkább a bevándorlás célországai, ami azt eredményezi, hogy nagyobb hangsúlyt fektetnek erre a kérdésre, mint a kivándorlásra.

A diaszpóra-stratégiával rendelkező országok esetében vajon miért nincs semmilyen jogszabályuk a diaszpórájukkal kapcsolatban? Ebben az országcsoportban van a legkevesebb közös pont. Valójában nincs egyetlen olyan jellemző sem, amely minden országra igaz lenne. Elmondhatjuk, hogy viszonylag kis diaszpórával rendelkeznek, kivéve Spanyolországot. Elmondhatjuk, hogy Észtország, Litvánia és Ciprus kivételével több a bevándorló, mint a

kivándorló. Spanyolország egy korábbi gyarmatbirodalom, amelyen belül spanyolok vándoroltak. Hogyan lehetséges, hogy nincs törvénye a diaszpóráról? A válasz talán az, hogy a régi diaszpórája a spanyoltól eltérő nemzetekké alakult át, vagy az, hogy Franco Spanyolországa olyan korlátozó politikát folytatott a kivándorlással kapcsolatban, amely megakadályozta egy új diaszpóra létrejöttét, és a mai Spanyolország inkább a bevándorlás, mint a kivándorlás országa.

A diaszpóra-stratégia nélküli országok nem érzik ezt a hiányt? Miért nem akarnak egyáltalán a diaszpórájukkal foglalkozni? Feltehetőleg a diaszpóra lélekszáma elhanyagolható, és az állam tömeges bevándorlással néz szembe. Erről van szó Hollandia és Luxemburg esetében.

Az állami magatartások diaszpórákkal kapcsolatos normatív rendszerének tipizálása akkor válik konkrétan összemérhetővé, ha egy területet kiemelünk, és annak segítségével vizsgáljuk, hogy a diaszpóra-karakter, hálózatosodás és a két ország közti kapcsolatok terén a befolyásolás miként működhet. A következő fejezet ezért a hallgatói vándorlást és annak diaszpóra-formáló jelentőségét helyezi a fókuszba.

V. A nemzetközi hallgatói migráció útján létrejött diaszpórákról

Az emberiség történelme valójában vándorlók és vándorlások története. A Föld lakosságának döntő többsége migránsok leszármazottja. Ennek ellenére a migrációs kérdés csupán a 20. században került a politika fókuszába. A késedelmes érdeklődés okai a globalizáció felgyorsulásában és annak hatásaiban, illetve a Föld népességének megnövekedésében keresendők. A migráció kapcsán is rendkívül fontos tényező a globalizáció. Azáltal, hogy a kontinensek, országok, emberek virtuálisan közelebb kerültek egymáshoz, a gyakorlatban is megtörtént ez a változás. Ha egy vándor nem „vakon” indul útnak, hanem tisztában van a célország kultúrájával, gazdasági erejével, politikai hagyományaival, valamint magával az úttal és annak kockázataival, akkor sokkal könnyebben dönt arról, hogy menjen vagy maradjon. Megítélésem szerint a 20. századi technikai és technológiai fejlődés hozzájárult az egyedek döntésének megkönnyítéséhez, valamint ahhoz, hogy többen döntsenek amellett, hogy útra kelnek, és más országban vagy akár kontinensen próbáljanak szerencsét és folytassák életüket.

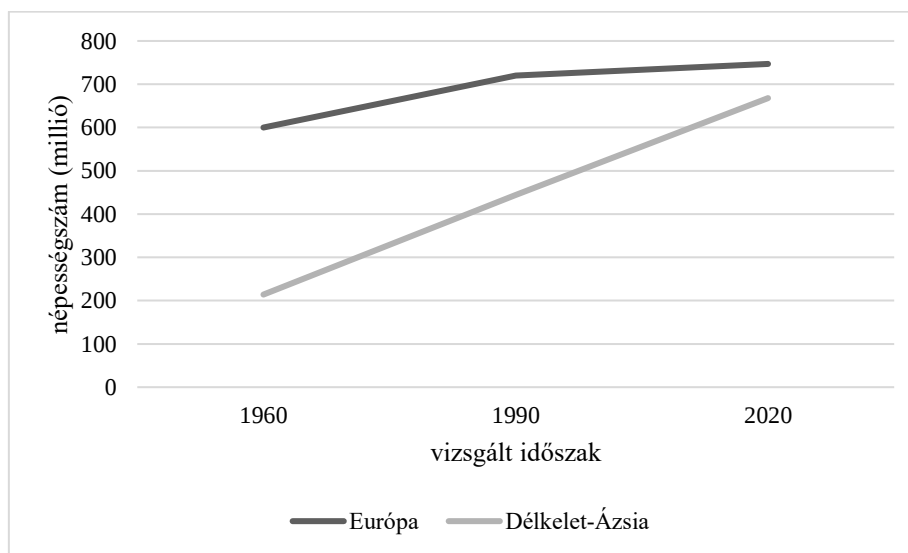
A migráció felgyorsulásának, tömegessé és valóban nemzetközivé válásának másik fontos tényezője a Föld népességének drasztikus és földrajzilag aránytalan megnövekedése. A 20. század második felétől kezdődően példátlan népességrobbanásnak lehettünk szemtanúi. Míg 1960-ban a Föld népessége 3,035 milliárd fő volt, addig 2020-ra ez a szám 7,762 milliárdra emelkedett.²⁵⁸ Azaz a világ népessége 60 év alatt 4,727 milliárd fővel növekedett, illetve több mint megduplázódott. Ehhez képest 1900 és 1960 között – szintén 60 év alatt – 1,41 milliárd fővel nőtt csupán a Föld lakossága.²⁵⁹

A populációs boom nagymértékben hozzájárult a regionális különbségek kialakulásához. Az egyes régiók eltérő demográfiai sajátosságokat mutatnak, melyek tömeges vándorlási hullámokat indíthatnak el: a túlnépesedett országokból a csökkenő népességű országok felé. Általánosságban az is elmondható, hogy a túlnépesedő országok gazdaságilag szerényebb mutatókkal rendelkeznek, mint a fogyó társadalommal bíró államok. Ez a tény még

²⁵⁸ The World Bank, „Population, total,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>.

²⁵⁹ Michael Kremer, „Population Growth and Technological Change: One Million B.C. to 1990,” *The Quarterly Journal of Economics* 108. no. 3 (1993).

inkább ráerősít arra, hogy a vándorok honnan, hová és milyen célból indulhatnak útnak. A kontinentális differenciák bemutatására kiváló példa Európa és Délkelet-Ázsia összehasonlítása (1. ábra).

1. ábra Európa (Oroszországgal együtt) és Délkelet-Ázsia népességének növekedése 1960-2015 között²⁶⁰

A migráció típusaiból (legális, vagy illegális úton történik-e, országon belüli, országok közötti, vagy akár kontinenseket átszelő vándorlásról van-e szó, mi a célja a migránsnak, miért hagyja el otthonát) Délkelet-Ázsiában mindegyiket megtaláljuk. Legyen szó az urbanizációról, a fejletlen „Dél” felől a fejlett „Észak”, vagy a fejlett Északhoz képest fejletlenebb, de a fejletlen Délhez képest fejlettebb déli központok felé való vándorlásról, a migráció feminizációjáról, politikai, illetve öko-menekültekről, második és harmadik generációs bevándorlókról, vagy a visszavándorlásról.

Disszertációmban a vietnami vándorlás egyetlen fejezetét kutatom és elemzem: a felsőoktatási célú diákmigrációt a kétpólusú világrendben Vietnam és Magyarország között. Így ebben kitérek a felsőoktatás nemzetköziesedésének folyamataira, a nemzetközi hallgatói migráció, az oktatáshoz való jog, valamint a mozgásszabadság közötti kapcsolatra. Végül, de nem utolsó sorban a nemzetközi hallgatói migráció útján létrejött diaszpórák egyedi attribútumait tekintem át.

²⁶⁰ A Világbank adatbázisa alapján saját szerkesztés, utolsó elérés: 2017.04.29. <http://data.worldbank.org>.

1. A felsőoktatás nemzetköziesedése

A felsőoktatás mindig is nemzetközi volt? Erre utal elnevezésük is: egyetem. Fontos azonban látni, hogy a felsőoktatási intézmények elsősorban a nemzetállami kontextusban értelmezendők, amelyeknek tervei és elvárásai vannak velük szemben.²⁶¹ A nemzeti jelleg a 18-19. században jelent meg, így az első egyetemalapítások esetében még lehet beszélni egy középkori európai térről, amelynek gerincét a közös vallás, közös nyelv (latin) és a közös tudományos gyakorlatok jelentették.²⁶² Az a változás, ami ma megfordulni látszik a késő újkorban következett be, amikor is megjelentek a nemzeti modellek, amelyek keretében az internacionalizáció minden formája tiltott volt. A második világháborút követő időszak bipolaritása az egyetemi fejlődésre is rányomta bélyegét, hiszen míg az USA a béke és kölcsönös megértés alapjain, addig a Szovjetunió a nemzetbiztonság és külpolitikai szempontok figyelembevételével nemzetköziesítette felsőoktatási intézményeit.²⁶³ Európa az 1980-as években lépett bele ebbe a nemzetköziesítési folyamatba, amelynek mára a vezetőjévé vált.²⁶⁴

Az elmúlt ötven évben a nemzetközi felsőoktatás a marginális szereptől eltávolodva kulcskérdéssé vált a világ minden állama és egyeteme számára. A globalizáció, a tudásalapú gazdaság követelményei, valamint a hidegháborús körülmények teret engedtek a felsőoktatás nemzetközivé válásának stratégiai megközelítésének.²⁶⁵ Fontos azonban hangsúlyozni, hogy téves elképzelés a felsőoktatás nemzetköziesedését célnak tekinteni, az sokkal inkább a cél elérésnek az eszköze, ahol a cél nem más, mint az oktatás, a kutatás és a társadalom szolgáltatásának minőségének javítása.²⁶⁶

A stratégiai megközelítés széleskörű elterjedését öt globális felsőoktatási trend tette lehetővé: (1) a tömegesedés, (2) a globális tudásalapú gazdaság, (3) az autonómia és a tudományos szabadság, (4) a hírnév, rangsorok és kiválóság, valamint (5) a változó gazdasági

²⁶¹ Clark Kerr, *Higher Education Cannot Escape History: Issues for the Twenty-First Century*. SUNY Series Frontiers in Education (Albany: State University of New York Press, 1994).

²⁶² Hilde de Ridder-Symoens, „Mobility,” in *A History of the University in Europe*. (vol. 1): *Universities in the Middle Age*, szerkesztette Hilde De Ridder-Symoens (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

²⁶³ Hans de Wit és Philip G. Altbach, „Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future,” *Policy Reviews in Higher Education* 5, no. 1 (2021): 28-46.

²⁶⁴ Hans De Wit, Fiona Hunter, Laura Howard és Eva Egron Polak, *Internationalisation of Higher Education* (Brussels: European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, 2015).

²⁶⁵ Elspeth Jones és Hans de Wit, „Globalized Internationalization: Implications for Policy and Practice,” *IIEnetworker* (Spring 2014): 28.

²⁶⁶ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

és politikai környezet.²⁶⁷ A tömegesedés teljes mértékben megváltoztatta a felsőoktatás valóságát, hiszen az egykori elitképzés helyett tömegek előtt nyílt lehetőség a felsőfokú tanulmányok folytatására: a bruttó beiskolázási arány a középiskola utáni oktatásban sok országban 50 százalék fölé emelkedett, néhány országban pedig elérte a 90 százalékot.²⁶⁸

A globális tudásalapú gazdaság az egyre inkább technológiai és tudományos alapú gazdasági kapcsolatokat jelenti, amelyek magas szintű tudást, készségeket és kifinomult nemzetközi kapcsolatokat igényelnek. Ez a trend nagyban épít a kutatásintenzív egyetemekre, ahol a nemzetközi hallgatók és tudások számának növekedése, valamint a közösen írt nemzetközi publikációk számának növekedése a nemzeti és intézményi nemzetközivé válási programok hajtóereje.²⁶⁹

Az autonómia és a tudományos szabadság kapcsán kijelenthető, hogy ezeknek hiánya nem csupán a minőséget, de a nemzetközi együttműködést és csereprogramokat is akadályozza.²⁷⁰ A hírnév, rangsorok és kiválóság mérése mind a versenyképesség növelését célozzák. Itt beszélhetünk mennyiségi mutatókról: a nemzetközi hallgatók száma, a nemzetközi személyzet száma, illetve a publikációk nemzetközi társszerzőinek száma.²⁷¹

A nemzetköziesedés globalizálódásával párhuzamosan az együttműködést, ami a felsőoktatás nemzetköziesedésének hagyományos ága volt, ahol a hangsúly a különböző kultúrák és nyelvek jobb megismerésén volt, felváltotta a verseny.²⁷² Ennek természetesen kialakult egy ellenreakciója, ellenpólusa, amelyet a nacionalista-populista mozgalmak képviselnek: a bevándorlási tilalmak, az akadémiai szabadság elleni támadások, a globalizmus elleni fellépések és Európában az integrációellenes tendenciák mind-mind negatív hatással vannak a nemzetköziesedésre. Továbbá itt kell még említést tenni a világ társadalmainak és gazdaságainak összekapcsoltságáról, amelynek következtében a természeti katasztrófák és egészségügyi veszélyek egyre inkább globális kiterjedésűek, amely közös kutatást, együttműködést igényel.²⁷³

²⁶⁷ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁶⁸ Philip Altbach, Liz Reisberg és Laura Rumbley, *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution* (Rotterdam: Sense Publishers, 2010).

²⁶⁹ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁷⁰ „Observatory Magna Charta Universitatum,” utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <http://www.magna-charta.org/>.

²⁷¹ Simon Marginson, „Do Rankings Drive Better Academic Performance?” *International Higher Education* no. 89 (2017); De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁷² Marijk Van der Wende, „Internationalization Policies: About new Trends and Contrasting Paradigms,” *Higher Education Policy* 14 (2001): 249–259; Jones és de Wit, „Globalized Internationalization”.

²⁷³ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

A felsőoktatás nemzetköziesedésének jelenleg négy nagy típusát tudjuk megkülönböztetni, amelyek kapcsán hét aspektusról kell beszélni. Az első nagy kategória a külföldi nemzetköziesedés. Ezen belül vizsgálni kell a hallgatói, a tudományos személyzet mobilitását, a program, valamint az online mobilitásokat.²⁷⁴

A külföldön tanuló hallgatók száma folyamatosan nő: jelenleg közel ötmillió diák tanul külföldön, ami kétszerese a tíz évvel ezelőtti számnak, és az előrejelzések szerint a következő évtizedben legalább nyolcmillióra emelkedik.²⁷⁵ Ezzel párhuzamosan a nemzetközi hallgatókért folyó verseny fokozódik és egy globális iparaggá válik. A hallgatói mobilitásnak három típusát különböztetjük meg: (1) diplomamobilitás, (2) kreditmobilitás, illetve (3) bizonyítványmobilitás.²⁷⁶ Mindegyik képzési programnak sajátos tulajdonságai vannak, amelyeket figyelembe kell venni egy-egy felsőoktatási intézmény, vagy állam nemzetközi stratégiája kapcsán, hiszen ezen tulajdonságok is fontos mérői egy nemzetközi hallgató államközi kapcsolatokra gyakorolt lehetséges befolyásának, ahogy azt a NHMI fejezetében részletesen is tárgyalom.

A következő vizsgálandó aspektus a tudományos személyzet mobilitása. A nemzetközi oktatók jelenléte a felsőoktatási intézményekben világszerte a felsőoktatás fontos dimenziója, hiszen fontos hozzájárulói a globális tudásalapú gazdaságnak.²⁷⁷

Nem csak személyek tudnak migrálni, hanem a felsőoktatás programok is. A program mobilitásnak, vagy más néven transznacionális oktatásnak több típusát is megkülönböztetjük, így pl. az international branch campusok-at (IBC), az oktatási városokat és tudásközpontokat, a testvérprogramokat vagy éppen a közös és kettős diplomaprogramokat. Ezek közül talán az IBC-knek van a legnagyobb jelentőségük. Az IBC a befogadók – akik lehetnek kormányok, magánvállalkozások, tudományos intézmények – számára növelhetik a külföldi partneregyetem presztízsét, otthon tartják azokat a hallgatókat, akik egyébként külföldre mennének tanulni, illetve új ötleteket hozhatnak a tantervek, az oktatás és az innováció területein. Az anyaegyetemnek számos célja lehet egy *branch campus* létrehozásával. Többek között megemlíthető az anyakampuszra történő toborzás, a márkáépítés, illetve egyes országok az IBC-

²⁷⁴ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁷⁵ OECD, *What is the Profile of Internationally Mobile Students? In Education at a Glance 2019: OECD Indicators* (Paris: OECD Publishing, 2019).

²⁷⁶ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁷⁷ Maria Yudkevich, Philip G. Altbach és Laura E. Rumbley, *International Faculty in Higher Education, Comparative Perspectives on Recruitment, Integration and Impact* (New York: Routledge, 2016).

ket a soft power eszköztárának részeként kezelik, amelynek segítségével igyekeznek nemzetközi kapcsolataikat alakítani.²⁷⁸

Az online oktatás jelentőségére és létjogosultságára különösen az elmúlt években vetült fény, a COVID-19 pandémia közvetlen következményeként. Az online távoktatásnak lehetnek nemzetközi vonatkozásai, hiszen anélkül lehet akár külföldről is bekapcsolódni egy felsőoktatási programba, hogy az adott hallgatónak el kellene hagynia az otthonát. Azonban pontosan azért, mert ez a fajta mobilitás nem jár fizikai mozgással a szakirodalom megosztott abban, hogy a felsőoktatás nemzetköziesítésének részeként lehet-e ezt kezelni, vagy sem.²⁷⁹

A felsőoktatás nemzetköziesedésének következő nagy kategóriája az otthoni nemzetköziesedés. A hazai nemzetköziesítésnek két fókusza van. Az első: „*A hazai nemzetköziesítés a nemzetközi és interkulturális dimenziók céltudatos integrálása a hivatalos és informális tantervbe minden diák számára a hazai tanulási környezetben.*”²⁸⁰ A második pedig: „*A tanterv nemzetközivé tétele a nemzetközi, interkulturális és globális dimenzióknak a tanterv tartalmába, valamint a tanulási eredményekbe, az értékelési feladatokba, a tanítási módszerekbe és a tanulmányi program támogató szolgáltatásaiba való beépítésének folyamata.*”²⁸¹ Az otthoni nemzetköziesítési lehetőségekre egyre nagyobb igény mutatkozik, hiszen attól, hogy egy felsőoktatási hallgatónak nincs lehetősége, vagy éppen motivációja külföldön tanulni, ugyanúgy részese kíván lenni annak az oktatási rendszernek, amely a tudásalapú gazdaság alapjait képezi.²⁸²

Az első két nagy kategória ötvözte a következő csoport: az átfogó nemzetköziesedés. Az elmúlt évtizedekben megerősödött a kapcsolat a külföldi és az otthoni nemzetköziesedés között, amelynek következményeként előtérbe került annak az igénye, hogy egy integrált, rendszerezett, központi, átfogó nemzetköziesedési stratégia alakuljon ki. A kutatók többszörös jótékony hatással számolnak, így pl. az egyetemi élet javulásával, a partnerkapcsolatok bővülésével, illetve presztízs-növekedéssel.²⁸³

²⁷⁸ Hans De Wit és Philip Altbach, „Time to Cut International Education’s Carbon Footprint,” University World News, utolsó módosítás dátuma: 2020.01.11.
<https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200108084344396>.

²⁷⁹ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁸⁰ Jos Beelen és Elspeth Jones, „Redefining Internationalization at Home,” in *The European Higher Education Area: Between Critical Reflections and Future Policies*, szerkesztették A. Curai, L. Matei, R. Pricopie, J. Salmi, és P. Scott (Cham: Springer Open International Publishing, 2015).

²⁸¹ Betty Leask, *Internationalizing the Curriculum* (Abingdon: Routledge, 2015): 9.

²⁸² De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁸³ John Hudzik, *Comprehensive Internationalization: From Concept to Action* (Washington, D.C.: NAFSA, 2011).

A felsőoktatás nemzetköziesedésének utolsó aspektusa a kutatás nemzetközivé tétele. A humán tőke, így a doktoranduszok és kutatók nemzetközivé tétele kulcsfontosságú a felsőoktatási intézmények számára, hiszen az ő kutatásaik, innovációik jelentik a rangsorokban való előrelépés nagy hányadát.²⁸⁴

Látható, hogy a felsőoktatás nemzetköziesedésének továbbra is a mobilitások jelentik a gerincét annak ellenére, hogy egyre több törekvés van arra, hogy a hazai, illetve egy átfogó nemzetköziesítés is megvalósulhasson. Annak ellenére, hogy egyre több felsőoktatási intézmény, kormány (soft power, hírnév, bevételek) és régió (EU, Bologna, ASEAN) fókuszában áll a kérdéskör, továbbra sem találkozhatunk nagy számban dedikált állami, vagy éppen felsőoktatási nemzetköziesítési stratégiákkal, ezzel gátolva a hatékony előrelépés lehetőségét.²⁸⁵

²⁸⁴ Scott Montgomery, *Does Science Need a Global Language?* (Chicago: University of Chicago Press, 2013); Ayenachew Woldegiyorgis, Douglas Proctor és Hans de Wit, „Internationalization of Research: Key Considerations and Concerns,” *Journal of Studies in International Education* 22. no. 2 (2018): 161–176.

²⁸⁵ De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

2. A nemzetközi hallgatói migráció, az oktatáshoz való jog és a mozgásszabadság kapcsolata

A nemzetközi hallgatói migráció az oktatáshoz való jog és a mozgásszabadság ötvözetének gyakorlati megvalósulása. *Jogom van megválasztani, hol akarom a tanulmányaimat folytatni*, amelynek lehetnek korlátai, hiszen egyik sem abszolút jog. Ebből következően, ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk a nemzetközi diákmigráció jelenségéről mindenekelőtt vizsgálni kell az oktatáshoz való jog és a mozgásszabadság közötti nexust.

Az emberiség történelme folyamán mindig is létezett valamilyen fajta oktatás (szülő a gyermekét, intézményesített, egyházi, világi, korlátozott, általános stb.), azonban a valódi oktatáshoz való jog megjelenéséről csak a polgári forradalmak eredményeként megszülető alkotmányoktól kezdve beszélhetünk. Az 1791. évi francia alkotmány volt az első az oktatással is foglalkozó alkotmányok sorában: „*meg kell alkotni és meg kell szervezni a közoktatást, amely közös lesz minden polgár számára, ingyenes és nélkülözhetetlen minden embernek*”. Ezt követően a 19-20. század során végbemenő alkotmányozási folyamatok során a legtöbb állam az oktatással összefüggő jogokat és kötelezettségeket az alkotmánya szövegébe illesztette.

Az első nemzetközi emberi jogi dokumentum, amely az oktatásra nézve rendelkezést tartalmazott, az az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY). Az EJENY 26. cikkének (1) bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van az oktatáshoz, továbbá, hogy az oktatásnak legalább elemi és alapfokon ingyenesnek kell lennie, emellett az elemi oktatásnak kötelezőnek, míg a felsőfokú oktatás az érdemei alapján legyen hozzáférhető mindenki számára.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 13. cikkében a művelődéshez való jog keretein belül deklarálja, hogy az elemi oktatást mindenki számára ingyenessé és kötelezővé, míg a középfokú oktatást általánossá, a felsőoktatást pedig egyenlő feltételekkel a képesség alapján mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

Az oktatáshoz való jog kapcsán mindenképpen ki kell emelni a Gyerekjogi Egyezményt, amely szintén részletes rendelkezéseket tartalmaz a kérdéskörben. A 28-29. cikkek kimondják, hogy az Egyezményben részes államok az alapfokú oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé kell, hogy tegyék. Továbbá elő kell mozdítani a középfokú oktatás mind általános, mind szakirányú formáinak megszervezését és ezeket minden gyermek számára meg kell nyitni és hozzáférhetővé kell tenni. Emellett intézkedéseket kell tenniük az oktatás ingyenességének

bevezetésére és szükség esetére pénzügyi segítségnyújtásra, illetve minden alkalmas eszközzel biztosítaniuk kell, hogy bárki képességeitől függően bejuthasson a felsőoktatásba.

Ahogy azt az egyes nemzetközi jogi dokumentumok is kimondják: a felsőoktatásban való részvétel lehetőségét mindenkinek meg kell adni, azonban ez már nem része a kötelező oktatási rendszernek, így ide, már mindenki *érdemei* alapján juthat be, ahol az érdemnek az addig megszerzett tudásnak és tapasztalatnak kell lennie, nem pedig nemi, vallási hovatartozásnak, állampolgárságnak, bőrszínnek stb.

Az oktatáshoz való jog kapcsán még ki kell emelnünk annak két oldalát: az oktatottsághoz és a tanításhoz való jogot. Az oktatottsághoz való jog esetében az államnak társadalmi, illetve vagyoni helyzettől függetlenül mindenki számára biztosítania kell az ismeretek megszerzéséhez való hozzájutás lehetőségét. Ez a jog magában foglalja az intézményválasztás szabadságát, amely az állam oldaláról rögtön kötelezettséget keletkeztet: (1) fenn kell tartani a megfelelő számú oktatási intézményt, (2) olyan jogi és gazdasági feltételeket kell teremtenie, amelyek lehetővé teszik nem-állami alapítású intézmények létrejöttét (iskolaalapítás szabadsága), ami egyébként a tanításhoz való jog részeként is felfogható. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy a tanuláshoz való jog nem csak, mint szabadságjog, hanem mint kötelezettség is megjelenik, a tankötelezettség formájában, amellyel az állam biztosítja, hogy az egyén megfelelő oktatásban, nevelésben részesüljön bizonyos kor eléréséig. Ez együtt jár az oktatás ingyenességének igényével, amely az egyén oldaláról a tanuláshoz való jognak egy újabb részjogosítványát teremti meg: a kötelező oktatás ingyenességéhez való jogot.

Legtágabb értelemben a tanításhoz való jogon az egyénnek azt a jogát értjük, hogy tudását másnak átadja, tudományos meggyőződését terjeszti. Ez a szabadságjog szorosan kapcsolódik a véleménynyilvánítás, a gyülekezési jog, valamint a lelkiismereti és vallásszabadságokhoz. A tanítás szabadsága azonban felfogható úgy is, hogy az nem az egyént, hanem az oktatási intézmény közösségét illeti meg, az oktatásban részt vevő egyes személyek pedig az elfogadott oktatási program keretében érvényesíthetik egyéni jogaikat.

„A mozgás szabadsága (mozgásszabadság) mint sajátos személyes szabadságjog [...] magában foglalja (i) az ország területén való szabad mozgást és a tartózkodási hely szabad megválasztását; (ii) a lakóhely szabad megválasztását, a letelepedési szabadságot; valamint

(iii) az ország megválasztásának jogát, azaz az ország területének elhagyásához és a [...] visszatéréshez való jogot.”²⁸⁶

A mozgásszabadság az egyik legrégebben ismert és mindemellett legszélesebb körben korlátozott alapjog, amelynek kapcsán először az országon belüli költözést és letelepedést vizsgálták és szabályozták, majd a 20. században vetült rá a fény a nemzetközi migráció kérdésköreire is.²⁸⁷ Az első kiemelendő nemzetközi jogi norma az EJENY²⁸⁸, amellyel a mozgásszabadság bekerült az emberi jogok nemzetközi katalógusába. A PPJNE az EJENY-hez hasonlóan foglalkozik a mozgás szabadságának mindkét aspektusával (belső, nemzetközi), azonban itt már megkövetelik a jogszerű tartózkodás meglétét a mozgásszabadsághoz való jog gyakorlásához. Ezzel válik ez a szabadságjog – részben – korlátozhatóvá, hiszen a PPJNE tartalmazza továbbá azt is, hogy a hazatérés joga abszolút emberi jog, amely ezáltal korlátozhatatlan.²⁸⁹

A mozgást többféle módon lehet csoportosítani. Iránya szerint lehet (1) az ország területén való szabad mozgás, (2) a határon ki- és belépés, vagy (3) ingázás. Jellege szerint lehet (1) önkéntes, vagy (2) kényszeren alapuló. Tartóssága szerint lehet (1) rövid tartalmú ideiglenes kiutazás, (2) ideiglenes (határozott idejű) tartózkodás, (3) végleges távozás, (4) letelepedés, vagy (5) hazatelepedés. A mozgás célja számtalan, így pl. idesorolandó a turizmus, a jövedelemszerzés, a látogatás, a munkavállalás, vagy éppen a kulturális tőke gyűjtése.²⁹⁰ Ez az utolsó cél az, amely miatt a diákok nemzetközi tanulásra szánják el magukat.

Nemzetközi hallgatóknak nevezzük azon személyeket, akik tanulmányi céllal elhagyták származási országukat és egy másik országba költöztek. A nemzetközi hallgatóknak általában két csoportját különböztethetjük meg: (1) akik diplomaszerezés céljából költöznek külföldre (diplomamobilitás), illetve (2) akik rövid távú tanulmányi csere céljából migrálnak (kreditmobilitás).²⁹¹ Meg kell említeni még a bizonyítvány mobilitást is, amikor a nemzetközi

²⁸⁶ Pap András László, „Mozgásszabadság,” utolsó módosítás dátuma: 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/mozgasszabadsag>.

²⁸⁷ Tóth Judit, Majtényi Balázs és Pap András László, „A mozgás szabadsága-a szabadság mozgása,” *Földrész, Nemzetközi és Európai szemle* 2, no. 1 (2009): 5-8.

²⁸⁸ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 13. cikk (1), (2).

²⁸⁹ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 12. cikk.

²⁹⁰ Tóth Judit, „A nemzetközi migráció jogi alapjai,” in *Migráció és Európai Unió*, szerkesztették Lukács Éva és Király Miklós (Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001).

²⁹¹ Yvonne Riano és Etienne Piguet, „International Student Migration,” *Oxford Bibliographies in Geography* 2016.

hallgató még a kreditmobilitásnál is kevesebb időt tölt a célországban egy nagyon specifikus cél (pl. nyelvtanulás) érdekében.²⁹²

A nemzetközi hallgatói migráció már az első európai egyetemek megalapítása óta egy létező jelenség, azonban a mai értelmezés szerinti folyamat az 1960-as években erősödött meg az ekkor kialakuló, máig meghatározó hallgatóáramlási folyamatok.²⁹³ Így indulhattak meg az ezzel kapcsolatos kutatások, amelyek kezdetben elsősorban a magasan műveltekre koncentráltak azt a kérdést feltéve, hogyan szívják el az egyes államok a humán tőkét.²⁹⁴ Magára a tanulmányi célú migrációra, mint egyedülálló jelenségre az 1900-as évek végén, a 2000-es évek elején vetült először igazi reflektorfény, amikor is a kutatók ezt a magasan képzettek mobilitásának előkészítéseként értelmezték.²⁹⁵ Az akadémiai érdeklődés nem véletlen, hiszen a nemzetközi hallgatói migráció mellett, hogy volumene gyorsan nő, gazdasági és politikai jelentősége nem elhanyagolható.²⁹⁶

²⁹² De Wit és Altbach, „Internationalization in higher education”.

²⁹³ M. Császár Zsuzsa, Bányai Bence, Gyura Gábor és Farkas Marcell, „A nemzetközi hallgatói migráció biztonságpolitikai kockázatainak egyes aspektusai,” *Nemzetbiztonsági Szemle* 6, no. 3 (2018).

²⁹⁴ Judith Fortney, „Immigrant Professionals, a Brief Historical Survey,” *International Migration Review* 6, no. 1 (1972).

²⁹⁵ Sami Mahroum, „Europe and the Immigration of Highly Skilled,” *International Migration* 39, no. 5 (2001); Robyn Iredale, „The Migration of Professionals: Theories and Typologies,” *International Migration* 39, no. 5 (2008).

²⁹⁶ Rédei Mária, „A külföldön tanuló magyar diákok – a Magyarországon tanuló külföldi diákok,” in *Migráció és Statisztika*, szerk. Illés Sándor és Lukács Éva (Budapest: KSH NKI Kutatási Jelentések 71., 2002).

3. A tudásdiaszpóráról

A hallgatók azért vándorolnak, hogy tanuljanak, így létjogosultságuk a tudás megszerzése és cseréje.²⁹⁷ A belőlük alakuló közösséget, a külföldön élő, magasan képzett polgárok közösségét, akik jelentős kapcsolatokat tartanak fenn a származási országukkal nevezzük *tudásdiaszpórának*.²⁹⁸ A kérdés az, hogy lehet-e nagyobb nemzetközi tényezőről beszélni abban az esetben, ha értelmiségi csoportról van szó. Milyen egyedi tulajdonságai vannak a tudásdiaszpóráknak ennek eléréséhez?

Ahogy azt a korábbi fejezetekben is láthattuk, az államok irányából megfigyelhető egyfajta paradigmaváltás a diaszpóráikat illetően, ami különösen igaz a tudásdiaszpórákra. Számos kormány most fedezi fel a diaszpóját, amiben új gazdasági lehetőségeket lát. A tudásdiaszpórák esetében ez elsősorban az új készségekhez való hozzáférést jelenti, ami hozzájárul a kívánt tudásalapú gazdaság kiépítéséhez.²⁹⁹ Mind az anyaországnak és a befogadónak fontos szerepe van magának a tudás-diaszpórának a kialakulásában is, hiszen, ha nem támogatója a felsőoktatás nemzetköziesítésének és így a nemzetközi hallgatói migrációnak, kevés esély van egy tudás-diaszpóra kialakulására. Ezt a kérdéskört részletesebben feszegeti a NHMI-el foglalkozó fejezet.

A tudásdiaszpórák kapcsán négy dolgot kell kiemelni, miért különlegesek a nemzetközi kapcsolatokon belül. A nemzetközi diákok a jövő (1) kozmopolita és (2) mobilis munkavállalóivá válnak. A kivándorlás jelenségének újraértékelésével a kivándorlás immár nem minden esetben jelent veszteséget az adott állam számára, hanem abban gazdasági előnyöket is lát. A transznacionális értelmiségi közösségek (3) felértékelődnek a tudásalapú társadalmak és gazdaságok korszakában. Ha egy ilyen közösség értékesebb egy állam számára, azzal párhuzamosan nő(het) lobbijereje is. A tudásdiaszpóra tagjait nem a kollektív tudat tartja össze, hanem sokkal inkább a hovatartozás egyéni érzései, a szocializáció közös tapasztalatai,

²⁹⁷ F. L. N. Li, A. M. Findlay, A. J. Jowett és R. Skeldon, „Migrating to learn and learning to migrate: a study of the experiences and intentions of international student migrants,” *International Journal of Population Geography* 2, no. 1 (1996): 51–67.

²⁹⁸ H. Jöns, E. Mavroudi és M. Heffernan, „Mobilising the elective diaspora: US-German academic exchanges since 1945,” *Transactions of the Institute of British Geographers* 40, no. 1 (2015): 113–127.; W. Larner, „Expatriate experts and globalising governmentalities: the New Zealand diaspora strategy,” *Transactions of the Institute of British Geographers* 32, no. 3 (2007): 331–345.; M. Leung, „Engaging a temporal-spatial stretch: an inquiry into the role of the state in cultivating and claiming the Chinese knowledge diaspora,” *Geoforum* 59 (2015): 187–196.

²⁹⁹ Larner, „Expatriate experts and globalising governmentalities”.

amiben kiemelkedő szerepe van az oktatásnak. Ennek köszönhetően pedig (4) jobb társadalmi beilleszkedést érhetnek el.³⁰⁰

Teichler és Jahr követéses vizsgálatot folytattak külföldön tanuló diákokról, amelynek során megállapították, hogy az elsajátított képességek, készségek között volt a kulturális tudatosság, a nyelvi képesség, az alkalmazkodás, a tolerancia, illetve a helyzetfelismerő jártasság.³⁰¹ „*Mintha csak egy transznacionális vállalat HR managerének elvárásait sorakoztatnánk itt fel, hiszen ők éppen ilyet keresnek.*”³⁰² Ezt támasztja alá Barbara Roviró is, a Brémai Egyetem oktatója és az Assemblea Nacional Catalana (ANC) Nemzeti Titkárságának tagja, valamint Nemzetközi Bizottságának koordinátora. Roviró az interjú során kiemelte, hogy meglátása szerint a Németországban élő katalán diaszpóra azért is lehet sikeresebb az ugyanott élő kurdnál, mert edukációs előnyben vannak. Ő abban látja a katalánok jelentősen nagyobb nemzetközi lobbieréjét, hogy egy magasan képzett diaszpóráról van szó, amely ügyesebben mozog a nemzetközi porondon, hatékonyabban tudja artikulálni a céljait és ezt a nemzetközi közösség jobban hallja.³⁰³

A tudásdiaszpórák kiemelt négy sajátos jellemzője szoros összefüggésben áll egymással, azonban a tudásalapú gazdasághoz való hozzájárulás jelenti a legkiemelendőbb attribútumot. A szellemi tőke kulcsszereplővé vált a mai globalizált gazdaságban, hiszen ez jelenti az alapját az országok innovációs és versenyképességi képességének. A szellemi tőke vándorlása kapcsán megfigyelhető az a fő tendencia, hogy a nemzetközi hallgatók tanulmányaik befejezését követően az oktatási célországban maradnak. Azonban az utóbbi pár évtizedben már a hazatérés egy különös formája is megfigyelhető, amiben kiemelt szerepet játszik az infokommunikációs eszközök elterjedése.³⁰⁴ A diaszpóra opció jelenti ma a klasszikus anyaországi diaszpórastratégiák alternatíváját. A diaszpóra opció elismeri a szabad mozgáshoz való jogot és

³⁰⁰ Li, Findlay, Jowett és Skeldon, „Migrating to learn and learning to migrate”; Rachel Brooks és Johanna Waters, „International Students and Alternative Visions of Diaspora,” *British Journal of Educational Studies* 69, no. 5 (2021): 557-577.; Jöns, Mavroudi és Heffernan, „Mobilising the elective diaspora”.

³⁰¹ Ulrich Teichler és Volker Jahr, „Mobility During the Course of Study and After Graduation,” *European Journal of Education* 36, no. 4 (2001).

³⁰² Rédei Mária, *A tanulmányi célú mozgás*, Akadémiai Doktori értekezés (Budapest: REG-INFO Kft., 2009).

³⁰³ A Barbara Roviróval készített interjú alapján.

³⁰⁴ Martin Grossman, „Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy,” utolsó módosítás dátuma: 2010. http://vc.bridgew.edu/management_fac/18.

amellett foglalt állást, hogy ez előnyös lehet nem csak a fogadó, de a származási ország számára is.³⁰⁵ A kérdés az, hogy hogyan.

A hasznos agyelszívás azon az elképzelésen alapul, hogy a magasan képzett vándorok továbbra is lehetnek úgy lojálisak a származási országukhoz, hogy nem akarnak hazatérni, azonban a hűség megnyilvánulásaként külföldről kívánják segíteni *régi* hazájuk társadalmi és gazdasági fejlődését. Ennek egyik legkézenfekvőbb módszere a hazautalás.³⁰⁶ A társadalmi és szakmai hálózatokon keresztül valósulnak meg azok a (közvetett, immateriális) hozzájárulások, amelyek a politika, az oktatás, a civil társadalom stb. területeken fejtik ki a hatásukat.³⁰⁷ Ezek persze más típusú diaszpórákra is igaz lehet. Ami a disszertáció szempontjából kiemelten fontos az a tudástranszfer, azaz amikor a tudásdiaszpóra a transznacionális hálózatain keresztül információt ad át, cserél a származási országban élőkkel. A tudástranszfer az innováció, a technológiai fejlődés és a gazdasági növekedés előmozdítására használható az anyaországban.³⁰⁸ Az információs technológia lehetővé tette, hogy a tudásdiaszpórák minden korábbinál nagyobb befolyással, hatással lehessenek származási országukra.

A tudásdiaszpórák és azok szerepvállalása kapcsán a nemzetközi szervezetek munkásságát is ki kell emelni. A nemzetközi szervezetek az 1970-es években kezdtek el rövid távú diaszpóra-visszatérési programokat megvalósítani annak érdekében, hogy előmozdítsák a tudástranszfert. Az első ilyen programot 1977-ben indította útjára az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja (UNDP – United Nations Development Programme) *Tudástranszfer külföldön élő állampolgárok révén* (TOKTEN – Transfer of Knowledge through Expatriate Nationals) néven. Azonban ezek a programok a 2000-es évek elején kaptak igazán lendületet.³⁰⁹

Az UNESCO Nemzetközi Migrációs Programja (IMP – International Migration Programme) prioritásként jelölte meg a diaszpórahálózatok kapacitásának, fenntarthatóságának

³⁰⁵ Michel Beine, Frédéric Docquier és Hillel Rapoport, „Brain drain and economic growth: Theory and evidence,” *Journal of Development Economics* 64, no. 1 (2001): 275-289.

³⁰⁶ Grossman, „Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy”.

³⁰⁷ Hein de Haas, *Emerging diasporas: How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries* (Oxford: University of Oxford, 2006).; J. Gueron és A. M. Spevacek, „Diaspora-development nexus: The role of ICT,” utolsó módosítás dátuma: 2008. <http://www.unitar.org/ny/sites/default/files/Hannafin%20ICT%20Diasporas.pdf>.

³⁰⁸ Grossman, „Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy”.

³⁰⁹ Charlotte Mueller, „Research on Diaspora Knowledge Transfer within a Temporary Return Program. Migrant Knowledge,” utolsó módosítás dátuma: 2019.10.16. <https://migrantknowledge.org/2019/10/16/research-on-diaspora-knowledge-transfer-within-a-temporary-return-program/>; „Diaspora and knowledge transfer – the evidence,” utolsó elérés dátuma: 2022.05.16. <https://www.thebrokeronline.eu/diaspora-and-knowledge-transfer-the-evidence/>.

és hatékonyságának erősítését. Az UNESCO szakemberei szerint egy ilyen megközelítés stratégiai fegyverként használható az agyelszívás ellen, sőt kifejezetten támogatandónak tartják az agyelszívást, ha a származási ország képes kidolgozni hatékony mechanizmusokat és eszközöket az együttműködési kapcsolatok és a tudásmegosztás javítása érdekében. Ennek része a diaszpóra-hálózatok megerősítése és a diaszpórában élő népesség információstechnológiához való hozzáféréseinek javítása.³¹⁰

A Nemzetközi Migrációs Szervezet 2016-ban indította el *A diaszpóra összekapcsolása a fejlesztésért* (CD4D – Connecting Diaspora for Development) elnevezésű programját, amelynek első fázisa 2019-ben zárult, második fázisa pedig még jelenleg is tart. A CD4D általános célkitűzése a diaszpóra aktív szerepvállalásának előmozdítása a kiválasztott ágazatokban a kiemelt országokban. Az első fázisban hét ilyen ország volt: Afganisztán, Etiópia, Ghána, Irak, Marokkó, Sierra Leone, illetve Szomália. A második fázisban pedig négy ország vesz részt: Afganisztán, Irak, Nigéria, illetve Szomália. A program tehát a kapacitásfejlesztésre összpontosít, amelynek keretében a többnyire hollandiai lakóhellyel rendelkező diaszpóra-tagok a származási országukban lévő intézményekkel állnak kapcsolatban, ahol személyesen vagy virtuálisan látnak el különböző feladatokat. A CD4D szükséglet orientált, tehát az IOM a helyi partnerekkel folytatott konzultáció és a helyi szükségletek felmérése alapján választja ki a beavatkozás célszektorát az egyes kiemelt országokban. Ezt követően a célország az IOM támogatásával kiválasztja a kiválasztott ágazatokon belüli fogadó intézményeket. A diaszpóra tagjait egy kétlépcsős folyamat során választják ki: (1) az IOM a képzettségük alapján előválogat, majd elküldi a kiválasztottak önéletrajzát a fogadó intézménynek, hogy (2) az válassza ki a végső jelöltet. A végső jelöltet az IOM a projekt teljes időtartama alatt támogatja.³¹¹

A CD4D1 értékelés zárójelentésében olvasható, hogy a diaszpóra tagjai valóban hozzájárulhatnak a tudástranszferhez, valamint a kapacitásfejlesztéshez a származási országban. A diaszpóra-szakértők bevonása az egyes munkatársak ismereteinek és készségeinek bővítésén túlmenően a fogadó intézmények némelyikének szervezeti kapacitásának növekedéséhez is vezetett. Az értékelés továbbá arra is rámutatott, hogy a diaszpóra-szakértők és a fogadó intézmények képviselői között tartós kapcsolatok alakultak ki. A kutatók azonban kiemelik,

³¹⁰ Grossman, „Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy”.

³¹¹ „Diaspora and knowledge transfer”.; „Connecting Diaspora for Development,” utolsó elérés dátuma: 2022.05.16. <https://www.connectingdiaspora.org/>.

hogy nehéz végleges következtetéseket levonni a CD4D program egyéb pozitív externáliáiról, vagy spill over hatásairól, mivel ezeket nem vizsgálták szisztematikusan. Fontos továbbá még kitérni a program kihívásaira is. A legfontosabb befolyásoló tényezők között szerepel a képzendő személyzet, valamint a szükséges felszerelések rendelkezésre állása, hogy a fogadó intézmények milyen mértékben helyezik előtérbe a tudástranszfert, valamint az új eljárások és változások bevezetésére rendelkezésre álló idő.³¹²

A diaszpóra-opcióval, ami ugyancsak az infokommunikációs forradalomnak köszönhetően vált elérhetővé, ma már nem feltétlenül kell egy származási országnak prioritásként kezelnie a külhonosainak hazacsábítását. Sokkal inkább arról van szó, hogy idegenben kell megtartaniuk nemzeti tudatukat annak érdekében, hogy a külföldön megszerzett tudást külföldről lehessen otthon is felhasználni. A cél tehát egy transznacionális globális interperszonális háló megalkotása.

Beszélhetünk azonban tudás-diaszpóra megalakulásáról, illetve diaszpórástratégiáról, de minden az egyénen, a diaszpóra-tagon múlik, az ő szocializációján, személyiségén, motivációján és szándékain. Ezt számos tényező befolyásolhatja, így a küldő állam nemzetköziesítési stratégiája, a befogadó ország társadalma, kisebbségpolitikája, valamint maga a felsőoktatási intézmény (milyen idejű és nyelvű képzéseket kínál) is. A NHMI elsősorban ezt, a nemzetközi hallgatók egyéni szándékát és motivációját vizsgálja és értelmezi a küldő és fogadó ország nexusában.

³¹² Charlotte Mueller és Katie Kuschminder, „Connecting Diaspora for Development (CD4D) Final Report,” utolsó módosítás dátuma: 2019.10. <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1600760586.pdf>.

„Senki se születik úgy, hogy gyűlöli a másikat a bőrszíne, a származása vagy a vallása miatt. Az embernek meg kell tanulnia gyűlölni, és ha képes a gyűlölet elsajátítására, akkor a szeretetre is meg lehet tanítani, mivel a szeretet sokkal természetesebben fakad az emberi szívből, mint az ellenkezője.” /Nelson Mandela/

VI. A vietnami diaszpóra Magyarországon

Bár Vietnament és Magyarországot több ezer kilométer választja el egymástól, kultúrájuk, hagyományaik, nyelvük tekintetében is jelentősen különböznek egymástól, mégis lehet létjogosultsága annak, hogy ma Magyarországon Vietnammól és a két ország közötti viszonyrendszerről beszéljünk. Vietnam globális – elsősorban gazdasági – feltértékelődésével párhuzamosan a magyar-vietnami barátság megléte is növelte értékét, ez utóbbi természetesen főként Magyarország számára. Vietnam egy „bevehető hídfőállás” lehet Magyarországnak számára, amely Ázsia gazdasági felemelkedése és a Keleti- illetve Déli-Nyitás tükrében különös értelmet nyer.

Annak érdekében, hogy értelmet nyerjen az, hogy a magyarországi vietnami diaszpóráról beszélünk be kell mutatni Vietnam mind globális, mind magyarszemponútú jelentőségét, azt, hogy hogyan alakult a magyar-vietnami viszonyrendszer az elmúlt 70 évben, miért és milyen módon született meg Magyarországon a vietnami diaszpóra, az milyen szervezeti szinten áll. Továbbá szükséges még egyik oldalról a vietnami diaszpórapolitika, a másik oldalról pedig a magyar kisebbségpolitika elemzése, illetve annak megismerése, milyen intenzitással és milyen minőségben jelennek meg a magyarországi vietnamiak a magyar-vietnami kétoldalú kapcsolatokban.

1. Vietnam nemzetközi jelentősége

Első körben Vietnam nemzetközi jelentőségéről kell szót ejteni. Ezzel kapcsolatban három elemet kell kiemelni: a gazdaságot, a demográfiát és Vietnam nemzetközi helyzetét. Vietnam magyarországi jelentőségét tekintve azonban néhány olyan plusz tényezővel kell kiegészítenünk az elemzést, amelyek a két ország közös történelmi – szocialista baráti országok – háttérén nyugszanak.

Ha közelebbről megvizsgáljuk a gazdasági szempontokat, két döntő eseményt kell kiemelnünk, amelyek hozzájárultak ahhoz a hihetetlen gazdasági növekedéshez, amelynek köszönhetően Vietnam napjainkban a világ egyik leggyorsabban fejlődő országává vált. Az első a vietnami reformkommunizmus, a doi moi (magyarul: felújítás) amit, 1986-ban vezettek be.³¹³ De miért is volt szükség a doi moi-ra, illetve mitől és hogyan lett sikeres?

A reformkommunizmus irányzatai közül a legsikeresebb az ázsiai, amely a Mao Ce-tung halála után Kínában a maoizmusból fejlődött ki. A maoizmus szerint a kommunizmus bevezetését egy hosszú időszak előzi meg, amelyben a kapitalista gazdasági viszonyok dominálnak. Az átmeneti időszakban a kommunista párt szerepe a gazdaság koordinálása és a politikai uralom megőrzése. A maoizmus tagadja a termelőeszközök kollektív, köztulajdonának szükségességét a meghosszabbított átmeneti időszakban. Sőt, kifejezetten a magántulajdon mellett áll.³¹⁴

A közel 40 évig tartó folyamatos háborúskodás lezárását követően, azaz miután a vietnamiak legyőzték gyarmattartó hatalmukat, a franciákat (első indokínai háború 1946-1954), majd az amerikaiakat (a második indokínai háború 1955-1975)³¹⁵, végül pedig 1979-ben a kínaiakat (a kínaiak három hónapra megszállták Észak-Vietnamot, harmadik indokínai háborúként is ismert)³¹⁶, az 1980-as évek elején a vietnami mezőgazdaság nem volt képes ellátni a vietnami lakosságot. A szigorú tervgazdaság intézményrendszerén belül a mezőgazdaság üzemei a termelőszövetkezetek voltak, amelyek elsődleges feladata az éhezés felszámolása volt, amely célt azonban nem sikerült elérniük. A történet szerint az egyik megyei titkár észrevette, hogy a termelőszövetkezeti dolgozók meghamisítják a termelési adatokat, hogy teljesíteni tudják a célokat. A titkár felismerte, hogy a célszámok eléréshez valamilyen motiváló erőt kell a parasztnak prezentálnia. Ekkor született meg az ötlet, hogy a parasztnak a céltermés elérését követően, az azon felüli termés felét hazavihették. A reform bevezetését követően csak ennek az megyének a termelési mutatói indultak növekedésnek egész Vietnamban. Rövid tiltakozás

³¹³ Jayne Werner és Daniele Bélanger, szerk, *Gender, Household, State: Doi Moi in Viet Nam* (New York: Cornell University Press, 2002).

³¹⁴ Maurice Meisner, *Marxism, Maoism and Utopianism: eight essays* (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1982).

³¹⁵ Max Hastings, *Vietnam: An Epic Tragedy, 1945-1975* (New York: HarperCollins Publishers, 2018).

³¹⁶ King C. Chen, *China's War with Vietnam, 1979: Issues, Decisions, and Implications* (Stanford: Hoover Institution Press, 1987).

után a Központi Bizottság felismerte, hogy a szocializmust új alapokra kell helyezni. A változás eszköze a doi moi, a szocialista irányultságú piacgazdaság lett.³¹⁷

A doi moi generálta változások vezettek a második eseményhez, amely jelentősen hozzájárult Vietnam világgazdasági integrációjához: Vietnam 2007-ben csatlakozott a Kereskedelmi Világszervezethez.³¹⁸ Ezt követően a gazdaság szárnyalni kezdett, még 2008-ban és a gazdasági világválságot követően is képes volt 6% feletti éves gazdasági növekedést produkálni. Vietnam egy főre jutó GDP-je 2000-ben 388 USD, 2006-ban 780 USD, míg 2016-ban 2171 USD volt, miközben a népességnövekedés a vizsgált időszakban is jelentős volt. Az elmúlt tíz évben 22 000 közvetlen külföldi befektetést regisztráltak Vietnamban³¹⁹. Emellett Vietnam a Kereskedelmi Világszervezethez való csatlakozása óta 12 két- vagy többoldalú szabadkereskedelmi megállapodást írt alá.³²⁰

Meg kell említeni továbbá Vietnam földrajzi elhelyezkedését is, amely geostratégiai jelentőséggel bír. Vietnam egy a délkelet-ázsiai régióban elhelyezkedő állam, amelyet északról haladva Kína, a Tonkini-öböl, a Dél-kínai-tenger, a Thai-öböl, Kambodzsa, illetve Laosz határolnak.³²¹ Vietnam geostratégiai pozícióit tekintve Kínát és a Dél-kínai-tengert kell mindenképpen kiemelni. A Vietnam és Kína közötti bilaterális kapcsolatok hagyományosan feszültek, és ez a feszültség már maga az ókori vietnami állam megalakulása előtt kialakult. A Már maga a Việt Nam elnevezés is beszédes és sejteti a Kínával fennálló több évezredes kapcsolatot. A Việt magát a népcsoportot jelöli, a vietnamit, a nam pedig annyit tesz, hogy déli. Már a szóösszetételből is kikövetkeztethető, hogy a vietnamiak valami elől, délfelé menekülve, valamitől délre alapítottak államot. Ez a „valami”, ez az ellenség pedig Kínát jelenti.³²² Vietnam közel két évezreden át (i.e. 1111- i.sz. 1860-as évek) kínai függésben vagy megszállás alatt állt, így a Kínától való félelem nagyban meghatározta Vietnam újkori történelmét, Kína-politikáját

³¹⁷ Maljáth Roland, „A gazdasági varázsszó: Doi Moi,” utolsó módosítás dátuma: 2017. <https://mno.hu/hetvegimagazin/egy-azsiai-orosz-ahol-nem-vette-el-a-vezetok-eszet-a-szocializmus-2395518>.

³¹⁸ Kimberly Vierra és Brian Vierra, *Vietnam Business Guide: Getting Started in Tomorrow's Market Today* (Hoboken: John Wiley & Sons, 2010).

³¹⁹ The World Bank Databank. World Development Indicators, „Vietnam GDP,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

³²⁰ „Viet Nam - Trade Agreements,” utolsó elérés dátuma: 2022.05.30. <https://www.export.gov/article?id=Vietnam-Trade-Agreements>.

³²¹ Benovics Gábor-Wilhelm Zoltán: *Vietnam*. In: Tóth József (szerk.): *Világföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. 1114-1120.

³²² Balogh András, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2015)

is.³²³ Vietnam igazi geostratégiai pozícióját hosszú észak-déli kiterjedése jelenti, amelynek köszönhetően Vietnam egyedülálló földrajzi összeköttetéssel rendelkezik Északkelet- és Délkelet-Ázsia szárazföldi területei között, így a nagy kikötőhálózattal rendelkező Vietnam nagy stratégiai jelentőséggel bír a nagyhatalmak, különösen Kína és az USA számára. Itt kell szót ejteni a Dél-kínai-tengert, pontosabban annak szigetvilágát övező területi vitájáról. A Dél-kínai-tenger nyugati partvidékének nagy része Vietnamhoz tartozik, ahol a területi vita elsősorban három államot érint: Kínát, Vietnámot és a Fülöp-szigeteket. A vitának van egy explicit és egy implicit oldala is: hivatalosan azon megy a vita, hogy a szigetcsoport felett melyik ország gyakorolja a szuverenitást, valójában pedig a térség halászföldjeinek, szénhidrogén-lelőhelyeinek kiaknázása, valamint a tengeri kereskedelmi útvonalak minél hosszabb szakaszának ellenőrzése a tét.³²⁴

A gazdasági reformok és a geostratégiai elhelyezkedés mellett fontos a demográfiai változás, amely szintén hozzájárul az ország nemzetközi jelentőségéhez. A vietnami népesség az 1990-es évek végéig folyamatosan növekvő tendenciát mutatott, amely évtized végén ennek a növekedésnek az üteme csökkenni kezdett, majd 2000-ben érte el a mélypontot, amikor az éves népességnövekedés már „csak” 1,4% volt. Ha ez a trend folytatódik, akkor Vietnám népessége 2050-re megduplázódik.³²⁵ Ma 102 millió ember él Vietnamban, melynek teljes szárazföldi területe 310 070 km²: a népsűrűség 2021-ben 328,96 fő/km².³²⁶ Ebből következően számolni kell a népsűrűség okozta problémák globális következményeivel is, így a növekvő kivándorlással.

Az utolsó, de talán legfontosabb dolog, amit meg kell jegyezni, az Vietnám nemzetközi szervezetekben betöltött szerepe, amely tovább erősíti a nemzetközi porondon betöltött pozícióját. A Vietnami Szocialista Köztársaság 1977-ben csatlakozott az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez³²⁷, ami azt jelenti, hogy mind a világ legnagyobb szervezete, mind a nemzetközi közösség békés, egységes, független és demokratikus országgént ismerte el a Vietnami Szocialista Köztársaságot. Az elmúlt 40 év során Vietnám sok támogatást kapott az ENSZ-től

³²³ Szaniszló Réka Brigitta, „Vietnám jogi kultúrája,” in *Jog és Kultúra*, szerk. Fejes, Zsuzsanna (Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018).

³²⁴ Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

³²⁵ Carl Haub és Phuonh Thi Thu Huong, *An Overview of Population and Development in Vietnam*, utolsó módosítás dátuma: 2003. <https://www.prb.org/anoverviewofpopulationanddevelopmentinvietnam/>.

³²⁶ World Population Review, „Vietnam,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://worldpopulationreview.com/countries/vietnam-population/>.

³²⁷ Az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 32/2. számú határozata (1977).

és tagállamaitól, miközben a vizsgált ország a nemzetközi közösség aktív és felelős tagjának bizonyult. Vietnam felhasználta az ENSZ-tagságot arra, hogy mind két- és többoldalú kapcsolatokat alakítson ki más nemzetközi szervezetekkel, illetve az ENSZ más tagállamaival. Normalizálta kapcsolatait az USA-val, csatlakozott az ASEAN-hoz, gazdasági keretmegállapodást írt alá az EU-val, WTO-tag lett, és megerősítette pozícióját az ENSZ-ben³²⁸. Vietnam a 2008-2009-es időszakban már egyszer volt az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem állandó tagja, illetve a 2020-2021-es időszakban ismét nem állandó tag lett, az ázsiai-csendes-óceáni térség két képviselőjének egyikeként³²⁹.

Fontos kiemelni, hogy Vietnam egyre fontosabb szerepet tölt be a nagyhatalmak, elsősorban gazdasági növekedése és geostratégiai helyzete miatt. Az USA a szövetségest látja Vietnamban, akivel közösen fel lehet lépni Kínával szemben. Kína pedig – hagyományaihoz híven – Vietnam gazdasági, politikai, katonai elnyomására törekszik, hogy megszerezze magának az Északkelet- és Délkelet-Ázsiát összekötő útvonalat.

Vietnam nemzetközi jelentősége adott, de hogy jön mindehhez Magyarország?

³²⁸ 'Vietnam's 40-year UN membership,' utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://english.vov.vn/politics/vietnams-40year-un-membership-358713.vov>.

³²⁹ „Viet Nam considers cooperation with UN a top priority,” utolsó módosítás dátuma: 2019. <http://www.un.org.vn/en/feature-articles-press-centre-submenu-252/4510-viet-nam-considers-cooperation-with-un-a-top-priority-president.html>.

2. A magyar-vietnami kapcsolatokról

1950-ben a Magyar Népköztársaság és a Vietnami Szocialista Köztársaság először létesített diplomáciai kapcsolatokat a történelem folyamán³³⁰, amely aktussal kölcsönösen elismerték egymást szuverén, független államként. A két ország közötti kapcsolatok az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején kezdtek szorosabbá válni. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után Magyarország nemzetközileg négy tűz közé került, ami végső soron nemzetközi izolációhoz vezetett: a Nyugat elítélte a külföldi segítséggel hatalomra került magyar vezetést, a Szovjetunió megbízhatatlannak tartotta a magyarokat, Kína és Jugoszlávia elítélte Magyarországot a szovjet szocialista mintához való ragaszkodásért, Románia és Csehszlovákia pedig attól tartottak, hogy a magyar nacionalizmus átlépi a határokat és veszélybe sodorja a második világháború óta kialakított autokratikus rendszerüket. Az 1950-es évek elejének magyar külpolitikáját tehát a mozgástér beszűkülése és a vis maior paradigmája jellemezte. Ebből következően az új magyar vezetésnek, Kádár Jánossal az élen olyan országok felé kellett nyitnia, amelyekkel Magyarországnak addig még semmiféle kapcsolata nem állt fenn, de az tetszetős lehet a Szovjetunióhoz. Így kerültek napirendre az újonnan felszabadult gyarmati országokkal való kapcsolatok.³³¹

Ho Si Minh 1945-ben kikiáltotta a Vietnami Szocialista Köztársaság függetlenségét a mai Vietnam északi területein, amit azonban további kilenc év gyarmati háború követett, így amikor Magyarország a külpolitikai elszigeteltségtől szenvedett, Vietnam egy nagyon fiatal és – ami a legfontosabb – szocialista, kommunista állam volt.³³² A magyar külpolitika számára világos volt, hogy egy vietnami szövetséggel bizonyítani lehet a szocialista szövetséghez, különösen a Szovjetunióhoz fűződő lojalitást. Ho Si Minh 1957 augusztusában járt először Magyarországon, amit követően rendszeressé váltak a diplomáciai látogatások és tárgyalások a két állam között.³³³

Az 1960-as évek közepén a nemzetközi ellenségeskedés enyhült Magyarországgal szemben. A magyar kormány 1965-ben a „mindenkivel a lehető legjobb viszonyban lenni” politikája mellett döntött, amelynek keretében a magyar pártvezetés úgy döntött, hogy

³³⁰ „Magyarország Hanoi Nagykövetségének hivatalos oldala, diplomáciai kapcsolatok,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://hanoi.mfa.gov.hu/hun/page/diplomaciai-kapcsolatok>.

³³¹ Földes György, *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II* (Budapest: Napvilág Kiadó, 2015).

³³² Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

³³³ Szőke Zoltán, „A vietnami „kaland”.” utolsó módosítás dátuma: 2001. http://www.archivnet.hu/hadtortenet/a_vietnami_kaland.html.

kezdeményezi a Kínával, Vietnammal és Észak-Koreával való kapcsolatok javítását. Továbbá 1965-ben az amerikai külügyminisztérium felkérte a magyar és a lengyel³³⁴ diplomáciát, hogy közvetítsen a második indokínai háborúval kapcsolatban Vietnam és az USA között.³³⁵ Miután a vietnamiak egyértelműen kifejezték, hogy nem hajlandók tárgyalni a közvetítőkkal, Kádár levelet írt Ho Si Minh-nek és Le Duannak, amelyben elismerését fejezte ki a vietnamiak kitartásáért, és emlékeztetett arra, hogy a vietnamiak nem csak magukért harcolnak, hanem az összes szocialista ország érdekeit védik. A magyar külpolitika új irányainak keretein belül 1966-ban megkezdtek felsőfokú tanulmányaikat az első vietnamiak Magyarországon.³³⁶ 1967-ben írták alá az első kétoldalú megállapodást a két ország között az egészségügyi együttműködés területén. Ezt követően Kádár azt is megfogalmazta, hogy Magyarország erejéhez mérten támogatja a vietnamiakat az amerikaiakkal folytatott harcokban.³³⁷

1973-ban Párizsban aláírták a vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról szóló megállapodást. Ezzel egyidejűleg a megállapodás létrehozta a Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságot (ICCS – International Commission of Control and Supervision), amelynek feladata a megállapodás végrehajtásának ellenőrzése volt. A Bizottság 4 ország képviselőiből állt: Kanada, Indonézia, Lengyelország és Magyarország. Így 1973. január 27-től, a tűzszünet életbe lépésétől 1975. április 30-ig, Saigon bukásáig több száz magyar katona és diplomata teljesített szolgálatot Vietnamban. Ez volt az első nemzetközi békefenntartó akció, amelyben Magyarország részt vett. A Bizottság tagjainak ideológiai nézeteltérései miatt azonban rövid időn belül megbénult, és egy éven belül teljesen el is bukott a békefenntartó munka.³³⁸

Magyarország nemzetközi helyzete és külpolitikája szempontjából nagy jelentőséggel bírnak a 20. századi vietnami háborúk. A magyar párt- és állami vezetés 1950-től (de főként 1957-től) egészen 1989-ig a szovjet-vietnami kommunista irányvonal mellett kötelezte el magát, azaz a nyugati blokk és Kína, valamint Jugoszlávia ellenében lépett fel. Ez a döntés

³³⁴ Ebben az időszakban nem csak Magyarország, de a mai Visegrádi Négyek mindegyike, így Lengyelország is megnyitotta kapuit a vietnamiak előtt.

³³⁵ Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

³³⁶ Apor Péter, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás: Magyarország és az Európán kívüli migráció,” *antro-pólus* 2, no. 2 (2017).

³³⁷ Földes, *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II*.

³³⁸ Szőke, „A vietnami „kaland””.

meghatározta Magyarország helyzetét a szocialista országok tömbjén belül, a Nyugat szemében, illetve az el nem kötelezettek mozgalmának tagjainak megítélésében is.³³⁹

A magyarországi rendszerváltást követően a két ország közötti kapcsolatok intenzitása csökkent. 1989-től a 2000-es évek közepéig a magyar külpolitika prioritása nem a délkelet-ázsiai – vagy általánosságban a keleti – kapcsolatok elmélyítése, hanem az euroatlanti szövetségbe való integráció volt³⁴⁰. Magyarország a 2000-es évek közepén fordult Ázsia, így Vietnam felé is. Az államközi kapcsolatok a 2010-es évek elején kezdtek ismét szárnyalni. Magyarország és a Vietnami Szocialista Köztársaság 2010 és 2017 között 12 kétoldali megállapodást írt alá. A magyar-vietnami államközi kapcsolatok csendes időszakában mégis történt valami, ami akár rányomhatja bélyegét az újból fellendülő kapcsolatokra: az 1960-as évektől Magyarországon tanuló, letelepedő, dolgozni kezdő, családot alapító vietnamiak elkezdtek közösséget alkotni.³⁴¹

2015-ben Magyarország kormánya elfogadta a déli nyitásról szóló külügyi és kereskedelmi stratégiáról szóló dokumentumot. A stratégia Vietnামot az ázsiai-csendes-óceáni térségben, a kiemelt ázsiai kapcsolatok, az ASEAN fejezetben helyezi el. A stratégia hangsúlyozza, hogy az ASEAN gazdasági közösség létrehozásával az EU és az USA lakosságát meghaladó piac jött létre, amely jelentős potenciállal rendelkezik a magyar vállalkozások számára az infrastruktúra-fejlesztésben, például a vízgazdálkodásban, az élelmiszeriparban, az egészségügyben vagy az energetikában. Az egész régióra vonatkozó célok és prioritások elsősorban gazdasági megfontolásokra, azaz a magyar vállalatok komparatív előnyeinek kiaknázására irányulnak. Ennek fényében Magyarország tovább kívánja mélyíteni a diplomáciai, kulturális és természetesen gazdasági kapcsolatait Vietnammal.³⁴²

Miért Délkelet-Ázsia, miért Vietnam? Erre a kérdésre a választ az eddig bemutatott tények adják meg. Magyarország diverzifikálni akarja külgazdasági partnereinek körét. Vietnam egy nagyon gyorsan növekvő gazdaság, amely egyszer olyan gazdasági nagyhatalommá válhat, amellyel Magyarországnak hagyományosan baráti kapcsolata van. A

³³⁹ Szőke, „A vietnami „kaland””.

³⁴⁰ Granasztói György, „Felvetések az elmúlt másfél évtized magyar külpolitikai gondolkodásával kapcsolatban,” in *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*, szerk. Pritz Pál, Sipos Balázs és Zeidler Miklós (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2006).

³⁴¹ Kováts András, szerk. *Migráns szervezetek Magyarországon* (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, 2012).
<https://kisebbségkutato.tk.hu/uploads/files/archive/migrans%20szervezetek%20zarotanulmany.pdf>.

³⁴² A Déli Nyitás Külgazdasági és Külpolitikai Stratégiája, 2015.

vietnami gazdaság nagyon gyors fejlődése miatt van egy olyan keresleti oldal is, ahol jelenleg űr tátong, és ezt az űrt magyar vállalatok betölthetnék. Azonban Vietnam kegyeiért versengés folyik, amely versenyben Magyarországnak nem elégséges a baráti viszonyra alapoznia, szükség van új lépések megtételéhez is, mint például segélyhitelek folyósítása, egészségügyi, illetve oktatási együttműködés. Ebből következően a déli nyitás megvalósításának eszköztárában megtalálhatjuk a gazdasági együttműködési vegyes bizottságok működtetését, a jelentős magyarországi befektetőkkel való széleskörű együttműködés kialakítását, a kötött segélyezést, mint a támogatott exportfinanszírozás egyik típusát, valamint az oktatást, mint a kapcsolatteremtés és az országimázs-építés eszközt.

3. A vietnami diaszpóra kialakulása

A magyarországi vietnami diaszpóra kialakulása kapcsán elsősorban a két ország között fennálló felsőoktatási együttműködést kell kiemelni. Azt már láttuk, hogy Magyarország szempontjából miért volt kulcskérdés határainak megnyitása, most az a kérdés, hogy Vietnam miért küldte (és küldi a mai napig) a diákjait egy ilyen távoli országba.

3.1. Az oktatás fejlődésének története Vietnámban – fókuszban a felsőoktatás

Vietnam oktatási hagyományainak bemutatását a feudális korszakkal kell kezdeni, amikor is megfogalmazódott az az elv, ami a mai napig is érvényben van Vietnámban: a tanárok mély tisztelte. Ebben a korszakban a tanárok (tekintélye) felett csak a király állhatott, még a szülők is alárendelt szerepben voltak. Ez hagyományos vietnami értéké vált az évszázadok alatt, így az iskolázottság kiváltságnak számított. Ebben az időszakban a vietnamiak a kínaiaktól átvett hagyományos konfuciánus oktatást építettek ki és tartottak fenn.³⁴³

Az 1880-as években, amikor Franciaország gyarmatosította Indokínát, a hagyományos oktatási rendszert felváltotta a francia, európai oktatási rendszer, amelynek célja a vietnamiak képzése volt a gyarmati közigazgatás szolgálatára. A gyarmatosított Vietnam legvirágzóbb időszakában az általános iskolai tanulók száma a teljes vietnami népesség 2%-át tette ki.³⁴⁴ Ebben az időszakban a gyarmatosított Vietnamnak mindössze három egyeteme volt (amely egyetemeken Vietnamnak Francia Indokína másik két országával, Laosszal és Kambodzsával is osztoznia kellett, mivel a két említett országban a franciák nem alapítottak egyetemeket): jogi, orvosi-farmakológiai és természettudományi. Ezek mindegyikét Hanoi-ba telepítették. Ezeknek az intézményeknek a hallgatói létszáma nem haladta meg az 1000 főt. A francia korszakban az oktatás domináns nyelve a francia volt, ami egy újabb változást jelentett a gyarmatosítást megelőző korszakhoz képest, amikor egyfajta kínai-vietnami nyelvkeveréket használtak.³⁴⁵

Amikor Ho Shi Minh 1945-ben kikiáltotta Vietnam függetlenségét³⁴⁶, a kormány három kulcsfontosságú feladatot jelölt meg Vietnam számára, amely célok közül kettő is érintette az

³⁴³ Jonathan Daniel London, *Education in Vietnam. Historical Roots, Recent Trends* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2011).

³⁴⁴ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions,” utolsó elérés dátuma: 2019.02.11. https://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1121703274255/1439264-1153425508901/Education_Vietnam_Development.pdf.

³⁴⁵ Ministry of Education and Training (MOET), *50 Years of Development of Vietnamese Education and Training Cause (1945-1995)* (Hanoi: Education Publishing House, 1996).

³⁴⁶ Hastings, *Vietnam*.

oktatást: az analfabetizmus elleni küzdelem meghirdetése, illetve az oktatási reform elindítása annak érdekében, hogy Vietnam képes legyen megőrizni függetlenségét és képes legyen rehabilitálni mind a vietnami társadalmat, mind a vietnami államot.³⁴⁷ Ezen célok elérése érdekében a vietnami kormány számos kiemelten fontos jelentőségű jogi dokumentumot fogadott el ebben az időszakban, mint például a 17/SL számú rendeletet arról, hogy „Az országban mindenkinek írni-olvasni kell.”, a 19/SL számú rendeletet arról, hogy „Az egész országra vonatkozóan írástudásórákat hoznak létre, amelyeket a földművesek és a munkások esténként látogathatnak.”, a 20-SL számú rendeletet arról, hogy „A kötelező általános iskolai oktatás bevezetése után a nemzeti nyelv oktatása mostantól kötelező és mindenki számára ingyenes lesz.”.³⁴⁸ Így az analfabetizmus elleni küzdelem kiemelt szakpolitikai területté vált.

A gyarmati háború (1945-1954) megtorpanásra készítette az oktatási reformot, hiszen a vietnami vezetés a háború 9. évére „hazafias” iskolarendszert vezetett be, ami azt jelentette, hogy az általános- és középiskola időtartama lerövidült, és a tananyag az ellenállási háború körülményeihez igazodott, azaz elsősorban nemzeti témák kerültek be az iskolai tananyagba.³⁴⁹

Előrelépés csak az oktatási nyelv megváltoztatásában volt, hiszen ebben a forradalmi időszakban a vietnami egyetemek is elkezdtek felkészülni a vietnami nyelv hivatalos oktatási nyelvként való használatára. Ebből következően a vietnami tudósoknak ki kellett dolgozniuk a vietnami nyelv terminológiai rendszerét. Így például Le Khac Thien megírta a „Főnevek az orvostudományokról” című könyvet, Hoang Xuan Han pedig kidolgozta a „Főnevek a matematikáról, fizikáról és kémiáról” című művét.³⁵⁰

1954-ben, a francia kapitulációt követően Vietnámot két részre osztották: a Vietnami Szocialista Köztársaságra (északon) és a Vietnámi Köztársaságra (délien, az USA vezetésével), így a két államrész oktatási rendszere az 1975-ös újraegyesítésig eltért egymástól. Délen az európai és francia rendszerekből átmenetileg az USA rendszere által befolyásolt oktatási rendszer jött létre, míg északon a hazafias nevelés folytatódott.³⁵¹

1975-ben, Saigon bukása és az ország újraegyesítése után az oktatási rendszert is újraegyesítették. A vietnami oktatási rendszer nagyban hasonlított a Szovjetunióéhoz. Az

³⁴⁷ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions”.

³⁴⁸ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions”.

³⁴⁹ London, *Education in Vietnam*.

³⁵⁰ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions”.

³⁵¹ London, *Education in Vietnam*.

oktatás célja egy új típusú munkás előállítás volt: egy mester, aki képes a szocializmus építését előmozdítani.³⁵²

Fontos kiemelni, hogy a vietnami (kommunista) oktatási rendszer mindig törekedett a reformokra. Az már egy másik kérdés, hogy a vietnami történelem folyamán a tényleges vietnami állami reform csupán egyetlen egyszer sikerült, a doi moi bevezetésével párhuzamosan. Az 1980-as években a vietnami oktatás a vietnami gazdasági válság miatt súlyos forráshiánnyal szembesült. Ennek következtében tanárok és diákok hagyták el az iskolákat, aminek következménye az oktatás minőségének romlása és méretének csökkenése volt. Az egyetemek és főiskolák esetében a helyzet egy kritikus szintet ért el. Nem volt elegendő költségvetésük a rendszeres tevékenységük fenntartásához; az oktatóknak további, szakmájukhoz nem kapcsolódó munkákat kellett ellátniuk, a diplomások nem tudtak elhelyezkedni.³⁵³ Az oktatási reform akkor kezdődött, amikor a vietnami kormány 1986-ban a centralizált tervgazdaságról a szocialista orientált piaci mechanizmusra változtatta gazdaságpolitikáját. Ezzel az intézkedéssel Vietnam képes volt túllépni a gazdasági válságon, és új oktatáspolitikát indított el.³⁵⁴

Az oktatási reformot a Vietnami Kommunista Párt VI. kongresszusa fogadta el 1986-ban. Az oktatási reform magában foglalta a tandíj beszedésének engedélyezését (a bürokrácia megkönnyítése), a magán-, félig állami és népi alapítású intézmények megnyitásának engedélyezését, az iskoláknak a tanulók képességei szerinti osztályozását.³⁵⁵

Az 1986-os reform előtt a vietnami társadalomban elterjedt az a felfogás, hogy a felsőoktatás csak szakképzés. E felfogástól való megszabadulás érdekében a vietnami felsőoktatást „liberalizálták”. Az új képzési programok a gazdasági elemek fontosságát hangsúlyozták, illetve a merev képzési programokat rugalmasak váltották fel, míg az egyetemeket és főiskolákat nem kötelezték az állami költségvetés kizárólagos felhasználására.³⁵⁶

³⁵² London, *Education in Vietnam*.

³⁵³ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions”.

³⁵⁴ Viera és Viera, *Vietnam Business Guide*.

³⁵⁵ Elisabeth St. George, „Higher Education in Vietnam 1986-1998: Education in Transition to a New Era?,” in *Reforming Higher Education in Vietnam: Challenges and Priorities*, szerk. Grant Harman, Martin Hayden és Pham Thanh Nghi (Berlin: Springer Science + Business Media, 2010).

³⁵⁶ London, *Education in Vietnam*.

A felsőoktatásnak meg kellett felelnie a fejlődő vietnami gazdaság kritériumainak. Szükség volt a hallgatói létszám bővítésére, a tanulási folyamat során történő szűrésre és a kimenetek megfelelő értékelésére.³⁵⁷

Az 1986-os reformoknak köszönhetően a felsőoktatási intézmények 10 év alatt képesek voltak bővíteni méretüket. Öt nagy, több tudományágat átfogó állami egyetem jött létre Hanoiban, Ho Si Minh-városban, Thai Nguyenben és Da Nangban, és még ennél is több magánegyetemet alapítottak. 1998-ban a felsőoktatási hallgatók száma 760 000 volt, míg 2004-ben ez a szám 1,3 millióra emelkedett.³⁵⁸

2005-ben a vietnami kormány meghirdette a 2006-2020-as időszakra szóló, a felsőoktatás újabb, átfogó reformját. Négy kifejezett célt határoztak meg, amelyeket 3 témakör köré csoportosítottak. Az első a magasan képzett oktatók szükségessége. A cél az oktatás minőségének javítása azáltal, hogy 2020-ra szinte minden felsőoktatási oktatónak mester- vagy doktori fokozattal kell rendelkeznie. A második téma a munkaerő-piaci keresletre való reagálás szükségessége. Itt a reformnak két célja van. Az első, hogy a munkaerő-fejlesztést kell előtérbe helyezni az alkalmazott, foglalkoztatáshoz igazodó képzésbe történő nagyszabású befektetésekkel. A másik cél pedig, hogy 2020-ra a felsőoktatási hallgatók 70-80 százalékát alkalmazott képzésekre kell beiskoláznia. A harmadik téma a középfokú oktatás fejlesztése az érettségi vizsgák és az egyetemi felvételi reformja révén.³⁵⁹

A változások és a fejlődés ellenére a vietnami oktatási rendszer még mindig számos kihívással néz szembe, például az oktatás alacsony minőségével és hatékonyságával, különösen a felsőoktatásban. Ezért a 2016-ban megválasztott új vietnami oktatási miniszter, Phung Xuan Nha új felsőoktatási politikát vezetett be: a vietnami felsőoktatás nemzetközivé tételét.³⁶⁰

A felsőoktatás nemzetközivé válását négyféleképpen lehet megközelíteni. Egyrészt a nemzetköziesedni kívánó állam ösztönözheti hallgatóit arra, hogy külföldön szerezzenek diplomát, majd hazatérésük után használják fel a megszerzett tudást. Másrészt a nemzetköziesedő állam támogathatja az ország felsőoktatási intézményeibe érkező külföldi hallgatókat is, ehhez azonban magas színvonalú oktatásra, kiváló, idegen nyelveket gyakorló

³⁵⁷ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions”.

³⁵⁸ „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions”.

³⁵⁹ A vietnami kormány 2005. november 2-i 14/2005/NQ-CP számú határozata.

³⁶⁰ Szaniszló Réka Brigitta, „Interstate Student Migration Index – The Theory,” in *7th Interdisciplinary Doctoral Conference 2018: Conference Book*, szerk. Bódog, Ferenc et al. (Pécs: Doctoral Student Association of the University of Pécs, 2018).

oktatókra van szükség. Harmadrészt beszélhetünk oktatói mobilitásról is, amikor a nemzetköziesedni kívánó állam külföldre küldi oktatóit tapasztalatszerzés céljából, vagy a negyedik esetben az állam külföldi oktatókat fogadhat a felsőoktatás színvonalának emelése érdekében. Vietnam, a négy lehetőség közül hármat kíván alkalmazni, így a nemzetközi hallgatói migrációról még nem beszélhetünk, amely közvetlenül Vietnamba irányulna, bár ez rövid időn belül megváltozhat.

3.2. Magyarország és Vietnam oktatási együttműködése

Országok közötti oktatási együttműködésekben születhetnek tudás-diaszpórák, amelyek fontos szereplői lehetnek az államközi kapcsolatoknak. Bilaterális viszonyrendszerben gondolkodva itt is hangsúlyozni kell a szocializációs határ determinálásának fontosságát, amire a dolgozat egy későbbi fejezetében sor kerül.

Magyarország és Vietnam oktatási együttműködése már az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején elkezdődött, amikor felerősödött a harmadik világból Magyarországra irányuló bevándorlás, amelynek közvetlen oka a kelet-európai szocialista államok nyitása volt a délkelet-ázsiai és afrikai egykori gyarmati államok felé.³⁶¹

A tudományos-műszaki együttműködési megállapodások végrehajtására már 1949-ben létrehozták Magyarországon a Kulturális Kapcsolatok Intézetét. E megállapodások célja a magyar kultúra terjesztése és népszerűsítése külföldön, más népcsoportok kultúrájának terjesztése és népszerűsítése Magyarországon, valamint a kulturális egyezmények végrehajtásának elősegítése volt.³⁶²

A fent leírt tények és események alapján tudjuk, hogy az 1960-as években Magyarországnak szüksége volt Vietnamba, hogy kitörjön külpolitikai elszigeteltségéből, ugyanakkor Vietnamnak is szüksége volt Magyarországra, hogy enyhítse oktatási rendszerének súlyos problémáit.

A Vietnami Szocialista Köztársaságból hatvanhat diák először 1966-ban érkezett magyar ösztöndíjjal Magyarországra. Amikor a vietnamiak és az amerikaiak közötti háború áterjedt Dél-Vietnamba (1968, Tet-offenzíva), a magyar kormány kiterjesztette az ösztöndíjprogramot a Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front (Viet Minh - Liga Vietnam

³⁶¹ Földes, *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II.*

³⁶² Apor, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás”.

Függetlenségéért) által küldött diákokra, így 1968-ban összesen 246 vietnami diák tanult magyar ösztöndíjjal Magyarországon.³⁶³

A következő években az ösztöndíjasok száma folyamatosan nőtt, de a pontos számok nem ismertek, mivel még a Kulturális Kapcsolatok Intézetének tisztviselői sem voltak tisztában velük az adminisztráció hiányosságai miatt. Az 1970-es években mintegy hétszáz észak-vietnami és mintegy hetven dél-vietnami diák tanult valamelyik magyarországi egyetemen. Összességében a volt gyarmatok közül a vietnami diákok érkeztek a legnagyobb számban a szocialista Magyarországra tanulni.³⁶⁴

A harmadik világbeli diákok felvétele része volt a szélesebb körű szolidaritási és segítségnyújtási programnak, amely a szocialista Európa legfőbb stratégiai eszköze volt az egykori gyarmati világ felé fordulásnak. Ráadásul ez a fajta migráció csak ideiglenesnek számított, és nem feltételezték, hogy a vietnami diákok valaha is letelepednek Magyarországon³⁶⁵, ami azonban mégis megtörtént. Ma körülbelül 3500 vietnami él Magyarországon³⁶⁶. Azonban ezt a létszámot fenntartásokkal kell kezelni, mert a KSH a népszámlálási adatokra alapozva határozta meg ezt a számot, így ennél több vietnami származású is élhet Magyarországon, akit a népszámlálási adatbázis nem jelenített meg valamilyen oknál fogva.

Fontos hangsúlyozni azt, hogy a ma Magyarországon élő vietnamiak és azok a vietnamiak, akik Magyarországon tanultak, de időközben hazatértek, ma már hatással lehetnek Magyarország és Vietnam államközi kapcsolatainak minőségére és intenzitására. Ez a tény igaz azokra a felsőoktatási hallgatókra is, akik 1989 előtt érkeztek Magyarországra egy posztkoloniális, szocialista országból³⁶⁷. Ennek érdekében a magyar kormány újraindította a fejlődő országokból érkező hallgatóknak nyújtott ösztöndíjprogramot, abban a reményben, hogy ezek a hallgatók elősegítik az államközi kapcsolatokat.

A 2010-es években újraindult a Magyarország és Vietnam közötti oktatási együttműködés. 2011. október 7-én Budapesten a magyar oktatási miniszter és a vietnami

³⁶³ Apor, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás”.

³⁶⁴ Apor, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás”.

³⁶⁵ Apor, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás”.

³⁶⁶ Központi Statisztikai Hivatal, *Népszámlálás 2011. – 4. Demográfiai adatok* (Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2013).

³⁶⁷ Vasa Lászlóval, a Külügyi és Külgazdasági Intézet főtanácsadójával, tudományos főmunkatársával készült interjú alapján.

oktatási miniszterhelyettes aláírta a 2011-2014 közötti időszakra szóló oktatási munkatervet. A munkaterv alapján a magyar fél évente öt vietnami ösztöndíjast fogadott be alap- és osztatlan képzésre. Emellett a munkaterv alapján toborzott személyek kölcsönösen mentesülnek a fogadó országba történő beutazás és tartózkodás után fizetendő külföldi illeték megfizetése alól.³⁶⁸

A Magyarország Kormánya és a Vietnami Szocialista Köztársaság Kormánya közötti oktatási együttműködési megállapodást 2013. március 5-én írták alá. A megállapodás célja a Magyarország és Vietnam közötti oktatási kapcsolatok fejlesztésének elősegítése. Ennek megfelelően a szerződő felek ösztönzik a felsőoktatási intézmények szereplőinek, oktatóinak és kutatóinak cseréjét, tanulmányútjait, tudományos munkáját, helyi és nemzetközi konferenciákon és tudományos műhelyeken való részvételét. Támogatják továbbá külön együttműködési megállapodások megkötését magyar és vietnami oktatási intézmények között. Bővítik a két ország felsőoktatási intézményeiben a másik fél számára elérhető képzési lehetőségeket, elsősorban doktori és kutatási szinten, valamint a tanárképzés területén.³⁶⁹ A Megállapodás rendelkezéseinek végrehajtása érdekében 2013. július 29-én a Vietnami Szocialista Köztársaság Oktatási és Képzési Minisztériuma és Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma aláírta a 2013-2015 közötti időszakra szóló oktatási csereprogramot, amelyet a Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogram keretében hajtunk végre³⁷⁰.

³⁶⁸ Balog, Zoltán. „Levél Oláh Lajosnak.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.14. <http://www.parlament.hu/irom39/10391/10391-0001.pdf>.

³⁶⁹ 349/2013. (X. 1.) Korm. rendelet Magyarország Kormánya és a Vietnami Szocialista Köztársaság Kormánya közötti oktatási együttműködésről szóló egyezmény kihirdetéséről.

³⁷⁰ „Magyarország Hanoi Nagykövetségének hivatalos oldala, Vietnami oktatási és kulturális kapcsolatok,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://hanoi.mfa.gov.hu/page/vietnami-oktatasi-es-kulturalis-kapcsolatok>.

4. A vietnami diaszpóra szervezettségi szintje

A diaszpórák államközi kapcsolatokba való belépése nagyban függ a diaszpóra szervezettségi szintjétől, így a magyarországi vietnami diaszpóra esetében is górcső alá kell venni a témát. A kérdéskör azonban önmagában állva keveset mondó lehet, így a magyarországi vietnami diaszpóra szervezettségi helyzetét érdemes összevetni a másik három Visegrádi Négyek (V4) ország vietnami diaszpóráival.

A vietnami egy meglehetősen marginális diaszpóra Európában annak ellenére, hogy az elmúlt évszázad során több hullámban, különböző történelmi események miatt, számos európai országba vándoroltak be és telepedtek le. A közép-európai térségbe az 1960-as évek közepén érkeztek először vietnamiak, a szocialista barátság jegyében, ezért a Visegrádi Négyek mindegyike rendelkezik vietnami diaszpórával.³⁷¹ A fejezetben vizsgált témakör elemzésére ad kiváló lehetőséget a V4 országokban élő vietnami diaszpórák szervezettségének vizsgálata és összehasonlítása, hiszen egy közel azonos időben, közel azonos motivációkkal, közel azonos történelmi, kulturális háttérrel rendelkező országokba érkező csoportról van szó.

Ahhoz, hogy az egyes diaszpórák szervezettségi szintjét jellemezhessük, olyan attribútumokat kell megvizsgálni, mint a bevándorlás ideje, módja, motivációja, a diaszpóra lélekszáma, jogállásuk, a társadalmi beilleszkedés mértéke, illetve a gazdasági pozícióik (milyen gazdasági klaszterhez tartoznak) a befogadó országban. Ezt követően kell elemezni, hogy milyen (és mennyi) diaszpóraszervezettel rendelkeznek, és ezek a szervezetek milyen típusú tevékenységet végeznek.

A jogállás egyrészt a tagok jogi státusától függ, másrészt attól, hogy a csoport rendelkezik-e kollektív jogokkal. Itt nem hagyható figyelmen kívül az egyes nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos fogalmi zűrzavar – ahogy azt korábban is hangsúlyoztam.

A társadalmi beilleszkedésnek öt szintje/formája van: az asszimiláció, az integráció, a multikulturalizmus, a szeparáció, illetve a szegregáció.³⁷² A társadalmi beilleszkedés továbbá szorosan kapcsolódik a befogadó országban betöltött gazdasági pozíciókhoz. Egy bevándorló minél inkább elszakad a munkaerőpiacon (is) a befogadó társadalomtól, azaz nem az elsődleges

³⁷¹ Grażyna Szymańska-Matusiewicz, „The Vietnamese Communities in Central and Eastern Europe as Part of the Global Vietnamese Diaspora,” *Central and Eastern European Migration Review*. 4, no. 1 (2015): 5–10.

³⁷² Kováts András, „A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok,” in *Bevándorlás és integráció – magyarországi adatok, európai indikátorok* szerk. Kováts András (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2013).

gazdaságban vállal munkát, annál kevesebb az esélye az integrációnak, a multikulturalizmusnak, illetve az önkéntes asszimilációnak. A gazdasági pozíciók vizsgálata során két variációval találkozhatunk: amikor a bevándorlót a befogadó társadalom alkalmazza, vagy ha a migráns vállalkozik a befogadó országban és ő maga migránsokat alkalmaz. Ez utóbbi opció további három részre bontható: (1) közvetítő kisebbségek gazdasága, (2) migráns enklávék gazdasága, (3) etnikai niche gazdaság.³⁷³

Amennyiben egy bevándorlócsoporthoz, vagy a dolgozat példája szempontjából, egy diaszpóra többsége a befogadó ország elsődleges munkaerőpiacán van jelen, akkor beszélhetünk asszimilációról, integrációról vagy multikulturalizmusról. Amennyiben a vizsgált közösség nagy része az elsődleges gazdaságtól részben független migráns gazdasági klaszterekben való tömörülést választja, akkor beszélhetünk szeparációról, illetve szegregációról.

A társadalmi beilleszkedéshez fontos adalék a gazdasági aspektus mellett a befogadó társadalom attitűdje is, ahogy azt a NHMI tárgyalja is egy későbbi fejezetben. A magyarországi vietnami diaszpóra kontextusba helyezésének érdekében a Visegrádi Négyek további három országa is elemzésre kerül.

4.1. Csehország

A vietnamiak Csehországba való vándorlása – Magyarországhoz hasonlóan – az ország szocialista időszakában kezdődött el, így nem is Csehországról, hanem Csehszlovákiáról kell beszélni. Az 1950-es években kezdődött meg a vietnamiak munkavállalási vagy tanulási célú, állami irányítású bevándorlása Csehszlovákiába. Itt is a szocialista barátság égisze alatt jöhetett létre a két ország közötti együttműködés. Ezt követően az 1980-as években tetőzött a vietnamiak lélekszáma a vizsgált államban: a két tagállamban összességében közel 40 ezer vietnami élt.³⁷⁴ A cseh területeken 30 ezer főt számlált a vietnami közösség, akiknek kétharmad volt munkás és a fennmaradó egyharmadik pedig felsőoktatási hallgató. A bársonyos forradalmat követően a korábbi bilaterális egyezmények – így a Vietnammal kötött is – érvényüket veszítették, amelynek következtében a vietnami bevándorlás megtorpant, illetve a már Csehszlovákiában

³⁷³ Várhalmi Zoltán, „Migráns gazdasági klaszterek működésének jellemzői” (PhD értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 2016).

³⁷⁴ Miroslava Hlinčíková, „The Social Integration of Vietnamese Migrants in Bratislava: (In)Visible Actors in Their Local Community,” *Central and Eastern European Migration Review* 4, no. 1 (2015).

élők többsége is hazatért. 1994-ben körülbelül 10 ezer vietnami élt a Cseh Köztársaság területén.³⁷⁵

Ma körülbelül 90-100 ezer fős vietnami közösségről beszélhetünk Csehországban. 2018-as adatok alapján 60 ezer vietnami állampolgár³⁷⁶ és a 2011-es népszámlálási adatok alapján 30 ezer olyan cseh állampolgár van, aki vietnami származású³⁷⁷.

A négy vizsgált ország kisebbségi rendszere nagyon hasonló, így Csehországban – is – gyakorlatilag ugyanazzal a kisebbségi felfogással találkozhatunk, mint amivel Magyarországon. A 273/2001. sz. törvény a nemzeti kisebbségekhez tartozók jogairól kimondja, hogy egy nemzeti kisebbséget azon cseh állampolgárok csoportja alkotja, akik Csehország jelenlegi területén élnek, de etnikai származásukban, nyelvükben, kultúrájukban, hagyományaikban eltérnek a többségi cseh lakosságtól és igénylik, hogy nemzeti kisebbségként elismerjék őket. Maga a törvény nem sorolja fel tételesen az e körbe tartozó csoportokat, de jelenleg 12 nemzeti (és etnikai) kisebbsége van hivatalosan Csehországnak: bolgárok, horvátok, magyarok, németek, lengyelek, romák, ruténok, oroszok, görögök, szlovákok, ukránok, illetve szerbek.³⁷⁸

A kisebbségi jogokat élvező őshonos nemzeti kisebbségek között tehát nem találhatjuk meg a vietnamiakat, azaz nem beszélhetünk kollektív jogokról. Egyéni jogi lehetőségeik megegyeznek a magyarországi lehetőségekkel.

A gazdasági pozícióikat tekintve, a Joshua Project³⁷⁹ adatai alapján a szocialista érában érkezők elsősorban kiskereskedőként, míg az 1989 utáni bevándorlók vállalkozóként dolgoznak Csehországban. Filip Noubel 2019-ben készített interjút Tae-Sik Kim professzorral, aki megállapította, hogy a Csehországban élő vietnami közösség etnikai niche gazdaságot tart fent, ahol az ún. éjszakai bolthálózatot, illetve a kis élelmiszerboltokat csaknem teljesen

³⁷⁵ Ryan Scott, „The Vietnamese Community in the ČR,” utolsó módosítás dátuma: 2011. <https://news.expats.cz/community/the-vietnamese-community-in-the-czech-republic/>.

³⁷⁶ Czech Statistical Office, „Foreigners by citizenship as at 31 December – territorial comparison,” utolsó módosítás dátuma: 2018. https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=CIZ01&z=T&f=TABULKA&katalog=31032&evo=v57516_!_VUZEMI97-100-nezj_1&c=v23~2__RP2018MP12DP31.

³⁷⁷ Czech Statistical Office, „Table 111 Population by sex, type of residence, citizenship, housing, arrangements, ethnicity and religious belief,” utolsó módosítás dátuma: 2011. <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=vietnam&bkvtdmldG5hbQ..&katalog=all&pvo=OTCR111>.

³⁷⁸ Minority Rights Group International, „Minorities and indigenous people in the Czech Republic,” utolsó elérési dátuma: 2022.04.11. <https://minorityrights.org/country/czech-republic/>.

³⁷⁹ Joshua Project, „Vietnamese in Czechia. 2020,” utolsó elérési dátuma: 2022.04.11. https://joshuaproject.net/people_groups/12700/EZ.

monopolizálták.³⁸⁰ A társadalmi beilleszkedés szintje kapcsán fontos kiemelni azt, hogy a különböző generációk eltérő beilleszkedési szinten állnak. Míg az első generáció a szeparációt „választotta”, addig ma már a második generációra az integráció a jellemző. Ez az eltérés elsősorban a cseh nyelv ismeretével, illetve nem-ismeretével függ össze. Míg az első generációs vándorok elsősorban a cseh munkaerőpiacon voltak jelen a szocialista érában és olyan munkákat vállaltak el, amelyek nem igényeltek nyelvtudást, addig a második generáció már Csehországban járt óvodába, iskolába, aminek köszönhetően birtokosai a cseh nyelvnek, ami lazít a társadalmi különbségeken, ugyanakkor nem teljesen törli el azokat. A Csehországban élő vietnami fiatalok esetében megfigyelhető továbbá az, hogy elindultak az integráció útján, de ezt tudatosan lassítani vagy éppen megállítani akarják, a szüleikre való tekintettel, így törekedve a multikulturalizmus elérésére.³⁸¹

A magyarországi és a csehországi vietnami társdiaszpórák közötti hatalmas különbség a szervezettségi szintjükben keresendő: a csehországi vietnami diaszpóra magasabb szinten áll, mint a magyar. Mit sem bizonyítja ezt jobban mint, hogy 2012-ben beadták a nemzeti kisebbséggé válás iránti kérelmüket. Ám a cseh parlament arra hivatkozva, hogy a vietnamiak gazdasági okokból telepedtek le Csehországban és közösségük nem a történelmi fejlődés eredménye, elutasította a kérelmüket. Azonban 2013-ban felvettek egy vietnami tagot a Kisebbségi Tanácsba, amit a vietnami közösség hivatalos elismerésként tart számon.³⁸² A csehországi vietnami diaszpóraszervezetek is a magyarhoz viszonyított magasabb szervezettségi szintet jeleznek. Két szervezetet kell mindenképpen kiemelni: a South East Asia – liaison szervezetét (a korábbi Klub Hanoit), illetve a Viet Up-ot. Az előbbi egy 2002-ben alapított civilszervezet, melynek kifejezett célja a vietnami kultúra megismertetése a cseh többségi társadalommal, illetve jogi segítséget nyújtanak a Csehországba vándorló vietnamiaknak. Az utóbbi pedig egy 2016 óta működő szervezet, melynek szintén kifejezett célja a „békés egymás mellett élés” kialakítása a két népcsoport között.³⁸³

³⁸⁰ Filip Noubel, *The media habits of the Vietnamese minority in the Czech Republic: interview with Professor Tae-Sik Kim*, utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://globalvoices.org/2020/01/08/the-media-habits-of-the-vietnamese-minority-in-the-czech-republic-interview-with-professor-tae-sik-kim/>.

³⁸¹ Coilin O'Connor, „Is the Czech Republic's Vietnamese community finally starting to feel at home?”, utolsó módosítás dátuma: 2007. <https://english.radio.cz/czech-republics-vietnamese-community-finally-starting-feel-home-8607557>.

³⁸² Kiryl Kascian és Hanna Vasilevich, „Czech Republic Acknowledgement of Belarusian and Vietnamese as New Minorities,” *European Yearbook of Minority Issues* 12, no. 1 (2013).

³⁸³ Scott, „The Vietnamese Community in the ČR”.

A diaszpóra jellemzőiből, a szervezetek munkájából, illetve magának a közösségnek a céljaiból látható, hogy a Csehországban élő vietnami diaszpóra a politikai diaszpóra szintjén áll.

4.2. Szlovákia

A Szlovákiába való vietnami bevándorlás ugyanúgy zajlott, ahogy azt Csehország esetében láttuk, hiszen abban az időszakban még egy államot alkotott a két ország. A szlovákiai vietnamiak esetében a fordulópontot itt is 1989 jelentette, a rendszerváltozás. Mivel a szlovák területeken élő vietnamiak elsősorban állami vállalatoknál dolgoztak, ezért, amikor ezek privatizációjára sor került, az elsők között voltak, akik elveszítették a munkájukat. Az alternatív lehetőségek limitáltak voltak, így egy olyan területet kellett keresniük – ha nem akartak szembenézni a hazatoloncolással –, ahol hiánypótló lehetett a tudásuk. A szocializmus bukását követően kevés olyan szakember élt a szlovák területeken, akinek versenyképes tudása lett volna a kereskedelemről, így ebbe a piaci részbe tudtak a vietnamiak benyomulni, transznacionális kapcsolati hálójuknak köszönhetően.³⁸⁴

A szlovák rendőrség 2018-as adatai alapján 4008 vietnami állampolgár rendelkezett állandó (1744) vagy ideiglenes (2264) tartózkodási engedéllyel Szlovákiában.³⁸⁵ Ez azonban nem azt jelenti, hogy pontosan 4008 tagja van a szlovákiai vietnami diaszpórának. Egyrészt ez az adat a tartózkodási engedéllyel Szlovákiában tartózkodó vietnami állampolgárokra utal, azaz nem mutatja a szlovák állampolgárságú, de vietnami nemzetiségűeket. Másrészt, láthatóan többen rendelkeznek ideiglenes tartózkodási engedéllyel, mint állandóval, ami arra utalhat, hogy nem minden vietnami állampolgárnak célja a Szlovákiában való letelepedés, így a szlovákiai vietnami diaszpóra tagjaivá sem válhatnak. Ezekből következően azt mondhatjuk, hogy Szlovákiának körülbelül 3-4 ezer fős vietnami diaszpórája van.

A nemzeti kisebbségek tekintetében hasonló felfogással találkozhatunk, mint Magyarország és Csehország esetében a tekintetben, hogy a nemzeti kisebbségek kifejezés alatt valójában az őshonos népcsoportokat értik. Azonban rendkívül fontos kiemelni azt, hogy a vizsgált négy ország közül messze Szlovákia a legellenségesebb az idegenekkel szemben, amely

³⁸⁴ Hlinčíková, „The Social Integration of Vietnamese Migrants in Bratislava.

³⁸⁵ Presidium of the Police Force, „Statistical Overview of Legal and Illegal Migration in the Slovak Republic,” utolsó módosítás dátuma: 2018. https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocnky/rok_2018/2018-rocenka-UHCP-EN.pdf.

xenofóbiának rendkívül mély történelmi gyökerei vannak, és elve fiatal nemzetről van szó az önálló államiság megélését illetően. Ebből következően, Szlovákiában jelenleg nem is létezik egy átfogó kisebbségi jogokkal foglalkozó jogszabály. Az 1999. évi 184. törvény a kisebbségi nyelvhasználatról értelemszerűen csak a nemzeti kisebbségek nyelvi jogaival foglalkozik. Ezekből következően, Szlovákiában a vietnamiak esetében (sem) lehet kollektív jogokról beszélni. Az egyéni jogok pedig az általános emberi jogokból levezethetően, megegyeznek a már korábban ismertettekkel.

Az idegenellenség rendkívül megnehezítette és megnehezíti a mai napig a beilleszkedni kívánó vietnamiak dolgát. Velük folytatott interjúkból kiderült, hogy a Szlovákiában élő vietnamiak alsóbbrendűnek érzik magukat a szlovák többséggel szemben, amiből úgy érzik, hogy nem is tudnak kitörni.³⁸⁶ Ebből következően Szlovákiában a társadalmi beilleszkedést tekintve szegregációról kell beszélni a vietnami kisebbségi csoport esetében. Ennek megfelelően alakították ki gazdasági tevékenységüket is, ami a közvetítő kisebbség gazdasága, amire jellemző, hogy a bevándorló csoport a befogadó társadalomtól elkülönült közösséget alakít és tart fenn, valamint kerülik a politikai szerepvállalást. Pontosan ez jellemzi a Szlovákiában élő vietnami közösséget.

A szlovákiai vietnami diaszpóraszervezetek a magyarokhoz hasonlóan működnek. Így például a Szlovákia Vietnami Közössége vagy a Vietnami Nők Egyesülete különböző fesztiválokat, kulturális rendezvényeket tartanak, azonban ezek nem a nagyközönségnek szólnak, hanem csak a Szlovákiában élő vietnamiaknak.³⁸⁷

Ezek alapján kijelenthető, hogy a Szlovákiába élő vietnami diaszpóra a kulturális diaszpóra szintjén áll.

4.3. Lengyelország

A Lengyelországba irányuló vietnami vándorlás nagyon hasonlóan zajlott a magyarországihoz: felsőoktatási hallgatói migrációról volt szó 1957 és 1989 között. Ebben az időszakban körülbelül 4000 vietnami fiatal tanult Lengyelország valamelyik felsőoktatási intézményében. 1989 után a környező országokban (pl. Csehszlovákia, Kelet-Németország) élő vietnami vendégmunkások tömegei (körülbelül 30 ezer ember) vándoroltak át Lengyelországba, jobb életkörülményeket,

³⁸⁶ Hlinčíková, „The Social Integration of Vietnamese Migrants in Bratislava”.

³⁸⁷ Hlinčíková, „The Social Integration of Vietnamese Migrants in Bratislava”.

gazdasági lehetőségeket keresve. Fontos azonban kiemelni azt, hogy ez a migráció nem feltétlenül legális úton történt, ezért a mai napig nem lehet pontosan tudni, mekkora a lengyelországi vietnami diaszpóra.³⁸⁸

Egyes kutatók 20-30 ezer főnyire becsülik a lengyelországi vietnamiakat³⁸⁹, másik pedig inkább 40-50 ezres lélekszámmal számolnak. Annyi biztos, hogy 2016-ig közel 10 ezer vietnami legalizálta a helyzetét Lengyelországban.³⁹⁰

2005-ben lépett hatályba Lengyelországban a nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint regionális nyelvekkel kapcsolatos törvény. A jogszabály pontosan azt a személyi kört határozza meg nemzeti kisebbségként, mint a hazai törvény. A lengyel törvény kilenc nemzeti kisebbséget (fehérorosz, cseh, litván, német, örmény, orosz, szlovák, ukrán, zsidó), illetve négy etnikai kisebbséget (roma, tatár, karait, illetve ruszin) sorol fel. A vietnamiak nem tartoznak tehát a hivatalosan elismert nemzeti kisebbségek közé, így nem beszélhetünk kollektív jogokról. Az egyéni jogok pedig a magyar normákkal azonosan alapvetően.

A Lengyelországban élő vietnamiak társadalmi beilleszkedését egyértelműen a szeparációval lehet a legjobban jellemezni. Már a bevándorlás kezdete óta egy rendkívül – már-már hermetikusan – zárt közösséget alkottak, akik azóta sem kívánnak túl sok mindenkit maguk közé engedni. Ehhez kapcsolódóan az is megállapítható, hogy az etnikai niche gazdaság jellemző rájuk, csakúgy, mint Magyarország és Csehország esetében.³⁹¹

Számos, különböző céllal létrejött vietnami diaszpóraszervezetet találhatunk Lengyelországban, melyek közül a Vietnami Szociális és Kulturális Társaság Lengyelországban legrégebbi, de érdemes megemlíteni még az Azok Egyesülete, Akik Szeretik a Buddhizmust, a Vietnami Közösséget, valamint a Nők Szövetségét. Ezen szervezetek egyikének sem prioritása (még) a lengyel politikában való részvétel, azonban egyre többször tárgya mindez a közösségen belüli vitáknak.³⁹²

³⁸⁸ Marek Bodziany, „Vietnamese Immigrants in Poland – Three Decades of Experience,” *Journal of Social Sciences and Humanities* 3, np. 5 (2017).

³⁸⁹ Teresa Halik, *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych* (Poznań: UAM, 2006).

³⁹⁰ Bodziany, „Vietnamese Immigrants in Poland”.

³⁹¹ Bodziany, „Vietnamese Immigrants in Poland”.

³⁹² Justyna Pokojka, „Participation of the Vietnamese Community in Poland in the Socio-Political Life at the Local Level: Present Situation and Prospects for the Future,” *Central and Eastern European Migration Review* 6. no. 2 (2017).

Ezekből következően megállapíthatjuk, hogy a Lengyelországban élő vietnamiak kulturális diaszpórát alkotnak.

4.4. Magyarország

A Magyarország felé irányuló kezdeti vietnami migrációt két dolog jellemezte: egyrészt a szocialista barátság (ez az, ami mind a négy Visegrádi ország esetében azonos jellemző lesz), és amelynek keretében megszületett a felsőoktatási együttműködés³⁹³. 1966-ban érkezett meg Magyarország valamely felsőoktatási intézményébe az első 66 magyar ösztöndíjas észak-vietnami diák. A szocialista baráti országoknak biztosított magyar felsőoktatási ösztöndíjprogram 1989-ig tartott. Ezen évek során a Magyarországon tanuló vietnamiak száma folyamatosan nőtt, összeségében körülbelül 800 diákról van szó. A szám viszonylagos, mivel még a Kulturális Kapcsolatok Intézetében dolgozó hivatalnokok sem tudták a pontos számot a hiányos nyilvántartás miatt. Annyi azonban biztos, hogy a fent említett időszakban a vietnami diákok lélekszáma volt a legmagasabb a magyar ösztöndíjjal, szocialista baráti országból érkezők között.³⁹⁴

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) népszámlálási adatai alapján 2011-ben 3500-an vallották magukat vietnaminak és 4112-en mondták azt, hogy beszélnek vietnamiul, akik közül 2099-nek ez az anyanyelve. Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy ma Magyarországon körülbelül 3-4000 főt számlálhat a vietnami diaszpóra.

A 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól definiálja, hogy mely nemzeti és etnikai csoportok Magyarország nemzetiségei, azaz mely őshonos nemzeti (és etnikai) kisebbségi csoportok rendelkeznek kollektív jogokkal. Ezen felsorolásban a vietnamit nem találjuk meg. A Magyarországon élő vietnamiak sajátos nemzeti kisebbséget alkotnak diaszpóráként, noha a hazai jogszabály róluk nem vesz tudomást, mert a nemzetiségek fogalmával az őshonos nemzeti (és etnikai) kisebbségeket írja le. Magyarországnak a területén élő diaszpórákra nincsen sem politikai, sem jogi stratégiája. Így a nem-statuált kisebbségek tekintetében nincsenek (külön) jogok. A kérdés az, hogy az ilyen nemzeti kisebbségek, diaszpórák, hogyan tudják identitásukat, kultúrájuk megőrizni. Egyrészt minden emberi jog és

³⁹³ Szaniszló Réka Brigitta, „Viet Nam’s Importance for Hungary – Through the Glasses of Higher Education,” in *The Past and the Future of Hungary’s Diplomatic and Trade Relations with East Asia*, szerk. Neszmélyi György (Budapest: Budapest Business School, 2019).

³⁹⁴ Apor, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás”.

alapvető szabadság megilleti őket. Másrészt fontos kiemelni az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt, ami a közvetlen hátrányos megkülönböztetés fogalmának tisztázásakor külön nevesíti a faji hovatartozás, bőrszín, nemzetiség, anyanyelv, vallási meggyőződés alapján történő diszkrimináció tilalmát. Egyéni jogállásukat tekintve két út lehetséges: vagy még mindig vietnami állampolgárok, így a külföldieket megillető jogokkal rendelkeznek, vagy már megszerezték a magyar állampolgárságot (is) így vonatkoznak rájuk az állampolgári jogok és kötelezettségek is.

A Magyarországon élő vietnamiak és kínaiak gazdasági pozícióit Várhalmi Zoltán vizsgálta, aki megállapította, hogy a vietnamiak szoros szimbiózisban élnek a kínaiakkal és mind a két nemzeti kisebbségi csoport az etnikai niche gazdasági klaszterhez tartozik. Az etnikai niche gazdasághoz tartozó csoportok, migráns erőforrásaik révén, hatékonyan képesek érvényesülni a befogadó társadalom által elhagyott vagy elégtelenül működtetett gazdasági szegmenseiben, ebből következően jellemző rájuk a gazdasági specializáció. A Magyarországon élő vietnamiak 92%-a kereskedelmi tevékenységet folytat, ahol főként a kínai nagykereskedők viszonteladóiként tűnnek fel. Jellemző rájuk, hogy a tulajdonosokkal azonos nemzetiségűeket alkalmaznak.³⁹⁵ Ehhez a típusú gazdasági pozícióhoz a szeparáció – mint társadalmi beilleszkedési forma – tapad. A szeparáció nem más, mint egy csoport védekező mechanizmusa a társadalmi kirekesztéssel szemben azzal, hogy önként különül el a többségi társadalomtól.³⁹⁶

Rátérve a magyarországi vietnamiak diaszpóraszervezeteire, egyértelműen csak olyanokat találhatunk, amelyek a vietnami kultúra megőrzését célozzák és amelyeknek rendezvényei elsősorban a vietnami származásúak számára nyitottak. A magyarországi vietnamiak talán legfontosabb szervezete a Magyar-Vietnami Baráti Társaság, amelynek honlapján kizárólag kulturális, identitásőrző eseményeket találhatunk.³⁹⁷ Itt érdemes megemlíteni a Vietnami Fiatalok (VIFI) közösségét, ami kifejezetten azért jött létre, hogy összehozza a Magyarországon élő vietnami fiatalokat.

³⁹⁵ Várhalmi, Zoltán, „Vállalkozó migránsok Magyarországon,” in *Bevándorlás és integráció – magyarországi adatok, európai indikátorok* szerk. Kováts, András (Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2013).

³⁹⁶ Varga Aranka, „Multikulturalizmus – Inkluzív oktatási rendszer,” in *Ismeretek a Romológia Alapképzési Szakhoz*, szerk. Forray R., Katalin (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, 2006).

³⁹⁷ „Magyar-Vietnami Baráti Társaság,” utolsó letöltés dátuma: 2020.04.23. <http://www.magyar-vietnami.hu/rendezvenynaptar>.

A diaszpóra-attribútumok, illetve a szerveződések alapján megállapítható, hogy a magyarországi vietnami diaszpóra a kulturális diaszpóra szintjén helyezkedik el, ami rögtön előrevetíti azt, hogy a V4 országok vietnami diaszpórái között legfeljebb „csak” kulturális kapcsolat állhat fenn intézményesen.

5. Vietnam diaszpórástratégiája

Az anyaország külhoniak irányába tanúsított hozzáállása kiemelten fontos a diaszpóra elkötelezése során, különösen fontos ez egy tudás-diaszpóra esetében, amelynek kialakulásában az anyaország is aktív, támogató szereplő lehet. A nemzetközi hallgató szempontjából való vizsgálódás során így mindenképpen szót érdemel az anyaország diaszpórástratégiája, illetve a tudás-diaszpóra kialakulásához vezető anyaországi attitűd is. Ez utóbbit a dolgozat egy későbbi fejezete vizsgálja részletesen.

Vietnamban az újraegyesítés óta nagyarányú kivándorlás tapasztalható.³⁹⁸ A Viet Kieu kifejezést a vietnamiak az országon kívül élő etnikai vietnamiakra használják. A csoportot azok a Vietnamon kívül élő vietnamiak alkotják, akik a vietnami háború előtt hagyták el az anyaországot, akik a háború alatt menekültként távoztak, vagy az újabb kivándorlókat, akik már a háborút követően nőttek fel. Napjainkban a vietnami diaszpórapolitikai stratégia fő célpontjai a nyugati országban, a háború elől menekült Viet Kieu, mivel humán és gazdasági tőkepotenciáljuk nekik a legnagyobb. A vietnami kormány identitásmegőrző programokat igyekszik létrehozni és a tengerentúli diaszpóra visszatérését ösztönözní. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezek a programok általában sikertelenek a tengerentúli vietnamiaknak az anyaország rendszerével való szembenállása miatt.³⁹⁹

A vietnamiak Vietnamból való újkori kivándorlásának a szakirodalom négy hullámát ismeri: (1) akik 1975 előtt vándoroltak ki, (2) akik a vietnami háborút követően menekültek el a nyugati országokba, (3) akik a volt szovjet blokk országaiba mentek tanulni vagy dolgozni, illetve (4) az elmúlt évek gazdasági emigrációja. Mind a négy kivándorlási hullám esetében más

³⁹⁸ Karl Miller, „From Humanitarian to Economic: The Changing Face of Vietnamese Migration,” utolsó módosítás dátuma: 2015. <https://www.migrationpolicy.org/article/humanitarian-economic-changing-face-vietnamese-migration>.

³⁹⁹ Catriona Gribble és Ly Tran, „Connecting and Reconnecting with Vietnam: Migration, Vietnamese Overseas Communities and Social Media.” In *The Asia-Pacific in the Age of Transnational Mobility: The Search for Community and Identity on and through Social Media*, szerkesztette C. Gomes (New York: Anthem Press, 2016).

motivációkról és ebből következően más célországokkal és volumennel találkozhatunk.⁴⁰⁰ Jelenleg a vietnamiak 3,4 százaléka él a származási országon kívül.⁴⁰¹

Az első hullám elsősorban a környező országokat, Kambodzsát, Malajziát, Laoszt, Kínát és a gyarmattartót, Franciaországot érintette. Itt hosszú évtizedes vándorlási *hagyományról* van szó, ami azonban nem párosult nagy lélekszámmal. Ők alkotják Vietnam ún. történelmi diaszpóráját.⁴⁰²

A második hullám a *boat people* menekültválság foglalja magában. 1975-ben, Saigon – a mai Ho Si Minh Város – elestével, azaz a kommunizmus vietnami győzelmével kezdődött meg a vietnami menekültválság, azaz azok, akik nem kívántak kommunista rendszerben élni elmenekültek az országból, többnyire lélekvesztőkön – innen kapták nevüket is. A menekültválság több mint 20 éven keresztül tartott, 1975 és 1997 között folyamatosan hagyták el politikai menekültek Vietnámot. Az akkori nemzetközi környezet, a hidegháborús körülmények azt kívánták meg, hogy a nyugati, kapitalista országok segítsenek a kommunizmus elől menekülő vietnamiakon. Így élhet a legnagyobb lélekszámú vietnami diaszpóra ma az USA-ban, illetve ekkor kerültek vietnamiak nagyobb számban Ausztráliába, Kanadába, Németországba, Nagy Britanniába, Norvégiába, Hollandiába, Svédországba, Belgiumba, Dániába, Svájcba, Új-Zélandra, Finnországba, illetve Olaszországba.⁴⁰³

1989-ben fogadták el Genfben az Átfogó Akcióterv az Indokínai Menekültekért (CPA – Comprehensive Plan of Action for Indochinese Refugees) elnevezésű programot, amelyet 1996-ban szüntettek meg. A Vietnamból menekülők elsősorban a környező országokat célozták meg, mint pl. Indonézia, Malajzia, Thaiföld. Azonban ezen országok nem voltak képesek (gazdasági,

⁴⁰⁰ Priscilla Koh, „You Can Come Home Again: Narratives of Home and Belonging among Second-Generation Việt Kiều in Vietnam,” *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 30, no. 1 (2015): 173–214.; Consular Department - Ministry of Foreign Affairs of Viet Nam, *Review of Vietnamese Migration Abroad* (Ha Noi: Consular Department - Ministry of Foreign Affairs of Viet Nam, 2001).; Szymańska-Matusiewicz, „The Vietnamese Communities”; Kate Lamb, „South Korea bans men with history of abuse from marrying foreign women,” utolsó módosítás dátuma: 2019.10.11. <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/11/south-korea-bans-men-with-history-of-abuse-from-marrying-foreign-women>.

⁴⁰¹ „Vietnam population.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://worldpopulationreview.com/countries/vietnam-population>.; „Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/immigrant-and-emigrant-populations-country-origin-and-destination>.

⁴⁰² Koh, „You Can Come Home Again”; „Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination”.

⁴⁰³ The Editors of Encyclopaedia Britannica, „boat people.” Utolsó módosítás dátuma: 2020.04. https://diasporafordevelopment.eu/wp-content/uploads/2020/04/CF_Vietnam-v.1.pdf; Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

társadalmi okokra hivatkozva) hosszútávon kezelni a befogadással járó feladatokat, így a CPA azért született meg, hogy ezen országokat tehermentesítsék, és harmadik országokba telepítsék át a vietnami menekülteket. A CPA rendkívül egyedi konszenzuson alapult. Az első menedékkeresőket fogadó államok, a származási ország, illetve a régió kívül harmadik országok képesek voltak megegyezni egymással és korábban nem látott nemzetközi együttműködést kialakítani. A CPA fontos újításokat hozott a menekültválságok kezelésében, többek között meghatározta a menekültstátuszt, tranzitóna központokat alakított ki, de talán a legfontosabb, hogy az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa (UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees) először fogadott el egy átvilágítási rendszert tömeges kivándorlás esetére, amikor is azokat, akik nem voltak jogosultak a menekültstátuszra, haza kellett küldeni.⁴⁰⁴

Az 1975-ös újraegyesítést követően a vietnami állam szempontjából egyetlen legális út maradt az emigrációra: a szocialista barátok országaiba menni tanulni, vagy dolgozni. Ezen hullám esetében azonban nem lehet túl sok szabadságról beszélni, hiszen az állam jelölte ki központilag a célországot, illetve választotta ki az „érdemes” emigránsokat.⁴⁰⁵ Erről a témáról egy később fejezetben részletesebben lesz szó.

Az utóbbi évek kivándorlási hullámát a gazdasági motivációk határozták meg, melynek során az emigráló vietnamiak a régió fejlettebb országait választották, így kerültek vietnamiak nagyobb létszámban Japánba, Tajvanba, illetve Dél-Koreába.⁴⁰⁶

Vietnámnak nincs kifejezetten diaszpórával kapcsolatos elkötelezettségi politikája, illetve a jogi keretek sem túl fejlettek. Azonban Vietnam diaszpórával kapcsolatos politikáját tanulmányozva, itt is felmeríthető az a nemzetközi trend, hogy a származási ország most realizálja igazán, hogy milyen potenciál is rejtőzhet külhoni polgáraiban és azok közösségeiben.⁴⁰⁷ Ennek érdekében elsősorban kultúrát népszerűsítő programokat⁴⁰⁸ indítottak

⁴⁰⁴ W. Courtland Robinson, „The Comprehensive Plan of Action for Indochinese Refugees, 1989–1997: Sharing the Burden and Passing the Buck,” *Journal of Refugee Studies* 17, no. 3 (2004): 319–333.; EC/46/SC/CRP.44 Executive Committee of the High Commissioner’s Programme Standing Committee 1996. Update on Regional Developments in Asia and Oceania.

⁴⁰⁵ Szymańska-Matusiewicz, „The Vietnamese Communities”.

⁴⁰⁶ Lamb, Kate (2019-10-11). "South Korea bans men with history of abuse from marrying foreign women". The Guardian.

⁴⁰⁷ The Editors of Encyclopaedia Britannica, „boat people.”

⁴⁰⁸ Ilyen program többek között a Vietnami Nyári Tábor 2004 óta: Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://en.nhandan.org.vn/highlights/item/7680702-150-young-overseas-vietnamese-to-join-vietnam-summer-camp-2019.html>, a Xuan Que Hong Hazai Tavaszi Program: Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://en.nhandan.vn/society/item/8263502-homeland-spring-programme-set-to-inspire-pride-of-national>

el, megkönnyítették a vállalkozásokba való befektetést⁴⁰⁹, illetve megnyitották a lehetőséget a kettős állampolgárságra⁴¹⁰.

Mindebből következően Vietnam a Ragazzi-féle tipológiában három állami viselkedést is magáénak mondhat: az expatriate, a zárt, illetve a globális nemzetállamét. A Gamlen-féle csoportosításban Vietnam beleillik, mind a kapacitásépítő, mind a jogkiterjesztő, ezen belül is a politikai inkorporáció modelljeibe. Jogforrási csoportosítás szerint pedig, mivel nincs kifejezett jogalkotás a vietnami diaszpórával kapcsolatosan, azonban azt sem lehet mondani, hogy Vietnam ignorálja a külhonijait, ezért a stratégiai államok közé sorolandó.

Vietnam elkezdte felismerni a diaszpórájában rejlő lehetőségeket, azonban még számos hiányosságról és akadályról lehet beszélni az esetükben. Az első a politikai keret hiánya, hiszen Vietnamban nincs átfogó politikai keret a diaszpóra bevonására, ami megakadályozza, hogy a különböző minisztériumok és a magánszektor vállalatai koherensebben működjenek együtt. Ez azt is jelenti, hogy hiányzik egy átfogó iránymutatás arra vonatkozóan, hogy mit kellene tenni a kormány diaszpórával való jobb kapcsolattartása érdekében. A következő a diaszpórán belüli megosztottság. Több mint 45 évvel a vietnami háború után a vietnami diaszpóra továbbra is megosztott az ország összetett migrációs hálójá miatt. A harmadik a pénzügyi kapcsolatok túlhoz hangszúlyozása. A tengerentúli vietnamiakért felelős állami bizottság elsősorban a Vietnamhoz fűződő pénzügyi kapcsolatok létrehozására összpontosít a nemzeti fejlődés felgyorsítása érdekében, de nem hozott létre olyan tevékenységeket vagy politikákat, amelyek az érzelmi és politikai sebeket gyógyítanák.⁴¹¹

Felmerül a kérdés: lehet-e akadálya a kommunizmus a diaszpórástratégia kialakításának, amikor a diaszpóra fogalma mindig visszavezet a nemzethez, ami viszont nem feltétlenül összeegyeztethető a kommunista ideológiával. *„A proletárforradalom és a proletárdiktatúra győzelmének eredményeként az a kapitalizmust felváltó társadalmi rend, amelyben a termelési viszonyok alapja a termelőeszközök társadalmi tulajdona. A kommunista társadalomnak az az alacsonyabb szocialista fejlődési szakaszát követő magasabb foka, amelyben megszűnik az osztályokra tagozódás, a város és a falu, valamint a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét,*

identity.html., illetve az Utazás a Truong Sa (Spratly) szigetcsoportra is: Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <http://hanoitimes.vn/emotional-visit-of-overseas-vietnamese-to-truong-sa-archipelago-624.html>.

⁴⁰⁹ Koh, „You Can Come Home Again”.

⁴¹⁰ Lyma Nguyen, *Report on Citizenship Law: Vietnam* (San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2017).

⁴¹¹ The Editors of Encyclopaedia Britannica, „boat people.”

ill. lényeges különbség, és a termelőerők fejlődése olyan színvonalat ér el, hogy mindenki képessége szerint dolgozhatik, a termelt javakból pedig szükségletei szerint részesedhetik."⁴¹²

A kommunizmus kifejezés – ahogy az a definícióból is látható, illetve Marx és Engels 1848-as Kommunistai kiáltványa óta – egy osztály nélküli társadalmat, illetve az ezen cél elérése érdekében kialakuló ideológiát, politikai, gazdasági rendszert jelöli. A kommunista ideológiában is – a liberalizmushoz hasonlóan – megjelenik a szabadság eszménye, azonban itt nem csupán az egyén szabadságáról van szó, hanem arról, hogy individuum szabadsága nem kerülhet szembe a kommuna szabadságával, mivel az egyén szabadságához elengedhetetlen a mindenki más szabadsága. A kommunizmus célja így azon intézmények eltörlése, amelyek hozzájárulnak a kevesek kiváltságainak fenntartásához és gátolják a sokak szabadságát.⁴¹³

Fontos leszögezni azt, hogy a „tankönyvi” kommunizmust soha egyetlen országnak sem sikerült elérnie. Azon országok, amelyek ezen utópisztikus állapot elérésére törekedtek vagy törekednek a mai napig, mind megrekedtek a kommunizmust megelőző, szocialista szakaszban.

A kommunista ideológia hivatalos politikai berendezkedéssé válása Vietnamban 1945. szeptember 2-án történt meg, amikor *Ho Si Minh* kikiáltotta a Vietnami Demokratikus Köztársaságot.⁴¹⁴ Azonban a kommunista eszme nem ekkortól terjedt el az országban. Ez a folyamat az 1900-as évek elején alakult vietnami reformista elithez köthető. A francia gyarmati időszak során megismert európai – elsősorban francia – politikai, gazdasági eszméknek köszönhetően alakult ki az a vietnami reformista elit, amely épp a franciáktól kívánt megszabadulni az ország és így a vietnami nemzet függetlensége érdekében.⁴¹⁵ A vietnami reformista elit megalakulásához hozzájárult még a *Szun Jatszen* vezette kínai reformmozgalom, ami összekapcsolta az antikolonializmust a nacionalizmussal, illetve Japán gazdasági, valamint politikai sikerei az 1990-es évek elején. A japán fejlődésnek három eleme volt: (1) a korábbi rendszerek eltörlése, azaz Vietnam esetében a konfucianizmust fel kell váltania a versenynek, (2) a függetlenség, azaz meg kell szabadulni a franciáktól, (3) a modernizáció, azaz európaizálni

⁴¹² „Kommunizmus,” utolsó elérés dátuma: 2019.07.24. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kommunizmus-37D07/>. Lásd erről bővebben: Bihari Mihály, *POLITOLÓGIA – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák* (Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013).

⁴¹³ Lásd bővebben: Karl Marx, „A Kommunistai Párt kiáltványa, 1948,” utolsó elérés dátuma: 2019.07.24. <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/index.htm>.; Stéphane Courtois, *Le livre noir du communisme* (Paris: Éditions Robert Laffont, 1997).

⁴¹⁴ Csoma Mózes, Vietnam: a nagyok árnyékában, *História* 24, no. 4 (2002): 11-14.

⁴¹⁵ Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

kell az országot. A szociáldarwinizmus eszméje ezen japán fejlődésen alapult, amelyből két iskola fejlődött ki: (1) a modern nacionalisták, illetve (2) a kommunisták.⁴¹⁶

Az I. világháború legfontosabb hozadéka a vietnamiak számára a vietnami nemzeti identitás, a vietnami nacionalizmus felerősödése volt. Ennek következtében *Nguyễn Sinh Cung* a vietnami nacionalisták képviselőjeként a versailles-i béketárgyalások során nyolcpontos petíciót intézett a nagyhatalmakhoz, amelyben Vietnam autonómiáját, illetve a franciákéval egyenlő jogokat követelt a gyarmatbirodalom indokínai állampolgárainak. A nagyhatalmak petícióját válaszként sem méltatták. Ekkor hívták meg őt a Francia Szocialista Párt (FSZP) kongresszusára, amikor is az FSZP csatlakozott a Kommunista Internacionáléhoz. *Nguyễn Sinh Cung*, aki nevét később *Ho Si Minh*-re változtatta a Francia Kommunista Párt (FKP) egyik alapítótagjává vált, és aki innentől kezdve Vietnam jövőjét a leninizmus követésében látta, így lett ő a vietnami kommunisták legmeghatározóbb alakja.⁴¹⁷

Ho Si Minh 1941-ben tért vissza Vietnamba, ahol közvetlenül átvette az Indokínai Kommunista Párt (IKP) vezetését. Ugyanebben az évben hozták létre a Viet Minh-t az időszak legsürgetőbb vietnami, illetve indokínai problémájának megoldása érdekében: ki kellett űzni a japánokat a térségből, akik 1940-ben szállták meg Indokínát. A Viet Minh 1945 augusztusában forradalmat robbantott ki Hanoi környékén, majd szeptember 2-án proklamálták a Vietnami Demokratikus Köztársaságot, amelynek első elnöke *Ho Si Minh* lett.⁴¹⁸

A kommunizmus Vietnamban – csakúgy, ahogy az Magyarországon is volt – marxista-leninista alapokon nyugszik, azaz a Kommunista Internacionálé hivatalos ideológiáját fogadták el sajátjuknak, ahol is az ideológia célja a kommunista állam forradalmi úton való létrehozása a munkásosztály vezetésével. Ezen cél elérése érdekében proletárdiktatúrát hoznak létre. A marxista-leninista állam esetében egypártrendszerrel beszélhetünk, ahol a kommunista párt vezeti egy szebb jövő felé a társadalmat. Gazdasági téren a tervutasításos rendszer jött létre, annak érdekében, hogy a társadalom anyagi szükségleteit egyenlő és megfelelő módon ki lehessen elégíteni. A kommunizmus további célja a nacionalizmus kiiktatása, világképe ateista, továbbá minden külpolitikai lépést a „kizsákmányoló” kapitalisták ellen tesz.⁴¹⁹ Vietnam sajátos történelmi fejlődésének köszönhetően azonban a vietnami kommunizmus több ponton is eltér

⁴¹⁶ Szaniszló, „Vietnam jogi kultúrája”.

⁴¹⁷ Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

⁴¹⁸ Ágh Attila, Varga Gyula és Csák Erika, *Vietnam – a felszálló sárkány országa* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2010).

⁴¹⁹ Bihari Mihály, *POLITOLÓGIA*.

ettől. Az egyik legfontosabb és legszembetűnőbb eltérés az az, hogy a nacionalizmus nem ellentétes a kommunizmussal, sőt Vietnamban a két ideológia szoros együttéléséről, akár már-már egybeolvadásáról kell beszélnünk.

A két világháború között, 1927-ben létrehozták a Vietnami Nemzeti Pártot (VNP), ami kifejezetten és kizárólag nemzeti mozgalomból kialakult párt volt. Azonban miután az 1930-ban általuk szervezett felkelést a franciák levertek és minden vezetőt kivégeztek, az általuk hagyott politikai vákuumba csak a *Ho Si Minh*-féle irányzatot képviselő kommunisták tudtak belépni. Látható, hogy a kezdetekben Vietnamban (is) külön utakon járt a kommunizmus, illetve a nacionalizmus, azonban *Ho Si Minh* személyében a nemzeti mozgalom, a modern nacionalizmus összefonódott a kommunista tevékenységgel.⁴²⁰

Vietnamban a kommunista ideológia térnyerése belső folyamat eredménye volt, egy karizmatikus vezető, nemzeti hős képviselte eszme, amely hozzásegítette a vietnamiakat a függetlenséghez. Ehhez még hozzá kell tenni a vietnami kultúrában rejlő elemeket – mint pl. a konfucianizmus, taoizmus –, amelyek hozzájárultak egy tekintélyelvű, központosító politikai, gazdasági rendszer kialakulásának széleskörű társadalmi elfogadottságához.⁴²¹

A II. világháborút követő I. és II. indokínai háborúk csak tovább erősítették a kommunista eszme társadalmi pozícióit Vietnamban, amely függetlenségi háborúk következményeként a kommunista ideológia még szorosabban tapadt a nemzetihez, hiszen mind a franciák elleni, mind az amerikaiakkal szembeni háborúk során az észak-vietnami kommunisták harcoltak az ország függetlenségéért.⁴²²

A kommunizmus összefonódása a nacionalizmussal egy rendkívül különleges helyet biztosít Vietnam számára a kommunista országok sorában. A kommunizmus alapvetően nem összeegyeztethető a nacionalizmus ideológiájával. A nagy kommunista országok (pl. Szovjetunió, Jugoszlávia) célja éppen az volt, hogy a nemzeti törekvéseket, érzéseket elnyomja és létrehozzon egy új, kommunista embertípust (szovjet vagy jugoszláv embert) annak érdekében, hogy ne a nemzeti érdekek alapján építsék az államokat (ha így lett volna, akkor pl. a Szovjetunió nem birtokolhatta volna Közép-Ázsia, illetve Kelet-Európa nagy részét), hanem a kommunista politikai ideológiának kell meghatározónak lennie, amely eltörli nemcsak az osztályokat, de a nemzeti különbségeket is. Azonban van olyan kutató, aki ezt vitatja. *Martin*

⁴²⁰ Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

⁴²¹ Szaniszló, „Vietnam jogi kultúrája”.

⁴²² Balogh, *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*.

Mevius⁴²³ azonban a kommunizmus és a nacionalizmus viszonyának újraértékelését javasolja. Mevius szerint a kommunista pártok mindenhol a nemzeti értékek és hagyományok őrzőinek próbálták beállítani saját magukat, illetve egy „újfajta” nacionalizmus: a szocialista hazafiságot kívánták bevezetni. A kérdéskör akadémiai vitája még nyitott, az azonban biztos, hogy Vietnamban a kommunizmus egyértelműen összekapcsolódott a nacionalizmussal, amely jelenség a korábban bemutatott történelmi eseményeknek köszönhetően alakulhatott ki.⁴²⁴

Mindemellett Vietnam és a diaszpórája összefüggésében beszélni kell a *doi moi*-ról. Az egyesült Vietnam tíz évig működött a klasszikus kommunista minta alapján mind politikai, mind gazdasági értelemben. A változás 1986-ban következett be a *doi moi* formájában. A reformkommunizmus legsikeresebb ága a kelet-ázsiai, amely a maoizmusból fejlődött ki *Mao Ce-tung* halálát követően Kínában. Az irányzat lényege az, hogy a kommunizmus bevezetését hosszú időszak előzi meg, melyben a kapitalista gazdasági viszonyok dominálnak. A kommunista párt szerepe a gazdaság koordinálása és a politikai egyeduralom megőrzése abból a célból, hogy a kapitalisták ne jussanak politikai hatalomhoz. Ez a reformkommunista áramlat tagadja a termelőeszközök társadalmi tulajdonának szükségességét a hosszú átmeneti időszak alatt, sőt kifejezetten a magántulajdon mellett száll síkra.⁴²⁵

Vietnamban az 1980-as évekig szigorú tervgazdasági rendszer működött, ami azonban gazdasági lemaradást eredményezett. A történet szerint, amikor az egyik vietnami megye párttitkára észrevette, hogy a mezőgazdasági munkások meghamisítják a termelési adatokat. Ekkor felismerte, hogy a lélektelen munkavégzés nem vezethet eredményre, ezért megállapodást kötött a paraszttal, hogy aki eléri az előírt célszámokat, az hazaviheti az azon felüli rizstermés felét. Ezt követően hatékonyabbá vált a termelés, a Központi Bizottság pedig döntött: új alapokra kell helyezni a szocializmust. A változás eszköze a *doi moi* volt, ami egy szocialista irányultságú piacgazdaságot hozott létre.⁴²⁶

Vietnamban nem gondolják ellentétessnek a piacgazdaságot a szocializmussal, hiszen *Marx* szerint a kommunizmus a legfejlettebb államokban valósul meg először, mert ott

⁴²³ Mevius, „Kommunizmus, nacionalizmus”.

⁴²⁴ Edwin E. Moise, Nationalism and Communism in Vietnam, *Journal of Third World Studies* 5, no. 2 (1988): 6-22.

⁴²⁵ Nina P. Halpern, Economic reform and democratization in communist systems: The case of China, *Studies in Comparative Communism* 22, no. 2-3 (1989) 139-152.

⁴²⁶ Maljath Roland, „A gazdasági varázsszó”.

folyamatosan élesednek az osztályellentétek, majd, amikor elérnek egy elviselhetetlen szintet, kitör a forradalom és eljön az emberiség új korszaka.⁴²⁷

A kommunizmus nacionalizmussal való összefonódásából következően, az állami ideológia magát a mozgást korlátozza, de ha már a vietnami külföldön van, ő attól ugyanúgy a vietnami nemzetállam részesének tekintendő. Ez főként igaz az 1986-os doi moi-t követő időszakra, amikor Vietnam nyitott egy kicsit zárt kapuin a világ gazdasága felé.

⁴²⁷ Maljáth Roland, „A gazdasági varázsszó”.

6. A magyar kisebbségpolitika

A diaszpórák – csakúgy, mint minden más társadalmi jelenség – nem örökéletűek, azonban létük hosszúságát nagyban meghatározza a befogadó közeg, azaz az „új” ország kisebbségpolitikája. Ez érinti a reciprocitás kérdését, annak ellenére, hogy nem él magyar diaszpóra Vietnámban, azonban a szomszédos országokkal szemben támasztott határon túli magyarokkal való viselkedés követelménye rányomja a bélyegét a Magyarországon élő nemzeti kisebbséggel való bánásmódra is. Így a magyarországi vietnamiak esetében is lehet szó a reciprocitásból való profitálásnak, de egy közvetett módon.

6.1. A reciprocitás jelentősége a kisebbségek kapcsán a nemzetközi kapcsolatokban

A reciprocitás jelentős szerepet játszik az emberi jogokért folytatott küzdelemben, ahol az egyenlőségért folytatott küzdelem a mai napig aktívan zajlik. Általánosságban a reciprocitás, vagy más néven viszonyosság, kölcsönösség azt jelenti, hogy egy viselkedést hasonló viselkedéssel viszonyozunk. A mindennapi életben mindenhol megtalálható, de a kérdés az, hogy hogyan befolyásolhatja az emberi jogok értelmezését.

A kölcsönösség már az ókorban megjelent. Hammurápi törvénykönyvét az egyik legősibb civilizáció, a sumér alkotta, amelyben megtaláljuk a híres mondatot: „Szemet szemért, fogat fogért”. A Talio-elv, megtorlás törvénye (a római jogban) ugyanazzal a tartalommal bír, mint Hammurápi törvénykönyve. A büntetés és a bűncselekmény kölcsönösségéről szól, ebből következően a viszonyosságot a büntetőjogban már régóta alkalmazzák.⁴²⁸

De a „szemet szemért, fogat fogért” elv mára már meghaladta saját magát. Manapság a kölcsönösséget nemzetközi szinten értelmezik: olyan eszköz az államok kezében, amellyel részt tudnak venni a nemzetközi politikai játszmákban. A viszonyosságnak még a politikai érdekek előmozdításában, még a vitás kérdések tárgyalásában is kivételes jelentősége van. Az ellenérdekű fél viszonyossági követelményeinek meg nem felelő magatartásra való hivatkozás, illetve az egyensúlytalanságok kompenzálására hozott ellenintézkedések hatékony eszközei a folyamatosan elnyomott, gyenge hatalmak érdekeinek előmozdításának.⁴²⁹

⁴²⁸ Daniel Gimeno, szerk, *Mezopotámia – Nagy civilizációk 3* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2010).

⁴²⁹ Robert Keohane, „Reciprocity in International Relations,” *International Organization* 40, no. 1 (1986).

A nemzetközi kapcsolatokban a viszonyosság az egyik állam által a másik állam felé tanúsított és elvárt magatartását jelenti.⁴³⁰ Ebből következően az emberi jogokat vizsgálva alapvetően nem beszélhetünk kölcsönösségről, mert az emberi jogokat az állam és a területén élő, ott tartózkodó természetes személyek közötti viszonyban értelmezik. Annak ellenére azonban, hogy a kisebbségi jogok az emberi jogok részét képezik, esetükben beszélhetünk és kell is beszélnünk kölcsönösségről, de nem a kisebbség és az állam között, hanem továbbra is az állam és az állam közötti viszonylatról van szó.

A viszonyosság különösen fontos a külföldiek jogi helyzetében: a külföldieknek ugyanolyan jogi helyzetet lehetne biztosítani (nemzeti bánásmód), mint az állampolgároknak, és az emberi jogok terén ez az általános követelmény, bár ez nem mindig történik meg, esetleg csak látszólag, ami tovább erősíti a garanciák szükségességét.

6.2. A kisebbségek országából a kisebbségben élés nemzete

Ahhoz, hogy megértsük a kisebbségi jogokkal kapcsolatos mai magyar politikai hozzáállást, ismernünk kell a Magyarországon élő kisebbségek történetét, majd a szomszédos államokban kisebbségként élő magyarok történetét.

A 18. századtól a kisebbségi kérdések egyre fontosabbá váltak a magyar politikai elit és a magyar társadalom számára, ahogy a nemzet és a nacionalizmus eszméi megjelentek és elterjedtek Európában. Ezek a kérdések ma is meghatározó jelentőségűek a magyar politikában, sőt a magyar társadalomban is. A nemzet kialakulásának pontos időpontja vitatható,⁴³¹ de elmondható, hogy a nacionalizmus eszméje a 18. században kapott lendületet, és a mai napig meghatározó és formáló erő a társadalomban. A 18. században a nacionalizmus születése olyan emberekhez kötődik, akik fel akarták váltani az akkoriban létező egyéb lojalitásokat, mint pl. a vallást, ezzel együtt a plébániát, vagy a lokalitást (településhez való kötődés). A francia nacionalizmus, amely a francia forradalom (1789-1799) és a napóleoni háborúk (1799-1815) idején született és erősödött meg, a legyőzött népek nemzeti érzéseit is inspirálta.⁴³²

A nemzetek ébredése nem került el a Habsburg Monarchiát, vagy Habsburg Birodalmat sem, amely Európa egyik multinacionális monarchiája volt. Magyarország, korlátozott

⁴³⁰ Bruhács, *Nemzetközi jog I-II.*

⁴³¹ Csepeli György és Örkény Antal, *Nemzet és migráció* (Budapest: ELTE TáTK, 2017): 10-12.

⁴³² Hahner, Péter. „A nemzeti állam és a nacionalizmus.” *RubicOnline*. Utolsó módosítás dátuma: 2019. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nemzeti_allam_es_a_nacionalizmus/

autonómiájával különleges politikai szereplő volt a birodalomban⁴³³. Ez a korlátozott autonómia azonban a magyar reformáció idején (1825-1848) már nem volt elegendő. A magyar reformok célja a Nagy-Britanniához és Franciaországhoz hasonló modernizáció volt.⁴³⁴ Ennek ellenére a magyar reformációs diéta nem hajtott végre valódi reformokat. Ezt a patthelyzetet az 1848. február 22-i párizsi forradalom oldotta fel. Kossuth Lajos március 3-án fogalmazta meg a magyar ellenzék fő követeléseit, amelyek közül a legfontosabb az önálló magyar nemzeti kormány követelése volt. Március 15-én Pesten kitört a forradalom, amelynek eredményeként március 17-én eltávolították az udvart, és gróf Batthyány Lajost nevezték ki miniszterelnöknek, a Batthyány által alapított új kormány pedig immáron a Magyar Országgyűlést irányította.⁴³⁵

1848. április 11-én V. Ferdinánd magyar király jóváhagyta az utolsó magyar rendi országgyűlés (1847-1848) által elfogadott áprilisi törvényeket.⁴³⁶ Az áprilisi törvények megvalósították Magyarország politikai és gazdasági rendszerének reformját. A cikkek azonban kifejezetten csak a magyarokra vonatkoztak, más nemzeteket, vagy inkább – a korabeli terminológia szerint⁴³⁷ – a Magyarország területén élő nemzetiségeket nem említettek. Az áprilisi törvények két cikkelye azonban utal a nemzetiségekre. Az első a közös teherviselésről szóló 1848. évi VIII. törvénycikk, amelynek bevezetője kimondta, hogy „*Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai, minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viselik*”. Azaz nemcsak a magyarok, hanem minden magyarországi lakos, tehát a nemzetiségek is. A második a vallásról szóló 1848. évi XX. törvénycikk. Ez nem a nemzetek vagy nemzetiségek jogairól szól, hanem a vallásszabadságról. Megállapítható, hogy az 1800-as évek közepén a magyar politikai elit a nemzetiségeket nem Magyarország területén kisebbségben élő nemzeteknek akarta tekinteni (amik valójában azok voltak), hanem vallási kisebbségeknek, amely kisebb veszélyt jelentett – elvileg – a magyar nemzeti államiságra.

Magyarországon 1848-ig a római katolicizmus volt az államvallás. A vallásról szóló 1790/91. évi XXVI. törvénycikk szabadabb vallásgyakorlatot engedélyezett az augustinus

⁴³³ Pragmatica sanctio 1723.; 1791. évi X. törvénycikk.

⁴³⁴ Veliky János, *A változások kora* (Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2008).

⁴³⁵ Hermann Róbert, *A rendszerváltástól a megtorlásig - Tanulmányok az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc történetéről* (Budapest: Line Design Kft., 2020).

⁴³⁶ Tarján M. Tamás, „1848. április 11. – V. Ferdinánd szentesíti az áprilisi törvényeket,” *RubicOnline* utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1848_aprilis_11_v_ferdinand_szentesiti_az_aprilisi_torvenyeket.

⁴³⁷ Szarka László, *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867-1918* (Pozsony: Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft.-Magyar Köztársaság Kulturális Intézet, 1995).

evangélikusok (lutheránusok) és a helvét hitvallásúak (kálvinisták) számára. A vallásról szóló 1848. évi XX. törvénycikk megerősítette és kibővítette az 1790/91. évi XXVI. törvénycikket azzal, hogy kimondta az unitáriusok és a „görög nem egyesült vallásúak” (ortodoxok) vallásszabadságát. Ráadásul ezzel a törvénnyel a római katolicizmus megszűnt államvallás lenni Magyarországon.⁴³⁸

A vallás volt az önmeghatározás legmeghatározóbb forrása a nemzetek ébredése előtt. A vallásszabadság bevezetése tehát hozzájárult a nemzetek eszméjének és a nemzeti ébredésnek az előmozdításához. Így a vallás és a nemzetek között párhuzam áll fenn. Ezenkívül azt is alá kell húzni, hogy bizonyos vallások gyakorlása jellemzőbb bizonyos nemzetekre. Ismeretes például, hogy az ortodox vallás elsősorban a románok, szerbek és ruszinok (az említett magyarországi nemzetiségek) körében terjedt el, az erdélyi szászok pedig főként a lutheri vallást gyakorolták.⁴³⁹

A nemzetiségek említésének mellőzésének másik oka, hogy az első – és 1848-ig az egyetlen rendelkezésre álló – magyarországi népszámlálás (1784-1787) nem mért nemzetiségi adatokat.⁴⁴⁰ Ezt azonban nem lehet hiányossággként kezelni, hiszen az 1780-as években még nem beszélhetünk a Habsburg Birodalomban a nemzetek ébredéséről, amikor is a népszámlálást tartották. Ráadásul a felvilágosult abszolutizmus nem adott – vagy inkább nem biztosított – lehetőséget egy ilyen felmérésre, hiszen ez szembement a kor uralkodó szellemiségével. Ráadásul a nemzetiségekre vonatkozó pontos adatok hiánya lehetővé tette a magyar jogalkotó számára, hogy elrejtse a valós erőviszonyokat.

Továbbá meg kell még említeni a korszellemet, ami a harmadik oka lehet annak, hogy az áprilisi törvények nem említik a nemzetiségeket. Eszerint a magyar reformerek úgy gondolták, hogy egy politikai nemzetben, azaz az ország területén (Magyarországon) élve mindenki a (magyar) nemzet tagja, anyanyelvétől függetlenül mindenki egyenlő jogokkal rendelkezik. A nemzetet is elválaszthatatlannak tekintették az államtól. Bár a nemzetiségekről nem állnak rendelkezésre népszámlálási adatok, elmondható, hogy a magyar politikai elit tudta, hogy a magyar lakossághoz viszonyítva mely régiókban élnek számbeli többségben a

⁴³⁸ Magyar Katolikus Lexikon, „Államvallás,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%A1llamvall%C3%A1s.html>.

⁴³⁹ Kollega Tarsoly István, szerk., *Magyarország a XX. században 2. – Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság* (Szekszárd: Babits Kiadó, 1997).

⁴⁴⁰ Danyl Dezső és Dávid Zoltán, szerk., *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)* (Budapest, Az 1960. évi Népszámlálási Sorozat, 1960).

nemzetiségek. Ennek fényében a magyar politikai elit az ország területi egységét féltve nem volt érdekelt abban, hogy a nemzetiségeket nemzetként vagy nemzetiségként ismerje el, hanem inkább a politikai nemzet ideológiájába próbálta integrálni és vallási kisebbségként kezelni őket. Másrészt a magyarországi nemzetiségek – elsősorban a szlovákok, szerbek és románok – a nemzet másik eszméjét, a nemzetfelfogás herderi ágát képviselték. Vagyis a nemzet léte az úgynevezett nemzeti szellemből (Volksgeist) ered, amely önmagában is feljogosítja a nemzetet arra, hogy döntsön a sorsáról.⁴⁴¹

A legsúlyosabb problémát az 1848. évi V. törvénycikk 3. cikkelye okozta, amely a törvényhozás kizárólagos nyelveként a magyar nyelvet jelölte meg. Addig a magyar rendi országgyűlésen a latin nyelvet, mint lingua francát használták, amelyet a magyarországi nemzetiségek is elfogadtak. A magyar nyelv bevezetésével azonban felmerült a kérdés: miért csak a magyarok használhatják anyanyelvük a törvényhozási munkában? A magyar nyelv kizárólagos használata teljesen ellentétes volt a magyarországi nemzetiségek által képviselt nyelvi-etnikai nemzet gondolkodásával.

A nemzetiségek – különösen a szlovákok, szerbek, románok és horvátok – sikertelen autonómiatörekvéseire és a birodalomban élő nemzetiségek javára Ausztriában bevezetett új szabályozásokra támaszkodva az osztrákok a magyarországi nemzetiségeket a magyar szabadságharc (1848-49) során maguk mellé tudták állítani.⁴⁴² Következésképpen ez az eseménysorozat egyszerre volt függetlenségi háború és polgárháború Magyarország számára.

A magyar országgyűlés vállalta egy progresszívebb nemzetiségi törvény elfogadását, amely a világ első demokratikus nemzeti kisebbségi törvénye lett. Ezt azonban túl későn, 1949 júliusában fogadták el. Nem volt idő a végrehajtására, és a tartalma nem elégítette ki kellőképpen a nemzetiségi vezetőket. A világosi fegyverletételt, a magyar szabadságharc 1849. augusztus 13-i vereségét követően a kisebbségi törvénynek pedig már nem lehetett semmilyen hatása.⁴⁴³

A szabadságharcot követő neoabszolutista korszakban (1849-1867) a magyarországi nemzetiségek nemcsak, hogy nem számíthattak autonómiára és a nemzeti identitás

⁴⁴¹ Tarján M. Tamás, „1849. július 28. – A magyar nemzetgyűlés Szegeden elfogadja a nemzetiségi törvényt,” *RubiconOnline* utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_julius_28_a_magyar_nemzetgyules_szegeden_elfogadja_a_nemzeti_segi_torvenyt/.

⁴⁴² Hermann, *A rendszerváltástól a megtorlásig*.

⁴⁴³ Tarján, „1849. július 28.”.

fenntartásához nélkülözhetetlen jogokra, de még Magyarországot is – a megtorlás keretében – megfosztották a Habsburg Birodalmon belüli különleges státuszától. A Habsburgok szemszögéből Magyarország egy meghódított tartomány volt, amely felett úgy uralkodtak, ahogyan akartak. Ezt a hozzáállást az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés változtatta meg, amely Ausztria és Magyarország dualista monarchiáját hozta létre.⁴⁴⁴

A nemzetállamok kialakulásának idején azonban egy multinacionális birodalomba bele volt kódolva a bukás, hacsak nem volt képes olyan kedvezményekkel meghódítani az egyes nemzetiségeket, amelyek ezáltal képesek voltak „megbékélni” egy autonómiával is. Így a nemzeti kisebbségek kérdésének szabályozása elengedhetlenné vált az Osztrák-Magyar Monarchiában is.

Az 1868. évi XXX. törvénycikk szabályozta a horvát-magyar kapcsolatokat (horvát-magyar kiegyezés). Ezzel a törvénnyel Horvátország kiterjesztett autonómiára, részleges autonómiára tett szert: létrehozhatta saját közigazgatási rendszerét, nemzetgyűlését és kormányát, és képviselőket delegálhatott a magyar nemzetgyűlésbe.⁴⁴⁵

Még a horvát-magyar kiegyezés évében elfogadták a magyar nemzetiségi törvényt is.⁴⁴⁶ Ez tartalmazta a nem-magyar és nem-horvát nemzetiségek jogait. Három elképzelést is megfogalmaztak a törvény tervezése során. Az elsőt a nemzeti kisebbségek képviselői terjesztették elő, akik egyenlőséget akartak. A Magyar Királyságban élő hat legnépesebb nemzetből álltak, és kollektív autonómiára volt szükségük. A másik két tervezet teljesen figyelmen kívül hagyta a kisebbségi javaslatot. A második tervezetet ismertető Eötvös József úgy vélte, hogy ha a kisebbségi javaslat megvalósult volna, az megőrizte volna az ország nemzeti sokszínűségét, annak ellenére, hogy ez a jelenség Európában eltűnőben van. A harmadik tervezetet Deák Ferenc terjesztette elő, aki a politikai nemzet fogalmában gondolkodott. A fent bemutatott tények alapján nyilvánvaló, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvény Deák koncepcióját tükrözi.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Gergely András, „Az 1867-es kiegyezés,” *RubicOnline* utolsó módosítás dátuma: 2019. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_1867_es_kiegyezes.

⁴⁴⁵ „Részleges autonómiát hozott a kiegyezés,” *Múlt-Kor*, utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. https://multkor.hu/20081117_reszleges_autonomiat_hozott_a_kis_kiegyezes.

⁴⁴⁶ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

⁴⁴⁷ Gángó Gábor, „Az 1868. évi nemzetiségi törvény és következményei,” *Magyar Kisebbség* 14, no. 1-2 (2009). <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00149/indexc26a.html>.

„Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja; minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé tesz [...]”⁴⁴⁸

A korábbiakban már tisztáztuk, hogy a nemzetiségek kérdését nyelvi szinten degradálták a politikai nemzet fogalmának használatával és a különböző anyanyelvek használatának kivételével. Ennek ellenére a politikai nemzet kifejezés, amit akkoriban Magyarországon használtak, nem ugyanazt jelentette, mint ma. Az osztrák-magyar kiegyezés eredményeként a Magyar Királyság korlátozott szuverenitással rendelkezett, aminek következtében nem volt kilátása önálló nemzetállam létrehozására. Ezért vezette be Deák a „magyar” politikai nemzet fogalmát, amelynek az volt a szerepe, hogy a nemzetállami intézményrendszert felváltsa.⁴⁴⁹

Ez a nemzeti kisebbségekre vonatkozó szabályozás volt a legelőremutatóbb Európában, de már nem elégítette ki a magyarországi nemzetiségek vezetőit, akik már a kor uralkodó ideológiájának, a nacionalizmusnak a szellemében törekedtek nemzetállamaik létrehozására.⁴⁵⁰

Az első világháború és különösen az azt Magyarország számára lezáró békeszerződés fordulópontot hozott a magyar nemzetfelfogásban. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés területi rendezései következtében a történelmi Magyarország (a magyar korona országai) elvesztette területének kétharmadát.⁴⁵¹ Ennek eredményeként a Magyar Királyság soknemzetiségű társadalmát felváltotta egy homogén magyar társadalom. Ennek közvetlen következménye azonban az lett, hogy kerültek magyar nemzetiségűek a magyar határokon kívülre is. Ez az esemény felborította a magyar nemzet eszméjét: bár létrejött a magyar nemzetállam, de nem foglalta magában az összes magyar nemzetiségűt személyt. 1920 óta két stratégiát dolgoztak ki a probléma megoldására. Az első a revízió eszméje, amelynek legnagyobb hulláma a második világháború végéig tartott. A második a kisebbségi jogok

⁴⁴⁸ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

⁴⁴⁹ Gángó, „Az 1868. évi nemzetiségi törvény és következményei”.

⁴⁵⁰ Györe Zoltán, „1868: XLIV. törvénycikk – Egy korai próbálkozás a nemzetiségi kérdés törvényes rendezésére,” *Létünk* 4, no. 4-5 (1992).

⁴⁵¹ Tarján M. Tamás. „1920. június 4. – A trianoni béke aláírása,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1920_junius_4_a_trianoni_beke_alairasa/.

területén betöltött vezető szerep, amely stratégia az 1990-es évek elején kezdődött és a mai napig tart.

A kommunista időszakban – az említett két stratégia közötti történelmi szakaszban – a kommunista párt lett a nemzeti hagyományok letéteményese, és a szocialista hazafiság fogalma széles körben elterjedt.⁴⁵² A kommunizmus (vagy Közép- és Kelet-Európában a szocializmus) azonban nemzetek feletti ideológia volt, ami azt jelenti, hogy meghaladta a nemzeti hovatartozás érzését.⁴⁵³ Más szóval, a magyarok újraegyesítésének a revízió révén már nem volt értelme, mert minden kommunista nép a kommunizmus égíse alatt egyesült. A magyarországi rendszerváltás után új lehetőség nyílt a magyar nemzet egyesítésére a határon túli magyar kisebbségek védelmével, illetve az Európai Unióhoz való csatlakozással.

A mai magyar kisebbségi politika elsősorban az őshonos nemzeti és etnikai kisebbségek védelmét jelenti. Ezt a csoportot a köznyelv hagyományosan nemzetiségeknek nevezi.⁴⁵⁴ Továbbá ez a megnevezés 2011-ben visszatért a hivatalos jogi szabályozásba is, amikor elfogadták a nemzeti vagy etnikai kisebbségekről szóló törvényt (2011. évi CLXXIX. tv.), amely már nem a nemzeti és etnikai kisebbségekről, hanem a nemzetiségekről szól, noha továbbra is ugyanazoknak a kisebbségi csoportoknak biztosít többletjogokat, mint korábban.

A kétpólusú világrend megszűnése után valamennyi közép-európai országban, így Magyarországon is megjelent a nemzeti kisebbségek jogainak újraszabályozására irányuló igény. 1993. július 7-én a Magyar Országgyűlés elfogadta a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvényt (1993. évi LXXVII. tv.), amelynek fő célja identitásuk megőrzése és asszimilációs folyamatuk visszafordítása volt.⁴⁵⁵

Először is tisztázni kell, hogy ki számít nemzeti vagy etnikai kisebbségnek Magyarországon. Az 1993. évi LXXVII. törvény 1. cikke kimondja: „(2) *E törvény értelmében nemzeti és etnikai kisebbség (a továbbiakban: kisebbség) minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz*

⁴⁵² Mevius, „Kommunizmus, nacionalizmus”.

⁴⁵³ Földes, Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II.

⁴⁵⁴ Gergely et al., „Nemzeti és etnikai kisebbségek,” 100.

⁴⁵⁵ Kállai Ernő és Varjú Gabriella, „A kisebbségi törvény,” In *A jövevényektől az államalkotó tényezőkhöz. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*, szerk. Gyulavári Tamás és Kállai Ernő (Budapest: Országgyűlési Biztos Hivatala, 2010).

bizonyságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.” 2. § „E törvény hatálya nem terjed ki a menekültekre, a bevándorlókra, a letelepedett külföldi állampolgárookra és a hontalanokra.” Továbbá az 1993-as kisebbségi törvény taxatív felsorolja, hogy mely csoportok tartoznak a törvény szerinti nemzeti és etnikai kisebbségek körébe: „61. § (1) E törvény értelmében Magyarországon honos népcsoportnak minősülnek: a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán.”

Egyértelmű, hogy a magyar meghatározás követi az európai⁴⁵⁶, valamint pontosan meghatározza azt, hogy mely népcsoportokra vonatkoznak a kisebbségi jogok. Mindebből pedig arra lehet és kell következtetni, hogy mind Magyarország, mind Európa számára a nemzeti és etnikai kisebbségek gyakorlatilag az őshonos lakosokat jelentik. Ezt rendkívül fontos tisztázni, hiszen ebből következően az új kisebbségeknek nem áll rendelkezésükre semmilyen védőháló annak érdekében, hogy képesek legyenek megőrizni eredeti identitásukat. Ők ezáltal asszimilációra vannak kárhóztatva. Hacsak nem tudnak kialakítani egy erősen szervezett diaszpórikus hálózatot, amely képes lehet a jogszabályok biztosította védőhálót helyettesíteni.

Az 1993-as kisebbségi törvény azonban már nincs hatályban. A magyar Országgyűlés 2011. december 19-én új sarkalatos törvényt fogadott el a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. A 2011. évi CLXXIX. törvény azonban már a nemzetiségekről szól: a jogalkotó visszahozta a hagyományos terminológiát, amely egyúttal megszüntette a nemzeti és etnikai kisebbségek közötti különbséget.

A szóhasználaton kívül gyakorlatilag semmi sem változott az 1993-as törvényhez képest. Miért kellett tehát új törvényt alkotnunk? A magyar kormány három indokot sorolt fel. Az első, amellyel a kormány benyújtotta a tervezetet, az volt, hogy az 1993-as törvény hibáit és hiányosságait javítani kell. A második ok a határon túli magyarok védelmének célkitűzése volt, amely a reciprocitás elvén alapul: ha Magyarország széles körű jogokat biztosít a saját nemzeti kisebbségek számára, akkor a szomszédos országokban kisebbségben élő magyarok esetében is hasonló védelemre kellene számítani. A harmadik ok pedig Magyarország új Alaptörvényében foglaltak megvalósítása volt.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Lásd: az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1201/1993. sz. ajánlása.

⁴⁵⁷ T/15535 sz. törvényjavaslat.

A 2011. évi CLXXIX. törvény tartalmazza ugyan annak a menetét, hogyan lehetne statuált nemzetiséggé válnia egy kisebbségi csoportnak, azonban erre gyakorlati példát nem találhatunk.

6.3. A nemzetiséggé válás vietnami esélyei

A 2011. évi CLXXIX. törvény nemzetiségi definíciója négy kritériumot határoz meg: (1) valamilyen módon bizonyítani kell a kisebbségi csoportnak, hogy már legalább egy évszázada Magyarországon honosak, azaz Magyarországon élnek, a magyartól eltérő nemzeti identitásukkal gyarapítják a magyar kultúrát; (2) számszerű kisebbségben kell lenniük; (3) a kisebbségi csoport anyanyelve, kultúrája és hagyományai miatt különbözik a többségi társadalomtól; (4) ez a különбözőség összetartozás-tudattal párosul, tehát szükség van valamilyen önszerveződésre ahhoz, hogy Magyarországon egy nemzeti vagy etnikai kisebbségi csoport nemzetiséggé válhasson. Az új nemzetiség elismeréséhez *„bizonyosságot tenni arról, hogy megfelel a feltételeknek, legalább ezer, magát e nemzetiséghez tartozónak valló, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán szavazati joggal rendelkező magyar állampolgár választópolgár kezdeményezheti a nemzetiség Magyarországon honos népcsoporttá nyilvánítását. Az eljárás során a népszavazás kezdeményezéséről, az európai polgári kezdeményezésről, valamint a népszavazási eljárásról szóló törvénynek az országos népszavazás kezdeményezésére vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni, a (4) és (5) bekezdésben foglalt eltéréssel.*

(4) A kezdeményezés szervezője az a magyar állampolgár választópolgár lehet, aki a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választható.

(5) A Nemzeti Választási Bizottság az eljárása során köteles kikérni a Magyar Tudományos Akadémia elnökének állásfoglalását a törvényi feltételek fennállásáról.”

A nemzetiséggé válás további részletei a 2013. évi CCXXXVIII. törvényben találhatók. Az aláírásgyűjtés megkezdése előtt az aláírásgyűjtő ív mintáját a Nemzeti Választási Bizottságnak hitelesítenie kell, amely során kötelező kikérni a Magyar Tudományos Akadémia véleményét. Ez eltérés az 1993-as szabályozáshoz képest, amikor nem volt kötelező a Magyar Tudományos Akadémia véleményének kikérése. Ha a hitelesítés megtörtént, és legalább ezer, magát az adott népcsoporthoz tartozónak valló személy aláírása összegyűlt, és a Nemzeti Választási Iroda ezeket az aláírásokat jóváhagyta, a kezdeményezés az Országgyűlés elé

terjeszthető. A 2011. évi nemzetiségi törvény sarkalatos törvény, így az Országgyűlésnek kétharmados többséggel kell megszavaznia az új statuált nemzetiséget. Ha azonban az Országgyűlés ezzel ellentétes döntést hoz, a döntéshozataltól számított egy év elteltével ismételt kérelmet lehet benyújtani.

Eddig több próbálkozás volt, 1993 és 2021 között összesen hat kezdeményezés indult és ért véget a nemzetiséggé válás folyamatának valamelyik szakaszában. A hat kezdeményezésből csak kettő indult a 2011-es új törvény alapján. Fontos kiemelni, hogy az 1993-as és a 2011-es törvény nem különbözik lényegesen egymástól a nemzetiséggé válás kritériumai és statuálási folyamata tekintetében.

2005-ben a hunok megpróbálták bebizonyítani, hogy egyrészt nem egy kihalt népcsoport, másrészt, hogy megfelelnek az 1993-as kisebbségi törvény kritériumainak. Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottsága nem tartotta alkalmasnak a kezdeményezést az általános parlamenti vitára, így a hunok kezdeményezését az Országgyűlés egyáltalán nem tárgyalta.⁴⁵⁸

A zsidók 2005-ben próbáltak meg nemzeti kisebbséggé válni. Bár az Országos Választási Bizottság hitelesítette az aláírásgyűjtő ív zsidó mintáját, felmerült egy kifogás: a zsidók nemzeti kisebbségnek számítanak, vagy inkább „csak” vallási kisebbségnek? Az ügy az Alkotmánybíróság elé került, amely helybenhagyta az Országos Választási Bizottság döntését, azaz elindulhatott az aláírásgyűjtés szakasza. A kezdeményezőknek azonban nem sikerült összegyűjteniük a megfelelő számú aláírást a 2006. júliusi határidőig. Így a kezdeményezés nem került az Országgyűlés elé.⁴⁵⁹

A bunyevácok 2006-ban kíséreltek meg nemzeti kisebbséggé válni, amikor is közel 2000 támogató aláírást gyűjtöttek össze. A Magyarországon már nemzeti kisebbségnek számító horvátok azonban, akik a bunyevácokat a horvát nemzet részének tekintették, tiltakoztak a bunyevácok kezdeményezése ellen, ezért az Országos Választási Bizottság kikérte a Magyar Tudományos Akadémia véleményét, amely szerint a horvátok és a bunyevácok között nem érzékelhető nyelvi fejlődésbeli különbség, így nincs tudományos indok a bunyevácok önálló

⁴⁵⁸ Tamás Bence Gáspár, „Hunnak lenni egy életérzés,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://index.hu/belfold/0412huns>.

⁴⁵⁹ Dési Tamás, „Nemzetiségi vagy „titokzsidók”? A zsidó nemzetiségi kezdeményezés (újabb) kudarca,” utolsó módosítás dátuma: 2006. https://web.archive.org/web/20110316214912/http://www.kisebbsregionkormanyzatok.mtaki.hu/adattar/cikkek/2002-2006/szombat2006_09_1.html.

nemzeti kisebbséggé nyilvánítására. A kezdeményezés az Országgyűlés elé került, amely elutasította a kezdeményezést. A bunyevácok 2011-ben tettek újbóli kísérletet. Ismét sikerült elegendő támogató aláírást összegyűjteniük, de a Magyar Tudományos Akadémia – ugyanazokból az okokból, mint korábban – nem támogatta a kezdeményezést, az Országgyűlés pedig elutasította a bunyevácok kezdeményezését.⁴⁶⁰

A székelyek 2017 júniusában nyújtották be kezdeményezésüket a Nemzeti Választási Bizottsághoz. A kezdeményezéssel kapcsolatban két panasz érkezett. Az első, hogy a székely kezdeményezést a kötelezőnél több aláírással nyújtották be. A második, hogy a Nemzeti Választási Bizottság nem kérte ki a Magyar Tudományos Akadémia elnökének véleményét. A Kúria határozatában úgy ítélte meg, hogy a szükségesnél több aláírás nem lehet kizáró ok, és a törvény nem írja elő, hogy az eljárás mely szakaszában kell kikérni az Akadémia véleményét, de logikusan akkor, amikor az ezer aláírás összegyűlik⁴⁶¹. Így az aláírásgyűjtés csak a Kúria 2017. novemberi döntése után kezdődhetett meg. Az ezer aláírás összegyűjtését követően a Magyar Tudományos Akadémia véleményében megállapította, hogy a Magyarországon élő székely közösség nem felel meg a nemzetiségek elismerésének törvényi feltételeinek⁴⁶². Az Országgyűlés 2018. október 30-án szavazott a székelyek kezdeményezéséről, amelyet elutasítottak, elfogadva a Magyar Tudományos Akadémia álláspontját, amely szerint a székelyek identitása területi-közösségi identitáson alapul, de mégis a magyar nemzet része.⁴⁶³

Az utolsó kezdeményezők az oroszok voltak. Az orosz aláírásgyűjtő ív mintáját a Nemzeti Választási Bizottság 2018 februárjában hitelesítette, ennek eredményeként a kezdeményezők megkezdhatték a támogató aláírások gyűjtését. A 120 napos határidőn belül 1000 aláírást gyűjtöttek össze, amit hitelesített a Nemzeti Választási Bizottság. A Magyar Tudományos Akadémia azonban nem javasolta, hogy a kezdeményezés az Országgyűlés elé kerüljön, arra hivatkozva, hogy az oroszok nem felelnek meg a 100 éves honossági kritériumnak.⁴⁶⁴ Az Országgyűlés 2018. október 30-án szavazott a kezdeményezésről – a

⁴⁶⁰ Dobos Balázs és Tóth Ágnes, „A magyarországi bunyevácokról. Szakértői összefoglaló,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/572.pdf>.

⁴⁶¹ A Kúria Sajtótájékoztatója, „Tájékoztató a Kúria Knk. VII.37.689/2017. számú népszavazási ügyben meghozott döntéséről,” utolsó módosítás dátuma: 2017. november 7. <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-knkvi376892017-szamu-nepszavazasi-ugyben-meghozott-donteserol>.

⁴⁶² Magyar Tudományos Akadémia, „A székelység a magyar nemzet része,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. https://mta.hu/mta_hirei/a-szekelyseg-a-magyar-nemzet-resze-108883.

⁴⁶³ Országgyűlési Napló, 2018-2020. országgyűlési ciklus, 35. sz. Budapest, 2018. október 30.

⁴⁶⁴ H/1515 számú országgyűlési kezdeményezés.

székely kezdeményezéssel együtt –, a honossági kritérium nem teljesítésére hivatkozva elutasították a kezdeményezést.⁴⁶⁵

A vietnamiak is hasonló eljárásra számíthatnak, ha ilyen kezdeményezéssel élnének, azonban ehhez a kisebbség akarata is kellene. Az első és legnehezebben bizonyítható kritérium a százéves lakóhely. Itt nem azt kell bizonyítani, hogy az első vietnamiak mikor érkeztek Magyarországra, hanem azt, hogy mikor alakult ki a kialakult, szervezett közösség, diaszpóra. A vietnamiak esetében tudjuk, hogy az 1960-as években kezdtek el bevándorolni és letelepedni Magyarországon⁴⁶⁶, de csak az 1990-es évek elején alakult meg az igazi vietnámi közösség, azaz diaszpóra⁴⁶⁷. Így a vietnamiaknak a legjobb esetben is legalább 40 évet kell várniuk a kezdeményezésükre (még akkor is, ha elszórtan lenne adat vietnami emberek/családok magyarországi beköltözésére sokkal korábbi időszakokból).

A magyar állampolgárságot és az ezer aláírás követelményét egyszerre érdemes megvizsgálni. A 2011-es népszámlálási adatokból tudjuk, hogy Magyarországon 3500-an vallották magukat vietnamiaknak⁴⁶⁸. Nehézségekbe ütközünk azonban, amikor ebből a számadatból azt szeretnénk megállapítani, hogy hányan szerezték már meg a magyar állampolgárságot, mivel a Központi Statisztikai Hivatal nem közölt hivatalos adatokat erre vonatkozóan. Tudjuk, hogy 2011-ben 26 295 ázsiai állampolgár tartózkodott Magyarországon, ebből 11 829 kétségtelenül kínai volt⁴⁶⁹. Továbbá a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett adatokból tudjuk, hogy évről évre egyre több vietnami állampolgár vándorol be Magyarországra⁴⁷⁰. Ezekből az adatokból azonban nem lehet pontosan meghatározni a vietnami identitású magyar állampolgárok számát, így nem lehet megválaszolni azt a kérdést, hogy képesek lennének-e összegyűjteni a kezdeményezéshez megfelelő számú aláírást.

A kulturális, nyelvi sajátosság követelményét nem lenne gond teljesíteni, mivel két kontinens civilizációjáról van szó. Huntington civilizációs elméletének elhatárolása alapján a magyarok a nyugati kereszténységhez, míg a vietnamiak a kínai kultúrához tartoznak, hogy a

⁴⁶⁵ Országgyűlési Napló, 2018-2020. országgyűlési ciklus, 35. sz. Budapest, 2018. október 30.

⁴⁶⁶ Apor, „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás”.

⁴⁶⁷ „Ők is köztünk élnek – azaz vietnamiak Magyarországon. Interjú Hoang Linh-nel,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://www.asiamania.hu/azsia-blog/riportok/ok-is-koztunk-elnek-azaz-vietnamiak-magyarorszagon>.

⁴⁶⁸ Központi Statisztikai Hivatal, *Népszámlálás 2011*.

⁴⁶⁹ KSH, „Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok földrészek, országok és nemek szerint (1995–),” utolsó módosítás dátuma: 2019. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn001b.html.

⁴⁷⁰ KSH, „A bevándorló külföldi állampolgárok földrészek és országok szerint (2000–),” utolsó módosítás dátuma: 2019. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn005b.html.

két kultúra, a magyar és a vietnami jelentősen különbözik egymástól kétségtelen⁴⁷¹. A vietnamiakra a történelem során a legjelentősebb hatást a kínaiak gyakorolták, így kultúrájukban, hagyományaikban és nyelvükben a kínaiakhoz állnak a legközelebb⁴⁷². Ezzel szemben Magyarország a nyugati és a keleti kereszténység határán fekszik, így a magyar kultúrára leginkább ezek a civilizációk voltak hatással⁴⁷³. Ezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a vietnamiak mind kultúrájukban, mind hagyományaikban, mind nyelvükben különböznek a magyaroktól, miközben saját értékeikkel sokszínűséget visznek a homogén magyar társadalomba.

Az utolsó bizonyításra váró kritérium az összetartozás-tudat. Ez leginkább a nemzeti közösség szervezeti tevékenységének bemutatásán keresztül mutatható ki. A Magyarországon élő vietnamiak létrehoztak számos kulturális, illetve gazdasági alapon szerveződő alapítványt⁴⁷⁴. Ezen szervezetek létrehozása azt jelzi, hogy a Magyarországon élő vietnamiak célja egy olyan közösség létrehozása, amely képes saját identitását megvédeni és fejleszteni, sőt azon túlmenően egyfajta gazdasági védelmet is biztosítani saját maga számára.

Ahogy azt korábban jeleztem, a társadalmi beilleszkedés kulcskérdés a diaszpóra szervezettségi szintjét illetően, a társadalmi beilleszkedésben pedig fontos szerepet játszik a befogadó társadalom attitűdje – ahogy ezt a NHMI-ről szóló fejezetben részletesen tárgyalom. Az, hogy Magyarország a kisebbségben élés nemzete lett nagyban rányomja a bélyegét arra, hogyan viszonyul a külföldiekhez, ami hozzájárul ahhoz, hogy az új kisebbségek milyen diaszpórikus szervezettségi szinten vannak. Ahogy azt egy korábbi fejezetben bemutattam, a magyarországi vietnami diaszpóra jelenleg a kulturális diaszpóra szervezettségi szintjén áll, így a magyar nemzetiséggé válás politikai célja nincs napirenden.

⁴⁷¹ Huntington, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*.

⁴⁷² Szaniszló, „Vietnam jogi kultúrája”.

⁴⁷³ Vitányi Iván, „A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában,” utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban>.

⁴⁷⁴ Kovács, *Migráns szervezetek Magyarországon*.

Sokan úgy gondolják, hogy a nemzetközi kapcsolatok olyan, mint egy sakkjátszma. De ez nem egy sakkjátszma, ahol az emberek csendben ülnek, átgondolják a stratégiájukat, és időt hagynak a lépések között. Inkább olyan, mint egy biliárdjáték, ahol egy csomó golyó van összezsúfolva. /Madeleine Albright/

VII. A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index

Vajon hogyan viselkedik egy tudás-diaszpóra a nemzetközi kapcsolatokban? Ehhez eddig megvizsgáltuk azt, hogy mit is jelent maga a tanulási célú vándorlás, milyen a kapcsolat diaszpóra szervezettségi foka, a diaszpóra kialakulásának okai, valamint a diaszpóra céljai között. Választ adtam arra, hogy miért van a nemzetközi hallgatói migrációnak fontos szerepe a nemzetközi kapcsolatokban, továbbá, hogy a nemzetközi hallgatói migráció útján létrejött diaszpórák milyen egyedi attribútumokkal rendelkeznek. Mindez belefért a nemzetközi kapcsolatok tudományának keretei közé, összekapcsolva azzal, hogy mi lehet az államok célja a diaszpórákkal, és milyen a nemzetközi közösség vélekedése a diaszpórák céljait illetően.

A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index (NHMI) kialakításának célja egy olyan mérőeszköz kialakítása, amely képes megmutatni azt, hogy a nemzetközi hallgatói migráció útján létrejött diaszpóra-anyaország-befogadó ország háromszögében milyen minőségű és mennyire intenzív kapcsolat áll fenn. Ezen kapcsolatot a nemzetközi kapcsolatok interdiszciplína kontextusában, azaz négy aspektusból vizsgáltam: gazdasági, politikai, kulturális, illetve jogi.

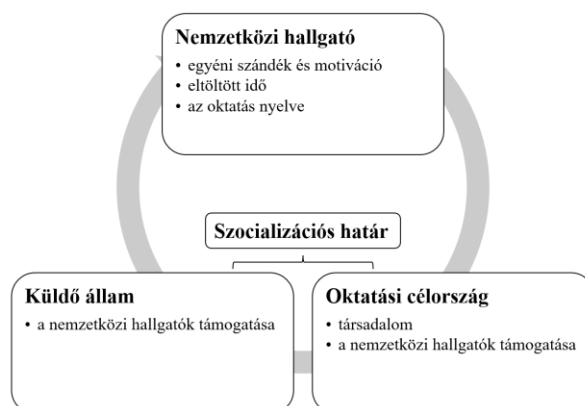
Az NHMI másik célja, hogy az egyetemek annak segítségével hatékony nemzetköziesítési stratégiát dolgozhassanak ki, amelynek része a hatékony toborzás, hiszen a (kiváló) diákok nem csak az egyetem, de az ország jó hírét is elviszik. Minden állam számára fontos a nemzetközi megítélés, amely pozitívitásához – vagy akár negatívitásához – a nemzetközi alumni is hozzájárul.

Az NHMI az egyént állítja fókuszba, azt, hogy ő hogyan élte meg a határokon átvétel migrációt, azt, hogy neki milyen egyéni szándékai voltak és vannak. A dolgozat ugyanis azt kutatja, hogy az egyén és kisebb-nagyobb csoportja hogyan tud hatni a nemzetközi kapcsolatokra. Az egyén tapasztalatai mellett kiemelten fontosak a küldő és a fogadó állam egyes tulajdonságai is, amennyiben ezek előrejelzik azt, hogy egy nemzetközi hallgató mennyire

lehet sikeres népi diplomata (public diplomat) a két ország közötti kapcsolatokban. Ezek ismeretében, az Indexnek háromféle komponensét hoztam létre: a küldő országra, az oktatási célországra, valamint a nemzetközi hallgatóra vonatkozóakat.

1. Az index komponensei

A NHMI hét mutatóból (indikátor) áll, amelyek közül hat a nemzetközi hallgatói migráció szereplőjéhez (a küldő/származási ország, a befogadó/oktatási célország és a nemzetközi hallgató) kötődik. A hetedik mutató a szocializációs határ, amely a két vizsgált állam közötti távolságot mutatja meg, figyelemmel a két ország közötti azonosságokra, hasonlóságokra és különbözőségekre, azokat összehasonlítva.

2. ábra A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index csoportokra bontott komponensei

A 2. ábra a NHMI csoportokra bontott mutatóit illusztrálja. A küldő államhoz egy mutató: a nemzetközi hallgató támogatása; az oktatási célországhoz két mutató: a befogadó társadalom, valamint a nemzetközi hallgatók támogatása; a nemzetközi hallgatóhoz pedig három mutató: az egyéni szándék és motiváció, az oktatási célországban eltöltött idő, illetve az oktatás nyelve tapad, illetve ahol a szocializációs határ külön áll.

Az NHMI a mutatók adatokkal való feltöltésével megmutatja, hogy két ország között milyen minőségű és mennyiségű kapcsolat áll fent, másrésről pedig azt, hogy ezt a viszonyrendszert az adott nemzetközi hallgató, illetve ezen az úton kialakult diaszpóra milyen hatékonysággal tudja befolyásolni. Ebbe az elméleti modellbe a mutatókhoz teszt rendelhető (egyőtől háromig terjedő pontszám), és ezek összesített egyszerű átlaga adja meg az index

mérőszámát. Minél magasabb az összesített pontszám, annál nagyobb potenciál rejtőzik az adott nemzetközi hallgatóban a két vizsgált állam kapcsolatainak tekintetében.

1.1. A szocializációs határ

A szocializációs határ⁴⁷⁵ egy öt távolságból, vagy dimenzióból álló mutató, ahol a következő aspektusokat kell vizsgálni: földrajzi, gazdasági, politikai, kulturális, valamint etnikai. Ezek a dimenziók rendkívüli mértékben összefügg egymással, szoros kölcsönhatásban vannak, így egyes vizsgálatuk során nem lehet teljes mértékben eltekinteni a többi távolság létezésétől. Mértékét két vizsgált ország összehasonlítása adja meg minden egyes dimenzióban. A hipotézis mögöttes az, hogy minél nagyobb a távolság a két ország között, annál nagyobb lesz a nemzetközi hallgatóban rejlő potenciál arra, hogy a fogadó ország népi diplomatájává váljon szülőhazájában, vagy éppen fordítva. Mindez természetesen nagyban függ az adott nemzetközi hallgató személyiségétől, egyéni szándékaitól és motivációitól. Abban az esetben azonban, ha a hallgatóban megvan az akarat egy hatalmas távolság áthidalására, akkor ő két egymástól távol álló rendszer képviselője lesz, ami feltértékeli a szerepét a két állam közötti viszonyrendszerben.

1.1.1. A CAGE Distance Framework

A CAGE távolsági keretrendszerén (*Distance Framework*) alapuló mutatót a nemzetközi kapcsolatok, különösen a nemzetközi hallgatói migráció körülményeihez alakítottam. A CAGE távolsági keretrendszer megálmodója Pankaj Ghemawat indiai-amerikai közgazdász és professzor volt. Azzal a céllal alkotta meg, hogy megkönnyítse a vállalatok külpiazi befektetési döntéseit. Mivel a nemzetközi hallgatói migráció egy hosszú távú befektetés, egyfajta üzlet, ezért operálhatunk egy módosított CAGE terminológiával. A CAGE mozaikszó: C a kulturális távolságot, A az adminisztratív és politikai távolságot, G a földrajzi távolságot, E pedig a gazdasági távolságot jelöli.⁴⁷⁶

A CAGE rövidítés első betűje a kulturális távolságot jelöli, ami tartalmazza a nyelvi, vallási, etnikai, illetve társadalmi normákbeli különbözőségeket, hasonlóságokat.⁴⁷⁷ Ebből következően a NHMI kulturális dimenziója is számos elemet foglal magában, mint pl. a nyelv,

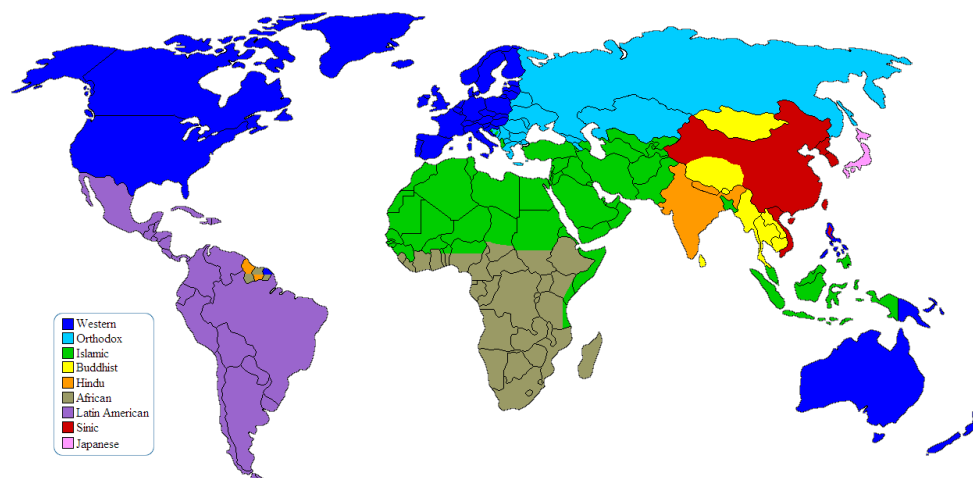
⁴⁷⁵ Rédei, *A tanulmányi célú mozgás*.

⁴⁷⁶ Pankaj Ghemawat „Distance Still Matters, The Hard Reality of Global Expansion,” *Harvard Business Review* 78, no. 9 (2001).

⁴⁷⁷ Ghemawat „Distance Still Matters”.

vallás, nőkhöz való hozzáállás, jogi kultúra, társadalmi attitűd stb. Ez a távolság a földrajzi távolsággal áll a legszorosabb kötelékben, hiszen, ahogy azt majd látni fogjuk, ott is a kulturális távolság a fokmérő. Mindebből következően az azonos kulturális gyökerekkel rendelkező államok esetén egy pont jár, a hasonló kulturális háttérű államok esetén két pont jár, míg az eltérőek esetén három pont jár.

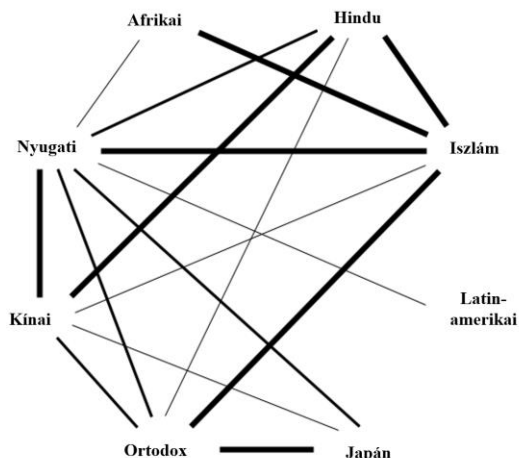
Mit jelent az, hogy azonos, hasonló vagy eltérő kultúra? Ezen kérdés megválaszolásában Samuel P. Huntington *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című művét kell segítségül hívnunk, amely alapján kilenc civilizációt, kultúrkört különíthetünk el: nyugati, ortodox, iszlám, buddhista, hindu, afrikai, latin-amerikai, kínai és japán (3. ábra).

3. ábra Huntington kilenc civilizációja⁴⁷⁸

A 4. ábrán látható az a mátrix, ahol minél vastagabb a vonal, annál nagyobb a konfliktus a két civilizáció között. Ebből következően az Index azonos kultúrkörbe tartozónak kezeli azon államokat, amelyek Huntington szerint ugyanazon civilizációba tartoznak. Hasonlónak, ahol a legvékonyabb és a közepes vonalak húzódnak. Egymással ellentétesnek pedig azon kultúrköröket, ahol a legvastagabb vonal látható.

⁴⁷⁸ Huntington, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*.

4. ábra Huntingon kilenc civilizációjának mátrixa⁴⁷⁹

A CAGE távolsági keretrendszer a második távolságot adminisztratívnek nevezi, ami gyakorlatilag a közintézmények távolságát, azaz politikai-jogi dimenziót jelöl. A jogi és pénzügyi intézmények, a politikai ellenségeskedés, valamint a két ország közös monetáris vagy politikai társulásának megléte vagy hiánya komponensekből áll.⁴⁸⁰ A nemzetközi diákmigráció esetében inkább a két ország politikai ideológiáinak távolságát kell figyelembe vennünk ennél a mutatónál, amely nemcsak a mai politikai rendszereket, hanem a két vizsgált állam történelmi együttműködését is magában foglalja. Hasonló politikai ideológiák esetén, és ha a kormányzati rendszerek/rezsimek azonosak, akkor a külföldi diák mint közvetítő felesleges, ez a helyzet egy pontot kap. A hasonló politikai ideológiák, de különböző rendszerek és kormányzati rendszerek esetén két pont jár. Az eltérő politikai ideológiák feltételei esetén a politikai távolság mutatója három pontot kap.

A CAGE távolsági keretrendszer harmadik vizsgálendő eleme a földrajzi távolság, ahol a szerző három olyan tényezőt emel ki, amelyek befolyásolhatják egy vállalat külföldi beruházással kapcsolatos döntését: (1) az éghajlati viszonyokat, (2) a fizikai távolságot és (3) a közös határ meglétét vagy éppen hiányát.⁴⁸¹ A CAGE távolsági keretrendszer földrajzi távolságra vonatkozó megoldásait egy az egyben rá lehet húzni a diákmigráció döntési mechanizmusaira is. Ez utóbbi esetben azonban a földrajzi hely megválasztása során a gazdasági

⁴⁷⁹ Huntington, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*.

⁴⁸⁰ Ghemawat „Distance Still Matters”.

⁴⁸¹ Ghemawat „Distance Still Matters”.

kérdések mellett az emócióra is különös hangsúlyt kell fektetni, hiszen minél messzebb megy a diák, annál kevesebbszer tudja meglátogatni a családját – anyagi és időbeli okokból, illetve annál messzebbre kerül megszokott kulturális közegétől, ami minden hallgató személyiségfejlődésére nagy hatással van.

Annak ellenére, hogy a globalizáció felgyorsulása és az infokommunikációs forradalom közelebb hozták egymáshoz a világot nem csupán kulturális, de földrajzi értelemben is még mindig rendkívüli fontossággal bír egy diák választásában a klasszikus földrajzi távolság, így erre a tényezőre továbbra is különös hangsúlyt kell fektetni. Mindebből következően a NHMI szerint egy pont jár, ha a lakóhely és a tanulmányi célország ugyanabban a régióban van (közös határ, a két állam jól ismeri egymást), két pont jár, ha a két ország ugyanazon civilizációs-kulturális körben van, és három pont jár, ha a nemzetközi diák egy másik civilizációs-kulturális gyökerekkel rendelkező államba vándorol.

A gazdasági távolság a CAGE távolsági keretrendszerében a két ország eltérő fogyasztói jövedelmének, a természeti, pénzügyi és emberi erőforrások költségeinek és minőségének, valamint a két ország eltérő információinak vagy ismereteinek az összevetéséből áll.⁴⁸² Erre a távolságra is igaz, csakúgy, mint az előzőre, hogy annak ellenére, hogy a CAGE elsősorban a gazdaság szereplőinek készült, a nemzetközi kapcsolatok vizsgálata során is kiválóan lehet alkalmazni. Az államok szempontjából, ha együtt akarnak működni, az együttműködés kialakítása könnyebb lesz, ha a gazdaságpolitikájuk azonos vagy hasonló. Ha azonban a gazdaságpolitikák hasonlóak, ezért a kapcsolatépítés közvetítő nélkül is könnyű lehet, akkor egyik államnak sem lesz szüksége a nemzetközi hallgató közbenjárására. Más szóval, minél nagyobb a gazdasági távolság két ország között, annál nagyobb lesz a nemzetközi diákban rejlő potenciál is, mert azáltal, hogy két egymástól távol álló gazdasági rendszer működésének ismeretének birtokában van, annál hatékonyabban képes a hídszerepet ellátni. Ha azonban a gazdasági különbségek túl nagyok, vagyis amikor több a különbözőség, mint a hasonlóság, vagy éppen nincs is politikai akarat arra, hogy ezt áthidalják, akkor azt is feltételezhetjük, hogy az államok nem is akarnak gazdasági kapcsolatokat kiépíteni egymással, amely esetben a nemzetközi hallgatóra sem lenne szükségük. A vizsgált mutató esetében ez utóbbi eshetőség jelenti az egy pontot, két pontot kap az, amikor a két ország már épített k gazdasági kapcsolatot,

⁴⁸² Ghemawat „Distance Still Matters”.

és három pontot kapott az az eset, amikor a két állam gazdasági kapcsolatot akar, de az még nem jött létre.

1.2. A küldő ország

A NHMI következő vizsgálandó eleme a küldő állam, ahol egy tényleges és egy rejtett mutató szerepel, amelyek szoros összefüggésben állnak egymással. A valódi mutató az anyaország nemzetközi hallgatói migrációt támogató rendszere, azaz a mozgásszabadsághoz való hozzáállása, a rejtett pedig a küldő állam politikai berendezkedése, amely ugyan már a távolságoknál is megjelenik, de e nélkül az elem nélkül nem lehet jól értelmezni az anyaország felsőoktatási környezetének körvonalait. Ezt a két elemet összefüggéseiben kell értelmezni.

A Hallgatói Mobilitás Atlasza⁴⁸³ hét tényezővel hozza összefüggésbe a tanulás mértékét: (1) Emberi Fejlettségi Index (HDI – Human Development Index), (2) születéskor várható élettartam, (3) városlakók aránya, (4) 1000 lakosra jutó telefonvonalak száma, (5) a szabad mozgás joga és lehetősége, (6) a külföldi tőkebefektetés mértéke, illetve (7) a népesség száma. Ezek alapján négy országcsoportot alakítottak ki, aminek alapján Rédei Mária korreláció vizsgálatot végzett. Megállapította, hogy nem mutatható ki szoros kapcsolat sem a népesség, sem a HDI esetében a tanulói mobilitást tekintve. Azonban kiemelte, hogy a gazdag országokban élőkénél nagyobb mind a mobilitási hajlam, mind a lehetőség.⁴⁸⁴ Mivel a diákmigráció és a HDI között csak gyenge korreláció mutatható ki, viszont az könnyen belátható, hogy azon országok hallgatói fognak elsődlegesen megjelenni a nemzetközi viszonyrendszerben, ahol szabad a mozgás lehetősége, ezért a dolgozat a HDI-hez egy hasonló, de inkább politikai keretrendszerben mozgó mutatóval dolgoztam.

A politikai berendezkedés mérésére az EIU (Economist Intelligence Unit) Demokrácia-indexét (DI – Democracy Index) alkalmazom. A hallgatók külföldi tanulási lehetőségeinek elemzésére pedig a Fragile State Index (FSI) politikai indikátorai közül a P3: Emberi jogok és jogállamiság csoportot, illetve a gazdasági indikátorok közül az E3: Elvándorlás és agyelszívás csoportot vetem össze. Előbbi a mozgásszabadságra vonatkozó adatokat tartalmazza, utóbbi pedig az adott ország elhagyására vonatkozó hajlandóságra és lehetőségekre vonatkozóan

⁴⁸³ Todd M. Davis, *Atlas of Student Mobility* (Budapest: Institute of International Education, 2003).

⁴⁸⁴ Rédei, *A tanulmányi célú mozgás*.

tartalmaz adatokat. A küldő ország mérőszáma a két indikátor átlaga alapján kerül megállapításra.

Ha a származási ország aktív támogatója a nemzetközi oktatásnak, akkor a mutató száma 3, ha a származási ország passzív támogató, akkor a mutató 2 pontot ér. Abban az esetben pedig, ha akadályozója, inkább tiltja a nemzetközi mozgásszabadságot és ezzel az oktatást, akkor a mutató száma 1 pont.

1.2.1. A Demokrácia Index

A Demokrácia Indexet (DI) 2006-ban indították útjára, az EIU, az Economist Group kutatási részlege állítja össze évről évre. A DI hasonlít az Emberi Fejlettségi Indexre, de elsősorban a politikai intézményekkel és szabadságjogokkal foglalkozik. Jelenleg 167 ország és terület demokráciájának állapotát méri, amelyből 166 szuverén állam és 164 ENSZ-tagország.⁴⁸⁵

A DI 60, öt különböző kategóriába sorolt mutatóra épül. Az öt kategória: (1) választási folyamat és pluralizmus, (2) polgári szabadságjogok, (3) a kormány működése, (4) politikai részvétel, illetve (5) politikai kultúra. Minden mutatóhoz társul egy kérdés, amelynek döntő többségét szakértők, elemzők válaszolják meg, de néhány az adott ország közvélemény-kutatásaiból származik.⁴⁸⁶

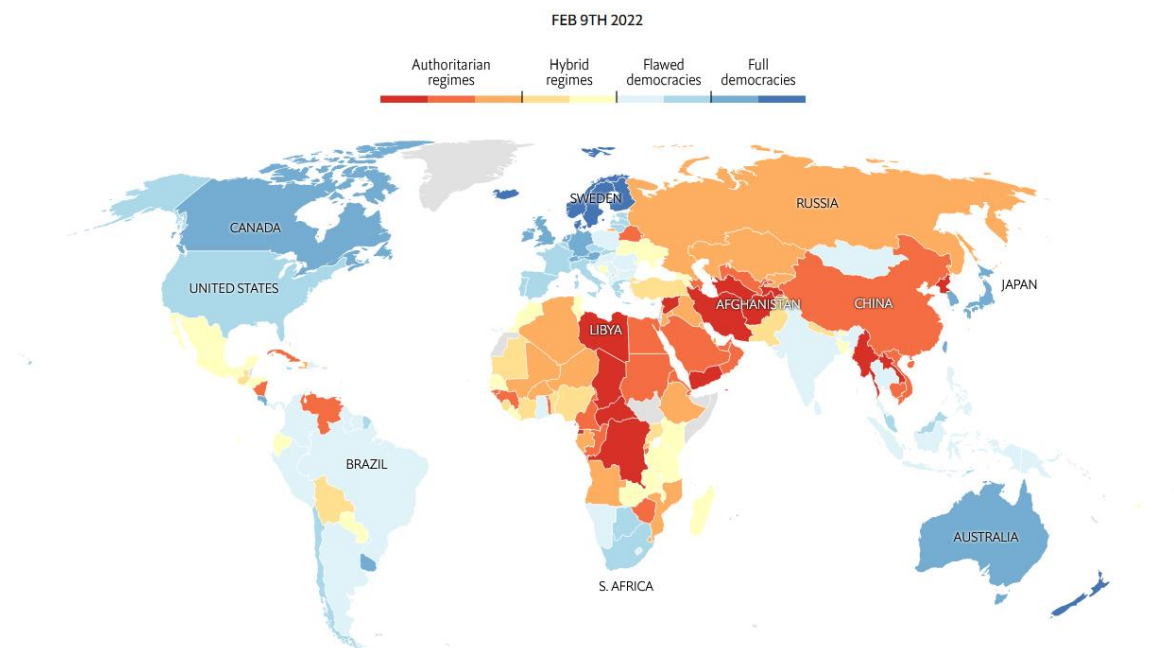
A DI amellet, hogy rangsorolja az országokat és számszerű pontszámot ad az államoknak, azokat négy különböző rezsimtípusba is besorolja: (1) teljes demokrácia (full democracy), (2) hibás demokrácia (flawed democracy), (3) hibrid rendszer (hybrid regime), illetve (4) autoriter rendszer (authoritarian regime). A DI szerint a teljes demokrácia az, ahol a polgári és politikai szabadságjogokat nemcsak tiszteletben tartják, hanem ezen demokratikus elvek virágzását a fejlett politikai kultúra is elősegíti. Ezek a rendszerek érvényes kormányzati fékek és ellensúlyok rendszerével, független igazságszolgáltatással, illetve sokszínű és független médiával rendelkeznek. A hibás demokrácia az, ahol ugyan a választások tisztességek és szabadok és az alapvető polgári és politikai jogokat tiszteletben tartják, de vannak anomáliák, mint például a médiaszabadság megsértése, vagy éppen a politikai ellenzék kisebb mértékű elnyomása. Ezekben a rendszerekben fejletlen politikai kultúráról, valamint a politikában való

⁴⁸⁵ Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2021. The China challenge. 2022* (London: Economist Intelligence Unit, 2022).; „A new low for global democracy,” utolsó módosítás dátuma: 2022.02.22. <https://www.economist.com/graphic-detail/2022/02/09/a-new-low-for-global-democracy>.

⁴⁸⁶ Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2021.*; „A new low for global democracy”.

részvétel alacsony szintjéről kell beszélni. A hibrid rendszerek azok, ahol rendszeresek a választási csalások, a kormányok nyomást gyakorolnak az ellenzékre, az igazságszolgáltatás nem független, a korrupció széles körben elterjedt, gyenge a jogállamiság, illetve a médián is súlyos kormányzati nyomás van. A DI az autoriter rendszerek kapcsán úgy fogalmaz, hogy ezen országokban a politikai pluralizmus nem létezik, vagy erősen korlátozott, a választások – ha vannak egyáltalán – nem tisztességesek és szabadok, a média gyakran állami tulajdonban van, vagy az uralkodó rezsimhez kötődő csoportok irányítják, az igazságszolgáltatás nem független, a polgári és politikai jogok megsértése és az azokkal való visszaélés mindennapos.⁴⁸⁷

A legutóbbi DI 2021-re vonatkozik és 2022 februárjában publikálták (5. ábra). E szerint a világ lakosságának 45,7%-a él demokráciában, azaz a populáció több mint fele viszont „kisebb vagy nagyobb mértékű” diktatúrában éli a mindennapjait. Autoriter rendszerekkel elsősorban az afrikai kontinensen, valamint a Közel- és Közép-Keleten találkozhatunk. A korábbi évekhez hasonlóan a demokráciák élvonálában továbbra is az Észak-európai államok vannak.

5. ábra A Demokrácia Index 2021-es eredményei⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2021*.; „A new low for global democracy”.

⁴⁸⁸ „A new low for global democracy”.

1.2.2. A nemzetközi hallgatókat támogató állami rendszer

A nemzetközi hallgatókat támogató állami rendszer kapcsán, az adott ország politikai berendezkedésén túl, a mozgásszabadságról és az ahhoz kapcsolódó agyelszívás jelenségéről kell még említést tenni. Ezen elemek vizsgálatához a szintén 2006-ban kialakított Fragile State Index (FSI) két mutatóját használtam: (1) az *Emberi jogok és jogállamiság* politikai indikátort, illetve (2) az *Elvándorlás és agyelszívás* gazdasági indikátort.

Az FSI egy konfliktuskezelési keretrendszeren (CAST – Conflict Assessment System Tool) alapul, amelyet a Fund for Peace (FFP) közel huszonöt évvel ezelőtt dolgozott ki az államok összeomlással szembeni sebezhetőségének értékelésére. A módszertan minőségi és mennyiségi mutatókat egyaránt használ, nyilvános forrásadatokra támaszkodik és számszerűsíthető eredményeket produkál. Az FSI 12 konfliktuskockázati mutatót használ: (1) biztonsági szervezet, (2) széttöredezett elit, (3) csoportos sérelmek, (4) gazdasági hanyatlás, (5) egyenetlen gazdasági fejlődés, (6) elvándorlás és agyelszívás, (7) állami legitimitás, (8) közszolgáltatások, (9) emberi jogok és jogállamiság, (10) demográfiai nyomás, (11) menekültek és belső menekültek, (12) külső beavatkozás.⁴⁸⁹

Az emberi jogok és jogállamiság politikai indikátor az állam és a lakosság közötti kapcsolatot vizsgálja, azt, hogy visszaélnek-e a lakosság polgári, politikai és szociális jogaival. A mutató hat kérdéskört vizsgál: (1) polgári és politikai jogok: élethez való jog, polgári jogi törvények, kisebbségi jogok, (2) polgári és politikai szabadságjogok: szólás-, mozgás-, és vallásszabadság, (3) a jogok megsértése: kínzás, kényszermunka, gyermekmunka, kényszerített áttelepítés, (4) nyitottság: független média, információhoz való hozzáférés, (5) igazságszolgáltatás: tisztességes bírósági eljárások, börtönkörülmények, törvénytelen fogvatartás, (6) egyenlőség: a hatalom megosztása.⁴⁹⁰

Az elvándorlás és agyelszívás gazdasági indikátor az emberek elvándorlásának gazdasági hatását, valamint ennek az ország fejlődésére gyakorolt következményeit veszi figyelembe. Két nagy kérdéskört tárgyal: (1) a szellemi tőke megtartása: a középosztály visszatérése, brain drain, (2) gazdaság: hazautalások.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ Fragile State Index, „Indicators,” utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <https://fragilestatesindex.org/indicators/>.

⁴⁹⁰ Fragile State Index, „P3: Human Rights and Rule of Law,” utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <https://fragilestatesindex.org/indicators/p3/>.

⁴⁹¹ Fragile State Index, „E3: Human Flight and Brain Drain,” utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <https://fragilestatesindex.org/indicators/e3/>.

Minél magasabb egy ország FSI száma, annál rosszabb a helyzet, annál közelebb áll az összeomláshoz. A számszerűsített skála nullától tíz pontig terjed, ahol 0-2,5 a fenntartó (sustainable), a 2,5-5 a stabil (stable), 5-7,5 a figyelmeztetésre okot adó (warning) és a 7,5-10 a riasztásra okot adó (alert) államokat jelenti.⁴⁹²

A NHMI ezen indikátora azt követően kapja meg a számát, miután a DI és az FSI vonatkozó indikátorait összevetettük. A teljes és a hibás demokrácia, valamint a fenntartható és stabil államok 3 pontot érnek az NHMI értelmezési keretei között. A hibrid rendszerek és a figyelmeztetésre okot adó államok 2, míg az autoriter rendszerek és a riasztásra okot adó államok 1 pontot kapnak.

1.3. Az oktatási célország

A NHMI célországához kapcsolódó indikátorcsoportja két mutatóból áll: (1) a befogadó társadalom külföldiek irányába tanúsított attitűdjéből, illetve (2) a nemzetközi hallgatók támogatásából.

1.3.1. A befogadó társadalom

A következő indikátor az oktatási célország befogadó társadalmának külföldiek irányába tanúsított attitűdjét vizsgálja, hiszen a bevándorlók sikeres integrációjához szükség van arra, hogy a befogadó társadalom valóban befogadó legyen, és ne ellenségesen viszonyuljon a külföldiekhez.⁴⁹³ Minél befogadóbb egy társadalom, annál könnyebben sajátítható el annak kultúrája. Ebből következően a legkevésbé xenofób országok kapnak három, a semlegesek kettő, az ellenségesek pedig egy pontot.

Az egyenlő bánásmódra vonatkozó igény már az ókorban megjelent. Arisztotelész kétfajta igazságosságot különböztetett meg egymástól: (1) az általános igazságosság az, ami törvényes, (2) a különös igazságosság pedig az, ami fair és egyenlő. A középkorban az emberek egyenlősége az Isten előtti egyenlőségben merült ki. Az egyenlőség iránti tényleges, szoros állami elköteleződés a 18. századtól kezdődött meg, gondoljunk csak a *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség* forradalmi jelszóra, vagy a korszakban készített emberi jogi deklarációkra. Ma a

⁴⁹² Fragile State Index, „Methodology,” utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <https://fragilestatesindex.org/methodology/>.

⁴⁹³ Zán Krisztina, *Migráció – előítélet – idegenellenesség. Előítélet-kutatás a belügyi ágazatban* (Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2014).

hátrányos megkülönböztetés tilalmára vonatkozó legfontosabb szabályokat az ENSZ Alapokmányában, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában, a Faji Megkülönböztetés Valamennyi Formájának Kiküszöböléséről szóló Nemzetközi Egyezményben, a Nőkkel Szembeni Megkülönböztetés Minden Formájának felszámolásáról szóló Egyezményben, az Emberi Jogok Európai Egyezményében, illetve az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában találhatjuk meg.⁴⁹⁴

A szakirodalom szerint a társadalmi konformitás az integráció, az asszimiláció, a multikulturalizmus, a szegregáció és az elkülönülés formáiban nyilvánulhat meg. A migránsok társadalmi konformitásának formája három tényezőtől függ: (1) a fogadó ország társadalmának a külföldiekkel kapcsolatos hozzáállásától, (2) a migráns csoport hajlandóságától az új társadalomhoz való alkalmazkodásra, valamint (3) a migráns csoport és a fogadó társadalom közötti kulturális távolságtól.⁴⁹⁵

Sík Endre, Simonovits Bori és Szeitl Blanka 2016-ban elkészített tanulmánya arról szól, hogyan alakult az idegenellenesség és a bevándorlással kapcsolatos félelem Magyarországon, valamint a visegrádi országokban a rendszerváltozásoktól egészen napjainkig. A tanulmány a következő definíciót adja a xenofóbiára: „*a többség és kisebbség közötti »társadalmi távolság« legszélsőbb pontja*”.⁴⁹⁶

A Bogardus skála az egyik olyan eszköz, amely képes mérni az említett társadalmi távolságot. Az attitűdmérés során a vizsgált egyének arra adnak választ, hogy milyen interakciós-kommunikációs közösséget (családi kötelék, szomszédság, közös munkahely, turista, teljes elutasítás) vállalna egy más etnikumú, nemzetiségű, vallású, bőrszínű stb. személlyel.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a xenológia, mint egységes tudományterület, ami a külföldiek és a fogadó társadalom viszonyrendszerét kutatná, a mai napig nem létezik. Így három kutatási dimenzióból állíthatjuk össze a másság elfogadási mércéjét: (1) a migrációkutatásból, ami elsősorban a bevándorlás-állampolgárság-integráció hármásával

⁴⁹⁴ V.ö.: Pap András László, „Egyenlő bánásmód követelménye,” in *Emberi jogi enciklopédia*, szerkesztette Lamm Vanda (Budapest: HVG-ORAC, 2018).; Kovács, „A hátrányos megkülönböztetés tilalma”; Kiss Barnabás, „A diszkrimináció tilalma és az egyenlő bánásmód követelménye,” in *Alkotmányjog II. Alapjogok és emberi jogok*, szerkesztették Kiss Barnabás, Lichtenstein József és Tóth Judit (Szeged: Iurisperitus Kiadó, 2018).

⁴⁹⁵ Kovács, „A bevándorlók társadalmi integrációja”.

⁴⁹⁶ Sík Endre, Simonovits Bori és Szeitl Blanka, „Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban.” *REGIO* 24, no. 2 (2016).

foglalkozik, (2) a rasszizmussal kapcsolatos kutatásokból, amelyek elsősorban az idegengyűlöletre fókuszálnak, valamint (3) a társadalmi együttéléssel kapcsolatos kutatásokból, amelyek az asszimiláció, multi- és interkulturalizmus és etnicitás kérdésköreivel foglalkoznak. A xenológia kapcsán is előtérbe kerül az interdiszciplinaritás, hiszen hagyományosan a közgazdaságtan és a szociológia folytat kutatásokat ezen a területen, azonban újabban a politikatudomány és a kommunikációtudomány is beszállt a vizsgálatba.⁴⁹⁷ Ebből következően még fontosabb lenne egy egységes nemzetközi xenológia elemzési keretrendszer kidolgozása.

1.3.2. A nemzetközi hallgatói migráció támogatása

A harmadik és egyben utolsó mutató gyakorlatilag az oktatási célország felsőoktatási nemzetköziesítési politikája, tehát itt az a kérdés, hogy az adott ország a nemzetköziesítés mely formáját priorizálja, illetve, hogy van-e bármilyen a nemzetközi hallgatói migrációhoz kapcsolódó programja. Az aktív támogató állam három, a passzív támogató kettő, az elutasító pedig egy pontot kap az NHMI-ben. Ennél az indikátornál a küldő ország nemzetközi hallgatói migrációs politikájának vizsgálatához hasonlóan a Demokrácia Index és a Fragile State Index vonatkozó mutatóit érdemes használni, összevetni. Mindehhez hozzá kell venni az ország felsőoktatási nemzetköziesítési politikáját is, ha van.

1.4. A nemzetközi hallgató

A NHMI középpontjában egyértelműen a nemzetközi hallgató áll, hiszen az egyén személyiségének, identitásának alakulása meghatározza azt, hogy milyen irányba és mekkora intenzitással lép be a két állam közötti viszonyrendszerbe. Ebből következően röviden foglalkozunk kell az identitás, annak szerepének a nemzetközi kapcsolatokban kérdésköreivel is.

Pataki Ferenc szerint az identitás fogalmának definiáláshoz szükséges alapkérdés a következő: *„miként és milyen pszichikus közvetítések és működésmódok révén lehet véges és behatárolt egyéni élete során azonos önmagával az a különös »dolog«, az a sajátos »tárgyiság«, amelyet társadalmi embernek, személyiségnek nevezünk?»*⁴⁹⁸ Ily módon, az identitás pontos

⁴⁹⁷ Zán, *Migráció – előítélet – idegenellenesség*.

⁴⁹⁸ Pataki Ferenc, „Identitás-személyiség-társadalom,” in *Szociálpszichológia*, szerk. Lengyel Zsuzsanna (Budapest: Osiris Kiadó, 2002).

megfogalmazása egyenlő az önazonosság, valamint a társadalmi azonosságtudat megtalálásával. A Pszichológiai Kislexikon megfogalmazása is hasonló: az identitás *„énazonosulás, a személyiségfejlődés eredménye. Az individuum pszichésen is felismerhetetlenné, egyedivé válik. A folyamat az egész életen át tart.”*⁴⁹⁹

Az identitás kérdésköre azon jelenségeket foglalja magában, melyek az egyén és a társadalom közötti lelki viszonyra vonatkoznak.⁵⁰⁰ Így például azt, hogy az egyént kirekeszti vagy befogadja-e a társadalom; az egyén idegennek vagy részesnek érzi-e magát. Ide tartozik még a történelmi, kulturális azonosságtudat, vagy akár a közös nyelv is.

Az identitásnak számos aspektusa van. Létezik egyéni, a családhoz köthető, politikai, valamint nemzeti identitás is.⁵⁰¹ Egy ember életében már az is óriási sikerként könyvelhető el, ha az említett identitások közül akár egyben is teljes mértékben meg tudja találni önmagát. Az identitás meghatározása az egyén sikerességének záloga. Ahhoz, hogy az egyén elérhesse a totalitást az identitás egyes aspektusaiban azt a kérdést kell feltennie saját magának, hogy „Ki vagyok én?”. Ennek a kérdésnek a megválaszolása egy életen át tartó folyamat.

Az identitásunk nem csak egy objektív tudás arról, hogy nők vagy férfiak vagyunk-e, hogy melyik országban születtünk, mi a vallásunk stb., hanem érzelmekkel átitott ismeretrendszer is, mely alapján a gyakorlatban is megvalósítjuk azt, hogy mely csoporthoz tartozunk.⁵⁰² Ebből következően például, hogyha magyarnak érzem magam, akkor március 15-én, ősünk tiszteletére magyar színű kokárdát tűzök ki a kabátomra, nem pl. franciát.

Identitásunk kialakulása az önreflexió⁵⁰³ elsajátításával kezdődik meg. Az, hogy képesek leszünk tárgyként tekinteni saját magunkra hozzájárul külső jegyeink felismeréséhez (pl. férfi, női különbségek, bőrszín stb.). A külső jegyek mentén elindulhat az önmeghatározás hosszadalmas folyamata.

A kérdés az, hogyan juthatunk el az önreflexióig. Erik Homburger Erikson pszichoszociális fejlődési elmélete szerint az emberi fejlődésnek nyolc szakasza van: (1) alapvető bizalom vs. alapvető bizalmatlanság, (2) autonómia vs. szégyen és kétség, (3) kezdeményezés vs. bűntudat, (4) iparkodás vs. kisebbség, (5) identitás vs. szerepzavar, (6)

⁴⁹⁹ Balogh Éva, *Pszichológiai Kislexikon* (Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2000), 155.

⁵⁰⁰ Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom”.

⁵⁰¹ Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom”.

⁵⁰² Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom”.

⁵⁰³ „...önmagunk tárgyként történő, »külső« szemlélése” (Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom,” 399.)

bensőségesség vs. elszigetelődés, (7) generativitás vs. megrekedés, (8) énteljesség vs. kétségbeesés.⁵⁰⁴ Mindegyik szakasznak van egy célja, melynek megvan a veszélye.

Az első szakaszban alakul ki a gyermek első társas kapcsolata, az édesanyjához kötődő viszonya, mely a bizalmon alapul, és amely, ha nem épül ki, akkor a gyermek alapvető bizalmatlanságához vezet. Ezt követően a második szakaszban megtanulja uralni saját testi funkcióit, mely autonómiát ad számára. Abban az esetben, ha a gyermek nem tudja saját magát kontrollálni szégyenérzet alakulhat ki. A következő szakaszban a bizalom és az autonómia birtokában a gyermek már képes a kezdeményezésre, a saját társas kapcsolatainak ellenőrzésére, megtanulja elérni céljait. Azonban, ha az önérdekérvényesítését túlzásba viszi, amiért meg is büntetik, akkor az büntudathoz vezet. A negyedik szakasz a gyermek iskolába kerülésével kezdődik. Itt tanulja meg, hogy mi az a szorgalom, kitartás, és mi a jutalom értük. Abban az esetben, ha a gyermek nem tudja elvégezni a kiszabott feladatot, kisebbségrendűségérzés alakulhat ki benne.⁵⁰⁵

Az identitás az ötödik szakaszban alakul ki, amely a gyermek- és felnőttkor határain zajlik. Ebben az időszakban merül fel az a kérdés, hogy „Ki vagyok én?”. A serdülő életének ebben a periódusában valóságos krízist él át. Szintetizálnia kell a múltját és a jelenét, melynek során súlyos döntéseket kell meghoznia a jövőre tekintve, amelyek az egész életére kihatással lesznek. Meg kell határoznia saját magát a családjával, a barátaival és saját magával szemben is. Abban az esetben érheti el identitásának kialakulását, ha a krízist sikerül megoldania, minden felmerülő kérdést meg tud válaszolni, és képes azonosulni saját magával. Aki fiatal felnőtt koráig nem éri el ezt az állapotát, az akár az egész életét szerep-, identitászavarban élheti le.⁵⁰⁶

Pataki István két társadalmi kategóriát különített el: azokat a társadalmakat, amelyek „identitásprogramokat” rendelnek az egyénekhez⁵⁰⁷, valamint azokat a társadalmakat, amelyekben megjelenhet az identitásprobléma, a fent említett krízis jelensége.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Erik Homburger Erikson, *Gyermekkor és társadalom* (Budapest: Osiris Kiadó, 2002).

⁵⁰⁵ Erikson, *Gyermekkor és társadalom*.

⁵⁰⁶ Erikson, *Gyermekkor és társadalom*.

⁵⁰⁷ Marcia ezt nevezi az identitás „korai zárásának”, amely azt jelenti, hogy a társadalom nem engedi a krízis kialakulását, azt, hogy a serdülő felfedezze saját magát, hanem már meglévő mintákat kell követnie, mert az az elfogadott. James Marcia, „Development and validation of ego identity status,” *Journal of Personality and Social Psychology* 3, no. 5 (1966).

⁵⁰⁸ Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom”.

Pataki István szerint az identitásprobléma „*az egyén önmeghatározási feszültsége és nehézsége*”⁵⁰⁹. Ezen nehézségek olyan társadalmakban jöhetnek létre, melyek tagoltak, valamint teret nyitnak az individualizációnak. Azaz az egyének szabadon dönthetnek arról, hogy kik is ők valójában, „művelhetik” identitásukat. Identitásprobléma abban az esetben is felmerülhet, ha különböző társadalmi változások⁵¹⁰ következnek be, melynek során az egyének úgy érezhetik, hogy „elgyökértelenedtek”.⁵¹¹

Pszichológiai szükségszerűség az, hogy valahová be akarjuk sorolni magunkat, tartozni szeretnénk valakikhez. Súlyos közhely, de igaz: az ember társas lény. Mindenkinek szüksége van arra, hogy egy olyan csoport befogadja, melynek értékrendszerével képes azonosulni.

Bármely ember, aki kevert identitással rendelkezik csak abban az esetben találhatja meg valós társadalmi személyiségét, ha a másik felét is meg tudja ismerni. Ezt követően dönthet úgy, hogy a másik felére nem érdemes időt szánnia, mert nem tud vele azonosulni. Vagy éppen fordítva: mondhatja azt, hogy megismerve az „újat” a „régivel” nem tud már sorsközösséget vállalni. Egy harmadik út is létezik, mely szerint az egyén mindkét felét képes elfogadni, és mindenhol képes „otthon” lenni. Az identitás megtalálása során a hangsúly az egyéni döntésen van.

Az identitáshoz, és az abban megjelenő egyéni döntéshez szorosan kapcsolódik a nemzetközi diákok egyéni szándék és motivációja, ami az egyik legfontosabb mutató, egyben a legösszetettebb kérdéskör. A nemzetközi hallgatóhoz kapcsolódó második mutató az oktatási célországban eltöltött idő. A harmadik indikátor a nemzetközi hallgatók nyelvtudása, vagy inkább a választott képzési programnak a nyelve. A negyedik és egyben utolsó mérőszám a nemzetközi hallgató választott szakmájához, professziójához köthető.

1.4.1. Egyéni szándék és motiváció

Járhat-e a külföldön való tanulás identitás-transzformációval? Pataki elemzése alapján azt mondhatjuk, hogy igen, hiszen a legtöbb nemzetközi diák pontosan a felnőtté válás küszöbén indul útnak, így identitás alakulásának „utolsó” szakasza nem otthon fog befejeződni. Ebből

⁵⁰⁹ Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom,” 397.

⁵¹⁰ Ilyen társadalmi változás volt például a magyarok életében az I. világháborút lezáró trianoni, illetve a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződések következtében létrejött új Magyarország. A határokon kívül élő magyarok identitásában nem azonnal állt be válság. Ez inkább a következő generációkra jellemző.

⁵¹¹ Pataki, „Identitás-személyiség-társadalom”.

következően az egyéni szándék és motiváció megértéséhez, azaz az egyén múltbeli döntésének és annak jövőbeli következményeinek az egyén identitására gyakorolt hatásának megértéséhez a mélyinterjúk készítése a legmegfelelőbb módszer.

Első lépésben meg kell határoznunk a kutatási kérdést, kérdéseket. Ezeknek minden esetben nyitottnak, explorációsak kell lenniük, inkább a folyamatra fókuszálva és a jelentést célozva. Továbbá a kutatási kérdéseknek egy specifikus kontextusra kell reflektálniuk. A mintavétel kapcsán elmondható, hogy mivel a minta tagjai azok, akik a hozzáférést biztosítják a kutatónak a vizsgálandó specifikus jelenséghez, ezért nem populációról kell beszélnünk, hanem a minta tagjai sokkal inkább egy perspektívát képviselnek. Kis mintaszámmal kell dolgozni, hiszen egy meghatározott kontextusban vizsgáljuk az adott jelenséget. Másrészt pedig minél homogénebbnek kell lennie a mintának az interpretálandó jelenség tekintetében. A harmadik lépés az adatgyűjtés, melyre a legalkalmasabb módszer a félig-strukturált mélyinterjú.

512

Az NHMI esetében az adott jelenség a két ország között zajló nemzetközi hallgatói migráció, a meghatározott kontextus pedig a nemzetközi hallgató származási országa és az oktatási célország között fennálló viszonyrendszer és annak hatása a nemzetközi diákra. A mélyinterjúk segítségével ehhez az indikátorhoz azt tudhatjuk meg, hogy a nemzetközi hallgatók egyes egyéni múltbeli motivációi, milyen jövőbeli szándékokhoz vezettek. A motiváció ebben az esetben arra vonatkozik, hogy miért az adott oktatási célországot választotta, ott hogyan érezte magát az egyetemi évek alatt. A szándék pedig, hogy jelenleg mely országban él: a származási, az oktatási cél-, vagy egy harmadik országban. A két életesemény között szoros összefüggés lehet, így a motivációból lehet következtetni a későbbi szándéokra. Az NHMI értelmezési keretei között a szándék adja majd a nemzetközi hallgató értékét, így az első két lehetőség három, míg az utolsó egy pontot ér. Rendkívül fontos hangsúlyozni azt, hogy ez az Index legképlékenyebb indikátora. Ennél a mutatónál kiemelten jelen van az emberi tényező, az érzelmek, tapasztalatok, egyéni döntések, így csak nagy általánosságban vonhatók le következtetések, rajzolhatók minták, összefüggések, de minden eset egyedi, így a felvételnél is kiemelten fontos a motivációs elbeszélgetés és annak szakértők általi kiértékelése.

⁵¹² Rác József, Kassai Szilvia és Pintér Judit Nóra, „Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) mint kvalitatív pszichológiai eszköz bemutatása. Szakirodalmi összefoglalás,” *Magyar Pszichológiai Szemle* 71, no. 2 (2016): 313-336.

A motiváció vizsgálatához az önmeghatározási elméletet (SDT – Self-determination Theory) érdemes alkalmazni. Az önmeghatározási elmélet egy széles motivációs keretrendszer, amelynek középpontjában az a meggyőződés áll, hogy minden embernek alapvető veleszületett pszichológiai szükségletei vannak az autonómia, a kompetencia és a kötődés terén, és hogy a szociális környezet fontos szerepet játszik ezen szükségletek megvalósulásában. A motiváció három nagy csoportra bontható: (1) amotivációra, (2) intrinzik és (3) extrinzik motivációra. Az amotiváció a motiváció teljes hiányát jelenti. Az amotivált emberek vagy egyáltalán nem, vagy passzívan cselekszenek. Az intrinzik motiváció az önmeghatározó viselkedés csúcsát jelenti. Az intrinzik motivált egyének a tevékenység örömeért, a bennük rejlő kitejesedés miatt cselekednek. Az extrinzik az előző két típus között helyezkedik el: az egyén motivált, de valamilyen külső ösztönző hatására.⁵¹³ Egy amotivált, azaz nem-cselekvő/passzívan-cselekvő diák nagy valószínűséggel nem fog nemzetközi hallgatóvá válni, így ezzel az esettel nem foglalkozik a dolgozat. Az intrinzik és extrinzik motiváció azonban már egy sokkal érdekesebb aspektust jelentenek.

A Debreceni Egyetem három doktoranduszának közös publikációja 2020-ban jelent meg a *Central European Journal of Educational Research*⁵¹⁴-ben, amelyben azt vizsgálták, hogy milyen motivációi vannak egy hallgatónak arra, hogy származási országától eltérő államban folytassa felsőfokú tanulmányait. Négy nagy motivációs kört azonosítottak: (1) a személyes motivációt, (2) a geo-akadémiai motivációt, (3) a pénzügyi motivációt, valamint (4) a családi és jövőbeli elvárásokat.

A személyes motiváció elsősorban a kalandvágyat jelöli, amikor az a célja a nemzetközi diáknak, hogy jobban megismerje önmagát, megismerkedjen egy új kultúrával és fejlessze problémamegoldó készségét. Az ilyen intrinzik motivációjú diákok hajlamosabb lehetnek tanulmányaik befejezését követően az oktatási célországban maradni, vagy egy harmadik országba vándorolni.

⁵¹³ Edward L. Deci és Richard M. Ryan, *Handbook of self-determination research* (Rochester: University Rochester Press, 2002).; Edward L. Deci, Robert J. Vallerand, Luc G. Pelletier és Richard M. Ryan, „Motivation and education: The self-determination perspective.” *Educational Psychologist* 26, no. 3-4 (1991): 325-346.; Kah Loong Chue és Youyan Nie, „International Students’ Motivation and Learning Approach: A Comparison with Local Students,” *Journal of International Students* 6, no. 3 (2016): 678-699.

⁵¹⁴ Jennyfer Paola Casas Trujillo, Peshawa Jalal Mohammed és Sanaa Taler Saleh, „Students’ Motivations to Study Abroad: The Case of International Students at the University of Debrecen,” *Central European Journal of Educational Research* 2, no. 1 (2020): 76–81.

A geo-akadémiai motiváció esetében az egyik fő cél a jobb oktatásban való részvétel. Mindemellett kiemelték az angol nyelvtudás elmélyítését is, amiből arra következtethetünk, hogy ezen hallgatóknak nem céljuk az oktatási célország kultúrájának elsajátítása. Továbbá mivel származási országukat elsődlegesen egy jobb oktatás reményében hagyták el, így az ő esetükben a hazatérésre van a legtöbb esély.

A pénzügyi motiváció esetében elmondható, hogy nem maga az oktatási célország a vonzó a nemzetközi diák számára, hanem az adott ország által biztosított pénzügyi könnyítések, mint pl. ösztöndíjak, vagy éppen az olcsóbb megélhetés. Ennél a motivációnál még a szülőktől való anyagi elszakadást is kiemelték a hallgatók, így különösen elmondható, hogy ebben az esetben a diákok harmadik országban való szerencsepróbálását feltételezhetjük tanulmányaik befejezését követően.

A családi és jövőbeli elvárások jelentik abszolút az extrinzik motivációt, amikor is a nemzetközi hallgató elsősorban a szüleinek kíván megfelelni. Mivel a családi elvárások miatti aggodalom a domináns, így ezen hallgatóktól nem feltétlenül várható a harmadik országba vándorlás, sokkal inkább a szülő által/segítségével választott oktatási célországban maradás vagy éppen a hazatérés.

1.4.2. Az eltöltött idő

Ahhoz, hogy egy nemzetközi hallgató hatékonyan tudjon mozogni a két állam közötti viszonyrendszerben, mind a két szóban forgó ország kultúrájának birtokában kell lennie. Minél több időt tölt valaki egy adott országban, annál jobban fogja érteni annak működését, társadalmának gondolkodásmódját, illetve formálja identitását is.⁵¹⁵ Az NHMI értelmezési keretei között az a nemzetközi hallgató, aki a diplomamobilitást választja három pontot, aki a kreditmobilitást két pontot és aki a bizonyítványmobilitást az egy pontot kap.

A diákok mobilitásának három típusát különböztetjük meg, amelyek mind-mind más időtartamot is jelölnek amellett, hogy a képzési struktúra is különböző. Az első a diplomamobilitás, amikor a nemzetközi hallgató teljes képzési időre hagyja el a származási országot egy új oktatási célországért cserébe. A második a kreditmobilitás, amikor a nemzetközi hallgatók rövid ideig – legfeljebb egy tanévig – tartózkodnak külföldön és az ott megszerzett

⁵¹⁵ A nemzetközi hallgató identitásáról és arról, hogy az hogyan alakulhat egy későbbi fejezetben részletesebben lesz szó.

kreditek beilleszthetők az otthon folyamatban lévő képzési programukba. A harmadik pedig a bizonyítványmobilitás, amikor a nemzetközi diák nagyon rövid ideig tartózkodik külföldön, tipikusan bizonyos készségek, főként nyelvtudás fejlesztése céljából, mindezt anélkül, hogy diplomát vagy krediteket szerezne. Fontos kiemelni a három típus közötti kibocsátó-befogadó országbeli különbségeket. A diplomamobilitás nagy része még mindig az alacsonyabb és közepes jövedelmű országokból a magasabb jövedelmű országokba irányul. A kreditmobilitás elsősorban a magasabb jövedelmű országok között zajlik, és különösen erős az Egyesült Államokban (külföldi tanulmányi programok) és Európában (Erasmus+). A bizonyítványmobilitás globális jelenség, a száma magas, de nincsenek pontos adatok.⁵¹⁶

1.4.3. Az oktatás nyelve

A kultúra teljes mértékű elsajátításához elengedhetetlen az adott nyelv ismerete. Miért? Thanasoulas szerint a nyelv nem létezik a kultúrától függetlenül, vagyis a gyakorlatok és hiedelmek társadalmilag örökölt együttélésétől, amely meghatározza életünk textúráját.⁵¹⁷ Bizonyos értelemben kulcs egy társadalom kulturális múltjához, útmutató a társadalmi valósághoz.⁵¹⁸ Goodenough szerint egy társadalom kultúrája abból áll, amit az embernek tudnia vagy hinnie kell ahhoz, hogy a tagjai számára elfogadható módon működhessen, és ezt bármelyikük által elfogadott szerepben megtehesse.⁵¹⁹

A nyelvi viselkedés elválaszthatatlan a kultúrától, hiszen a nyelvi eszközök a társadalom fejlődésével alakultak ki és állandóan változnak.⁵²⁰ A nyelv és a kultúra befolyásolják az emberek életfelfogását, ahol ezen észlelések értékeléséhez az emberek az előzetesen megszerzett nyelvi és kulturális ismereteiket használják fel. Fontos azonban azt hangsúlyozni, hogy a nyelv és a kultúra közötti kapcsolat rendkívül összetett és bonyolult, hiszen az emberek

⁵¹⁶ Recommendation 1410 (1999) on the Links between Europeans living abroad and their countries of origin.

⁵¹⁷ Dimitrios Thanasoulas, „Radical Pedagogy: The importance of teaching culture in the foreign language classroom,” utolsó módosítás dátuma: 2001. http://radicalpedagogy.icaap.org/content/issue3_3/7-thanasoulas.html.

⁵¹⁸ Zdenek Salzmann, *Language, Culture, And Society: An Introduction To Linguistic Anthropology* (New York: Avalon Publishing, 1998).

⁵¹⁹ Ward Hunt Goodenough, *Cultural Anthropology and Linguistics* (Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1957).

⁵²⁰ Koutny Ilona, *Hungarológia: Nyelv és kultúra* (Poznan: Prodrak, 2004).

kommunikáció közbeni kognitív folyamatairól van szó.⁵²¹ A Whorf-i hipotézis szerint a nyelv szerkezete meghatározza, hogy az adott nyelvet beszélők, hogyan látják a világot.⁵²²

Ebből következően, ha a nemzetközi hallgató saját anyanyelvén folytat tanulmányokat az a NHMI keretrendszerében egy pontot, ha közvetítőnyelven, mint pl. az angol, akkor kettő pontot, ha pedig az oktatási célország anyanyelvén, akkor az három pontot jelent.

⁵²¹ David Elmes, *The Relationship between Language and Culture* (Kanoya, Japan: National Institute of Fitness and Sports in Kanoya International Exchange, 2013).

⁵²² Ronald Wardhaugh, *An introduction to sociolinguistics* (Oxford: Blackwell Publishers, 2002).

1.5. A NHMI korrekciója

A Nemzetközi Hallgatói Migrációs Index egy hipotetikus modell, amit a fókuszba helyezett csoporttal folytatott interjúkkal lehet finomítani annak érdekében, hogy differenciáltabban lehessen látni a kialakított modellt. Az objektív mérőszámot korrigáljuk a szubjektummal, két helyen: (1) a küldő és az oktatási célországnál, illetve (2) a nemzetközi hallgatónál, de mindkét eset a nemzetközi hallgatókkal készített interjúkon alapszik. A korrekció az objektív mérőszámhoz pozitivitást vagy negativitást ad, ami elmozdítja a végső skálán a nemzetközi hallgató befolyásolási lehetőségeit.

2. Az Index a magyar-vietnami nemzetközi kapcsolatokra vetítve

A NHMI használhatóságára megfelelő tesztelést jelent a magyarországi vietnami tudásdiaszpórát választottam. Ahogy az a korábbi fejezetekben bemutatásra került Magyarországon immár több mint 50 éve élnek vietnamiak, akik a szocialista barátság jegyében érkeztek hazánkba, elsősorban tanulási céllal. Mivel már hosszú évtizedek eltelték az első vietnami hallgatók érkezése óta, így ezen diszpóra elemzése kiváló lehetőséget ad az utánkövetésre is. Fontos hangsúlyozni, hogy pontosan az utánkövetés lehetősége miatt, nem a mai viszonyok között kerülnek elemzésre az egyes indikátorok, hanem az 1966 és 1989 közötti időszakra vonatkozóan.

2.1. A szocializációs határ

A szocializációs határ indikátor öt aspektusa a CAGE távolsági keretrendszer alapján négy mutató köré csoportosul. Az első mutató a kulturális távolság, ami tartalmazza a kulturális és etnikai dimenziókat. Huntington civilizációs mátrixa alapján Magyarország a nyugati, míg Vietnami a kínai kultúrkörbe tartozik, amelyek egymással ellentétesek. Ebből következően ez a mutatószám három pontot ér.

Az adminisztratív távolság tartalmazza a politikai dimenziót. A vizsgált időszakban a két országban azonos politikai berendezkedésről beszélhetünk: autoriter, szocialista, egypártrendszer. Ebből következően ezen indikátor egy pontot ér. A földrajzi távolság értelemszerűen a földrajzi szocializációs dimenzióval jellemezhető. Ebben az esetben is – részben – Huntington modelljét alkalmaztam, amelyből következően mivel Magyarország és Vietnam nemhogy nem szomszédos államok, de még hasonló kultúrkörbe sem tartoznak, ezért ez a mutatószám három. Végül, de nem utolsó sorban a gazdasági távolság/szocializációs határ esetében kijelenthető, hogy a vizsgált időszakban Magyarország és Vietnam azonos gazdasági berendezkedéssel rendelkezett, amelyek között a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) keretein belül már kialakult viszonyrendszer volt. Ebből következően ezen mérőszám két pont.

Összefoglalva, Magyarország és Vietnam között a vizsgált időszakban a szocializációs határ, a két ország közötti távolság 2,25 volt, ami azt jelenti, hogy egy 1966 és 1989 között Magyarországon tanult vietnami hallgatónak mérsékelt a befolyásolási faktora Magyarország és Vietnam bilaterális államközi kapcsolataiban.

2.2. A küldő ország

Mivel mind a DI, mind a FSI 2006 óta adja ki méréseinek eredményeit, így sajnos ezen indexek konkrét mérőszámaival nem tudunk dolgozni, azonban módszertanukat segítségül hívhatjuk. A DI-hez öt alapvető elemet kell áttekinteni Vietnam esetében: (1) választási folyamat és pluralizmus, (2) polgári szabadságjogok, (3) a kormány működése, (4) politikai részvétel, (5) politikai kultúra. Az FSI kapcsán pedig „csak” a mozgásszabadság lehetőségeit kell górcső alá vonni.

A vizsgált időszakban Vietnam esetében három egymástól valamelyest különböző korszakot kell egymástól megkülönböztetünk a diákmigráció terén: (1) 1966-1975: megosztott/háborús Vietnam, (2) 1975-1986: „prosperáló” kommunista Vietnam, (3) 1986-1989: a doi moi Vietnamja. Már itt fontos kiemelni azt, hogy a DI szempontjából fontos politikai indikátorok nem változtak a vizsgált időszakban, hiszen a doi moi is elsősorban Vietnam világgazdaságba történő becsatolására koncentrált. Ezzel, a gazdasági tényezővel van szoros összefüggésben mind a hallgatói migrációt, mind a diaszpórát érintő változások.

A kérdéses időszakban Vietnam két alkotmányt is elfogadott, az elsőt 1959-ben, amit az 1980-as váltott. Egy dologban azonban mind a kettő megegyezett: teljes mértékben kommunista dokumentumok voltak. Az 1959-es preambulumban a Vietnami Demokratikus Köztársaságot „a munkásosztály által vezetett népi demokratikus államként” határozta meg, és az 1936-os szovjet mintára alkották meg. Az 1980-as vietnami alkotmány rendkívüli mértékben hasonlított a Szovjetunió 1977-es alkotmányára. Tartalmazta a proletárdiktatúra elvét, a központi tervezőgazdálkodást, valamint a kommunista párt kizárólagos vezetését is.

A (hallgatói) mozgásszabadsághoz való hozzáállással azonban egy furcsa konstelláció jött létre. Az első időszakban a pusztító polgárháború miatt (sem) küldött Vietnam nagyszámban hallgatókat külföldre. A prosperáló kommunizmus időszakában azonban lehetőség nyílt, korlátok között ugyan, a külföldi tanulásra, illetve munkavállalásra is. Mind a kettőnek szigorú szabályai voltak, amely többek között azt is magában foglalta, hogy az emigránsnak nem lehetett saját döntése a célország, azt központilag kijelölték a számára. Ekkor kapcsolódott be Vietnam a szocialista baráti országok között zajló migrációs folyamatokba. A doi moi egy újabb lökést adott a hosszabb-rövidebb távú vietnami kivándorlásnak, ami a keleti blokk felbomlásával párhuzamosan történt, amellyel összefüggésben Vietnam nem csak a gazdaságán nyitott egyet a világ felé, de hallgatói külföldre, akár Nyugatra küldésével is.

A felsőoktatás nemzetköziesítésének igazi igénye Vietnamban a 2010-es évek közepén érte el, ami annak is köszönhető, hogy a délkelet-ázsiai régióban a felsőoktatás rendkívül alacsony színvonalú. 2016-ban Phung Xuan Nha-t választották meg oktatási miniszternek, és ő a felsőoktatás nemzetközivé tételét tűzte ki célul. Ekkor úgy döntöttek, hogy aktívan támogatják a vietnami diákokat, hogy külföldön tanuljanak, és a megszerzett tudással és diplomával visszatérve ezek a nemzetközi diákok képesek legyenek megváltoztatni mind a vietnami gazdaságot, mind az akadémiát.⁵²³ Az új felsőoktatási politikának köszönhetően megnőtt a vietnami nemzetközi hallgatók száma. Az UNESCO adatai szerint a kivándorló vietnami diákok száma folyamatosan növekszik.

Mivel a vizsgált időszak döntő többségében Vietnam szigorú feltételek mellett támogatta egyes hallgatóinak külföldön való továbbtanulását, ezért a küldő ország mérőszáma a kettő, ami a mérsékelt befolyásolási faktort jelenti.

2.3. Az oktatási célország

Az első adatok a magyar idegengyűlöletről 1992-ből származnak, tehát a vizsgálati idő utánról. A magyar nemzet idegengyűlöletét figyelembe véve számos kutatás áll rendelkezésre. Ezek a kutatások háttérrel jelentenek arról, hogyan látták a magyarok a külföldieket a szocialista korszakban. Ezek közül a TÁRKI 2016-ban publikált kutatását kell kiemelni, ami 1992-től 2016-ig vizsgálta az idegenellenesség változását Magyarországon.

A hivatkozott tanulmány alapján 1989-1995 között az idegenellenesség mértéke nőtt. A kutatók ezt a növekedést a rendszerváltással hozzák összefüggésbe, amely megnyitotta a magyar határokat a bevándorlók előtt. A magyar társadalom mélyszégyéne az idegenektől olyan mértéket öltött ebben az időszakban, hogy a szomszédos országokból érkezett magyar etnikumú személyek is nem-magyaroknak lettek bélyegezve. A magyar társadalom, még inkább a magyar elit mindig is félt az „eltűnéstől”, a magyar nemzet „feloldódásától”, a herderi jóslat beteljesedésétől. Ez a félelem elsősorban a szerencsétlen magyar történelemből ered. A magyaroknak dicső múltjuk volt az oszmán megszállásig, amit követően a magyar nép 1541-1989 között valamely nagyhatalom elnyomása alatt élt. Herder jóslata a 18. század végén született, és a magyarok szláv és német tengerben való elsüllyedéséről szült.⁵²⁴ Az

⁵²³ Hanna Park, „Vietnam: Southeast Asia’s Most Dynamic Outbound Market,” utolsó módosítás dátuma: 2017. <https://wenr.wes.org/2017/08/vietnam-southeast-asias-most-dynamic-outbound-market>.

⁵²⁴ Izsák József, *Nemzethalál-félelem a régi magyar költészetben* (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1947).

idegengyűlölet ma már a magyar társadalom gondolkodásmódjának része⁵²⁵, szimbolikus természete van⁵²⁶.

1996-2001 között ingadozás, majd 2002-2011 között stabilitás volt megfigyelhető az idegenellenesség kapcsán. A 2005-ös és 2006-os évek folyamán mérséklődött az idegenekkel szembeni magyar magatartás. Véleményem szerint az idegenellenesség csökkenése összefügg Magyarország 2004-es EU-s csatlakozásával. Ezekben az években még rendkívül erős volt az Európához való tartozás érzése, az európai értékeknek tulajdonított jelentőség előtérbe, míg a magyar nacionalizmus háttérbe került, aminek következményeként a magyarok befogadóbbak és elfogadóbbak lettek. Ezt követően 2012-2016 között nőtt az idegenellenesség mértéke Magyarországon. 2016-ban ez a szám rekord magasságot ért el a 2015-ben kezdődő migrációs válság és az ebben az évben Magyarországon zajló bevándorlásellenes kampány miatt.⁵²⁷ Ez nem jelenti azt, hogy a magyarok kizárólag csak a 2015 óta Magyarországra vándorlókkal szemben lettek ellenségesek, hanem a már régebb óta itt élő migránsokkal, valamint a második, illetve harmadik generációs bevándorlókkal szemben is.

A hivatkozott tanulmányban arra is választ kaphatunk, hogy jelenleg Magyarországon kik a leginkább idegenellenesek és kik a leginkább idegenbarátok. A kutatás során több szempont alapján vizsgálták meg a kérdéskört, így pl. pártpreferencia, földrajzi elhelyezkedés, illetve iskolai végzettség alapján. A disszertáció szempontjából az iskolai végzettség szempontja a leglényegesebb, hiszen feltételezhető, hogy a felsőoktatásba érkező vietnamiak elsősorban egyetemi, főiskolai oktatókkal és hallgatótársaikkal érintkeztek. Az iskolai végzettség aspektusából az alacsonyan kvalifikált emberek lesznek nagyobb eséllyel idegenellenesek, nem pedig a magasan képzettek. Ebből következően Magyarországon azon társadalmi csoport lesz nagy valószínűséggel a leginkább xenofób, amely az alacsony iskolai végzettsége miatt esetlegesen kiszorult a munkaerőpiacról és ezért rossz anyagi helyzetben valószínűleg az Észak-, és Dél-Alföld régióban él.⁵²⁸ Ebben a csoportban továbbá erős lehet a nemzeti érzés az idegenekkel szembeni munkahely-féltés következtében.

⁵²⁵ Bíró-Nagy András, szerk., *Rendszerváltás, demokrácia és a magyar társadalom* (Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2016).

⁵²⁶ Zán, *Migráció – előítélet – idegenellenesség*.

⁵²⁷ Zán, *Migráció – előítélet – idegenellenesség*.

⁵²⁸ Zán, *Migráció – előítélet – idegenellenesség*.

Az adatok alapján azt látjuk, hogy a magyarok külföldiekkel szembeni negatív attitűdje 1992 és 2016 között folyamatosan eszkalálódott. Van ugyan némi eltérés a különböző régiókból érkezett bevándorlókkal kapcsolatos gondolkodásmódban, de az kijelenthető, hogy a magyar társadalom általános hozzáállása az idegenekhez elutasító.⁵²⁹ Továbbá a magyar idegengyűlölet növekedésének üteméből feltételezhetjük, hogy 1989 előtt alacsonyabb volt az aránya a társadalomban, mint ma vagy 1992-ben.

Magyar viszonylatban 1848 után lehet az egyenlőség, jogegyenlőség kérdésköréről érdemben beszélni. Ezt megelőzően, a rendi, feudális viszonyok között a polgári szabadságjogok, így a jogegyenlőség nem értelmezhetőek. A kiegyezést követően a magyar Országgyűlés a felekezetek, illetve a nemzetiségek jogegyenlőségére helyezte a hangsúlyt. A két világháború között az egyenlőség területén elért eredmények semmissé váltak a zsidótörvényekkel. 1945 és 1949 között a magyar vezetés kísérletet tett a jogegyenlőség helyreállítására, de 1949-től már az egyenjogúság szocialista koncepciója érvényesült Magyarországon egészen a rendszerváltozásig.⁵³⁰ A magyar társadalom általános idegenellenessége miatt egy pont kapcsolható ehhez a részindikátorhoz.

A korábbi fejezetekben leírt tények és események alapján tudjuk, hogy az 1960-as években Magyarországnak szüksége volt Vietnamba, hogy kitörjön külpolitikai elszigeteltségéből, ugyanakkor Vietnamban is szüksége volt Magyarországra, hogy enyhítse oktatási rendszerének súlyos problémáit. Az izolációból való kitörés érdekében Magyarország kialakított egy ösztöndíjprogram-rendszert, amelyre azon hallgatók pályázhattak (vagy pályáztatták őket a küldő országok), akik egy szocialista, harmadik világbeli államból érkeztek.⁵³¹

Mivel a mozgásnak csak ez az ideiglenesnek tartott, szigorúan szabályozott válfaja volt megengedett, így az oktatási célország itt két pontot kap. Ebből következően Magyarország 1,5 ponttal rendelkezik az Indexben.

⁵²⁹ Sík, Simonovits és Szeitl, „Az idegenellenesség alakulása”.

⁵³⁰ Kiss Barnabás, *A jog egyenlősége – az egyenlőség joga* (Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006).

⁵³¹ Földes, Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II.

2.4. A nemzetközi hallgató

A magyarországi vietnamiak kapcsán elmondható, hogy a vizsgált alapsokaság bizonytalan: a magyar küldöttség távol-keleti útjáról beszámoló 1969. májusi jelentés 490 vietnami ösztöndíjasról és 98 aspiránsról, míg a KKI szocialista országokkal foglalkozó I. Területi Osztálya 1969-ben 643 egyetemi hallgatóról és 143 aspiránsról számolt be. Így négy mélyinterjút készítettem: az interjúk félig struktúráltak és nyílt kérdésekkel operáltak. A mintavétel hólabdamódszerrel történt, hiszen egy nehezen elérhető csoportról van szó. Az interjúalanyok mind anonimitásukat kérték. Minden 1989 előtt Magyarországon tanuló vietnami hallgatóról elmondható, hogy teljes idejű, magyar nyelvű képzésben vett részt, így mind a két NHMI pontszám három.

Az interjúk alapján elmondható, hogy egy zárt diaszpóráról, egy rendkívül összetartó közösségről van szó, így számos nehézségbe ütköztem az interjúk során. Minden beszélgetésre jellemző volt a (mosolygós) titkolózás, még a legkevésbé szenzitív kérdéseknél is. Mi is példázná ezt jobban, mint hogy a „Magyarország mely egyetemén/főiskoláján tanult és mely szakon végzett?” kérdésre azt a választ kaptam, hogy „*Egy budapesti egyetem nagyon egyedi szakán.*”. A motivációt és szándékot érintő kérdések különösen szenzitívnek hatottak, így mindenféle következtetés levonása képlékeny, bizonytalan.

A motiváció tekintetében elmondható, hogy a kor vietnami diákjainak nem volt beleszólása abba, hogy melyik szocialista barátnál folytathatja tanulmányait. Egyik interjúalanyom elmesélése alapján öt Észak-Koreába szánták, de egy véletlen folytán mégis Magyarországra került az 1960-as évek végén. A küldő ország ezen hozzáállása miatt a hírszerzés kérdésköre is felmerül, azonban ezzel kapcsolatos kérdésre hiába is vártam volna érdemi választ. Mindenesetre izgalmas annak a lehetősége, hogy a vizsgált időszakban Vietnam hírszerzőknek használta külföldre delegált diákjait. Amennyiben ennek volt részese a mai tudásdiaszpóra, akkor a köz szeme számára láthatatlan módon léphettek be a bilaterális viszonyrendszerbe, ami részben magyarázza „csendességüket”. Ezzel a fajta szerepvállalással a tudás-diaszpóra fogalma pedig újabb tartalommal telik meg.

A szándék kapcsán ugyanaz állapítható meg, mint a motiváció esetében: nem volt beleszólása a hallgatóknak, vissza kellett térni Vietnamba, vagy csak különleges esetben lehetett Magyarországon maradni, letelepedni. Előbbire példa, amikor interjúalanyom arról számolt be, hogy ötévi magyarországi tanulást követően vissza kellett térnie Vietnamba annak ellenére,

hogy egy magyar állampolgár jegyese volt. A Magyarországon való letelepedés volt számára az optimális lehetőség, amiről azonban azt nyilatkozta, hogy *„Nehézkesen ment, 3 év alatt sikerült csak.”*. A Magyarországon való letelepedést követően egy budapesti egyetemen oktatott nyugdíjba vonulásáig. A különleges esetről szólva pedig, egy másik interjúalanyom arról mesélt, hogy ő a graduális képzést követően azért maradhatott, mert belekezdett doktori tanulmányokba, amit azonban sosem fejezett be. *„Az abszolutórium megszerzése után elmentem a magánszektorba dolgozni. Viszont ha van valami, amit másképp csinálnák, akkor az a doktori. Biztos megírnám a dolgozatot.”*

Az interjút mindnekivel magyarul készítettem, arra a kérdésre viszont, hogy szerintük mennyiben befolyásolta nyelvtudásuk a magyar társadalomba való beilleszkedést, mindannyian „nem tudommal” válaszoltak. A magyar társadalom befogadó készségére hasonlóan rejtélyes válaszokat kaptam: *„Eleinte nagyon barátságosak voltak velünk, a rendszerváltozás után ez sok mindenben megváltozott.”*; *„Csak családi és baráti környezetben érzem azt, hogy befogadnak, megértenek.”*. Ez lehet az a pont, ahol a szocializációs határ történelmi korrekciója előtérbe kerülhet, mivel az interjúk alapján az érzekelhető, hogy a rendszerváltozást követően történt valami, ami befolyásolta a megítélésüket, így ezzel a szubjektummal lehet finomítani az objektív mérőkönt. Az interjúk alapján elmondható, hogy a vizsgált időszakban pozitív társadalmi megítélést érzékeltek (*„Soha nem ért atrocitás.”*), így a korrekció is a pozitív tartomány felé tolódik el.

A Magyarországon élő vietnami diaszpóra tagjai, az interjúk alapján is, nem kíván (még) beleszólni semmilyen szinten a magyar bel-, vagy külpolitikába: nincsen egy közösen artikulált céljuk. Egyéni szintre lebontva ez azt jelenti, hogy nem akarnak szerepet vállalni a magyar-vietnami kétoldalú kapcsolatokban, ez az interjúk során egyértelművé vált. *„Nem gondolnám, hogy bármi keresnivalóm lenne ott.”* Egyetlen dimenzióba engedik be a magyarokat: a kultúrájukba, amelyen belül különös fontossággal bír a gasztronómia. Ez az az elem, ami korrigálja a pusztán számokból álló NHMI-t, ami esetünkben negatív korrekciót jelent.

Ahogy azt bemutattam, a Magyarországon tanult vietnamiak szándék-motiváció kérdésköre különleges, nehezen vizsgálható. Látható jelük a mai napig nincs a magyar-vietnami viszonyrendszerben, továbbá nem is gondolják úgy (vagy nem mondják el), hogy ők ennek részesei lennének. Ebből következően az egyéni szándék- és motiváció az ő esetükben egy pontot jelent. Összességében pedig 1,6 a nemzetközi hallgatóhoz kapcsolódó mérőszám értéke.

2.5. Összegzés, avagy a magyarországi vietnami diaszpóra megjelenése a magyar-vietnami államközi kapcsolatokban, a csendes tudás-diaszpóra

Az NHMI mindig egyénre lebontva értelmezhető optimálisan. Azonban vannak általánosan levonható következtetések is, amelyek elsősorban az államokat érintik. Így elmondható, hogy a bipoláris világban létező Magyarország és Vietnam függvényében egy átlagos vietnami hallgató kapcsán mérsékelt impakt faktort feltételezhetünk, hiszen a két országhoz tapadó indikátorok összesített száma 1,91 (2. táblázat).

küldő és befogadó állam / hatásérték	Alacsony (1)	Mérsékelt (2)	Magas (3)
Kultúra			eltérő kulturális gyökerek
Politika-jog	hasznló politikai ideológia, azonos rezsím		
Földrajz			különböző civilizációs-kulturális kör
Gazdaság		már van valamiféle gazdasági kapcsolat	x
Részösszeg	2,25		
Küldő állam nemzetköziesítési politikája		passzív támogató	
Demokrácia Index	autoriter rendszer		
Fragile State Index		figyelmeztetésre okot adó állam	
Oktatási célország társadalma		semleges társadalom	
Oktatási célország nemzetköziesítési politikája		passzív támogató	
Demokrácia Index	autoriter rendszer		
Fragile State Index		figyelmeztetésre okot adó állam	
Korrekción	Pozitív		
ÖSSZESÍTVE	1,91 +		

2. táblázat A NHMI alapján a magyar-vietnami bilaterális kapcsolatok számszerűsítve, 1966-1989-ra vonatkozóan.

A vizsgált időszakban Magyarországon tanuló vietnami diákokról továbbá általánosságban elmondható, hogy magyar nyelven tanultak, teljes idejű képzésekben. Így itt az impakt faktoruk magas. Arra kell számítani a kutatónak, hogy „még a csapból is az folyik”, hogy a magyarországi vietnamiak mennyi mindent tettek és tesznek a két ország viszonyrendszerében. Azonban koránt sem erről van szó. Az egyéni szándék- és motivációk szoros összefüggésben állnak a diaszpóra szervezettségi szintjével, annak cél- és eszközrendszerével. Így mivel a vietnamiak esetében a kulturális dimenzió a domináns, nem is jelennek meg a nagypolitika színterén. Vagy legalábbis számunkra láthatatlanok ebben a viszonyrendszerben, hiszen fennáll a hírszerző tevékenység lehetősége. Ennek ellenére, azzal a tudással, ami a kezünkben van, a hallgatók esetében a mérsékelt befolyásolási képességről lehet beszélni (3. táblázat).

nemzetközi hallgató / hatásérték	Alacsony (1)	Mérsékelt (2)	Magas (3)
Eltöltött idő			diplomamobilitás
Az oktatás nyelve			a befogadó ország anyanyelvén
Egyéni szándék –és motiváció		extrinzik motiváció	
Korrekción	Negatív		
ÖSSZESÍTVE	2,6 –		

3. táblázat A NHMI alapján a Magyarországon tanult vietnamiak befolyásolási képessége számszerűsítve, 1966-1989-ra vonatkozóan.

Az oktatási csere a nemzeteket emberré változtathatja, és a kommunikáció egyetlen más formájával sem járulhat hozzá a nemzetközi kapcsolatok humanizálásához. /J. William Fulbright/

VIII. A kutatás tudományos eredményei

A dolgozat öt fontos tudományos megállapítást, következtetést tartalmaz:

1. A diaszpóra, mint társadalmi jelenség kizárólag interdiszciplinárisan értelmezhető.
2. A diaszpórák szervezettségi szintje határozza meg leginkább azt, hogy milyen minőségben jelennek meg a nemzetközi kapcsolatokban, a diaszpóra-diplomáciában.
3. A tudásdiaszpórák akkor a leghasznosabbak a származási országnak, ha nem térnek haza.
4. Bizonyos fokig mérhetővé/összehasonlíthatóvá tehető a nemzetközi hallgatói migrációval létrejövő diaszpóra jelentősége.
5. A magyarországi vietnami diaszpórának nincs látható jelenléte a magyar-vietnami államközi kapcsolatokban.

1. A diaszpóra, mint társadalmi jelenség kizárólag interdiszciplinárisan értelmezhető

A diaszpóra fogalmát már az i.e. 300-as évek óta használjuk, amikor is a kifejezés megjelent a Biblia első fordításban. A fogalom pontos meghatározására számos kísérlet történt amióta tudományos érdeklődés övezi a kérdéskört. Azonban a kutatók rendkívül nehéz helyzetben vannak, mivel a diaszpórával nem csupán egy tudományterület foglalkozik, hanem a társadalomtudományok gyakorlatilag összes területe használja a kifejezést. Az egyes tudományterületek más és más diaszpóra-definícióval dolgoznak, amelyek ugyan rendkívül hasonlítanak egymásra, mégis – az értelmezési különbségekből következően – a meghatározások egy-egy pontja eltér egymástól, azaz nem létezik egy egységes, összefoglaló meghatározás, ami egyértelműen megnehezíti a diaszpórákkal kapcsolatos kutatásokat. Pontosan ez az a tényező, ami miatt egy diaszpórát csak interdiszciplinárisan szabadna értelmezni.

A diaszpóra lényegét nem lehet egyetlen egyszerű mondatba besűríteni, bármennyire is szeretnénk. Ez nem csak a jelenség összetettségének köszönhető, hanem annak is, hogy az egyes államok másként értelmezik azt, hogy számukra mit jelent a diaszpóra, így a tudomány területén

is nehéz konszenzusra jutni. Ebből következően nem egy univerzálisan elfogadásra váró definícióként jellemezném a következő meghatározást, hanem inkább a társadalomtudományok által már meghatározott attribútumok összegzéseként.

A diaszpóra egy olyan állampolgárságtól független, transznacionális csoport, amely

- g) szétszóródottan él a világ különböző országaiban, amely szétszóródást a migráció bármely formája okozta;
- h) szorosan kötődik anyaországához, ami egy ténylegesen létező állam, vagy óhazájához, ami a közös mítoszokon alapszik, szorosan kötődve a múlthoz, melyet idealizál, ahova állandóan visszavágyik és hűséget érez iránta;
- i) a befogadó országban számszerű kisebbségben él, amely befogadó állam társadalmába nem tud a kirekesztés miatt, vagy nem is akar asszimilálódni;
- j) egy magas szervezettségi fokú interperszonális hálózat, ami szolidaritást vállal a társdiaszpórákkal;
- k) képes transznacionális politikai kapcsolatrendszert kialakítani az anyaország, a befogadó ország, illetve önmaga hármásával;
- l) tagjai az első generációs vándorok, ahol az első generációs vándor lehet olyan személy is, aki ténylegesen nem vándorolt, hanem határmódosítások következtében került az anyaországon kívülre, valamint azon leszármazottak, akik ismerik még az anyaország kultúráját, politikai berendezkedését, gazdasági filozófiáját, illetve jogrendszerét.

2. A diaszpórák szervezettségi szintje határozza meg leginkább azt, hogy milyen minőségben jelennek meg a nemzetközi kapcsolatokban, a diaszpóra-diplomáciában

Charalampos Papasotiriou, realista gondolkodó 20 évvel ezelőtt mutatott rá arra, hogy a diaszpóra gyakorlatilag az anyaország kiterjesztése, amelynek az a feladata, hogy az anyaország nemzeti érdekeit előmozdítsa. Továbbá a diaszpóra csak akkor tudja befolyásolni a fogadó állam külpolitikáját, ha a diaszpóra politikai céljai összhangban vannak – vagy nem veszélyesek – a befogadó állam nemzeti érdekeivel. Papasotiriou is megfogalmazza, hogy ahhoz, hogy egy diaszpórának mérhető befolyása legyen a nemzetközi kapcsolatokra szükséges, hogy valamilyen célja legyen. Ezen célnak a meghatározása és megvalósítása fogja igazán jellemezni az adott diaszpóra nemzetközi kapcsolatokban való megjelenését. Ebből következően a diaszpóra céljai szoros összefüggésben állnak a diaszpóraépítéssel, hiszen a célok szorosan tapadnak a „fejlettségi” szinthez.

A diaszpórák szervezettségi, intézményesültségi foka határozza meg leginkább az érdekérvényesítési és a meglévő lehetőségek felismerését, kiaknázását, hiszen amíg nincs meg a diaszpóra tagjainak közös tudata, identitásának felvállalása, addig nem beszélhetünk közös célokról. Ez a közösségi kohéziós erő alapozhatja meg a közös célokat, amelyekért közösen, intézményesen kívánnak fellépni. Az öntudatra ébredés és identitás, közösségi kohéziós erő ugyan látszólag szubjektív, de a diaszpórák szervezettségi, intézményesültségének szintje oly módon objektívvá válik, ha analógiának tekintjük a nemzeté válás folyamatának lépcsőit, hasznosítva Miroslav Hroch tipológiáját, a nemzetépítési projektet. Miroslav Hroch nemzetépítési tipológiája arról szól, hogy egy etnikai csoportból akkor válhat nemzet, ha végigmegy három fejlődési szakaszon. A diaszpórák esetében annyi módosításra van szükség, hogy egy diaszpórának nem kell végigmennie mind a három lépésen ahhoz, hogy diaszpórává váljon, hanem már az első szinten is az, csak alacsony szervezettségi szinttel rendelkezik, hiszen a diaszpórát már az önszerveződés kezdetén lehet elkülöníteni az „egyszerű” nemzeti kisebbségektől. A Hroch-féle nemzetépítési tipológia alapján is megkülönböztethetünk egymástól kulturális, politikai, illetve tömegmozgalmi diaszpórákat.

Egy diaszpóra érdekérvényesítési képessége annál erősebb, minél magasabb szintjén áll a diaszpóraépítésnek.

3. A tudásdiaszpórák akkor a leghasznosabbak a származási országnak, ha nem térnek haza

A globalizáció és a tudásalapú gazdaság követelményei teret engedtek a felsőoktatás nemzetközivé válásának stratégiai megközelítésének. A stratégiai megközelítés széleskörű elterjedését öt globális felsőoktatási trend tette lehetővé: (1) a tömegesedés, (2) a globális tudásalapú gazdaság, (3) az autonómia és a tudományos szabadság, (4) a hírnév, rangsorok és kiválóság, valamint (5) a változó gazdasági és politikai környezet. Teichler és Jahr követései vizsgálatot folytattak külföldön tanuló diákokról, amelynek során megállapították, hogy az elsajátított képességek, készségek között volt a kulturális tudatosság, a nyelvi képesség, az alkalmazkodás, a tolerancia, illetve a helyzetfelismerő jártasság.

A tudásdiaszpórák kiemelt négy sajátos jellemzője mind szoros összefüggésben áll a másikkal, azonban a tudásalapú gazdasághoz való hozzájárulás jelenti a legkiemelkedőbb attribútumot. A szellemi tőke kulcsszereplővé vált a mai globalizált gazdaságban, hiszen ez jelenti az alapját az országok innovációs és versenyképességi képességének. A szellemi tőke vándorlása kapcsán megfigyelhető az a fő tendencia, hogy a nemzetközi hallgatók tanulmányaik befejezését követően az oktatási célországban maradnak. Azonban az utóbbi pár évtizedben már a hazatérés egy különös formája is megfigyelhető, amiben kiemelt szerepet játszik az infokommunikációs eszközök elterjedése. A diaszpóra opció jelenti ma a klasszikus anyaországi diaszpórastratégiák alternatíváját. A diaszpóra opció elismeri a szabad mozgáshoz való jogot és amellet foglal állást, hogy ez előnyös lehet nem csak a fogadó, de a származási ország számára is.

A hasznos agyelszívás azon az elképzelésen alapul, hogy a magasan képzett vándorok továbbra is lehetnek úgy lojálisak a származási országukhoz, hogy nem akarnak hazatérni, azonban a hűség megnyilvánulásaként külföldről kívánják segíteni *régi* hazájuk társadalmi és gazdasági fejlődését. Ennek egyik legkézenfekvőbb módszere a hazautalás. A társadalmi és szakmai hálózatokon keresztül valósulnak meg azok a nem kézzelfogható hozzájárulások, amelyek a politika, az oktatás, a civil társadalom stb. területeken fejtik ki a hatásukat. Ezen két szerepvállalás azonban más típusú diaszpórákra is igaz lehet. Ami a disszertáció szempontjából kiemelten fontos az a tudástranszfer, azaz amikor a tudásdiaszpóra a transznacionális hálózatain keresztül információt ad át, cserél a származási országban élőkkel. A tudástranszfer az innováció, a technológiai fejlődés és a gazdasági növekedés előmozdítására használható az

anyaországban. Az információstechnológia lehetővé tette, hogy a tudásdiaszpórák minden korábbinál nagyobb befolyással, hatással lehessenek származási országukra.

A diaszpóra-opcióval, ami ugyancsak az infokommunikációs forradalomnak köszönhetően vált elérhetővé, ma már nem feltétlenül kell egy származási országnak prioritásként kezelnie a külhonosainak hazacsábítását. Sokkal inkább arról van szó, hogy kint kell megtartaniuk nemzeti tudatukat annak érdekében, hogy a külföldön megszerzett tudást külföldről lehessen otthon is felhasználni. Az új cél egy transznacionális globális interperszonális háló megalkotása.

4. Bizonyos fokig mérhetővé/összehasonlíthatóvá tehető a nemzetközi hallgatói migrációval létrejövő diaszpóra jelentősége

A NHMI célja, hogy mérhetővé és előrejelezhetővé tegye a tudás-diaszpóra – anyaország – befogadó ország háromszögében fennálló kapcsolat minőségét és intenzitását, a nemzetközi hallgató fókuszából. Az alábbi (4.) táblázat tartalmazza összefoglalóan a NHMI által alkalmazott mérőegységeket és azok összesített értékrendszerét.

küldő és befogadó ország, nemzetközi hallgató / hatásérték		Alacsony (1)	Mérsékelt (2)	Magas (3)																
Kultúra		azonos kulturális gyökerek	hasonló kulturális gyökerek	eltérő kulturális gyökerek																
Politika-jog		hasonló politikai ideológia, azonos rezsim	hasonló politikai ideológia, különböző rezsim	eltérő politikai ideológia																
Földrajz		ugyanaz a régió	ugyanaz a civilizációs- kulturális kör	különböző civilizációs- kulturális kör																
Gazdaság		semmilyen kapcsolatot nem akarnak	már van valamiféle gazdasági kapcsolat	még nincs gazdasági kapocs, de akarják																
Korrekción		Pozitív		Negatív																
Küldő állam nemzetköziesítési politikája		akadályozó	passzív támogató	aktív támogató																
	Demokrácia Index	autoriter rendszer	hibrid rendszer	teljes demokrácia / hibás demokrácia																
	Fragile State Index	riasztásra okot adó államok	figyelmeztetésre okot adó államok	fenntartható / stabil államok																
Oktatási célország társadalma		xenofób társadalom	semleges társadalom	inkluzív társadalom																
Oktatási célország nemzetköziesítési politikája		akadályozó	passzív támogató	aktív támogató																
	Demokrácia Index	autoriter rendszer	hibrid rendszer	teljes demokrácia / hibás demokrácia																
	Fragile State Index	riasztásra okot adó államok	figyelmeztetésre okot adó államok	fenntartható / stabil államok																
Eltöltött idő		bizonyítványmobilitás	kreditmobilitás	diplomamobilitás																
Az oktatás nyelve		saját anyanyelvén	közvetítő nyelven	a befogadó ország anyanyelvén																
Egyéni szándék –és motiváció		amotiváció	extrinzik motiváció	intrinzik motiváció																
Korrekción		Pozitív		Negatív																
ÖSSZESÍTVE																				
1	1,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	1,9	2	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5	2,6	2,7	2,8	2,9	3

4. táblázat A NHMI mérőszámainak összesítése.

5. A magyarországi vietnami diaszpórának nincs látható jelenléte a magyar-vietnami államközi kapcsolatokban

A Magyarországon élő három-hatezer főt számláló vietnami diaszpóra számában kicsi, intézményesültségi szintje alacsony, befolyásában gyenge. A vietnami diaszpóra egy rendkívül zárt és összetartó közösség, akiknek nem célja a magyar társadalomba való teljes beilleszkedés, inkább a csendes egymás mellett élésre törekednek. Ez a fajta hozzáállás magában hordozza azt, hogy ha van is lehetősége, kapacitása a diaszpórának az államközi kapcsolatok befolyásolására, nem fogják kihasználni potenciáljukat, mert nincs rá igényük. A NHMI alapján lenne mérsékelt befolyásolási potenciál egyéni és közösségi szinten is, de ahogy arra az interjúk rámutattak, erre nincs látható hajlandóság.

Annak, hogy a vietnami diaszpóra nem kíván részt venni a magyar-vietnami bilaterális kapcsolatokban, számos oka lehet, azonban ezen okok pontos feltárása, illetve a diaszpóra mozósításának lehetőségei, módszerei újabb kutatások alapja kell, hogy legyen.

IX. Záró gondolatok

A dolgozat öt kulcsszó köré épült: (1) nemzetköziesedés, (2) transznacionalitás, (3) liberalizmus, (4) infokommunikációs forradalom, illetve (5) a területiség elvének ártértékelése. Ezen fogalomkörök mind egy jelenséget jelölnek: a globalizációt. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a globalizáció fogalmára a mai napig nincs egy koherens definíció annak ellenére, hogy Jan Aart Scholte, Ulrich Beck, Robert Cox, Ronald Robertson és Anthony Giddens is próbáltak már megoldást találni erre (2. sz. melléklet). Ami azonban megegyezik minden megközelítés esetében, hogy olyan jelenségek komplex együtteseként értelmezik, amelyek már a fogalom használatát megelőzően is jelen voltak, azonban ezen folyamatok erősödése az emberi közösségek fenntartásának egy új keretrendszerét hozzák létre. Továbbá az infokommunikációs technológiák elterjedésével meglazult a kapcsolat a földrajzi terület és emberi közösségek között, ami csak tovább erősíti az államhatáron átnyúló, nemzetközi folyamatok felértékelődését. A globalizáció azonban nem egy újkeletű találmány, hanem egy ciklikusan megjelenő hosszú történelmi folyamat, ami már a 16. század óta az emberiséggel van.⁵³²

Sok szakértő úgy véli, hogy a globalizált társadalom jövője az azonos eszmékkel és azonos társadalmi, kulturális vagy gazdasági érdekekkel rendelkező emberek globális hálózatainak létrehozása. A diaszpórahálózatok jó modellek, amelyek hozzájárulnak a jobb társadalmak létrehozásának humanista céljához.⁵³³ Minden kétséget kizáróan állíthatjuk, hogy a globalizáció és a határokat átlépő képzés, az ezzel megnyíló lehetőségek ösztönzőleg hatnak a világ diákjaira. Olyan kapcsolatokat építenek ki, amely a migránsok között akár kontinenseket összekötő „hídként” is értelmezhetők.⁵³⁴ Ebben fogható meg leginkább a kutatás lényege, újszerűsége, illetve hasznosíthatósága is. A nemzetközi hallhatóban rejtőző befolyásolási potenciál mérése új lehetőségeket a felsőoktatási intézményeknek arra, hogy ártértékeljék már meglévő, vagy kialakítsák nemzetköziesítési stratégiájuk hallgató-toborzási részét. Naivitás lenne viszont arról beszélni, hogy egy ilyen index alapján a küldő vagy befogadó államok

⁵³² Szabó Gábor, „A globalizáció emberi jogi kockázatai,” (PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2008).

⁵³³ Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

⁵³⁴ Gregory Chow és Yan Shen, „Demand for education in China,” *International Economic Journal* 20, no. 2 (2006): 129-147.

újraértékelnék bármely a dolgozatban tárgyalt szakpolitikájukat, annak ellenére, hogy ez lenne a végső cél.

A korábbi időkben a társadalom elitjét alkotó mobil réteg, a peregrinusok migrációs motivációját az adta, hogy a több különböző helyen szerzett tapasztalat csak növelte szellemi értéküket.⁵³⁵ Mára, kifejezetten a globalizáció felgyorsulása miatt ezzen a jelenségnek úgy változott a jelentősége, hogy a tanulási befektetés képessé vált a gyors megtérülésre. Továbbá azt is észrevehetjük, hogy nagyobb a kereslet azon munkaerő iránt, amely több országban szerzett tapasztalatot. Fontos hangsúlyozni, hogy az oktatási befektetés mind egyéni, mind társadalmi szinten megtérül. Ezt támasztja alá az OECD tanulmánya is, amelyben kifejzik, hogy az egyént az oktatási célországban eltöltött idő tapasztalatokkal gazdagítja, illetve gazdaságfejlesztési eszközként is működhet a küldő és a befogadó állam között. Az államok egyre inkább érdekelték a magasan kvalifikált munkaerő elszívásában, amelynek első lépcsője a felsőoktatás nemzetköziesítése és a nemzetközi hallgatók megtartása, letelepítése: diaszpórává formálása.⁵³⁶ Az államok azonban elsősorban nem a gazdasági racionalitás alapján döntenek, hanem a diplomáciai kérdéseket helyezik előtérbe, aminek ugyan lehet gazdasági előnye is, de ez nem minden esetben igaz.

A diaszpóra azonban mindig visszavezet a nemzet fogalmához: elválaszthatatlanok egymástól. Ebből következően (is) különös figyelmet kell erre a csoportra fordítani a nemzetközi kapcsolatokban, hiszen ők a (nemzet)államok külföldi kihelyeződései, a globalizált világ talán legfontosabb transznacionális szereplői, akik mindig is függeni fognak – valamilyen szinten – az államok létezésétől. De milyen szinten? Hogyan és mennyiben módosulhatnak az állami szerepek? Milyen más, egyéb aktorokra lehet hatása az állam viszonylagossá válásának? Ezek mind olyan kérdések, amelyek ezen kutatás alatt, annak kereteit meghaladva merültek fel, így a jövőben mindenképpen érdemes tárgyalni őket.

A tudás-diaszpórákhoz hasonlóan izgalmas témakör lehet a klímaváltozás és annak emberi tényezőinek, elsősorban menekültjeinek vizsgálata a nemzetközi kapcsolatokon belül. A globális éghajlatváltozás fokozza a természeti katasztrófák intenzitását és súlyosságát, aminek az árát a legszegényebb és legkiszolgáltatottabb közösségek – akik egyébként a legkevésbé járultak hozzá az éghajlatváltozáshoz – fizetik meg. A Világbank előrejelzése szerint az

⁵³⁵ Hrubos Ildikó, „A peregrinációtól az Európai Felsőoktatási Térségig,” *Educatio* no. 2 (2005).

⁵³⁶ Rédei, *A tanulmányi célú mozgás*.

éghajlatváltozás súlyosbodó hatásai 2050-re több mint 140 millió embert kényszerítenek arra, hogy elhagyja otthonát, és ezzel klímamenekültekké váljon. Ugyan a klímamenekültekről számos fórumon hallhatunk, a nemzetközi menekültjog nem tárgyalja őket kifejezetten és ez változásra szorul. A fő kutatási kérdés az, hogy ezek a kiszolgáltatott csoportokat hogyan használja ki a nagystratégia és a világpolitika. Hogyan járul hozzá az éghajlatváltozás Afrikában, Ázsiában, illetve Dél-Amerikában, tehát a perifériákon a diktatórikus politikai rendszerek kialakulásához és fennmaradásához?

Bibliográfia

- Adler, Emanuel. „Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates.” In *Handbook of International Relations*, szerkesztették Carlsnaes, Walter, Risse, Thomas és Simmons, Beth A., 112-144. Los Angeles: Sage, 2013.
- Ágh, Attila, Varga, Gyula és Csák, Erika. *Vietnam – a felszálló sárkány országa*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2010.
- Agunias, Doreen Rannveig és Newland, Kathleen. *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development. A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*. Geneva, Washington D.C.: International Organization for Migration, Migration Policy Institute, 2012.
- Altbach, Philip, Reisberg, Liz és Rumbley, Laura. *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*. Rotterdam: Sense Publishers, 2010.
- Anderson, Benedict és Klingman, Gail. *Long-Distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics*. Amsterdam: Centre for Asian Studies, 1992.
- Andorka, Rudolf. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Apor, Péter. „Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás: Magyarország és az Európán kívüli migráció.” *antro-pólus* 2, no. 2 (2017): 26-44.
- Arango, Joaquín. *New Emigration Policies Needed for an Emerging Diaspora*. Washington D.C.: Migration Policy Institute, 2016.
- Arisztotelész. *Politika*. Budapest: Gondolat, 1994.
- Balogh, András. *Bevezetés Délkelet-Ázsiai történelmébe*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2015.
- Balogh, Éva. *Pszichológiai Kislexikon*. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2000.
- Barendt, Eric M. *A tudomány szabadsága és a jog: összehasonlító tanulmány*. Budapest: Wolters Kluwer, 2017.
- Barry, Andrew, Born, Georgina és Weszkalnys, Gisa. „Logics of interdisciplinarity.” *Economy and Society* 37, no. 1 (2008): 20-49.
- Bartha, Tibor. *Keresztyén bibliai lexikon*. Budapest: Kálvin Kiadó, 1993.
- Bauböck, Rainer. *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methodes*. Amsterdam, Manchester: Amsterdam UP, Manchester UP, 2010.
- Beck, Sylvain és Weinár, Agnieszka. „Mobile French Citizens and La Mere-Patrie: Emigration and Diaspora Policies in France.” In *Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility*, szerkesztette Agnieszka Weinár, 85-99. Cham: Springer, 2017.
- Becsey, Zsolt. „A keleti nyitás súlya a magyar külgazdaságban.” *Polgári Szemle* 10, no. 1-2 (2014): 428-443.
- Beelen, Jos és Jones, Elspeth. „Redefining Internationalization at Home.” In *The European Higher Education Area: Between Critical Reflections and Future Policies*, szerkesztették A. Curai, L. Matei, R. Pricopie, J. Salmi, és P. Scott, 67–80. Cham: Springer Open International Publishing, 2015.
- Beine, Michel, Docquier, Frédéric és Rapoport, Hillel. „Brain drain and economic growth: Theory and evidence.” *Journal of Development Economics* 64, no. 1 (2001): 275-289.
- Bihari, Mihály. „A modern népszuverenitás elméleti alapjai. Kísérlet egy funkcionista rendszerszemléletű szuverenitáselmélet alapjainak kidolgozására.” *MTA Law Working Papers* 51 (2014).

- Bihari, Mihály. *POLITOLÓGIA – A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Budapest: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.
- Bindorffer, Györgyi. *Kettős identitás*. Budapest: Új Mandátum, 2001.
- Birka, Ieva és Klavins, Didzis. „Diaspora diplomacy: Nordic and Baltic perspective.” *Diaspora Studies* 13. no. 2 (2020): 115-132.
- Bíró-Nagy, András, szerk. *Rendszerváltás, demokrácia és a magyar társadalom*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2016.
- Bjola, Corneliu és Holmes, Marcus, szerk. *Digital Diplomacy – Theory and Practice*. London – New York: Routledge, 2015.
- Blahó, András és Prandler, Ádám. *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014.
- Bloed, Arie. „Az EBESZ és a nemzeti kisebbségek.” In *Kisebbségvédelem és a nemzetközi szervezetek*, szerkesztette Bárdi, Nándor. Budapest: Teleki László Alapítvány, 2002.
- Bodziany, Marek. „Vietnamese Immigrants in Poland – Three Decades of Experience.” *Journal of Social Sciences and Humanities* 3, np. 5 (2017): 586-608.
- Boros, János. *Filozófia!*. Veszprém: Iskolakultúra, 2009.
- Bragyova, András. „Alapjogok – emberi jogok fogalma.” In *Emberi jogi enciklopédia*, szerkesztette Lamm, Vanda, 19-25. Budapest: HVG-ORAC, 2018.
- Brinkerhoff, Jennifer M. *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Brooks, Rachel és Waters, Johanna. „International Students and Alternative Visions of Diaspora.” *British Journal of Educational Studies* 69, no. 5 (2021): 557-577.
- Bruhács, János. *Nemzetközi jog I-II*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2014.
- Búr, Gábor. „Vietnam.” In *20. századi egyetemes történet – II. Európán kívüli országok*, szerkesztette Németh, István, 246-248. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.
- Burchill, Scott és Linklater, Andrew, szerk. *A nemzetközi kapcsolatok elméletei*. Budapest: Typotex, 2019.
- Caldarini, Carlo. „Diaspora Policies and Social Protection in Italy.” In *Migration and social protection in Europe and beyond: comparing consular services and diaspora policies*, szerkesztették Jean-Michel Lafleur és Daniela Vintila. Dordrecht: Springer IMISCOE Research Series, 2020.
- Casas Trujillo, Jennyfer Paola, Peshawa, Jalal Mohammed és Taler Saleh, Sanaa. „Students’ Motivations to Study Abroad: The Case of International Students at the University of Debrecen.” *Central European Journal of Educational Research* 2, no. 1 (2020): 76–81.
- Chatterjee, Aneek. *International Relations Today. Concepts and Applications*. Delhi: Pearson, 2010.
- Chen, King C. *China’s War with Vietnam, 1979: Issues, Decisions, and Implications*. Stanford: Hoover Institution Press, 1987.
- Chow, Gregory és Shen, Yan. „Demand for education in China.” *International Economic Journal* 20, no. 2 (2006): 129-147.

- Christiansen, Shawn L. és Palkovitz, Rob. „Exploring Erikson’s Psychosocial Theory of Development: Generativity and its Relationship to Paternal Identity, Intimacy, and Involvement in Childcare.” *The Journal of Men’s Studies* 7, no. 1 (1998): 133-156. DOI:10.3149/jms.0701.133.
- Chue, Kah Loong és Nie, Youyan. „International Students’ Motivation and Learning Approach: A Comparison with Local Students.” *Journal of International Students* 6, no. 3 (2016): 678-699.
- Cochrane, Feargal. „Irish-America, the End of the IRA’s Armed Struggle and the Utility of Soft Power.” *Journal of Peace Research* 44, no. 2 (2007): 215-231.
- Cohen, Albert K.: „A szubkultúrák általános elmélete.” In *Iffúgászsociológia*, szerkesztette Huszár, Tibor és Sükösd Mihály, 264-286. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969.
- Cohen, I. Bernard, szerk. *The Natural Sciences and the Social Sciences. Some Critical and Historical Perspectives*. Boston: Kluwer Academic, 1994.
- Cohen, Israel. *Theodor Herzl. Founder of Political Zionism*. New York: Thomas Yoseloff Publisher, 1959.
- Cohen, Joshua. „Structure, Choice, and Legitimacy: Locke's Theory of the State.” *Philosophy & Public Affairs* 15, no. 4 (1986): 301-324.
- Cohen, Robin. *Global Diasporas: An Introduction*. London: Routledge, 2001.
- Connor, Walker. „The impact of homelands upon diasporas.” In *Modern Diasporas in International Politics*, szerkesztette Sheffer, Gabriel. London: Croom Helm, 1986.
- Constant, Amelie F. és Zimmermann, Klaus F. „Diaspora economics: New perspectives.” *SSRN Electronic Journal, United Nations University - Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology UNU-MERIT*, 2016.
- Constantinou, Costas M. és Sharp, Paul. „Theoretical Perspectives in Diplomacy.” In *The SAGE Handbook of Diplomacy*, szerkesztették Costas M. Constantinou, Pauline Kerr és Paul Sharp, 13-27. Thousand Oaks: SAGE, 2016.
- Consular Department - Ministry of Foreign Affairs of Viet Nam. *Review of Vietnamese Migration Abroad*. Ha Noi: Consular Department - Ministry of Foreign Affairs of Viet Nam, 2001.
- Cooper, Andrew F., Heine, Jorge és Thakur, Ramesh, szerk. *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. Oxford: Oxford Press, 2013.
- Council of Europe Parliamentary Assembly. „Parliamentary Network on Diaspora Policies.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://website-pace.net/web/apce/diaspora-policies>.
- Courtois, Stéphane. *Le livre noir du communisme*. Paris: Éditions Robert Laffont, 1997.
- Culic, Irina. „From Restitution to Privileged Re-Naturalization: The Expansive Politics of Dual Citizenship in Romania after 1989.” *Minority Studies* 16 (2014): 125-152.
- Csepeli, György és Örkény, Antal. *Nemzet és migráció*. Budapest: ELTE TáTK, 2017.
- Csepeli, György. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001.
- Csergő, Zsuzsa, Vangelov, Ognen és Vizi, Balázs. „Minority Inclusion in Central and Eastern Europe: Changes and Continuities in the European Framework.” *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 3, no. 4 (2017): 5-16. DOI: 10.17356/ieejsp.v3i4.415.
- Csoma, Mózes. Vietnam: a nagyok árnyékában. *História* 24, no. 4 (2002): 11-14.

- Danyl, Dezső és Dávid, Zoltán, szerk. *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)*. Budapest, Az 1960. évi Népszámlálási Sorozat, 1960.
- Davis, Todd M.. *Atlas of Student Mobility*. Budapest: Institute of International Education, 2003.
- De Haas, Hein. *Emerging diasporas: How governments and development agencies can support diaspor involvement in the development of origin countries*. Oxford: University of Oxford, 2006.
- De Ridder-Symoens, Hilde. „Mobility.” In *A History of the University in Europe. (vol. 1): Universities in the Middle Age*, szerkesztette Hilde De Ridder-Symoens, 280–305. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- De Wit, Hans és Altbach, Philip G. „Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future.” *Policy Reviews in Higher Education* 5, no. 1 (2021): 28-46.
- De Wit, Hans, Hunter, Fiona, Howard, Laura és Egron Polak, Eva. *Internationalisation of Higher Education*. Brussels: European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, 2015.
- Deci, Edward L. és Ryan, Richard M. *Handbook of self-determination research*. Rochester: University Rochester Press, 2002.
- Deci, Edward L., Vallerand, Robert J., Pelletier, Luc G. és Ryan, Richard M. „Motivation and education: The self-determination perspective.” *Educational Psychologist* 26, no. 3-4 (1991): 325-346.
- Delano, Alexandra és Gamlen, Alan. „Comparing and Theorizing State-diaspora Relations.” *Political Geography* 41 (2014): 43-53.
- Délano, Alexandra és Gamlen, Alan. „Comparing and Theorizing State-diaspora Relations.” *Political Geography* 41 (2014): 43-53.
- Delanty, Gerard. „The limits and possibilities of a European identity: A critique of cultural essentialism.” *Philosophy & Social Criticism* 21, no. 4 (1995): 15-36. DOI: 10.1177/019145379502100402.
- Dobos, Balázs. *A kisebbség joga: kisebbségi törvénykezés Magyarországon, 1988-2006*. Budapest, Argumentum, 2011.
- Dorais, Louis-Jacques. „Defining the Overseas Vietnamese.” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 10, no. 1 (2001): 3-27.
- Doyle, Michael és Recchia, Stefano. „Liberalism in international relations.” In *International encyclopedia of political science*, szerkesztették Badie, Bertrand, Berg-Schlosser, Dirk és Morlino, Leonardo, 1434-1439. Los Angeles: Sage, 2011.
- Economist Intelligence Unit. *Democracy Index 2021. The China challenge. 2022*. London: Economist Intelligence Unit, 2022.
- Efanova, Elena Vladimirovna. „The Use of „Soft Power” Tools in Foreign Policy.” *RUDN Journal of Political Science* 20, no. 3 (2018): 417-426.
- Egedy, Gergely. *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe*. Budapest: HVG-ORAC, 2011.
- Egmont, Westy. „Contemporary Italian Diaspora: USA 2014.” In *La nuova emigrazione italiana*, szerkesztette Gjergji, Iside, 173-179. Velence: Edizioni Ca' Foscari, 2015.
- EIU: Democracy Index 2021. The China challenge. 2022.
- Elmes, David. *The Relationship between Language and Culture*. Kanoya, Japan: National Institute of Fitness and Sports in Kanoya International Exchange. 2013.

- Erikson, Erik Homburger. *Gyermekkor és társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.
- Ersanilli, Evelyn. *Focus Migration Country Profile. Netherlands*. Osnabrück: University of Osnabrück, 2014.
- Fábián, Gyula és Ötvös, Patrícia. *Kisebbségi jog*. Kolozsvár: Komp-Press Korunk Baráti Társaság, 2003.
- Farkas, Zoltán. „A társadalmi tőke fogalma és típusai.” *Szellem és Tudomány* 4, no. 2 (2013): 106-133.
- Feinberg, Joel. *Társadalomfilozófia*. Budapest: Osiris, 1999.
- Fenstad, Jens Erik. „Relationship between the social and the natural sciences.” *European Review* 3, no. 1 (1995): 61-71.
- Foerster, Robert F. *The Italian Emigration of Our Times*. New York: Harvard University Press, 1919.
- Fortney, Judith. „Immigrant Professionals, a Brief Historical Survey.” *International Migration Review* 6, no. 1 (1972): 50-62.
- Földes, György. *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I-II*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2015.
- Gafni, Isaiah M. *Land, Center and Diaspora: Jewish Constructs in Late Antiquity*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997.
- Gamlén, Alan. „Diaspora Institutions and Diaspora Governance.” *International Migration Review* 48, no. 1 (2014): 180-217.
- Gángó, Gábor. „Az 1868. évi nemzetiségi törvény és következményei.” *Magyar Kisebbség* 14, no. 1-2 (2009): 9-16.
- Gans, Chaim. *A Just Zionism: On the Morality of the Jewish State*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Gazsó, Dániel. „A diaszpóra politikai dimenziói.” *Politikatudományi Szemle* 29, no. 2 (2020): 47-67.
- Gazsó, Dániel. „Egy definíció a diaszpórakutatás margójára.” *Kisebbségkutatás* 24, no. 2 (2015): 7-33.
- Georgiadou, Elena. „Re-evaluating the Greek foreign policy system in a transforming world politics.” PhD értekezés, Loughborough University, 2019.
- Gergely A., András, Gelsei, Gergő, Gergely, Vera és Horváth, Vera. „Nemzeti és etnikai kisebbségek.” In *A láthatatlanság vége – társadalomismereti szöveggyűjtemény*, szerkesztették Gelsei, Gergő, Gergely, Vera, Horváth, Vera és Rácz, Márton, 99-120. Budapest: Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, 2004.
- Ghemawat, Pankaj. „Distance Still Matters, The Hard Reality of Global Expansion.” *Harvard Business Review* 78, no. 9 (2001): 137-163.
- Gilbert, Martin. *Israel: A History*. New York: Harper Perennial, 2008.
- Gimeno, Daniel, szerk. *Mezopotámia – Nagy civilizációk 3*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2010.
- Goldberg, J.J. *Jewish Power: Inside the American Jewish Establishment*. New York: Basic Books, 1997.
- Goodenough, Ward Hunt. *Cultural Anthropology and Linguistics*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1957.
- Gödri, Irén, Soltész, Béla és Bodacz-Nagy, Boróka. *Immigration or Emigration Country?* Budapest: Hungarian Demographic Research Institute, 2014.
- Granasztói, György. „Felvetések az elmúlt másfél évtized magyar külpolitikai gondolkodásával kapcsolatban.” In *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században*, szerkesztették Pritz, Pál, Sipos, Balázs és Zeidler, Miklós, 170-179. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 2006.
- Grandpierre, Attila. „A filozófia alapfeladata és a világnézet megalapozása.” *Valóság* 45, no. 5 (2002): 27-39.
- Grech, Olesya M. „Virtual Diplomacy. Diplomacy of the Digital Age.” PhD értekezés, University of Malta, 2006.

- Green, Nancy L. „The politics of exit: Reversing the immigration paradigm.” *The Journal of Modern History* 77, no. 2 (2005): 263-289.
- Gregg, Heather S. „Divided They Conquer: The Success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States.” Working Paper No. 13. Cambridge: Inter-University Committee on International Migration, 2002.
- Gribble, Catriona és Tran, Ly. „Connecting and Reconnecting with Vietnam: Migration, Vietnamese Overseas Communities and Social Media.” In *The Asia-Pacific in the Age of Transnational Mobility: The Search for Community and Identity on and through Social Media*, szerkesztette C. Gomes, 63-86. New York: Anthem Press, 2016.
- Grillo, Ralph. „Cultural Essentialism and Cultural Anxiety.” *Anthropological Theory* 3, no. 2 (2003): 157-173. DOI: 10.1177/1463499603003002002.
- Györe, Zoltán. „1868: XLIV. törvénycikk – Egy korai próbálkozás a nemzetiségi kérdés törvényes rendezésére.” *Létünk* 4, no. 4-5 (1992): 239-254.
- Györi Szabó, Róbert. *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.
- Haag, Herbert. *Bibliai lexikon*. Budapest: Szent István Társulat, 1989.
- Halász, Iván és Majtényi, Balázs. „Constitutional Regulation in Europe on the Status of Minorities Living Abroad.” *Minorities Research* no. 4 (2002): 135-144.
- Halik, Teresa. *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*. Poznań: UAM, 2006.
- Halmai, Gábor és Tóth, Gábor Attila. „Az emberi jogok eredete.” In *Emberi jogok*, szerkesztették Halmai, Gábor és Tóth, Gábor Attila, 35-65. Budapest: Osiris Kiadó, 2008.
- Halman, Loek, Luijckx, Ruud és van Zundert, Marga, szerk. *Atlas of European Values*. Leiden: Brill Academic Pub, 2005.
- Halpern, Nina P. Economic reform and democratization in communist systems: The case of China. *Studies in Comparative Communism* 22, no. 2-3 (1989) 139-152.
- Hastings, Max. *Vietnam: An Epic Tragedy, 1945-1975*. New York: HarperCollins Publishers, 2018.
- Hedtke, Reinhold. „The social interplay of disciplinarity and interdisciplinarity - Some introductory remarks.” *Journal of Social Science Education* 5 (2006): 1-9.
- Hermann, Róbert. *A rendszerváltástól a megtorlásig - Tanulmányok az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc történetéről*. Budapest: Line Design Kft., 2020.
- Herner-Kovács, Eszter. „Elméleti keretek a diaszpóra-politikák vizsgálatához.” *Kisebbségkutatás* 24, no. 2 (2015): 34-49.
- Hlinčíková, Miroslava. „The Social Integration of Vietnamese Migrants in Bratislava: (In)Visible Actors in Their Local Community.” *Central and Eastern European Migration Review* 4, no. 1 (2015): 41-52.
- Hopf, Ted. „The Promise of Constructivism in International Relations Theory.” *International Security* 23, no. 1 (1998): 171-200.
- Hornstein Tomic, Caroline és Plese, Borna. „Skilled mobility as a challenge for Croatian diaspora and migration policies.” In *Skilled migration and development practices: Republic of Moldova and the countries of South East*

- European, szerkesztették V. Varzari és S. Porcescu, 80-95. Chisinau: École Polytechnique Fédérale de Lausanne, 2014.
- Hornycsek, Júlia. *A tudományos kutatás elmélete és módszertana. Szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára.* Budapest: Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, 2014.
- Hroch, Miroslav. „From National Movement to the Fully-formed Nation: The Nation-building Process in Europe.” In *Mapping the Nation*, szerkesztette Balakrishnan, Gopal, 78-97. New York-London: Verso, 1996.
- Hrubos, Ildikó. „A peregrinációtól az Európai Felsőoktatási Térségig.” *Educatio* no. 2 (2005).
- Hudzik, John. *Comprehensive Internationalization: From Concept to Action.* Washington, D.C: NAFSA, 2011.
- Huntington, Samuel P. *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* Budapest: Európa Könyvkiadó, 2015.
- Iredale, Robyn. „The Migration of Professionals: Theories and Typologies.” *International Migration* 39, no. 5 (2008).
- Izsák, József. *Nemzethalál-félelem a régi magyar költészetben.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1947.
- J Nagy, László. *Az Ummától a nemzetállamig. Az arab országok a 19-20. században.* Szeged: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2009.
- Jirka, Ludek. „Nationality and Rationality: Ancestors, ‘Diaspora’ and the Impact of Ethnic Policy in the Country of Emigration on Ethnic Return Migration from Western Ukraine to the Czech Republic.” *Central and Eastern European Migration Review* 8, no.1 (2019): 117-134.
- Jones, Elspeth és de Wit, Hans. „Globalized Internationalization: Implications for Policy and Practice.” *IIEnetworker* (Spring 2014): 28–29.
- Joseph, Jonathan és Wight, Colin, szerk. *Scientific Realism and International Relations.* New York: Palgrave Macmillan, 2014.
- Jöns, H., Mavroudi, E. és Heffernan, M. „Mobilising the elective diaspora: US-German academic exchanges since 1945.” *Transactions of the Institute of British Geographers* 40, no. 1 (2015): 113–127.
- Kákai, László. *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon.* Pécs: Publikon, 2009.
- Kállai, Ernő és Varjú, Gabriella. „A kisebbségi törvény.” In *A jövevényektől az államalkotó tényezőkig. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*, szerkesztették Gyulavári, Tamás és Kállai, Ernő, 178-204. Budapest: Országgyűlési Biztos Hivatala, 2010.
- Kascian, Kiryl és Vasilevich, Hanna. „Czech Republic Acknowledgement of Belarusian and Vietnamese as New Minorities.” *European Yearbook of Minority Issues* 12, no. 1 (2013): 353-371.
- Katz, Steven T., szerk. *The Cambridge History of Judaism. Volume IV. The Late Roman-Rabbinic Period.* New York: Cambridge University Press, 2006.
- Kecskés, Gábor. „Emberi jogok regionális védelme az ázsiai és a csendes-óceániai régióban. In *Emberi jogi enciklopédia*, szerkesztette Lamm Vanda. Budapest: HVG-ORAC, 2018.
- Kelley, John Robert. „The New Diplomacy: Evolution of a Revolution.” *Diplomacy & Statecraft* 21, no. 2 (2010): 286-305.
- Keohane, Robert. „Reciprocity in International Relations.” *International Organization* 40, no. 1 (1986): 1-27.

- Kerr, Clark. *Higher Education Cannot Escape History: Issues for the Twenty-First Century*. SUNY Series *Frontiers in Education*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Kiss Barnabás. „A diszkrimináció tilalma és az egyenlő bánásmód követelménye.” In *Alkotmányjog II. Alapjogok és emberi jogok*, szerkesztették Kiss Barnabás, Lichtenstein József és Tóth Judit, 84-108. Szeged: Iurisperitus Kiadó, 2018.
- Kiss, Barnabás. *A jog egyenlősége – az egyenlőség joga*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006.
- Kitchin, Rob, Boyle, Mark és D., Ancien. „Ireland’s diaspora strategy: diaspora for development.” In *Migrations: Ireland in a Global World*, szerkesztették Mary Gilmartin és Allen White. Manchester: Manchester University Press, 2013.
- Klein, Julie. *Interdisciplinarity*. Detroit: Wayne State University Press, 1990.
- Koh, Priscilla. „You Can Come Home Again: Narratives of Home and Belonging among Second-Generation Việt Kiều in Vietnam.” *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 30, no. 1 (2015): 173–214.
- Kohn, Hans. *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. New York: The Macmillan Company, 1944.
- Koinova, Maria. „Conditions and Timing of Moderate and Radical Diaspora Mobilization: Evidence from Conflict-Generated Diasporas.” *Global Migration and Transnational Politics Working Paper* no. 9 (2009).
- Kollega Tarsoly, István, szerk. *Magyarország a XX. században 2. – Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*. Szekszárd: Babits Kiadó, 1997.
- Kontra, József. „A pedagógiai kutatások módszertana.” Egyetemi jegyzet, Kaposvári Egyetem, 2011.
- Koutny, Ilona. *Hungarológia: Nyelv és kultúra*. Poznan: Prodrak, 2004.
- Kovács, Eszter. „Klasszikus és kelet-európai diaszpóra-politikák. Tipologizálás.” *REGIO* 26, no. 3 (2018): 155-234.
- Kovács, Eszter. „Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából.” PhD értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2020.
- Kovács, Krisztina. „A hátrányos megkülönböztetés tilalma.” In *Emberi jogok*, szerkesztették Halmai, Gábor és Tóth, Gábor Attila, 363-421. Budapest: Osiris Kiadó, 2008.
- Kováts, András, szerk. *Migráns szervezetek Magyarországon*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, 2012.
- Kováts, András. „A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok.” In *Bevándorlás és integráció – magyarországi adatok, európai indikátorok* szerkesztette Kováts, András, 9-24. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2013.
- Központi Statisztikai Hivatal. *Népszámlálás 2011. – 4. Demográfiai adatok*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2013.
- Kremer, Michael. „Population Growth and Technological Change: One Million B.C. to 1990.” *The Quarterly Journal of Economics* 108. no. 3 (1993): 681-716.
- Kreps, Sarah. *Social Media and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

Krishnan, Armin. „What are Academic Disciplines? Some observations on the Disciplinary vs. Interdisciplinarity debate.” *ESRC National Centre for Research Methods NCRM Working Paper Series* (2009).

Kroger, Jane és Marcia, James. „The Identity Statuses: Origins, Meanings, and Interpretations.” In *Handbook of Identity Theory and Research*, szerkesztették Schwartz, Seth J., Luyckx, Koen és Vignoles, Vivian L. New York: Springer, 2011. DOI: 10.1007/978-1-4419-7988-9_2.

Lafleur, Jean-Michel. „Why do states enfranchise citizens abroad? Comparative insights from Mexico, Italy and Belgium.” *Global Networks* no. 11 (2011): 481-501.

Laguerre, Michael S. *Diaspora, Politics and Globalization*. Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2006.

Larner, W. „Expatriate experts and globalising governmentalities: the New Zealand diaspora strategy.” *Transactions of the Institute of British Geographers* 32, no. 3 (2007): 331–345.

Leask, Betty. *Internationalizing the Curriculum*. Abingdon: Routledge, 2015.

Lengyel, Zsuzsa, vál. *Szociálpszichológia – Szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.

Leung, M. „Engaging a temporal-spatial stretch: an inquiry into the role of the state in cultivating and claiming the Chinese knowledge diaspora.” *Geoforum* 59 (2015): 187–196.

Li, F. L. N., Findlay, A. M., Jowett, A. J. és Skeldon, R. „Migrating to learn and learning to migrate: a study of the experiences and intentions of international student migrants.” *International Journal of Population Geography* 2, no. 1 (1996): 51–67.

London, Jonathan Daniel. *Education in Vietnam. Historical Roots, Recent Trends*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 2011.

Lőrincz, András, szerk. *The Visegrad Mosaic – Ethnic Communities in the Visegrad Group*. Budapest: Kulturális Kapcsolatokért Alapítvány, 2017.

M. Császár, Zsuzsa, Bányai, Bence, Gyura, Gábor és Farkas, Marcell. „A nemzetközi hallgatói migráció biztonságpolitikai kockázatainak egyes aspektusai.” *Nemzetbiztonsági Szemle* 6, no. 3 (2018): 49-64.

Mahroum, Sami. „Europe and the Immigration of Highly Skilled.” *International Migration* 39, no. 5 (2001).

Marcia, James. „Development and validation of ego identity status.” *Journal of Personality and Social Psychology* 3, no. 5 (1966): 551-558.

Marginson, Simon. „Do Rankings Drive Better Academic Performance?” *International Higher Education* no. 89 (2017): 6–7.

Masahla, Nur. *Palestine: A Four Thousand Year History*. London: Zed Books, 2018.

Mathison, Sandra és Freeman, Melissa. „The Logic of Interdisciplinary Studies.” Annual Meeting of the American Educational Research Association. 1997.

Matkarimova, K. „Germany’s “Soft Power” Strategy in Kazakhstan: Educational and Cultural Aspects.” PhD értekezés, Nazarbayev University, 2018.

Meisner, Maurice. *Marxism, Maoism and Utopianism: eight essays*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1982.

Mészáros, Rezső. „Szempontok a 21. századi világgazdaság értelmezéséhez.” *Acta Climatologica et Chorologica* 50, no. B (2016): 87-93.

- Mevius, Martin. „Kommunizmus, nacionalizmus: mítosz és gyakorlat.” *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 21, no. 2 (2010): 3-31.
- Miller, J. Maxwell és Hayes, John H. *A History of Ancient Israel and Judah*. Louisville: The Westminster John Knox Press, 1986.
- Mingst, Karen. *A nemzetközi kapcsolatok alapjai*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2011.
- Ministry of Education and Training (MOET). *50 Years of Development of Vietnamese Education and Training Cause (1945-1995)*. Hanoi: Education Publishing House, 1996.
- Ministry of Education and Training (MOET). *50 Years of Development of Vietnamese Education and Training Cause (1945-1995)*. Hanoi: Education Publishing House, 1996.
- Moise, Edwin E. Nationalism and Communism in Vietnam. *Journal of Third World Studies* 5, no. 2 (1988): 6-22.
- Montgomery, Scott. *Does Science Need a Global Language?*. Chicago: University of Chicago Press, 2013.
- Moran, Joe. *Interdisciplinarity. The New Critical Idiom*. London: Routledge, 2001.
- Moravcsik, Andrew. „Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics.” *International Organization* 51, no. 4 (1997): 513-553.
- MTörv 30,3.
- Murádin, János Kristóf. *Nemzetközi kapcsolatok elmélete*. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2009.
- Nagy, Terézia. „Kultúra, diaszpóra, menekültek.” *Belvedere Meridionale* 24, no. 1 (2012): 92-104.
- Nation, Meagan. „Locke’s Social Contract: Is It Legitimate?” *CLA Journal* 7, (2019): 85-95.
- Nehem. 1,9.
- Nguyen, Lyma. *Report on Citizenship Law: Vietnam*. San Domenico di Fiesole: European University Institute, 2017.
- Nissani, Moti. „Fruits, salads and smoothies: A working definition of interdisciplinarity.” *Journal of Educational Thought* 29, no. 2 (1995): 119-126.
- Nyíri, Pál. „Kínai migránsok Magyarországon: mai tudásunk és aktuális kérdések.” In *Változó migráció – változó környezet*, szerkesztették Hárs, Ágnes és Tóth, Judit, 147-171. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
- OECD. *What is the Profile of Internationally Mobile Students? In Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing, 2019.
- Østgaard-Nielsen, Eva, szerk. *International Migration and Sending Countries Perceptions, Policies and Transnational Relations*. London: Palgrave Macmillan, 2003.
- Oszetzky, Tamás. *Arab-izraeli háborúk 1948-1982*. Budapest: Zrínyi, 1984.
- Ördögh, Tibor. Vajdaság politikatörténete. In *Vajdaság társadalmi és gazdasági jellemzői*, szerkesztette Ördögh, Tibor. Szabadka: Vajdasági Magyar Doktoranduszok és Kutatók Szervezete, 2017.
- Öztürk, Erdi A. és Tas, Hakki. „The Repertoire of Extraterritorial Repression: Diasporas and Home States.” *Migration Letters* 17, no. 1 (2020): 59-69.
- Panossian, Razmik. „Between Ambivalence and Intrusion: Politics and Identity in Armenia-Diaspora Relations.” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 7, no. 2 (1998): 149–96.

- Pap, András László. „Egyenlő bánásmód követelménye.” In *Emberi jogi enciklopédia*, szerkesztette Lamm Vanda, 95-101. Budapest: HVG-ORAC, 2018.
- Papaioakeim, Marinos. *Guide for Cyprus Diaspora and Repatriate*. Nicosia: Printing Office of the Republic of Cyprus, 2019.
- Papasotiriou, Charalampos. *Diaspora kai Ethniki Stratigiki*. Athén: Ellinika Grammata, 2000.
- Pataki, Ferenc. „Identitás-személyiség-társadalom.” In *Szociálpszichológia*, szerkesztette Lengyel, Zsuzsanna. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.
- Pataki, Ferenc. *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
- Perruchoud, Richard és Redpath-Cross, Jillyanne, szerk. *Glossary on Migration*. Genf: International Organization for Migration, 2011.
- Pogonyi, Szabolcs. „Diaspora as a Symbolic Resource in Hungary.” Konferencia előadás, New York, Association for the Studies of Nationalities, Columbia University, 2014.
- Pokojska, Justyna. „Participation of the Vietnamese Community in Poland in the Socio-Political Life at the Local Level: Present Situation and Prospects for the Future.” *Central and Eastern European Migration Review* 6. no. 2 (2017): 163-175.
- Policy Forum Armenia. *Armenia - Diaspora Relations: 20 Years Since Independence*. Jereván: Policy Forum Armenia, 2010.
- Portes, Alejandro és Sensenbrenner, Julia. „Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action.” *American Journal of Sociology* 98. no. 6 (1993): 1320-1350.
- Pradhan, Ramakrushna és Mohapatra, Atanu. „India’s diaspora policy: evidence of soft power diplomacy under Modi.” *South Asian Diaspora* 12, no. 2 (2020): 145-161. DOI: 10.1080/19438192.2020.1712792.
- Rácz József - Kassai Szilvia - Pintér Judit Nóra: Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) mint kvalitatív pszichológiai eszköz bemutatása. Szakirodalmi összefoglalás. Magyar Pszichológiai Szemle 2016(71)/2. pp. 313-336.
- Rácz, József, Kassai, Szilvia és Pintér, Judit Nóra. „Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) mint kvalitatív pszichológiai eszköz bemutatása. Szakirodalmi összefoglalás.” *Magyar Pszichológiai Szemle* 71, no. 2 (2016): 313-336.
- Ragazzi, Francesco. „A Comparative Analysis of Diaspora Policies.” *Political Geography* 41 (2014).
- Ratzel, Friedrich. *Politische Geographie*. München und Leipzig: R. Oldenbourg, 1897.
- Rédei, Mária. „A külföldön tanuló magyar diákok – a Magyarországon tanuló külföldi diákok.” In *Migráció és Statisztika*, szerkesztették Illés, Sándor és Lukács, Éva, 113-134. Budapest: KSH NKI Kutatási Jelentések 71., 2002.
- Rédei, Mária. *A tanulmányi célú mozgás*, Akadémiai Doktori értekezés. Budapest: REG-INFO Kft., 2009.
- Riano, Yvonne és Piguet, Etienne. „International Student Migration.” *Oxford Bibliographies in Geography* 2016.
- Risse, Thomas. „Social Constructivism and European Integration.” In *European Integration Theory*, szerkesztették Wiener, Antje és Diez, Thomas. Oxford: Oxford University Press, 2009. DOI: 10.1093/hepl/9780199226092.003.0008.

- Robinson, W. Courtland. „The Comprehensive Plan of Action for Indochinese Refugees, 1989–1997: Sharing the Burden and Passing the Buck.” *Journal of Refugee Studies* 17, no. 3 (2004): 319-333.
- Rosenzweig, Rafael N. *The Economic Consequences of Zionism*. Leiden: E.J.Brill, 1989.
- Safran, William. „Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return.” *Diaspora. A Journal of Transnational Studies* 1, no. 1 (1991): 83-99.
- Salat, Levente. *Etnopolitika – a konfliktustól a méltányosságig: az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*. Marosvásárhely: Mentor, 2001.
- Salzmann, Zdenek. *Language, Culture, And Society: An Introduction To Linguistic Anthropology*. New York: Avalon Publishing, 1998.
- Santana-Pereira, José és Horta, Ana Paula. „A Global Nation? The Evolution of Emigration and Diaspora Policies in Portugal (1960-2016).” In *Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility*, szerkesztette Agnieszka Weinár, 121-137. Cham: Springer, 2017.
- Sáringér, János. Visegrád újjászületése az államszocializmus bukása után (1991-2004). In *A Visegrádi Négyek jelentősége, struktúrája és értékei*, szerkesztette Balaskó, Angéla, 21-33. Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2018.
- Shain, Yossi és Barth, Aharon. „Diasporas and International Relations Theory.” *International Organization* 57, no. 3. (2003): 449-479.
- Sheffer, Gabriel. *Diaspora Politics: At Home Abroad*. New York: Cambridge UP, 2006.
- Sík, Endre, Simonovits, Bori és Szeitl, Blanka. „Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban.” *REGIO* 24, no. 2 (2016): 81-108.
- Sík, Endre, szerk. *A migráció szociológiája 2*. Budapest: ELTE TáTK, 2012.
- Sík, Endre. „Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról.” In *Diskurzusok a vándorlásról*, szerkesztették Sík, Endre és Tóth, Judit, 157-184. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2000.
- Smith, Anthony D. „Diasporas and Homelands in History: The Case of Classic Diasporas.” In *The Call of the Homeland: Diaspora Nationalisms, Past and Present*, szerkesztették Gal, Allon, Leoussi, Athena S. és Smith, Anthony D. Leiden, Boston: IJS Studies in Judaica, 2006.
- Sólyom, Péter. „Az állam általános elmélete és a jog viszonylagos ereje – észrevételek Georg Jellinek államelméletéhez.” *Pro Futuro* 2, no. 2 (2012): 53-72.
- St. George, Elisabeth. „Higher Education in Vietnam 1986-1998: Education in Transition to a New Era?” In *Reforming Higher Education in Vietnam: Challenges and Priorities*, szerkesztették Harman, Grant, Hayden, Martin és Thanh Nghi, Pham. Berlin: Springer Science + Business Media, 2010.
- Szabó, Gábor. „A globalizáció emberi jogi kockázatai.” PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2008.
- Szalai, Anikó. „Nemzeti kisebbségek védelme.” In *Emberi jogi enciklopédia*, szerkesztette Lamm, Vanda. Budapest: HVG-ORAC, 2018.
- Szaniszló, Réka Brigitta. „A diaszpóra fogalma. Interdiszciplináris megközelítés.” *Belvedere Meridionale* 31, no. 3 (2019): 83-98.

- Szaniszló, Réka Brigitta. „A kisebbségben élés joga, avagy a diaszpóralét egy esete.” *Arsboni* 6, no. 3-4 (2018): 98-110.
- Szaniszló, Réka Brigitta. „Interstate Student Migration Index – The Theory.” In *7th Interdisciplinary Doctoral Conference 2018: Conference Book*, szerkesztette Bódog, Ferenc et al. Pécs: Doctoral Student Association of the University of Pécs, 2018.
- Szaniszló, Réka Brigitta. „The Most Successful Diaspora? Jewish and International Relations.” In *A szerb és a magyar jog harmonizációja az Európai Unió jogával*, szerkesztette Bugarski, Tatjana. Újvidék: Újvidéki Jogtudományi Kar Kiadói Központ, 2018.
- Szaniszló, Réka Brigitta. „Viet Nam’s Importance for Hungary – Through the Glasses of Higher Education.” In *The Past and the Future of Hungary’s Diplomatic and Trade Relations with East Asia*, szerkesztette Neszmélyi György. Budapest: Budapest Business School, 2019.
- Szaniszló, Réka Brigitta. „Vietnam jogi kultúrája.” In *Jog és Kultúra*, szerkesztette Fejes, Zsuzsanna, 171-180. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018.
- Szarka, László. *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867-1918*. Pozsony: Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft.-Magyar Köztársaság Kulturális Intézet, 1995.
- Szokolosky, Ágnes. *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó, 2004.
- Szücs, Jenő. *Nemzet és történelem*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1974.
- Szymanska-Matusiewicz, Grazyna. „The Two Tet Festivals: Transnational Connections and Internal Diversity of the Vietnamese Community in Poland.” *Central and Eastern European Migration Review* 4, no. 1 (2015): 53-65.
- Szymańska-Matusiewicz, Grażyna. „The Vietnamese Communities in Central and Eastern Europe as Part of the Global Vietnamese Diaspora.” *Central and Eastern European Migration Review*. 4, no. 1 (2015): 5–10.
- Tarrósy, István, Glied, Viktor és Vörös, Zoltán, szerk. *Migrációs tendenciák napjainkban*. Pécs: Publikon Kiadó, 2014.
- Teichler, Ulrich és Jahr, Volker. „Mobility During the Course of Study and After Graduation.” *European Journal of Education* 36, no. 4 (2001).
- Thompson Klein, Julie. „A Platform for a Shared Discourse of Interdisciplinary Education.” *Journal of Social Science Education* 5, no. 4 (2006): 10-18.
- Tótfalusi, István. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest: Tinta Kiadó, Budapest, 2008.
- Tóth, Judit, Majtényi, Balázs és Pap, András László. „A mozgás szabadsága-a szabadság mozgása.” *Földrész, Nemzetközi és Európai szemle* 2, no. 1 (2009): 5-8.
- Tóth, Judit. „A diaszpóra a jogszabályok tükrében.” *REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom* 10, no. 4-5 (1999): 46-92.
- Tóth, Judit. „A diaszpóra jogi szemmel.” A diaszpórák interdiszciplináris megközelítése workshop. Szeged, 2018. november 20.
- Tóth, Judit. „A nemzetközi migráció jogi alapjai.” In *Migráció és Európai Unió*, szerkesztették Lukács Éva és Király Miklós. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 2001.
- Tóth, Judit. „A tudomány és a kutatás szabadsága.” Egyetemi jegyzet, Szegedi Tudományegyetem, 2015.

- Tölölyan, Khachig. „Diaspora Studies: Past, Present and Promise.” *IMI Working Paper Series* 1, no. 1 (2012).
- Turner, Jonathan H. és Bonacich, Edna. „Toward a Composite Theory of Middleman Minority.” *Ethnicity* 1, no. 3. (1980): 144-158.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. *Minority rights: International Standards and Guidance for Implementation*. New York, Genf: United Nations, 2010.
- van de Haar, Edwin. *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Van der Wende, Marijk. „Internationalization Policies: About new Trends and Contrasting Paradigms.” *Higher Education Policy* 14 (2001): 249–259.
- Varga, Aranka. „Multikulturalizmus – Inkluzív oktatási rendszer.” In *Ismeretek a Romológia Alapképzési Szakhoz*, szerkesztette Forray R., Katalin, 145-160. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, 2006.
- Várhalmi, Zoltán. „A budapesti kínai és vietnami gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége.” In *Változó migráció – változó környezet* szerkesztette Hárs, Ágnes és Tóth, Judit, 173-189. Budapest, Tér és Társadalom, 2010.
- Várhalmi, Zoltán. „Migráns gazdasági klaszterek működésének jellemzői.” PhD értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, 2016.
- Várhalmi, Zoltán. „Vállalkozó migránsok Magyarországon.” In *Bevándorlás és integráció – magyarországi adatok, európai indikátorok* szerkesztette Kovács, András. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2013.
- Veliky, János. *A változások kora*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 2008.
- Veress, Károly. „Az interdiszciplinaritás problémája.” *Erdélyi Múzeum-Egyesület* 77, no. 1 (2015): 198-206.
- Verók, Attila. *Bevezetés a könyvtár- és információtudományba*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola, 2011.
- Vierra, Kimberly és Vierra, Brian. *Vietnam Business Guide: Getting Started in Tomorrow's Market Today*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2010.
- Vitányi, Iván. „A kultúra szerepe a társadalomban és a demokráciában.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kultura-szerepe-a-tarsadalomban-es-a-demokraciaban>.
- Vizi, Balázs. „A kisebbségek fogalma a nemzetközi jogban.” In *A kisebbségek jövője a globalizálódó világban*, szerkesztette Gömbös, Ervin. Budapest: Magyar ENSZ Társaság, 2016.
- Wardhaugh, Ronald. *An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishers, 2002.
- Weinar, Agnieszka. *Emigration Policies in Contemporary Europe*. Florence: European University Institute, 2014.
- Werner, Jayne és Bélanger, Daniele, szerk. *Gender, Household, State: Doi Moi in Viet Nam*. New York: Cornell University Press, 2002.
- Wilson, Edward Osborne. *Consilience: The Unity of Knowledge*. New York: Vintage Books, 1999.
- Wohlforth, William C. „Realism.” In *The Oxford Handbook of International Relations*, szerkesztették Reus-Smit, Christian és Snidal, Duncan. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Woldegiyorgis, Ayenachew, Proctor, Douglas és de Wit Hans. „Internationalization of Research: Key Considerations and Concerns.” *Journal of Studies in International Education* 22, no. 2 (2018): 161–176.

Yılmaz, E. Sare Aydın. „Political Identity Building in the EU: A Constructivist Approach.” *Akademik İncelemeler Dergisi* 9, no. 1 (2014): 47-71.

Yudkevich, Maria, Altbach, Philip G. és Rumbley, Laura E. *International Faculty in Higher Education, Comparative Perspectives on Recruitment, Integration and Impact*. New York: Routledge, 2016.

Zán, Krisztina. *Migráció – előítélet – idegenellenesség. Előítélet-kutatás a belügyi ágazatban*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2014.

Zarifian, Julien. „The Armenian-American Lobby and Its Impact on U.S. Foreign Policy.” *Society* 51, no. 5 (2014): 503–512.

Zehfuss, Maja. *Constructivism in International Relations. The politics of reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Zsolt 147,2.

Interjúk (elérhető a szerzőnél):

Barbara Roviró, a Brémai Egyetem oktatója és az Assemblea Nacional Catalana Nemzeti Titkárságának tagja, valamint Nemzetközi Bizottságának koordinátora.

Vasa László, a Külügyi és Külgazdasági Intézet főtanácsadója, tudományos főmunkatársa.

Internetes források

- „A new low for global democracy.” Utolsó módosítás dátuma: 2022.02.22. <https://www.economist.com/graphic-detail/2022/02/09/a-new-low-for-global-democracy>.
- „Connecting Diaspora for Development.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.16. <https://www.connectingdiaspora.org/>.
- „Diaspora and knowledge transfer – the evidence.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.16. <https://www.thebrokeronline.eu/diaspora-and-knowledge-transfer-the-evidence/>.
- „Education in Vietnam: Development History, Challenges and Solutions.” Utolsó elérés dátuma: 2019.02.11. https://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/278200-1121703274255/1439264-1153425508901/Education_Vietnam_Development.pdf.
- „Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/immigrant-and-emigrant-populations-country-origin-and-destination>.
- „Kommunizmus.” Utolsó elérés dátuma: 2019.07.24. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kommunizmus-37D07/>.
- „Luxembourg.” Joshua Project. Utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://joshuaproject.net/countries/LU>.
- „Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://www.magyar-kinai.hu/>.
- „Magyarország Hanoi Nagykövetségének hivatalos oldala, diplomáciai kapcsolatok.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://hanoi.mfa.gov.hu/hun/page/diplomaciai-kapcsolatok>.
- „Magyarország Hanoi Nagykövetségének hivatalos oldala, Vietnami oktatási és kulturális kapcsolatok.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://hanoi.mfa.gov.hu/page/vietnami-oktatasi-es-kulturalis-kapcsolatok>.
- „Magyarországi örmények.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.16. <https://emberijogok.kormany.hu/magyarorszagi-ormenyek>.
- „Magyar-Vietnami Baráti Társaság.” Utolsó letöltés dátuma: 2020.04.23. <http://www.magyar-vietnami.hu/rendezvenynaptar>.
- „Maltese Emigration History.” Utolsó módosítás dátuma: 2020. http://www.humanrightsmalta.org/uploads/1/2/3/3/12339284/maltese_emigration_history.pdf.
- „Maltese Living Abroad.” Objectives of the Maltese Living Abroad Unit. Utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://foreignandeu.gov.mt/en/Government/MLA/Pages/MLA-Objectives.aspx>.
- „Minorities and indigenous peoples in Asia and Oceania, Overview.” Utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://minorityrights.org/minorities/overview-of-asia-and-oceania/>.
- „Netherlands.” Joshua Project. Utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://joshuaproject.net/countries/NL>.
- „Observatory Magna Charta Universitatum ,” utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <http://www.magna-charta.org/>.
- „Ők is köztünk élnek – azaz vietnamiak Magyarországon. Interjú Hoang Linh-nel.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://www.asiamania.hu/azsia-blog/riportok/ok-is-koztunk-elnek-azaz-vietnamiak-magyarorszagon>.

„Suomi Seura.” Utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://suomi-seura.fi/wp-content/uploads/2021/08/3c.-INITIATIVE-SUMMARY-2020-2021.pdf>.

„The Parliamentary Network on Diaspora Policies.” Utolsó módosítás dátuma: 2020. <http://www.assembly.coe.int/nw/Page-EN.asp?LID=NewsPNDP>.

„Utazás a Truong Sa (Spratly) szigetcsoportra.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <http://hanoitimes.vn/emotional-visit-of-overseas-vietnamese-to-truong-sa-archipelago-624.html>.

„Viet Nam - Trade Agreements.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.30. <https://www.export.gov/article?id=Vietnam-Trade-Agreements>.

„Viet Nam considers cooperation with UN a top priority.” Utolsó módosítás dátuma: 2019. <http://www.un.org.vn/en/feature-articles-press-centre-submenu-252/4510-viet-nam-considers-cooperation-with-un-a-top-priority-president.html>.

„Vietnam celebrates 40 years of UN membership.” Utolsó módosítás dátuma: 2017.10.17. <https://vovworld.vn/en-US/news/vietnam-celebrates-40-years-of-un-membership-585378.vov>.

„Vietnam population.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://worldpopulationreview.com/countries/vietnam-population>.

„Vietnam’s 40-year UN membership.” Utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://english.vov.vn/politics/vietnams-40year-un-membership-358713.vov>.

„Vietnami Nyári Tábor.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://en.nhandan.org.vn/highlights/item/7680702-150-young-overseas-vietnamese-to-join-vietnam-summer-camp-2019.html>.

„Világbank.” Utolsó elérés: 2017.04.29. <http://data.worldbank.org>.

„Xuan Que Hong Hazai Tavaszi Program.” Utolsó elérés dátuma: 2022.05.14. <https://en.nhandan.vn/society/item/8263502-homeland-spring-programme-set-to-inspire-pride-of-national-identity.html>.

A Kúria Sajtótájékoztatója. „Tájékoztató a Kúria Kvk. VII.37.689/2017. számú népszavazási ügyben meghozott döntéséről.” Utolsó módosítás dátuma: 2017.11.07. <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-kvkvii376892017-szamu-nepszavazasi-ugyben-meghozott-donteserol>.

Balog, Zoltán. „Levél Oláh Lajosnak.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.14. <http://www.parlament.hu/irom39/10391/10391-0001.pdf>.

Bird, Alexander. „Thomas Kuhn.” Utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/thomas-kuhn>.

Birka, Ieva. „Can Return Migration Revitalize the Baltics? Estonia, Latvia, and Lithuania engage their Diasporas, with Mixed Results.” Migration Policy Institute. Utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.migrationpolicy.org/article/can-return-migration-revitalize-baltics-estonia-latvia-and-lithuania-engage-their-diasporas>.

Brynen, Rex. „Diaspora Populations and Security Issues in Host Countries.” Utolsó módosítás dátuma: 2002. https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/zbornici/20/z_20_063.pdf.

CIA World Factbook. „Vietnam.” Utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/vm.html>.

Council of Europe. „PACE summer session, Campaign to end immigration detention and European Diaspora Prize.” Utolsó módosítás dátuma: 2017. https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/newsletter-july-2017/-/asset_publisher/oqjvP4X4yQyh/content/pace-summer-session-campaign-to-end-immigration-detention-and-european-diaspora-prize?inheritRedirect=false.

Czech Statistical Office. „Foreigners by citizenship as at 31 December – territorial comparison.” Utolsó módosítás dátuma: 2018. https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=CIZ01&z=T&f=TABULKA&katalog=31032&evo=v57516_!_VUZEMI97-100-nezj_1&c=v23~2__RP2018MP12DP31.

Czech Statistical Office. „Table 111 Population by sex, type of residence, citizenship, housing, arrangements, ethnicity and religious belief.” Utolsó módosítás dátuma: 2011. <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/en/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&vyhltext=vietnam&bkt=dmlldG5hbQ..&katalog=all&pvo=OTCR111>.

Czene, Gábor: *Ha a székelők magyarok, horvátok-e a bonyévacok?* Utolsó módosítás dátuma: 2011. http://nol.hu/belfold/bonyevacok_a_nemzetisegi_labirintusban-1031281.

Danes Worldwide. „The Diaspora – An Untapped Resource?” Utolsó módosítás dátuma: 2017. http://daccsocal.com/wp-content/uploads/2017/01/The-Danish-Diaspora_an-Untapped-Resource.pdf.

De Wit, Hans és Altbach, Philip. „Time to Cut International Education’s Carbon Footprint.” University World News. Utolsó módosítás dátuma: 2020.01.11. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200108084344396>.

Dési, Tamás. „Nemzetiségi vagy „titokzsidók”? A zsidó nemzetiségi kezdeményezés (újabb) kudarca.” Utolsó módosítás dátuma: 2006. https://web.archive.org/web/20110316214912/http://www.kisebbsegiorganyzatok.mtaki.hu/adattar/cikkek/2002-2006/szombat2006_09_1.html.

Dobos, Balázs és Tóth, Ágnes. „A magyarországi bonyévacokról. Szakértői összefoglaló.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://kisebbsegiorganyzatok.mtaki.hu/uploads/files/archive/572.pdf>.

Drbohlav, Dusan és Janurova, Kristyna. „Migration and Integration in Czechia: Policy Advances and the Hand Brake of Populism.” Migration Policy Institute. Utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.migrationpolicy.org/article/migration-and-integration-czechia-policy-advances-and-hand-brake-populism>.

European Commission. „The EU Values.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/>.

EuropeanValues.info. „Definition of the most basic European Values and their significance for our modern society.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. http://europaeischewerte.info/fileadmin/templates/Documents/ewdef_en.pdf.

Federal Ministry Republic of Austria. „Fund for the Support of Austrian Citizens Abroad.” Utolsó módosítás dátuma: 2020. <https://www.bmeia.gv.at/en/travel-stay/living-abroad/meeting-point-austrians-abroad/fund-for-the-support-of-austrian-citizens-abroad/>.

Fragile State Index. „E3: Human Flight and Brain Drain.” Utolsó elérés dátuma: 2022.03.30.
<https://fragilestatesindex.org/indicators/e3/>.

Fragile State Index. „Indicators.” Utolsó elérés dátuma: 2022.03.30. <https://fragilestatesindex.org/indicators/>.

Fragile State Index. „Methodology.” Utolsó elérés dátuma: 2022.03.30.
<https://fragilestatesindex.org/methodology/>.

Fragile State Index. „P3: Human Rights and Rule of Law.” Utolsó elérés dátuma: 2022.03.30.
<https://fragilestatesindex.org/indicators/p3/>.

Freeman, Chas. W. „Diplomacy.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
<https://www.britannica.com/topic/diplomacy>.

Gergely, András. „Az 1867-es kiegyezés.” *RubicOnline*. Utolsó módosítás dátuma: 2019.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/az_1867-es_kiegyezes.

Gibbs, Nancy. „Madeleine Albright: The Voice Of America.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
<https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1996/analysis/time/9612/16/gibbs.html>.

Glazer, Nathan. „Dual Nationality: Threat to National Identity, or Harbinger of a Better World.” *Social and Behavioral Sciences* 2, no. 5 (2010): 6813–6821. DOI: 10.1016/j.sbspro.2010.05.032.

Greek Diaspora Project. „Diaspora and Development: the case of Greece. Workshop report.” Utolsó módosítás dátuma: 2017. https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/greek_diaspora_project_-ws_report_v4.pdf.

Grossman, Martin. „Diaspora Knowledge Flows in the Global Economy.” Utolsó módosítás dátuma: 2010.
http://vc.bridgew.edu/management_fac/18.

Gueron, J. és Spevacek, A. M. „Diaspora-development nexus: The role of ICT.” Utolsó módosítás dátuma: 2008.
<http://www.unitar.org/ny/sites/default/files/Hannafin%20ICT%20Diasporas.pdf>.

Hahner, Péter. „A nemzeti állam és a nacionalizmus.” *RubicOnline*. Utolsó módosítás dátuma: 2019.
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_nemzeti_allam_es_a_nacionalizmus/

Haub, Carl és Thu Huong, Phuonh Thi. *An Overview of Population and Development in Vietnam*. Utolsó módosítás dátuma: 2003. <https://www.prb.org/anoverviewofpopulationanddevelopmentinvietnam/>.

Ho L.E., Elaine és McConnell, Fiona. „Conceptualizing ‘diaspora diplomacy’: Territory and populations betwixt the domestic and foreign.” Utolsó módosítás dátuma: 2017.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0309132517740217>.

Ilieva, J., V. Tsiligiris, P. Killingley, and M. Peak. 2017. *The Shape of Global Higher Education* (vol. 2): International Mobility of Students, Research and Education Provision. British Council.
https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/h002_transnational_education_tne_ihe_report_final_web_2.pdf.

Israel & Judaism Studies. „Zionism.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://www.ijis.org.au/zionism/>.

Jackson, Patrick és Shinko, Rosemary. „Where exactly does ‘International Relations’ begin?” *Vendéglőadás a Ritsumeikan Egyetemen*, 2018. július 2. Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
<http://en.ritsumei.ac.jp/news/detail/?id=295>.

Jandl, Michael és Kraler, Albert. „Austria: A Country of Immigration?” Utolsó módosítás dátuma: 2003.
<https://www.migrationpolicy.org/article/austria-country-immigration>.

Joshua Project. „Vietnamese in Czechia. 2020.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
https://joshuaproject.net/people_groups/12700/EZ.

Jovenir, Chrsitelle. „Diaspora Diplomacy: Functions, Duties and Diplomatic Affairs.” Utolsó módosítás dátuma: 2013. https://www.academia.edu/13397113/Diaspora_Diplomacy.

Karácsony, Szandra. „Virágzik a kínai média hazánkban.” Utolsó módosítás dátuma: 2011.
https://kitekinto.hu/eia/2011/03/14/viragzik_a_kinai_media_hazankban#.VKcmAb_P_jJ.

Koch, Svetlana. „The Formation of Bulgaria’s policy concerning Bulgarians abroad.” International Centre for Ethnic and Linguistic Diversity Studies. Utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://www.icelds.org/2020/01/27/the-formation-of-bulgarias-policy-concerning-bulgarians-abroad/>.

Koliopoulos, Constantinos. „International Relations and the Study of History.” Utolsó módosítás dátuma: 2019. január 25. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-242>.

Korab-Karpowicz, W. Julian. „Political Realism in International Relations.” Utolsó módosítás dátuma: 2017.
<https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/>.

KSH. „A bevándorló külföldi állampolgárok földrészek és országok szerint (2000–).” Utolsó módosítás dátuma: 2019. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn005b.html.

KSH. „Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok földrészek, országok és nemek szerint (1995–).” Utolsó módosítás dátuma: 2019. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wnvn001b.html.

Labrianidis, Lois, Sachini, Evi és Karampekios, Nikolaos. „Establishing a Greek Diaspora Knowledge Network through “Knowledge and partnership Bridges”.” Science and Diplomacy. Utolsó módosítás dátuma: 2019.
<https://www.sciencediplomacy.org/article/2019/establishing-greek-diaspora-knowledge-network-through-knowledge-and-partnership-bridges>.

Lamb, Kate. „South Korea bans men with history of abuse from marrying foreign women.” Utolsó módosítás dátuma: 2019.10.11. <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/11/south-korea-bans-men-with-history-of-abuse-from-marrying-foreign-women>.

Magyar Katolikus Lexikon. „Államvallás.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
<http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%A1llamvall%C3%A1s.html>.

Magyar Tudományos Akadémia. „A székelység a magyar nemzet része.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.
https://mta.hu/mta_hirei/a-szekelyseg-a-magyar-nemzet-resze-108883.

Maljáth, Roland. „A gazdasági varázsszó: Doi Moi.” Utolsó módosítás dátuma: 2017.
<https://mno.hu/hetvegimagazin/egy-azsiai-orszag-ahol-nem-vette-el-a-vezetok-eszet-a-szocializmus-2395518>.

Martiala, Kari. „Expatriate Finns are a significant resource for all of Finland.” Utolsó módosítás dátuma: 2020.
<https://suomi-seura.fi/ulkosuomalaiset-ovat-merkittava-voimavara-koko-suomelle-2/>.

Marx, Karl. „A Kommunista Párt kiáltványa, 1948,” utolsó elérés dátuma: 2019.07.24.
<https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/index.htm>.

Miller, Karl. „From Humanitarian to Economic: The Changing Face of Vietnamese Migration.” Utolsó módosítás dátuma: 2015. <https://www.migrationpolicy.org/article/humanitarian-economic-changing-face-vietnamese-migration>.

Minority Rights Group International. „Minorities and indigenous people in the Czech Republic.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://minorityrights.org/country/czech-republic/>.

Minority Rights Group International. „Minorities and indigenous people in Italy: Albanians.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://minorityrights.org/minorities/albanians-2/>.

Minority Rights Group. „Peoples Under Threat.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://peoplesunderthreat.org/>.

Mohan, C. Raja. „Indian diaspora and 'soft power'.” Utolsó módosítás dátuma: 2003. <https://www.mea.gov.in/articles-in-indian-media.htm?dtl/15256/>.

Mueller, Charlotte és Kuschminder, Katie. „Connecting Diaspora for Development (CD4D) Final Report.” Utolsó módosítás dátuma: 2019.10. <https://www.merit.unu.edu/publications/uploads/1600760586.pdf>.

Mueller, Charlotte. „Research on Diaspora Knowledge Transfer within a Temporary Return Program. Migrant Knowledge.” Utolsó módosítás dátuma: 2019.10.16. <https://migrantknowledge.org/2019/10/16/research-on-diaspora-knowledge-transfer-within-a-temporary-return-program/>.

Múlt-Kor. „Részleges autonómiát hozott a kiegyezés.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. https://multkor.hu/20081117_reszleges_autonomiat_hozott_a_kis_kiegyezés.

Noubel, Filip. *The media habits of the Vietnamese minority in the Czech Republic: interview with Professor Tae-Sik Kim*. Utolsó módosítás dátuma: 2018. <https://globalvoices.org/2020/01/08/the-media-habits-of-the-vietnamese-minority-in-the-czech-republic-interview-with-professor-tae-sik-kim/>.

O'Connor, Coilin. „Is the Czech Republic's Vietnamese community finally starting to feel at home? Utolsó módosítás dátuma: 2007. <https://english.radio.cz/czech-republics-vietnamese-community-finally-starting-feel-home-8607557>.

Office of the Chief Scientist. „Cyprus Diaspora vital part of the ecosystem, Kokkinos says.” Utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://chiefscientist.gov.cy/cyprus-diaspora-vital-part-of-the-ecosystem-kokkinos-says/>.

Oxford Living Dictionaries: „Zionism.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/zionism>.

Pap, András László. „Mozgásszabadság.” Utolsó módosítás dátuma: 2018. <http://ijoten.hu/szocikk/mozgasszabadsag>.

Park, Hanna. „Vietnam: Southeast Asia's Most Dynamic Outbound Market.” Utolsó módosítás dátuma: 2017. <https://wenr.wes.org/2017/08/vietnam-southeast-asias-most-dynamic-outbound-market>.

Petőfi Program. „A szórvány tudományos megközelítése.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://petofiprogram.hu/szorvanyrol>.

Pin-Fat, Véronique. „Positivism vs post-positivism: Which is the best approach to global politics research?” A Manchester Egyetemen, 2016. október 18-ai „International Relations as a social science” c. kurzus óráján elhangzottak alapján készült. Utolsó módosítás dátuma: 2021. <https://netivist.org/debate/positivism-vs-post-positivism>.

Presidium of the Police Force, „Statistical Overview of Legal and Illegal Migration in the Slovak Republic.” Utolsó módosítás dátuma: 2018.

https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocenky/rok_2018/2018-rocenka-UHCP-EN.pdf.

Roth, Kenneth. „World’s Autocrats Face Rising Resistance.” In *World Report 2019 – Events of 2018. Human Rights Watch*, szerkesztette Human Rights Watch. USA, 2019. Utolsó módosítás dátuma: 2019.

https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/hrw_world_report_2019.pdf.

Scott, Ryan. „The Vietnamese Community in the ČR.” Utolsó módosítás dátuma: 2011.

<https://news.expats.cz/community/the-vietnamese-community-in-the-czech-republic/>.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. „Locke’s Political Philosophy.” Utolsó módosítás dátuma: 2005.

<https://plato.stanford.edu/entries/locke-political/>.

Szőke, Zoltán. „A vietnami „kaland”.” Utolsó módosítás dátuma: 2001.

http://www.archivnet.hu/hadtortenet/a_vietnami_kaland.html.

Tamás, Bence Gáspár. „Hunnak lenni egy életérzés.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

<https://index.hu/belfold/0412huns>.

Tarján, M. Tamás. „1648. október 24. A vesztfáliai béke.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1648_oktober_24_a_vesztfaliai_beke/.

Tarján, M. Tamás. „1849. július 28. – A magyar nemzetgyűlés Szegeden elfogadja a nemzetiségi törvényt.”

RubicOnline. Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_julius_28_a_magyar_nemzetgyules_szegeden_elfogadja_a_nemzeti_segi_torvenyt/.

Tarján, M. Tamás. „1920. június 4. – A trianoni béke aláírása.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1920_junius_4_a_trianoni_beke_alairasa/.

Tarján, M., Tamás. „1848. április 11. – V. Ferdinánd szentesíti az áprilisi törvényeket.” *RubicOnline*. Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1848_aprilis_11_v_ferdinand_szentesiti_az_aprilisi_torvenyeket.

Thanasoulas, Dimitrios. „Radical Pedagogy: The importance of teaching culture in the foreign language classroom.” Utolsó módosítás dátuma: 2001. http://radicalpedagogy.icaap.org/content/issue3_3/7-thanasoulas.html.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. „boat people.” Utolsó módosítás dátuma: 2020.04.

https://diasporafordevelopment.eu/wp-content/uploads/2020/04/CF_Vietnam-v.1.pdf.

The Israeli-Palestinian Conflict: An Interactive Debate. „League of Nations Mandate for Palestine (1922).”

Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://ecf.org.il/issues/issue/232>.

The Oxford English Dictionary Online. „Definition of Diaspora”. Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/diaspora>.

The World Bank Databank. World Development Indicators. „Vietnam GDP”. Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

The World Bank. „Population, total.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11.

<http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>.

UIS Statistics. „National Monitoring: Inbound internationally mobile students by continent of origin.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://data.uis.unesco.org/>.

Waldersee, Victoria. „Portugal receives more in remittances than any other EU country.” Reuters. Utolsó módosítás dátuma: 2019. <https://www.reuters.com/article/us-portugal-economy-remittances/portugal-receives-more-in-remittances-than-any-other-eu-country-idUSKBN1XM287>.

World Population Review. „Vietnam.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <http://worldpopulationreview.com/countries/vietnam-population/>.

Zollman, Joellyn. „Jewish Immigration to America: Three Waves. Sephardic, German and Eastern European immigrants each contributed to the formation of American Jewry.” Utolsó elérés dátuma: 2022.04.11. <https://www.myjewishlearning.com/article/jewish-immigration-to-america-three-waves/>.

Hivatkozott jogszabályok jegyzéke

1791. évi X. törvénycikk.
1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.
1991. évi Visegrádi Nyilatkozat.
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól.
1999. évi 184. szlovák törvény a kisebbségi nyelvhasználatról.
- 2001 évi 273. cseh törvény a nemzeti kisebbségekhez tartozók jogairól.
2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól.
- 349/2013. (X. 1.) Korm. rendelet Magyarország Kormánya és a Vietnami Szocialista Köztársaság Kormánya közötti oktatási együttműködésről szóló egyezmény kihirdetéséről.
- A Belga Királyság Alkotmánya.
- A Brunei Szultanátus Alkotmánya.
- A Ciprusi Köztársaság Alkotmánya.
- A Cseh Köztársaság Alkotmánya.
- A Dán Királyság Alkotmánya.
- A Déli Nyitás Külgazdasági és Külpolitikai Stratégiája, 2015.
- A diplomáciai kapcsolatok jogáról szóló 1961. évi bécsi szerződés.
- A Finn Köztársaság Alkotmánya.
- A Francia Köztársaság Alkotmánya.
- A Fülöp-szigetek Alkotmánya.
- A Görög Köztársaság Alkotmánya.
- A Holland Királyság Alkotmánya.
- A Horvát Köztársaság Alkotmánya.
- A Laoszi Népi Demokratikus Köztársaság Alkotmánya.
- A Lengyel Köztársaság Alkotmánya.
- A Lett Köztársaság Alkotmánya.
- A Litván Köztársaság Alkotmánya.
- A Máltai Köztársaság Alkotmánya.
- A Mianmari Szövetségi Köztársaság Alkotmánya.
- A Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánya.
- A Nemzetpolitika Stratégia Kerete, 2019.
- A Spanyol Királyság Alkotmánya.
- A Svéd Királyság Alkotmánya.
- A Szlovák Köztársaság Alkotmánya.
- A Szlovén Köztársaság Alkotmánya.
- A Vietnami Szocialista Köztársaság Alkotmánya.

Act 40 of 1993 on State Citizenship of the Slovak Republic.

Act XXX of 2000 on Bulgarians living outside the Republic of Bulgaria.

Az EBESZ Emberi Dimenzióiról szóló Konferenciájának 1990. évi Koppenhágai Dokumentuma.

Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya.

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének 32/2. számú határozata (1977).

Az ENSZ Főtitkár 1949. december 27-én keltezett A kisebbségek meghatározása és osztályozása című memoranduma.

Az Észt Köztársaság Alkotmánya.

Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének 1201/1993. sz. ajánlása.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1735. számú ajánlása.

Az Ír Köztársaság Alkotmánya.

Az Olasz Köztársaság Alkotmánya.

Az Osztrák Köztársaság Alkotmánya.

Belgium 2002. évi külföldön való szavazásról szóló törvénye.

Belgium állampolgársági törvényének 2007-es módosítása.

Bulgária Alkotmánya.

CDL-INF (2001) 19 A Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velencei Bizottság) jelentése A nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról.

Council of Europe Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Report Doc. 15250, 2021: For a European policy on diasporas.

EC/46/SC/CRP.44 Executive Committee of the High Commissioner's Programme Standing Committee 1996. Update on Regional Developments in Asia and Oceania.

Federal Act on the Fund for Austrians Abroad [a külföldön élő osztrák állampolgárokat támogató alapról szóló szövetségi törvény].

H/1515 számú országgyűlési kezdeményezés.

Indonézia Alkotmánya.

Kambodzsa Alkotmánya.

Magyarország Alkotmánya.

Malajzia Alkotmánya.

Országgyűlési Napló, 2018-2020. országgyűlési ciklus, 35. sz. Budapest, 2018. október 30.

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya.

Portugália Alkotmánya.

Pragmatica sanctio 1723.

Recommendation 1410 (1999) on the Links between Europeans living abroad and their countries of origin.

Recommendation 1890 (2009) / Rapport 12076 (2009) on „Engaging European Diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”.

Reply to Recommendation Committee of Ministers 12377 (2010) on „Engaging European diasporas: the need for governmental and intergovernmental responses”.

Report 13462 (2014) / Resolution 1994 (2014) on „Refugees and the right to work”.

Report Doc. 12429 (2010) / Resolution 1767 (2010) on „The demographic future of Europe and migration”.

Report Doc. 12817 (2012) / Resolution 1864 (2012) on „Demographic trends in Europe: turning challenges into opportunities”.

Resolution 2043 (2015) / Report 13648 (2014) on „Democratic participation for migrant diasporas”.

Resolution 2124 (2016) / Report 14069 (2016) on „Educational and cultural networks of communities living abroad”.

Resolution 2175 (2017) / Report 14335 (2017) on „Migration as an opportunity for European development”.

Románia Alkotmánya.

Szingapúr Alkotmánya.

T/15535 sz. törvényjavaslat.

Thaiföld Alkotmánya.

UN General Assembly Resolution 181 (II) Partition Plan for Palestine.

Mellékletek

1. számú melléklet: Az interjúkérdések

- Melyik évben született?
- Jelenleg melyik országban él?
- Milyen állampolgársággal/állampolgárságokkal rendelkezik?
- Mettől meddig tanult Magyarországon?
- Mikor, hol és mit tanult Magyarországon?
- Milyen nyelven tanult a magyar felsőoktatásban?
- Hogyan befolyásolta magyarországi beilleszkedését a nyelvtudása?
- Jelenleg mi a foglalkozása, hogyan kapcsolódik ez a Magyarországon megszerzett diplomájához?
- Milyen motivációi voltak arra, hogy ne Vietnámban folytassa tanulmányait?
- Hogyan választotta ki az oktatási célországot?
- Ha újrakezdhetné, csinálna bármit is másképp?

2. számú melléklet: A globalizáció fogalma

„A globalizáció olyan folyamatokra utal, melyek által a társadalmi kapcsolatok relatív határok nélkülivé válnak, és ennek következtében egyre inkább az egységes egészként felfogott Földön zajlik az emberi élet.” /Jan Aart Scholte/

„A globalizáció az államhatárok jelentőségének számottevő csökkenésére utal, mind a mindennapi élet, mind a gazdaság, a környezet, az információ és kommunikáció, a technológia, kulturális konfliktusok, és a civil társadalom számos dimenziójában.” /Ulrich Beck/

„A jellegzetes globalizációs tendenciák magukba foglalják a nemzetközi termelés és munkaerő áramlás erősödését, új migrációs mozgásokat délről északra, és egy újfajta versenykörnyezet létrejöttét, ami erősíti mindezeket a folyamatokat (...) és az államokat a globális világ ügynökeivé alakítja.” /Robert Cox/

„A globalizáció fogalma utal egyrészt a világ összeszűkülésére, a világ teljes egészére hivatkozó gondolkodás elterjedésére, másrészt a konkrét interdependenciára, a világ egységének tudatosulására.” /Ronald Robertson/

„A globalizációt meghatározhatjuk úgy, mint a világméretű társadalmi kapcsolatok erősödését, melyek távoli területeket kapcsolnak össze oly módon, hogy helyi eseményeket sok mérföld távolságban zajló események határoznak meg, és viszont.” /Anthony Giddens/